

श्रीमद् विजयकमलसुरेश्वरगुरुभ्यान्मम

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद् हरिलालसुरेश्वर महाराज विरचित

श्री विजयकमल केशर देवपुष्प २८ भु
अथभाषा

योगद्रष्टि समुच्चय

भाषातःकर्ता

महोपाध्याय म० श्री देवविजयलगाणि महाराज

प्रसिद्ध कर्ता

श्री विजयकमल केशर अथभाषा तरुधी
गा दीरालालसाधु भगनलाल, जलाल

प्रथम आवृत्ति

वि गे १९६२

अत १२५०

दि. १-४-०

(મથ કેતાએ સવ હક્ક સ્વાધીન રાખ્યા છે)

જામદાવાદ—ધી ' જયમ હ ન્યુ
પરીખ દેવીદાસ હનનલાલે

શ્રીમ. આચાર્ય મા શ્રી વિજયપ્રગત ગરીશ્વરજી મહારાજ

સાગા ૧૧૨૪ ધ્યાનગીતી ૧ મચ્છુ મન મુ નાગ મ ૧૧૧૫ રીવ ૦ ગૃ
 મમ આ માનોદિગમકમ નીતિમયજ્ઞવન રિો ઓઃ અથ ત
 ૪/૦૨ ન ૧૮૩૩ દીપ્તા મ ૧૮૧૦ મ ૧ ૧ ૧
 આચાર્ય ન ૧૮૧ મર્ગ મ ૧૮૮૭ વર્ષ

એવા ૩ ડિ નમ ૧૦૪

अर्पण पत्रिका

निखिलनिगमागमनीरेश्वरपारीणा ऽध्यात्मयोगमार्चण्डदाश-
निकसम्माद् जेष्ठरन्धुश्रीमद्विजयकेशरसरिश्वरपूज्यपादानां
प्रशान्तगभीराकृतिजुषा योगविद्याप्रत्यपूर्वमेमास्पदता-
मध्यक्षीकृत्यप्रविलोक्य च बहुकालतदीयां ध्यानावस्था
चकितचित्तीभूतोऽहं ज्ञातयाचसमग्रमाणिवृन्दं योग-
प्रवर्णयिषातु भवत्समीहयामत्तमेरणत्वात् स्वस्या-
पितन्मार्गपरायणता दृष्टुकामः भवत्गुणगणाकृष्टो
ऽस्ययोगदृष्टिसमुच्चयाख्यस्यग्रंथस्य मत्कृतानु-
वादोभवचरणरुमलमिलिन्दायमानो यत्र
कुत्रापि योगिगणैरप्यनवाप्यस्यानेस्थिति-
मता श्रीमतापरमानूना शान्तिसजन-
यत्प्रतिप्रार्थयतेऽयं ग्रंथसमर्पकः श्रीमतां
कनीयान्भ्राता वन्दननिबद्धाञ्जलि
महोपाध्यायो देवविजय.

स. १९९१ भाद्रशुक्ल पंचमीतिथौ

માહારાજશ્રી હરવિજયજીની દુક લખનરેખા.

૨૦૪૪૨૨

આ માહારાજશ્રી ખલાનના રહીય હતા મંસારી નામ મગ
 નાન ધર્મરદાસ હતું, યુગરનો ધધો કરતા હતા, રિયતિ
 સામાન્ય જા ધર્મરિયતિ ધણી સારી હતી, દરરોજ પ્રતિક્રમણ,
 સામાયક, દેવપૂજ, પર્વ દિવમે પોસાદ આ વિગેરે ખાસ તેઓશ્રીના
 નિત્ય કર્તવ્યો હતા મંત્રતિમા એકપુત્ર અને બે પુત્રીઓ હતી પુત્ર
 બાર્ધ હીરાલાન સામાન્ય રિયતિમાથી હાન ધણી સારી રિયતિમાં
 ધર્મ પ્રજાવથી આગવ આવ્યા છે મેં ૧૯૪૬ ની સાનમા શેકે
 અમરચદલાધ પ્રેમચદે પાળીતાણાનો છરીપાલતો સધ કાઢ્યો હતો
 તેમા મગનબાર્ધ છરીપાનતા જાના કરવા માથે ચાલ્યા, સધમા મહા
 રાજશ્રી હરવિજયજી તથા દીપવિજયજી વિગેરે સાથે દોવાથી
 તેઓના પરિચયમા આવતા દીક્ષા લેનાની જાવના જાગૃત થઈ,
 અને સીદમીરીની જાત્રા કરી પોખાની જાત્રા કરી જાવનગર આવ્યા
 આ વખતે અહી મહારાજશ્રી દીપવિજયજી ખીગજમાન હતા. તેઓ
 શ્રીના ઉપદેશથી મગનનાધએ તરત દીક્ષા સ્વીકાર કરી અને હર
 વિજયજી નામ રાખવામા આવ્યુ દીપવિજયજી માહારાજના સિખ
 થયા તે પછી વડી દીક્ષા ત્યા થયા પછી ગુરુ સાથે જાત્રા કરવા
 પાલીનાણા પધાથી ગુરુ સાથે અવારનવાર જાના કરતા નવ નવાણું
 તેઓશ્રીએ કરી પાળીતાણા જાવનગર વિગેરે રથતે નિચરી ખલાત
 પોતાની જન્મભુમીમા આના, અવરથા વૃદ્ધ થવાથી પાળનની
 શુદ્ધી અહીં ખલાતમા જ પુરી કરી સ ૧૯૮૩ ના કાર્તિક સુદ
 ચૈત્ર સના દિવસે ચોમાસિ પ્રતિક્રમણ તેઓ લખ્યાવતા પખી સૂતના
 છ આનાના કણા પછી જરા થાક લાગરાથી તેઓ બેસી ગયા અને
 પ્રભુ સ્મરણ કરતા દેવતોક પોચી ગયા, ચોનીસ વર્ષનો દીક્ષા પર્યાય
 પાળ્યો તેઓની પાળ તેઓશ્રીના ચીરજીવી હીરાનાલજાધએ મહો
 અજવ વિગેરે ધાર્મિક સારા કાર્યો કરી પૈસાનો સારો સંવ્યય કર્યો
 હતો હાન પણ ધર્મના કાર્યોમા ધણો સારો ભાગ લે છે ખલાત
 આલીપાનની ધર્મશાળા તેઓશ્રીએ સુધરાવી આપી છે તેમજ અ

મહાનજી શ્રી હરવિજયજી મહાનજી

૪ મ થાન ખાતા

દીક્ષા ગે ૧૮૧- બાવ ૧૩૮

વર્ગ ૪૦ ગે ૧૯૮૩ ખાતા

૧૬૫ સુ પ્રિ અમ ૧૫૬

આ અથ એ ૧૯૯૧મા ખજાત ચાતુર્માસ એક અર્ચનામાં પાનાચ દની ધર્મશાળામાં રહેલ ત્યારે વ્યાખ્યાનમાં વાચવામાં આવેલ હતો તે વખતે શ્રોતાઓને આ અથ ધરો પ્રિય લાગવાથી આનો લાભ દરેક જણને મને તે ખાનગર આ અથનું જાપાતર કરવા આમંત્ર્ય થયો, આથી આ અથનું જાપાતર કરવામાં આવ્યું છે અને આ ધર્મશાળામાં ખેસનાર સુશ્રાવક દ્વીરાલાલભાઈ મનનાલ તરફથી ચોલાન સાસારીક પીતાશ્રી હરવિજયજીના રમાગક તરીકે આ અથ બહાર પાડવામાં આવેલ છે આ અથ મધ્યસ્થ દષ્ટિથી લખેલ હોવાથી દરેક મનના જીવેને ઉપયોગી થાય તેવો છે આ અથની શુદ્ધિ માટે પુરતી કાળજી રાખેલ છે પુછવા લાયક યોગ્ય માહાત્માઓને પુછી તથા સુશ્રાવક પડીત કેશવલાલ દત્તસુખભાઈને જતાવી બહાર પાડેલ છે આ અથના મુદ્દે શોધવા મુનિશ્રી વિકાસવિજયજી તથા મનહરવિજયજીએ સારી મદદ આપી છે તે માટે તેઓ બધાની આ શુભ પ્રવૃત્તિની અનુમોદન કરવામાં આવે છે

લી મહોપાધ્યાયજી મા શ્રી દેવવિજયજીગણિ અમદાવાદ

સ ૧૯૯૨ માઠ સુદ ૨

શ્રીમદ્ મહાપા યાચછ મા શ્રી દેવવિઞ્ચયછ ગણિ મહારાજ

પ્રકરણપુષ્પમાળા અનુરોગદ્વારસ્ત્રવભાષાતર દેવભક્તિમાળા દેવવિનોદ
જૂદતજીવનપ્રભાના રેખાદર્શન દસ્તમજીવન ભા ૧-૨-૩ યોગદર્શિ
સમુદ્યદય ભાષા વિગેરે અનેક મથ કર્તા

જન્મ સં ૧૯૩૬

દી મં ૧૯૫૬

૫ ૫૬ સં ૧૯૭૭

મહો ૫ મં ૧૯૮૩

ॐ अर्ह नम.

श्रीमद् विजयकमलसूरीश्वर गुरुभ्यो नमः

श्रीमद् हरिभद्रसूरिवर्य विरचित
योगदृष्टि समुच्चय भाषांतर.

मगलाचरणम्

महावीर भजेदेव भक्त्या सत्फलदायक ॥

यत्प्रसादात्प्रयामापि विद्यासतोपकारिणी ॥१॥

गुरुकमलनामान ततोवन्देऽतिभावत ॥

यत्पादनिरतो नित्य चित्तेशान्तिलभेपरा ॥२॥

शारदाचरणौ नत्वा योगमार्गाभिदर्शक. ॥

अनूदितो मया प्रेम्णा योगदृष्टिसमुच्चय ॥३॥

अर्थ — लाभातर कर्ता भगलाचरण उरे ठे, पर-
मात्मा महावीरदेव, तथा शुद्धवर्ध श्री विजयकमलसूरीश्वर
महाराज तथा भस्वतीदेवीने वदन करी योगमार्गना
प्रदर्शने जतावनार तथा आत्मकल्याणने कनार योगदृष्टि
समुच्चय अथना आगश रहस्य लाभातर उपे अर्ही हु
अर्थात् ॥ १-२-३ ॥

योगतत्र—योगशास्त्रमा प्रवेश करवाने जहु नीकट-
भूत जेवा योगदृष्टि समुच्चय नामना अथनी व्याख्या ने
प्रारंभ करे हु अर्ही प्रथम आचार्यश्री सिद्धपुत्रोना

આચારને પાલવા માટે તથા વિધ્નોની ઉપશાંતિ માટે પ્રયોજન, અભિષેક, મળધ તથા મંગલાચરણને જણાવવા માટે પ્રથમ શ્લોકકરૂપ સૂત્રને જણાવે છે

મંગલાચરણ તથા પ્રયોજનાદિ

નત્તેદ્દયાયોગતોડયોગ યોગિગમ્ય જિનોત્તમમ્ ॥

વીર વક્ષ્યે સમાસેન યોગ તદ્દદિષ્ટમેવ ॥૧॥

અર્થઃ શ્રુતશ્રુનાદિ યોગિપુરૂષોથી બાણવાલાયક તથા સામાન્ય કેવલીઓમા ઉત્તમ તથા મનવચન અને કાયાનાં યોગથી રહિત એવા પરમાત્મા મહાવીરદેવને (શાસ્ત્રયોગ તથા સામાર્થ યોગથી નમસ્કાર કરવો અશક્ય હોવાથી) ઇન્દ્રાયોગથી નમસ્કાર કરી મલ્લેપથી મિત્રાદિ લક્ષણયોગને યોગદદિષ્ટોના કોદથી કહીશ ॥૧॥

વિવેચન શિષ્ટ પુરૂષોનો એવો આચાર છે કે કોઈ પણ નારા કામમા પ્રવૃત્તિ કરતા પહેલાં ઇંદ્રદેવને નમસ્કાર કરીને પછી પ્રવૃત્તિ કરે છે આ આચાર પશુ શિષ્ટ ડે આથી શિષ્ટસમય પ્રતિપાલન કરવા મંગલાચરણ કરવું જરૂરનું છે, શાસ્ત્રમા કહ્યું છે કે શિષ્ટોનો આ આચાર છે કે તેઓ સર્વ સ્થલે સારા કામમા પ્રવૃત્તિ કરતા ઇંદ્રદેવની સ્તુતિપૂર્વકે હમેશા પ્રવૃત્તિ કરે છે તેમજ નારા કામમા યજ્ઞા વિધ્નો ચોટાઓને પણ આવે છે, પરંતુ ખરાબ કામમા પ્રવૃત્તિ કરતા વિધ્નો કરાઈ આપ્યા જાય છે, આ કારણને લઈ આ પ્રકાર સમ્યક્ નાનનો હેતુ હોવાથી ગેરોબ્યુત છે માટે આ કામમા વિધ્નો ન નડે તેમજ નિર્વે પાતિ

થાય તે ખાતર મગલની જરૂર છે, તવા બુદ્ધિમાનોની પ્રવૃત્તિ ખાતર આ અથ રચવાનું શુ પ્રયોજન છે તથા આ અવમા શુ કહેવાનું છે તે જણાવવું જોઈએ “શાસ્ત્રમા કહેલ છે કે” ત્યાં સુધિ શાસ્ત્ર રચવાનું અગર ડોઘ પણ કાર્ય કરવાનું પ્રયોજન કહેલ ન હોય ત્યાં સુધિ તેનું અહંપુ ડોઘ પણ કરવું નથી

તેમજ જેનું અભિધેય આમા આ કહેવાનું છે તે કહેલ ન હોય તેનું પ્રયોજન પણ કહી શકાય નહિ, વલી આ અભિધેય અબીદ તવા શક્ય હોવું જોઈએ, પણ કાગડાના દાતની પરિક્ષા કરવા ઉપ નગામું ધીનઉપયોગી ન હોવું જોઈએ

આ અવ રચવાનું આ ફલ છે એમ સ્પષ્ટ બતાવવું જોઈએ, તવા સખધ પણ કહેવો જોઈએ, પણ આ સખધ અહર આવી જાય છે વાચ્ય વાચક ભાવરૂપ જેથી જુદો કરેલ નથી અહીં હવે ઉપર જણાવી ગએલ મગલાચરણ પ્રયોજન વિગેરે જણાવે છે

नत्वेच्छा योगतोऽयोग योगिगम्य जिनोत्तम, विर,

આ વાક્યથી શિષ્ટ સમય પ્રતિપાલન કરવા તથા વિદ્વેષની ગાતિ કરવા ઈષ્ટદેવને નમસ્કાર કરવામા આવે છે, તથા

वक्ष्ये समासेन योग तत्त्वष्टि मेदत* ॥

આ વાક્ય વડે પ્રયોજનાદિ ત્રણ કહેલ છે આ પ્રમાણે આ શ્લોકનો નમુદાય અર્થ બતાવેલ છે, હવે આ શ્લોકનો અવયવાર્થ બતાવવામા આવે છે નત્વા પ્રણમ્ય ધીર,

પરમાત્મા મહાવીરદેવને નમસ્કાર કરીને, કેવી ગીતે, તે કહે છે કે ઇન્દ્રાયોગત ઇન્દ્રાપૂર્વક ઇન્દ્રાયોગને આશ્રિ, આ ક્રિયાવિશેષણ છે શ્રિયાયોગવડે નમસ્કાર કરે છે; આ કહેવાથી શાસ્ત્રયોગ તથા સામર્થ્ય યોગનો નિષેધ કયો કારણ કે શાસ્ત્રયોગ, તથા સામર્થ્યયોગથી નમસ્કાર થઈ શકે નહિ, અને ત્રયની શરૂઆતમા મૃધાવાદનો દોષ લાગે તે દૂર કરવા ઇન્દ્રાયોગથી નમસ્કાર કરે છે સર્વ જગ્યાએ ઉચિતતાને અનુસારે પ્રવૃત્તિ કરવી તેજ યોગ્ય છે એ બીજા આવી બતાવી, આ ત્રણે યોગોનુ સ્વરૂપ આગલ બતાવવામા આવે છે, શાસ્ત્રયોગ તથા સામર્થ્યયોગ ઘણા જાણ્ય દરજ્જાના છે તેથી તે યોગવડે નમસ્કાર કરવો બની શકે નહિ, માટે ઇન્દ્રાયોગથી નમસ્કાર કરેલ છે, વીરભગવાન કેવા છે તો જહે છે કે-“ જિનોસ્તમ ” આ વસ્તુ વિશેષણ છે, નામાદિ વીરનો બ્યવચ્છેદ જરૂર છે રાગદ્વેષાદિ જાનુને છતનાર હોવાથી સર્વે વિશિષ્ટ શ્રુતધર્માદિ જીનો જહેવાય છે તે બતાવે છે, શ્રુતજીનો, અવધિજીનો, માં પર્યાય જ્ઞાનજીનો, અને કેવલિજીનો આ તમામ જીનોમા ઉત્તમ, દેવલિપણાને લઈ તથા તીર્થંકર પણાને લઈ, પ્રભુ મહાવીર દેવ જીનોત્તમ છે આ કહેવાથી પ્રભુના તથા ભવ્યત્વ પરિપકવ પણાથી પ્રાપ્ત સર્વોત્તમ બોધિબીજના લાભથી આરાધન કરેલ અર્હત્ પદાદિના વાતસંય બાવથી ઉપાજીત કરેલ મહાન્ પુણ્યકર તીર્થંકર નામ કમતા વિપાક-ફલરૂપ બીજાને પરમપદ અપાદન કરાવનાર વર્મ કાય અવસ્થા-સમવસરણ અવસ્થા જણાવી કેવળ જ્ઞાન

પ્રાપ્ત થયા પહેલાની જે મમત્ર અવસ્થા તે ધર્મકાય અવ-
 સ્થા જાણવી, વલી પ્રભુ ડેવા છે તો કહે કે “ અયોગ ”
 મન, વચન, અને કાયાના વ્યાપાર રૂપ જે યોગો તે
 જેઓને હવે નથી આને લઈ પ્રભુ યોગરહિત છે, આ
 કહેવાથી પ્રભુની રાલેગી અવસ્થાના ઉત્તર કાલમા થનાર
 મપૂર્ણ ઈર્મઅભાવરૂપ તથાભવ્યત્વ પશ્ચિમથી પ્રગટ
 થએલ પરમ જ્ઞાન તથા સુખ લક્ષણથી દૃતકૃત્ય વધારી
 પરિપૂર્ણ પત્તે પરમ દ્વંદ્વરૂપ તત્વકાયાવસ્થા-મિદ્ધ અવસ્થાને
 જણાવે છે “ અત્તપ્પવાદ ” આથી કહે છે કે “ યોગિગમ્ય ”
 નિષ્પન્ન યોગિઓથી જાણવાલાયક છે, અહીં યોગિઓ
 શ્રુતજ્ઞનાદિ લેવા, આથી એ જણાવ્યું કે મિથ્યા દૃષ્ટિઓ
 પ્રભુના સ્વરૂપને જાણી શકતા નથી પણ શ્રુત જ્ઞાનાદિયો-
 ગિઓ છે તેજ જાણી શકે છે, વલી પ્રભુને જાણવાની
 ઈચ્છા પણ મમ્યત્વને પ્રાપ્ત થવાના દાઈમે થનાર અરમ
 થયા પ્રવૃત્તિ કરણ પ્રાપ્ત થયે જોજ થાય છે ખીજા
 કાલમા પ્રભુને જાણવાની ઈચ્છા પણ થાય નહિ ‘ વીર ’
 આ નામ ગુણ નિષ્પન્ન હોવાથી નાર્વક છે મહાવીર્યવી
 વીરાજમાન હોવાથી, તથા મહાધોર તપશ્ચર્યાથી કર્મ
 શત્રુને વિદારણ કરાવી, તથા કપાયરૂપ શત્રુને જીતવાવી
 તથા કેવલ જ્ઞાન રૂપ લક્ષ્મીને સ્વયં-પોતાની મેળે અહંત્વ
 રૂપારૂપ પગક્રમ વાલા હોવાથી વીર કહેવાય છે આ
 કહેવાથી પ્રભુના યથાર્થ અમાધારલ ગુણની સ્તુતિરૂપ
 ભાવસ્તવથી ઈષ્ટદેવની સ્તુતિ કરી છે, અહીં ઈષ્ટદેવપણાનું
 સ્વરૂપ બતાવે છે ઈષ્ટન એટલે ગુણના પ્રકર્ષરૂપ ભગવાન
 છે માટે ઈષ્ટ છે, અને દેવતા વચ્ચે, એટલે પુરુષગતિ ને

પ્રાપ્ત થવાથી દેવ છે, આને લઈ પ્રથમ ઈદિદેવની ભાવસ્ત-
વરૂપ સ્તુતિ કરે છે, “વક્ષ્યે સમાસેન યોગ તદ્દદિ મેદત ’
આ વાક્યથી પ્રેલાવાનોની પ્રવૃત્તિ નિમિત્તે પ્રયોજનાદિ
ત્રણતુ સ્વરૂપ બતાવેલ છે, ટેવી રીતે, તો જણાવે છે કે
વક્ષ્યે કહીશ યોગ મિનાદિ લક્ષણ યોગને, સભેખવડે વિન્તા-
રથી તો પૂર્વના મહાન્ આચાર્યોએ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર તથા
યોગનિર્ણયાદિ રથોમા જણાવેલ છે તદ્દદિભેદત-યોગ
દદિના ભેદથી અહીં નમેપ વડે યોગતુ વ્યથન કરવું તે
કર્તાનું અનતર પ્રયોજન છે, અને પરપર પ્રયોજન કરતાંને
નિર્વાણ પદ મલવું તે છે અથકર્તાનો આશય શુદ્ધ હોવાથી
તથા પ્રાણીઓના હિત ખાતર તેઓશ્રીની પ્રવૃત્તિ હોવાથી
આ પ્રવૃત્તિ નિર્વાણ સુખ મેલવી આપવામા અવધ્ય બીજ
રૂપ છે, “જમિવેષ” આ અથમા ડહેવા લાયક યોગતુ
સ્વરૂપ છે, આ અબીદ છે, તેમજ શક્ય પણ છે, આથી
અનબીદ તથા અશક્ય પણની શકા દૂર કરી “સવધ”
માધ્ય સાધન લક્ષણ મળધ અગર વાચ્ય વાચક ભાવ
લક્ષણ મળધ પ્રતિદ્વજ છે શબ્દરૂપ અથ વાચક છે, અને
અર્થ વાચ્ય છે શ્રોતાઓને અનતર પ્રયોજન ચાહુ પ્રવરણ
ના અથનો ભોધ થવો તે, અને પરપર પ્રયોજન તો
શ્રોતાઓને પણ નિર્વાણ સુખ મેળવવું તે છે, પ્રક-ણના
અથને જાણી ચો ય રીતે યોગ મા મિમા પ્રવૃત્તિ કરવાથી
મોક્ષ મળી શકે છે, યોગ માનમા પ્રવૃત્તિ કરવી તે
મોક્ષ મેલવવામા અવધ્ય બીજરૂપ છે ખાલી ન બાધ એવું
યોગ પ્રવૃત્તિ બીજ છે, આ પ્રમાણે ઈદિદેવને નમસ્કાર કરી

તથા પ્રયોજનાદિ કહીને આલુ પ્રકરણને ઉપકારક પ્રાસંગિક
બીના જણાવે છે ૧

ઈચ્છાદિ યોગનુ સ્વરૂપ બતાવે છે

इहंवेच्छादियोगानां स्वरूपमभिधीयते ॥

યોગિના મુપકારાય વ્યક્તં યોગ પ્રસંગત ॥ ૨ ॥

અર્થ — યોગિઓના ઉપકાર ખાતર મિત્રાદિ યોગના
પ્રમગને લઈ અપદ્ધ રીતે ઇચ્છાયોગ, શાસ્ત્રયોગ, તથા
નામધ્યં યોગનુ સ્વરૂપ કહેવામા આવે છે ॥૨॥

વિવેચન આ આલુ પ્રકરણમા ઇચ્છાયોગ, શાસ્ત્રયોગ,
અને સામધ્યં યોગોનુ સ્વરૂપ-લક્ષણ કહેવામા આવે છે
શા માટે ઉત્તર આપે છે કે યોગિઓના ઉપકાર ખાતર,
યોગિઓ અહીં કુલ યોગિઓ તથા પ્રવૃત્ત ચક્રયોગિઓ
લેવા, પરંતુ નિષ્પન્ન યોગિઓ કે જેઓ પુર્ણતાને પામ્યા
છે તેઓ ન લેવા, કારણકે તેઓને આ યોગના અથથી હવે
ફાયદો નથી, પૂર્ણતા મેલવી ચુક્યા હોવાથી આ ત્રણે
પ્રકારના યોગિઓનુ સ્વરૂપ આગળ મવિસ્તર જણાવવામા
આવેલ હોવાથી અહીં જણાવેલ નથી અત એવ નિષ્પન્ન
યોગિઓથી જુદા કુલયોગિઓ તથા પ્રવૃત્ત ચક્રયોગિઓના
ઉપકાર ખાતર ઇચ્છાદિ યોગનુ સ્વરૂપ કહેવામા આવે છે
આથી શુ ઉપકાર થવાનો છે ? ઉત્તર આપે છે કે યોગના
રહસ્યને મમ્યક પ્રકારે જાણે આ ઉપકાર સમજવો, ટેવી
રીતે કહેયો, ઉત્તર અપદ્ધરીતે કહીશુ પણ અપ્રસ્તુત નહિ
કહીશુ “યોગપ્રસંગત” મિત્રાદિ લક્ષણ યોગના પ્રમગને લઈ,

પ્રમગ નામના શાસ્ત્રની સુકિતથી આકર્ષાઈને જણાવીશ ॥૨॥

ઈચ્છાયોગનુ સ્વરૂપ બતાવે છે

કર્તુમિચ્છો શ્રુતાર્થસ્ય જ્ઞાનિનોઽપિ પ્રમાદત ॥

વિરુલ્લો ધર્મ યોગો ય સ ઇચ્છાયોગ સ્વચ્યતે ॥ ૩ ॥

અર્થઃ આગમાનુમાર અનુધ્યાન ક્રિયા કરવાની ઇચ્છાવાળા જ્ઞાનુ નાનીને પણ પ્રમાદથી ધર્મવ્યાપાર કરવામાં અપેક્ષા થાય કાલથી વિકલતા થાય-દારદેર થાય તેને ઇચ્છાયોગ કહેવામાં આવે છે ॥૩॥

વિવેચન તથા પ્રકાશના ક્ષયોપશમ બાવને લઈ કોઈ એક માણસ દ્ર વાદિ પુદ્ગલીક વસ્તુની ઇચ્છા વગર ધર્મના અનુધ્યાનો કરવાની ઇચ્છાવાલો જતા, મિદ્ધાતમા કહેલ અનેક તત્ત્વની વાતો બાજુતા જતા, અને જરવા લાયક ધાર્મિક અનુધ્યાનો મારી રીતે અમજતા છતા, જે કાલે જે ધર્મનુ અનુધ્યાન કરવાનુ હોય તેમાં દારદેર કરી નાખે, દષ્ટાંત તરીકે પ્રતિક્રમણ કરતા સુચોસ્ત સમયે વહિતા સૂત્ર આવશ્યુ જોવે તેના બદલે પ્રતિક્રમણની રાગઆત પણ ચતી નથી ચિંત્યવદન કરતા અર્થની વિચારણા તથા ચિત્તની એકાગ્રતા કરવી જોવે તે પણ પ્રમાદને લઈ જરો બર ચતી નથી ક્ષયોપશમ બાવની વિચિત્રતાને લઈ પોતે અજ્ઞાનિ નથી પણ જાનિ છે તેમજ ધર્મના અનુધ્યાનના રહસ્યને બાજુનાર છે માત્ર પ્રમાદ વિકથાને લઈ જે અવ મરે જે ક્રિયા કરવાની છે તે જરે નહિ, મજુ પૂજા કરવાના

ટાઇમે પ્રભુપૂજ કરે નહિ, ગુરૂવદન કરવાના ટાઇમે ગુરૂવદન કરે નહિ, મુખાત્રદાન દેવાના ટાઇમે દાન દે નહિ, માત્ર હૃદયમાં ઇચ્છાતો પ્રબળ હોય પણ આજમ પ્રમાદને લઈ કરી રાકે નહિ અથવા વિકાલે કહે તેને ઇચ્છાયોગ કહે છે, આ યોગ ચોથા ગુણકાણે હોય છે ॥૩૧॥

શાસ્ત્ર યોગનુ સ્વરૂપ બતાવે છે

શાસ્ત્રયોગસ્તિવહ ક્ષેયો યયાશક્ત્યપ્રમાદિનં ॥

શ્રાદ્ધસ્ય તીવ્રબોધેન વ્રતસાઽવિરુલસ્તથા ॥ ૪ ॥

અર્થ જ્ઞાનના તીવ્ર બોધને લઈ શક્તિને અનુમાને અપ્રમાદિ એવા શ્રાવકનો શાસ્ત્રાનુમાને અખંડને ધર્મવ્યાપાર તેને શાસ્ત્રયોગ કહે છે ॥૪॥

વિવેચન શાસ્ત્ર છે પ્રધાન જેને એવો જે યોગ તે શાસ્ત્રયોગ છે અપ્રમાદિ એવો શ્રાવક શાસ્ત્રમાં જે પ્રમાણે કહેલ છે તે પ્રમાણે ધર્મના તમામ અનુદાનો જે કાલે જે કરવાને શાસ્ત્રકારોએ ફરનાવેલ છે તે તેજ પ્રમાણે કરે છે વિજ્ઞાદિ પ્રમાદ જેને જરા પણ નથી, તેમજ તથા પ્રકારના મોહના અભાવથી આત્માદિ નિર્ણય જેને ચોક્કસ થઈ ચુકેલ છે, તેમજ તીવ્ર બોધને લઈ આગળ અખાદિત યોગ્ય સમયે અખંડ ધર્માનુપલબ્ધ કરે છે જ્યાં ઇચ્છા યોગમાં યચાયોગ્ય પ્રવૃત્તિની ખાત્રી છે, ત્યારે શાસ્ત્રયોગના યથા યોગ્ય પ્રવૃત્તિ વાચ છે તેનજ ત્યાગ, વૈરાગ્ય પણ વધારે મારો હોય છે, વિચક્ષણ મનુષ્યોજ અતિચાર દોષને ભ્રે છે પણ બીજાઓ બાણતા નથી ॥૫॥

મામર્થ્ય યોગનુ સ્વરૂપ બતાવે છે

શાસ્ત્રસદર્શિનોપાયસ્તદતિક્રાન્તગોચર ॥

શક્ત્યુદ્દેકાદિશેષેણ સામર્થ્યારબ્યોઽયમુત્તમ* ॥ ૫ ॥

અર્થ શક્તિના પ્રાબલ્યપણાથી વિશેષ પ્રકારે, શાસ્ત્રમા આત્મકટયાણુ માટે જે જે યોજના રસ્તાઓ બતાવ્યા છે, તેને પણ ઉલ્લેખ કરવાનો વિષય છે જેનો તેને મર્મ યોગમા પ્રધાન એવો સામર્થ્ય યોગ કહે ॥ ૫ ॥

વિવેચન શાસ્ત્રમા યોગની મિદ્ધિ માટે જે જે ઉપાયો બતાવા છે, તે તમામ ઉપાયોનો અનુભવપૂર્વક સાક્ષાત્ કાર કરીને જેઓ ધણા આજણ વધ્યા છે તેઓનું જે ઉત્તમોત્તમ ધર્માનુષ્ઠાન તેને સામર્થ્ય યોગ કહે છે, દૃષ્ટાંત તરીકે તથા પ્રકારના નિયમણના અભાવે તથા સુતજ્ઞાનના અભાવે છતાં ઈન્દ્રિયાદિ વિગેરે જે વસ્તુનો વિચિત્ર શાસ્ત્રમા કહેલ છે, તે વસ્તુનો અભ્યાસ શક્તિના પ્રાબલ્યપણાથી કરવો- છતાં ઈન્દ્રિયાદિની તુલના કરવી-પેઠીસ કરવી જેટલે કરજે અને તેટલે કરજે શક્તિ ફેરવવી તેને મામર્થ્ય યોગ કહે છે આ યોગ વિલગ વગર પ્રધાનફલ-મોક્ષ મેલવી આપવામા અમાધારણુ કારણ છે ॥ ૫ ॥

આજ વાતને અમર્થન કહે છે

સિદ્ધિપ્રાપ્ત્યપદસપાત્તિહત્વમેત્દા ન તત્ત્વત ॥

નાસ્ત્રાદેવાવગમ્યતે સર્વથાપદ યોગિભિ ॥ ૬ ॥

અર્થ મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે શાસ્ત્ર કારોએ જે જે જુદા જુદા કારણો-માર્ગો બતાવ્યા છે તે વાસ્તવિક રીતે નથી

સર્વ પ્રકારે યોગીઓ પણ જાણી શકતા નથી, પણ અનુભવ ગમ્ય તો હોય છે ॥૬૥॥

વિવેચન શાસ્ત્રો તો દિશા બતાવે છે, પણ પછી આગલનો માર્ગ તો પોતાની મેળે મેલવી લેવા જરૂર છે, શાસ્ત્રમાં મોક્ષ મેળવવા માટે અભ્યસદર્શન, જ્ઞાન, અને આત્મિકતા અનતા માર્ગો બતાવેલ છે નવપદની પૂજામાં મહોપાધ્યાયજી શ્રીમદ્ યજ્ઞોવિજયજી મહારાજ જણાવે છે કે “યોગ અસરય જિનચર વક્ષા નવપદ મુરય તે જાણો રે” સારાશ કે, મોક્ષ મેલવવા માટે અનખ્ય સાધનો છે, પણ તે બધા ગામ્ત્રથી યોગિ પુરૂષો પણ સર્વ પ્રકારે જાણી શકતા નથી, સ્વાનુભવદ્વારા તો નિષ્પન્ન યોગીઓ જાણી શકે છે, આ વાતને દષ્ટાન્ત આપી સમજાવે છે કે, નગરમાં પ્રવેશ કરવા માટે એક દરવાજો હોતો નથી પણ અનેક દરવાજાઓ તથા બારીઓ હોય છે જેને જે ઇચ્છામાં આવે તે દરવાજેથી નજરમાં આવી શકે છે તેના માટે પ્રતિબદ્ધ હોતો નથી, તે પ્રમાણે મોક્ષરૂપ નગરમાં પ્રવેશ કરવા માટે એકાદ સાધન હોતું નથી પણ અસખ્યાત કે અનતા સાધનો હોય છે, આ બધા અનતા સાધનોનો ઉલ્લેખ ગામ્ત્રમાં ઢેવી રીતે હોઈ શકે, શાસ્ત્ર તો માત્ર દિશા બતાવે છે એકાદ સાધન પકડી આગળ વધવા પ્રયત્ન કરે તો આગલના માર્ગો આપોઆપ સ્વાનુભવ સિદ્ધ જણાઈ આવે છે ॥૬૭॥

ગામ્ત્રથી તમામ સાધનો જાણવામાં હોય બતાવે છે

સર્વથા તત્પરિન્તેદાત્ સાક્ષાત્કારિત્વયોગત ॥

તત્સર્વજ્ઞત્વમસિદ્ધેસ્તદામિદ્વિષદાક્ષિત ૧૭॥

અર્થ શાસ્ત્રથી મર્વ પ્રકારે મોક્ષ પ્રાપ્તિના તમામ માગોનો સાક્ષાત્ કાર થાય તો તેજ વખતે મર્વજ પણાની પ્રાપ્તિ થવા માથે ત્રિદિપદ-મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ પણ થવી જોવે ॥૭૧॥

વિવેચન શાસ્ત્ર દિશા બતાવનાર હોવાથી શાસ્ત્ર દાગ મોક્ષના બનતા માધનો-માર્ગો જાણી શકામજ નહિ બને જાણવામા આવે તો એતાડપ યોગિઓને દનાતુભવ ત્રિદિપ તમામ માર્ગો માક્ષાત્કાર થવાથી શાસ્ત્ર માલગવા ના દાર્ઝમેજ સર્વજપણાની ત્રિદિપ સાથે સુક્તિપદની પ્રાપ્તિ પણ થાય અર્થાત્ અયોગિદેવલિની દશા પ્રાપ્ત થાય, પણ તેમતો થતું નથી ॥૭૧॥

વાદિ આ વાતને ઈષ્ટ ગણે છે તેને ઉત્તર દે છે

ન ચૈતદેવ યતસ્માત્ પ્રાતિભજ્ઞાનમગત ॥

સામર્થ્યયોગોઽવાચ્યોસ્તિ સર્વજ્ઞત્વાદિસાધનપ્ત ॥૮૧॥

અર્થ જેમ તમોએ કહેલું તેમ બનતું તો નથી માટે પ્રાતિભજ્ઞાન સુક્તિ આ નામર્થ નામનો યોગ સર્વજ્ઞ પણાને પ્રાપ્ત કરાવનાર યોગિઓથી પણ મળે દારા જેતું વર્ણન પણ થઈ શકે નહિ એવો આ સામર્થ્ય નામનો યોગ છે ॥૮૧॥

વિવેચન ઉપર જે બીના કહેવામા આવી તે પ્રમાણે બનતું તો નથી શાસ્ત્રથી અયોગિદેવલિત્વનું જ્ઞાન વચા હતા પણ ત્રિદિપ-સુક્તિ મલતી તો નવી જો આમ છે તો પ્રાતિભ જ્ઞાન સુસુક્તિ આ નામર્થ્ય યોગ ચોક્કસ સર્વજ્ઞ

પણાને પ્રાપ્તિ કરી આપે છે, આ યોગ પ્રાપ્ત થતા આત્મ-
સ્વરૂપ પ્રગટ થતા જરાપણુ વાર લાગતિ નથી, આ પ્રાતિભ
જ્ઞાનને માર્ગાનુસારિ-કેવલજ્ઞાનને અનુમત્તાર પ્રકૃષ્ટ ઉદ્ધા-
જ્ઞાન-માનમિકતાદશ જ્ઞાન કહે છે સામર્થ્ય છે પ્રધાન
જેમા એવો યોગ તે સામર્થ્યયોગ, અર્થાત્ ક્ષપક શ્રેણિગત
ઉત્તમ ધર્મવ્યાપાર કે જે યોગિઓથી પણ અવાગ્ય છે-
અકથનીય છે, જેનું સ્વરૂપ શબ્દદ્વારા વર્ણન પણ કરી
શકાય નહિ, પણ ન્વાનુભવગમ્ય છે આવો સામર્થ્યયોગ
-ધર્મવ્યાપાર વિતળ વગર કેવલજ્ઞાન આપે છે અહીં વાદિ-
તાદા ઠરે છે પ્રાતિભજ્ઞાન છે તે શ્રુતજ્ઞાન કે અને એમ
નહિ માનો તો શાસ્ત્રમા પાત્ર જ્ઞાન ઠહેલ છે તેના છ
જ્ઞાન થશે, તેમજ પ્રાતિભજ્ઞાનને કેવલજ્ઞાન પણ કહી શકાય
નહિ, ઠારણુકે કેવલજ્ઞાન તો સામર્થ્ય યોગનું ધર્મ છે
આ યોગમા પ્રવૃત્તિ કવચથી કેવલજ્ઞાન આગલ ઉપર પ્રાપ્ત
થાય છે, માટે પ્રાતિભજ્ઞાનને શ્રુતજ્ઞાનની અદર પ્રવેશ
કરાવો, જે શ્રુતજ્ઞાનની અદર પ્રાતિભ જ્ઞાનનો સમાવેશ
થાય તો પછી મોક્ષ પ્રાપ્તિના જે જે ઠારણો છે તે શ્રુત-
જ્ઞાન રૂપશાસ્ત્રથીજ જણાય છે એમ ચોક્કસ થયું આનો
ખુલાનો આપે છે કે પ્રાતિભજ્ઞાન છે તે શ્રુતજ્ઞાન નથી
તેમજ કેવલજ્ઞાન પણ નથી તેમજ પાત્ર જ્ઞાનથી જુદું
જ્ઞાન પણ નથી, જેમ અરૂણોદય આ અરૂણોદય છે તેને રાત્રિ
ન કહી શકાય, તેમ દિવસ પણ ન કહી શકાય, તેમજ
રાત્રિદિવસથી અતિરિક્ત વસ્તુ છે તેમ પણ ન કહી શકાય,
પરંતુ સૂર્યોદય થયા પહેલાની એકે અવસ્થા અરૂણોદય

અર્થ શાસ્ત્રથી મવ પ્રકારે મોક્ષ પ્રાપ્તિના તમામ માગોને સાક્ષાત્ કાર થાય તો તેજ વખતે સર્વજ્ઞ પણાની પ્રાપ્તિ થવા માથે ત્રિવિધ-મોક્ષપદની પ્રાપ્તિ પણ થવી જોવે ॥૭૧॥

વિવેચન માથે દિશા બતાવનાર હોવાથી શાસ્ત્ર દ્વારા મોક્ષના મનતા માધનો-માગો જાણી શકાયજ નરિ અને જાણવામા આવે તો મોતારૂપ યોગિઓને સ્વાતુલ્ય ત્રિવિધ તમામ માગો સાક્ષાત્કાર થવાથી શાસ્ત્ર માલજવા ના ટાડમેજ સર્વજ્ઞપણાની ત્રિવિધ માથે મુક્તિપદની પ્રાપ્તિ પણ થાય અર્થાત્ અયોગિવલિની દશા પ્રાપ્ત થાય, પણ તેમતો થતુ નથી ॥૭૧॥

વાદિ આ વાતને ઈષ્ટ ગણે છે તેને ઉત્તર દે છે

ન ચંતદેઃ ચતસ્માત્ પ્રાતિભજ્ઞાનસંગત ॥

સામર્થ્યયોગોડવાચ્યોસ્તિ સર્વેશ્વતાદિસાધનમ્ ॥૮૧॥

અથ જેમ તમોએ કહેલુ તેમ બનતુ તો નથી માગે પ્રાતિભજ્ઞાન સુક્ત આ નામર્થ નામનો યોગ સર્વજ્ઞ પણાને પ્રાપ્ત કરાવનાર યોગિઓથી પણ શબ્દ ઠારા જેતુ વર્ણન પણ થઈ શકે નહિ એવો આ માનર્થ નામનો યોગ છે ॥૮૧॥

વિવેચન ઉપર જે બીના ઢહેવામા આવી તે પ્રમાણે બનતુ તો નથી શાસ્ત્રથી અયોગિકેવલિત્વનુ જ્ઞાન થવા છતાં પણ ત્રિવિધ-મુક્તિ મવતી તો નથી જે આમ છે તો પ્રાતિભ જ્ઞાન ન સુક્ત આ નામર્થ યોગ ચોક્કસ મવત

પણાને પ્રાપ્તિ ડરી આપે છે, આ યોગ પ્રાપ્ત થતા આત્મ-સ્વરૂપ પ્રગટ થતા જરાપણ વાર લાગતિ નથી, આ પ્રાતિભ જ્ઞાનને માર્ગાનુમારિ-ડેવલજ્ઞાનને અનુસન્નાર પ્રકૃષ્ટ ઉહા-જ્ઞાન-માનસિકતાદશ જ્ઞાન કહે છે સામર્થ્ય છે પ્રધાન જેમા એવો યોગ તે સામર્થ્યયોગ, અર્થાત્ ક્ષપક શ્રેણિગત ઉત્તમ ધર્મવ્યાપાર છે જે યોગિઓથી પણ અવાગ્ય છે-અકથનીય છે, જેનું સ્વરૂપ શબ્દદ્વારા વર્ણન પણ ડરી શકાય નહિ, પણ ન્વાનુભવગમ્ય છે આવો સામર્થ્યયોગ-ધર્મવ્યાપાર વિલખ વગર ડેવલજ્ઞાન આપે છે અહીં વાદિ-શકા ડરે છે પ્રાતિભજ્ઞાન છે તે શ્રુતજ્ઞાન છે અને એમ નહિ માનો તો શાસ્ત્રમા પાત્ર જ્ઞાન કહેલ છે તેના ડ જ્ઞાન થશે, તેમજ પ્રાતિભજ્ઞાનને ડેવલજ્ઞાન પણ ડહી શકાય નહિ, ડારણકે ડેવલજ્ઞાન તો સામર્થ્ય યોગનું કાર્ય છે આ યોગમા પ્રવૃત્તિ ડરવાથી ડેવલજ્ઞાન આગલ ઉપર પ્રાપ્ત થાય છે, માટે પ્રાતિભજ્ઞાનને શ્રુતજ્ઞાનની અદર પ્રવેશ ડરાવો, જે શ્રુતજ્ઞાનની અદર પ્રાતિભ જ્ઞાનનો સમાવેશ થાય તો પછી મોક્ષ પ્રાપ્તિના જે જે કારણો છે તે શ્રુત જ્ઞાન રૂપશાસ્ત્રથીજ જણાય છે એમ ચોક્કસ મયુ આનો ખુલાનો આપે છે કે પ્રાતિભજ્ઞાન છે તે શ્રુતજ્ઞાન નથી તેમજ ડેવલજ્ઞાન પણ નથી તેમજ પાત્ર જ્ઞાનથી જુદું જ્ઞાન પણ નથી, જેમ અરૂણોદય આ અરૂણોદય છે તેને રાત્રિ ન કહી શકાય, તેમ દિવસ પણ ન કહી શકાય, તેમજ રાત્રિદિવસથી અતિરિક્ત વસ્તુ છે તેમ પણ ન કહી શકાય, પંતુ સૂર્યોદય થયા પહેલાની એક અવ-થા અરૂણોદય

છે તેમ કહી શકાય તે પ્રમાણે પ્રાતિભ જ્ઞાનને શ્રુતજ્ઞાન તથા કેવલજ્ઞાન પણ કહી નકાય નહિ કારણકે સામર્થ્ય યોગ કાલે લપકશેણિગત હોવાથી ઉત્કૃષ્ટ ક્ષયોપશમ ભાવને લઈ શ્રુતજ્ઞાની તરીકે વાસ્તવીક વ્યવહાર થઈ શકે નહિ, માટે શ્રુતજ્ઞાન ન કહેવાય, તેમજ ક્ષયોપશમિક જ્ઞાન હોવાથી તમામ દ્રવ્ય પર્યાયને નહિ જાણવાથી કેવલજ્ઞાન પણ કહે વાય નહિ, માટે આ પ્રાતિભ જ્ઞાનને અરૂપોદયની માફક કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પહેલાની દગા કહે છે આ જ્ઞાનને ણીજઓ તાઝકનિરીક્ષણજ્ઞાન મખ્દવી બોલાવે છે, માટે તેને પ્રાતિભજ્ઞાન કહેવામા દોષ નથી ॥૮॥

મામર્થ્ય યોગના ભેદો કહે છે

દ્વિધાય ધર્મેસન્યાસયોગસંયાસસશ્ચિત્ ॥

સાપોપશમિકાધર્મ યોગા કાયાદિકર્મ તુ ॥૯॥

અર્થ આ સામર્થ્ય યોગના બે પ્રકાર છે—બે ભેદ છે ધર્મસન્યાસ નામર્થ્યયોગ અને યોગસંયાસસામર્થ્ય યોગ, ક્ષયોપશમિક ભાવથી ઉત્પન્ન વજેલા ક્ષમા, આર્જવ, નમ્રતા, વિગેરે વર્તો કે કાયાદિ વ્યાપાર કાચોત્તર્ગ કરવા વિગેરે મા યોગો છે ॥૯॥

વિવેચન કેવલ જ્ઞાનરૂપ મુર્ચોદય થયા પહેલાના પ્રતિભજ્ઞાન વાલી ત્રીન તન્વ બોધથી ધલો આગલ વધેલો એરો અપ્રમત નયતિ જ્યારે આઠના ગુણુઠાનો લપક શેણિ માટે છે ત્યારે વર્તસન્યાસ નામનો સામર્થ્યયોગનો પ્રથમ બે પ્રાપ્ત થાય છે આ યોગની અદર ક્ષયોપશમ ભાવથી ઉત્પન્ન વજેવા ક્ષમાદિવ દસ પ્રકારના ધર્મોનો

નાશ થાય છે, અને ક્ષાયિક ભાવના ક્ષમાદિઠ દશ પ્રકારના ધર્મો પ્રગટ થયા છે આ વર્મસન્ધ્યામ યોગ છઠા ગુણઠાણી શરૂ થાય છે, અને તેરમા ગુણઠાણી સુધી પહોંચે છે, પણ તાત્ત્વિક-અનુષ્ઠાન ધર્મસન્ધ્યામ યોગ આઠમા ગુણઠાણીથી ક્ષપકશ્રેણિ માટે ત્યાં ગરૂ વાય છે, અને પરિણામે ડેવલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરાખી દેહે, ડેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી ક્ષયોપદ્રવ ભાવના ક્ષમાદિઠ ધર્મો, તથા મત્યાદિ ચાર જ્ઞાનો આપ્યા જાય છે, અને ક્ષાયિક ભાવના ક્ષમાદિઠ દશ ધર્મો તથા ડેવલજ્ઞાનાદિઠ પ્રાપ્ત વાય છે, યોગ સન્ધ્યામ નામનો સામર્થ્ય યોગ તેરમા ગુણઠાણીના અતે મોક્ષ જવાના ટાઇમે જ્યાં યૌક્તિકગ્ણ કંઈ છે ત્યારપછી ચઉદમા ગુણઠાણે આ યોગ હોય છે આ યોગમા મનવચન અને કાયાના આપારનો પણ નાશ વાય છે આજ ખીના આગળના શ્લોકમા જણાવવામા આવે છે ॥૬॥

આ બે યોગો જે ગુણઠાણે હોય છે તે કહે છે

દ્વિતીયાઽપૂર્વકરણે પ્રથમસ્તાત્ત્વિકો મરેત્ ॥

આયોજ્યકરણાદૃ વૈ દ્વિતીય ઇતિતદ્વિદ ॥૭॥

અર્થ પ્રથમતાત્ત્વિક ધર્મ સન્ધ્યામ નામનો સામર્થ્યયોગ આઠમા ગુણઠાણે ખીણનારના અપૂર્વ ડરણુમા હોય છે અને યોગસન્ધ્યામ નામનો સામાર્થ્યયોગ તેરમા ગુણઠાણીના અતે યૌક્તિક ડરણુ ડરે છે, ત્યાર પછી ચઉદમે ગુણઠાણે આ યોગ હોય છે એમ યોગસન્ધ્યામ નામના સામર્થ્ય યોગના જણાવરો જણાવે છે ॥૧૦॥

વિવેચન અહીં બીજી અપૂર્વકરણ ગ્રહણ કરવાથી
 પ્રથિભેદનું ઝરણીભૂત પ્રથમ અપૂર્વકરણનો નિર્વેધ કરવા
 દ્વિતીય શબ્દ ગ્રહણ કરેલ છે, કાગળ કે પ્રથમ અપૂર્વ
 કરણમાં સામર્થ્ય યોગ હોતો નથી અપૂર્વ કરણ એકે
 આત્માનો અપૂર્વ શુભ અધ્યવસાય-પરિણામ આ અનાદિ
 અપારન મારમા રખડતા આજીવને ધર્મના મારા અનુક્રાને
 કરતા પહેલા ક્યાં પછુ નહિ આવેલો એવો આત્માનો
 અપૂર્વ અધ્યવસાય-પરિણામ ઉત્પન્ન થવો તેનું નામ
 અપૂર્વ કરણ છે, આ અપૂર્વ કરણનું ફલ રાગદ્વેષરૂપી
 ગાઠ ગાઠ છે તેનો છેદ કરવો તે છે, અને આ પ્રથિ છેદનું
 ફલ મમ્મક દર્શનની પ્રાપ્તિ થવી તે છે, અને આ સમ્યક્
 દર્શનથી સત્ય વસ્તુ મમજાય છે-જડચેતન્યનું જ્ઞાન થાય છે
 સમ્યક્દર્શન એટલે પ્રથમાદિલિંગવાલો શુદ્ધ આત્માનો
 પરિણામ આ બીના શાન્તમા જહેલ છે કે, આપણામાં
 મમ્યકદર્શન છે કે નહિ તે જાણવાને મમ્યકત્વના પાત્ર
 લક્ષણો બતાવ્યા છે, આ લક્ષણો આપણામાં હોય તો
 જાણીશું જે આપણામાં મમ્યકત્વ છે અને આ લક્ષણો
 ન હોય તો તે મેળવવા પ્રયત્ન કરવો પ્રથમ, સ્વેગ,
 નિવેદ, અનુક્રા, અને આન્તિઝયતા, આ પાત્ર લક્ષણથી
 સમ્યક્ત્વ અભિવ્યક્ત-પ્રગટ થાય છે-આપણામાં મમ્યકત્વ
 છે કે નહિ તેની ખાતરી થાય છે તત્વાર્થ શ્રદ્ધાને મમ્યકત્વ
 કહે છે, આ મમ્યકત્વના પાત્ર લક્ષણોનો અનુક્રમ પ્રાધા-
 ન્યતાને અનુમારે છે, અને એક પછી એકનો લાભ થાય છે

પ્રથમ સમભાવ હોય તો જ મોક્ષની અભિવાપારૂપ
 સ્વેગ થાય છે અને સ્વેગ હોયતો જ સસાર ઉપર

ઉદાસીનવૃત્તિ રૂપનિર્વેદ થાય છે, વૈરાગ્ય આવે છે, અને નિર્વેદ હોય તોજ હું ખી જીવો ઉપર દયા ચિતવવારૂપ અનુકંપા થાય છે અને અનુકંપા હોય તોજ પ્રભુના વચન ઉપર શ્રદ્ધા બેસવારૂપ આનંતિકયતા પ્રાપ્ત થાય છે પૂર્વાનુ-પૂર્વી અમુદર છે, પશ્ચાનુપૂર્વી મુદર છે, આસ્તિકયતા હોય તો અનુકંપાદિ બીજા હોય છે, આમ શાશ્વતા બાળકાર કહે છે સમ્યક્દર્શન પ્રાપ્ત થયા પછી કર્મની જે સ્થિતિ બાકી રહેલ છે તેમાથી મજબૂતા સાગરોપમ જેટલી કર્મની સ્થિતિનો ક્ષય થવાથી બીજા અપૂર્વ કળ્પમા પ્રવભ તાત્વિક ધર્મસંન્યાસ નામનો મામમ્ય યોગ પ્રાપ્ત થાય છે, આ અપ્રમત્ત સચિતિ જ્યારે આઠમા ગુણઠાણે ક્ષપકશ્રેણિ માટે છે ત્યારે આ ધર્મસંન્યાસ યોગ હોય છે, આ વખતે આત્મ સ્ફુરણા તીવ્ર થાય છે પરપરિણતિ વતી નવી, આ અતિ સુદર દશાને જ્ઞાનીઓ પણ વર્ણવી શકે નહિ યથાગ્યાત ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે આ અતિ ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર તથા જ્ઞાન દશામાવર્તતા ધન ધાતિ કર્મનો એકદમ નાશ થાય છે, અને કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતા ક્ષયોપશમ ભાવના જે ક્ષમાદિક દશ પ્રકારના ધર્મો તથા મત્યાદિ જ્ઞાનો હતા તેની અહિ નિર્વૃત્તિ થાય છે અને ક્ષાયિક ભાવના ક્ષમાદિકધર્મો તથા જ્ઞાનો પ્રાપ્ત થાય છે આ તાત્વિક ધર્મસંન્યાસ યોગ છે પણ અતાત્વિક ધર્મસંન્યાસયોગ છઠા ગુણ ઠાણે પ્રવ્રજ્યા અગીકાર કરતી વખતે હોય છે સાવધ પ્રવૃત્તિ લક્ષણ પ્રભુ પૂજાદિધર્મની નિવૃત્તિ રૂપ પ્રવ્રજ્યા જ્ઞાનયોગની પ્રાપ્તિ રૂપ છે આ ભાગવતી પ્રવ્રજ્યાનો અધિકારી સમારથી જે

વિવેચન અહીં બીજી અપૂર્વરણ્ય શ્રેણી કરવાથી
 ત્રિભોક્તુ કારણીભન પ્રથમ અપૂર્વરણ્યનો નિવેધ કરનાર
 દ્વિતીય શબ્દ શ્રેણી કરેલ છે, ત્રીજી કે પ્રથમ અપૂર્વ
 કરણ્યમા મામર્યા યોગ દોતો નથી અપૂર્વ કરણ્ય એટલે
 આત્માનો અપૂર્વ શુભ અધ્યવસાય-પરિણામ આ આત્માનો
 અધારનમારમા રખડતા આજીવને ધર્મના મારા અનુક્રાને
 કરતા પહેલા કયાં પછી નહિ આવેલો એવો આત્માનો
 અપૂર્વ અધ્યવસાય-પરિણામ ઉત્પન્ન થવો તેનું ના
 અપૂર્વ કરણ્ય છે, આ અપૂર્વ કરણ્યનું કલ રાગદ્વેષરૂપ
 ગાદ ગાઈ છે તેનો છંદ કરવો તે છે, અને આ ત્રિય છેત્ર
 કલ મમ્યદ્ દર્શનની પ્રાપ્તિ થવી તે છે, અને આ સમ્યક્
 દર્શનથી મત્ત વસ્તુ સમજાય કે-જડચેતન્યનું જ્ઞાન થાય છે
 મમ્યદ્દર્શન એટલે પ્રશમાદિલિંગવાનો શુદ્ધ આત્માનો
 પાણિમા આ બીજા શાસ્ત્રમા કહેલ છે કે, આપણામા
 સમ્યક્દર્શન છે કે નહિ તે જાણવાને સમ્યક્ત્વના પાંચ
 લક્ષણો બતાવ્યા છે, આ લક્ષણો આપણામા હોય તો
 જાણવું જે આપણામા સમ્યક્ત્વ છે અને આ લક્ષણો
 ન હોય તો તે મેળવવા પ્રયત્ન કરવો પ્રશમ, સવેગ,
 નિવેદ, અનુક્રપા, અને આન્તિકયતા, આ પાંચ લક્ષણથી
 સમ્યક્ત્વ અભિવ્યક્ત-પ્રગટ થાય કે-આપણામા સમ્યક્ત્વ
 કે કે નહિ તેની ખાતરી થાય છે તત્વાથ શ્રદ્ધાને સમ્યક્ત્વ
 કહે છે, આ સમ્યક્ત્વના પાંચ લક્ષણોનો અનુક્રમ પ્રાધા
 ન્યતાને અનુસાર છે, અને એક પછી એકનો લાભ થાય કે
 પ્રશમ સમજાવ હોય તોજ મોક્ષની અભિવાપાડ
 સવેગ થાય છે અને સવેગ હોયતોજ સસાર ઉપ:

ઉદાસીનવૃત્તિ રૂપનિર્વેદ થાય છે, વૈગમ્ય આવે છે, અને નેર્વેદ હોય તોજ દુ ખી જીવે ઉપર દયા ચિતવવારૂપ અનુકંપા થાય છે અને અનુકંપા હોય તોજ પ્રભુના વચન ઉપર શ્રદ્ધા બેસવારૂપ આસ્તિક્યતા પ્રાપ્ત થાય છે પૂર્વાનુ-પૂર્વા અમુદર છે, પશ્ચાત્તુપૂર્વા સુદર છે, આસ્તિક્યતા હોય તો અનુકંપાદિ બીજા હોય છે, આમ ગામ્રના જાણકાર કહે છે મમ્યકદર્શન પ્રાપ્ત થયા પછી કર્મની જે સ્થિતિ બાકી રહેલ છે તેમાથી સખ્યાતા સાગરોપમ જેટલી કર્મની સ્થિતિનો ક્ષય થવાથી બીજા અપૂર્વ કર્મમા પ્રથમ તાત્વિક ધર્મસંન્યાસ નામનો આમર્થ્ય યોગ પ્રાપ્ત થાય છે, આ અપ્રમત્ત મયતિ જ્યારે આઠમા ગુણુઠાણે ક્ષપકત્રેણિ માટે છે ત્યારે આ ધર્મસંન્યાસ યોગ હોય છે, આ વખતે આત્મ રુકુરણા ત્રીન વાય છે પરપરિણતિ થતી નથી, આ અતિ સુદર દશાને જ્ઞાનીઓ પણ વર્ણવી શકે નહિ ચથાખ્યાત આરિત્રની પ્રાપ્તિ વાય છે આ અતિ ઉત્કૃષ્ટ આગ્નિ તથા જ્ઞાન દશામાવર્તતા ઘન ઘાતિ કર્મનો એકદમ નાશ થાય છે, અને જેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતા ક્ષયોપગમ ભાવના જે ક્ષમાદિક દશ પ્રકારના ધર્મો તથા મત્યાદિ જ્ઞાનો હતા તેની અહિ નિર્વૃત્તિ થાય છે અને ક્ષાયિક ભાવના ક્ષમાદિકધર્મો તથા જ્ઞાનો પ્રાપ્ત થાય છે આ તાત્વિક ધર્મસંન્યાસ યોગ છે પણ અતાત્વિક ધર્મસંન્યાસયોગ છઠા ગુણુ ઠાણે પ્રવજ્યા અગીકાર કરતી વખતે હોય છે સાવધ પ્રવૃત્તિ લક્ષણુ પ્રભુ પૂજાદિધર્મની નિર્વૃત્તિ રૂપ પ્રવજ્યા જ્ઞાનયોગની પ્રાપ્તિ રૂપ છે આ ભાગવતી પ્રવજ્યાનો અધિકારી સસારથી જે

વિરક્ત થયો હોય તેજ અધિકારી છે શાસ્ત્રમા કહ્યું ।
 કે, દિક્ષાને લાયક આ જીવો ગણ્યા છે કે જે ૧ આય
 દેશમા ઉત્પન્ન થયો હોય, ૨ વિશિષ્ટ જાતિ અને કુલ વાળો
 હોય, ૩ જેના કર્મ રૂપી મળો ક્ષીણ પ્રાય થઈ ગયા છે એવો
 નિર્મળ જુદ્ધિ વાળો હોય, ૪ જે પોતાના મનમા વિચારતો
 હોય કે મનુષ્ય ભવ દુર્લભ છે, ૫ જન્મ મરણ નિમિત્ત માત્ર
 છે-મર્વ સાધારણ છે ૬ ધન સપત્તિ અચલ છે, ૭ વિધ્યો
 કુખના હેતુ છે ૮ સયોગ માત્રનો વિયોગમા અત આરો
 છે, ૯ પ્રતિક્ષણે મરણ થયા કંગ છે ૧૦ ભોગોનો વિપા
 અતિભય કર છે, ૧૧ આવા આવા મુદર વિચારો જે પ્રાપ્ત
 કરતો હોય અને એવા વિચારથી જે સમારમા વિરક્ત
 રહેતો હોય, ૧૨ જેના કપાયો ઘણા પાતળા પડી ગયા
 હોય, ૧૩ જેને હાસ્ય વિગેરે અટપ હોય, ૧૪ જે ઉપ-
 કારનો જાણકાર હોય, ૧૫ જે વિનયવાન હોય, ૧૬ જે
 પ્રમજ્યા શ્રદ્ધા કરવા પહેલા પશુ ગભા પ્રધાન અને નગર
 વાગી લોકોમા બહુ માન પામેલ હોય, ૧૭ ટોઇનો દ્રોહ
 કરનાર ન હોય, ૧૮ પરતુ કટમાણ કરનાર હોય, ૧૯
 શ્રાદ્ધ શુભ સપન્ન હોય, ૨૦ આચાર્યના પરિશ્ચયમા
 આગ્યો હોય, ઉન્નતિ કમમા જે આગળ વધેયો હોય તેજ
 માણસ પ્રવજ્યાને-દિક્ષાને લાયક ગણાય છે અને તેજ
 વાસ્તવિક રીતે ધર્મ સન્માનવાન થઈ શકે છે કારણકે
 અહીં જ્ઞાન યોગની પ્રાપ્તિ વાય છે આવા શુભવાળો પ્રાણી ન
 હોય તે જ્ઞાનયોગને આરાધી શકતો નથી, અને જે આવા
 શુભવાળો હોય છે તે જ્ઞાન યોગને આરાધતો નથી એમ

પણ બને નહિ એમ વિચારણુ સર્વજ્ઞનુ વચન તે આગમ છે, આ બીના આગમમા નિરૂપિત છે ” “આયોજ્ય કરુણા દુર્ધર્મ” ધર્મ મન્યાસ તાત્વિક યોગ કહ્યા પછી હવે યોગસન્યાસ નામનો મામર્થ્ય યોગ બતાવતા કહે છે કે, કેવલ જ્ઞાનના ઉપયોગથી તથા અચિત્ત વીર્ય શક્તિ વડે તે તે પ્રકારના તે તે ઝાલમા ક્ષય કરવા યોગ્ય લવોપગ્રાહિ કર્મનો તથા પ્રકારે ક્ષય કરવા પ્રયત્ન કરવો આનું નામ શૈલેશી કરણુ અવધા આયોજ્ય કરણુ છે મારાશ એ છે કે તેરમા શુણ્ઠાણુના અતે શૈલેશી કરણુ કરવાની શરૂઆત કરતા અર્ધદમા શુણ્ઠાણુ આ શૈલેશી કરણુની ક્રિયાથી મન, વચન અને કાયાના યોગનુ રૂપન કરતા ચાર અધાતિકર્મો ખાકી રહ્યા હતા તેનો નાશ થાય છે, શૈલેશી અવસ્થાનુ આ ફલ છે ચાર ધાતિ કર્મો પહેલા ક્ષય થયા હતા, અને આ શૈલેશી કરણુથી બીજા આઠ અધાતિ કર્મ ક્ષય થવાથી તરતજ પદ્મપદ્મને-ત્રિહિંગતિને પ્રાપ્ત થાય છે સિદ્ધિ ગતિમા આત્મ સ્વરૂપ, પરમજ્યોતિ રૂપ મત્તચિદાનંદ સ્વરૂપમા લિન થાય છે જન્મજરા આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિ હવે તેઓને હોતા નથી કર્મ બીજ સર્વથા દુગ્ધ થવાથી લવાકુર હવે ઉત્પન્ન થતો નથી આ આઠમી પરા-રૂપિનુ અતિમ ફલ છે આ બીજો યોગ મન્યાસ નામનો મામર્થ્ય યોગ શૈલેશી કરણુ અવગ્રામા થાય છે એમ તેના જણનાર યોગિઓ જણાવે છે, આ તમામ બીના આગમથી સિદ્ધ છે આ વાતને સાબીત કરવા પ્રાચીન સિદ્ધાંતની ગાથાઓ બતાવે છે “યથા પ્રવૃત્તિ કરણ, અપૂર્વ કરણ, અને અનિવૃત્તિ કરણ, આ ત્રણે કરણો લબ્ય જીવોને

વિરક્ત થયો હોય તેજ અધિકારી છે શાસ્ત્રમા કહ્યું છે
 કે, દિક્ષાને લાયક આ જીવો ગણ્યા છે કે જે ૧ આર્દ્ર
 દેશમા ઉત્પન્ન થયો હોય, ૨ વિશિષ્ટ જાતિ અને કુલ વાળો
 હોય, ૩ જેના કર્મરૂપી મળો ક્ષીણ પ્રાય થઈ ગયા છે એવો
 નિર્મળ બુદ્ધિ વાળો હોય, ૪ જે પોતાના મનમા વિચારતો
 હોય કે મનુષ્ય ભવ ફલેષ છે, ૫ જન્મ મરણ નિમિત્ત માત્ર
 છે-સર્વ સાધારણ છે ૬ ધન સંપત્તિ ચચલ છે, ૭ વિષયો
 હુ ખતા હેતુ છે ૮ સંયોગ માત્રનો વિયોગમા અત આવે
 છે, ૯ પ્રતિષ્ઠા મરણ થયા કરે છે ૧૦ ભોગોનો વિપા
 અતિભય કર છે, ૧૧ આવા આવા મુદ્દા વિચારે જે પ્રાર્થ
 કરતો હોય અને એવા વિચારથી જે મમાગમા વિરક્ત
 રહેતો હોય, ૧૨ જેના કપાયો ઘણા પાતળા પડી ગ
 હોય, ૧૩ જેને હાસ્ય વિગેરે અપ્ય હોય, ૧૪ જે ઉ
 કારનો જાણકાર હોય, ૧૫ જે વિનયવાન હોય, ૧૬ જ
 મનજ્યા મહંશ કરવા પહેલાં પણ રાજા પ્રધાન અને નગર
 વાસી લોકોમા બહુ માન પામેલ હોય, ૧૭ કોઈનો દ્રોહ
 કરનાર ન હોય, ૧૮ પરતુ કટ્યાણ કરનાર હોય, ૧૯
 શ્રાદ્ધ શુભ મપન્ન હોય, ૨૦ આચાર્યના પરિચયમા
 આવ્યો હોય, ઉન્નતિ ક્રમમા જે આગળ વધેલો હોય તેજ
 માર્ગસ પ્રવળ્યાને-દિક્ષાને લાયક ગણાય છે અને તેજ
 વાસ્તવિક રીતે ધર્મ સન્યાસવાન થઈ શકે છે કાગ્યુકે
 અહીં જ્ઞાન યોગની પ્રાપ્તિ થાય છે આવા શુભવાળો પ્રાણી ન
 હોય તે જ્ઞાનયોગને આરાધી શકતો નથી, અને જે આવા
 શુભવાળો હોય છે તે જ્ઞાન યોગને આરાધતો નથી એમ

અર્થ શૈલેશી અવસ્થામા યોગનો અભાવ થવાથી મિત્રાદિ આઠ દષ્ટિરૂપ યોગોની મધ્યમા અયોગરૂપી આ યોગ સન્યાસ નામનો યોગ ઘણો જ ઉત્કૃષ્ટ છે કારણકે આ આત્માને મોક્ષની સાથે જોડી દેનાર હોવાથી કાયાદિ સર્વ યોગનો જેમા મન્યાસ-અભાવ થવાથી આ યોગને સર્વ મન્યાસ લક્ષણ યોગ કહે છે ॥૧૧॥

વિવેચન આઠદષ્ટિમાપરાનામની આઠમી દષ્ટિ પ્રાપ્ત થતા આયોગસન્યાસનામનોસામર્થ્ય યોગ શૈલેશી કરણ અવસ્થામા મન વચન અને કાયાના વ્યાપારનો સર્વથા અભાવ થતા પ્રાપ્ત થાય છે આ યોગ સર્વ યોગમા ઉત્તમ છે કારણકે આત્માને મોક્ષની સાથે જોડી દેવાને-લાયકઉત્કૃષ્ટધર્મોનુષ્ઠાનરૂપઆ યોગ મન્યાસ નામનો સામર્થ્ય યોગ છે અહીં ક્ષયોપશમભાવના ધર્માધર્મોદિ વિગેરેનો ક્ષય થાય છે આ પ્રમાણે ઇચ્છાદિ ત્રણ યોગનુ સ્વરૂપ જણાવીને ચાલતી જીના હવે જણાવે છે ॥૧૧॥

एतन्नयमनाश्रित्य विशेषेणैतदुद्भवाः ॥

योगदृष्टय उच्यन्ते अष्टौ सामान्यतस्तु ता. ॥ १२ ॥

અર્થ ઇચ્છાદિ ત્રણ યોગનો વિશેષે કંઈ આશ્રય લીધા પગર પરતુ આ ત્રણ યોગથીજ ઉત્પન્ન થએલી યોગ દષ્ટિઓ કહેવામા આવે છે આયોગદષ્ટિઓસામાન્ય પ્રકારે આઠ છે ॥૧૨॥

વિવેચન ઇચ્છાયોગ, જ્ઞાનયોગ, અને સામાર્થ્ય

હોય છે અભવ્ય હોયને પ્રથમ યથામૃતિ કરણ માં
હોય છે કરણ એટલે એક જાતનો આત્માનો પરિણામ
૥૧૥ અથા અથિ છે ત્યા પહેલુ કરણ હોય છે, અથિને
છેદકરતા બીજુ કરણ પ્રાપ્ત થાય છે અનિવૃત્તિ કરણ
આ હવ સમ્યક્ દર્શન મેલવે છે ૥૨૥ દુખે કરી તોડી
કાય, બરમઠ ગાઠ, અને શુભ એવી લાકડાની ગાઠ પી માફ
હવનો કર્મથી ઉત્પન્ન થએલો ગાઠ રાગદ્વેષનો પરિણામ
તેને અથિ કહે છે ૥૩૥ આ અથિનો ભેદ થયા પહેલા
આહવ મિથ્યાત્વિ હતો પણ અથિનો ભેદ થયે છતે
સમ્યક્ જ્ઞાન વાલો બને છે થોડુ પણ જ્ઞાન થઈ માફ છે
અને ખરેખર અમ મોહનુ કાગલુ થાય છે ૥૪૥ સમ્યક્ત્વ
પ્રાપ્ત થયા પછી જે કર્મની સ્થિતિ બાકી રહી છે તેમા
શી જે પન્થોપમથી નવ પન્થોપમ નેટલી કર્મની સ્થિતિ
ને જોઈ કરે છે ત્યાર દેશ વિરતિ આવકપલુ પ્રાપ્ત થાય
છે, ત્યાર પછી આરિત્ર, ઉપશમશ્રેણી, તથા દાપકશ્રેણી
પ્રાપ્ત થયામા અનુક્રમે સખ્યાતા સામશિપમ નેટલી કર્મની
સ્થિતિને ખપાવે ત્યારે પ્રથમ આરિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે તે
પછી તેટલી કર્મની સ્થિતિને ખપાવે એટલે ઉપશમશ્રેણી
પ્રાપ્ત થાય છે અને તે પછી તેટલી કર્મની સ્થિતિને
ખપાવે ત્યારે દાપકશ્રેણી પ્રાપ્ત થાય છે આ પ્રમાણે
લેશથી નિહાત બધાનો સારાશ જણાવ્યો ૥૧૦૥

શંભેશી કરણ પછી બીજો યોગ બતાવે છે

અતસ્ત્યયોગો યોગાના યોગ પરમુદાહૃત ॥

મોષયોજનમાયેન સર્વસંયાસઠ્ઠણ ॥ ૧૧ ॥

અર્થ યૌલેગી અવસ્થામાં યોગનો અભાવ થવાથી મિત્રાદિ આઠ દૃષ્ટિય યોગોની મધ્યમાં અયોગરૂપી આ યોગ મન્યામ નામનો યોગ ઘણો જ ઉત્કૃષ્ટ છે કારણકે આ આત્માને મોક્ષની સાથે જોડી દેનાર હોવાથી કાયાદિ મર્વ યોગનો જેમાં મન્યાસ-અભાવ વવાથી આ યોગને સર્વ મન્યાસ લક્ષણ યોગ કહે છે ॥૧૧॥

વિવેચન આઠદૃષ્ટિમાપરાનામની આઠમી દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થતા આયોગસન્યામનામનોમામર્થ્ય યોગ યૌલેશી કરણ અવસ્થામાં મન વચન અને કાયાના વ્યાપારનો સર્વથા અભાવ થતા પ્રાપ્ત થાય છે આ યોગ સર્વ યોગમાં ઉત્તમ છે કારણકે આત્માને મોક્ષની સાથે જોડી દેવાને-લાયકઉત્કૃષ્ટધર્મોનુષ્ઠાનરૂપઆ યોગ સન્યાસ નામનો સામર્થ્ય યોગ છે અહીં ક્ષયોપશમભાવના ધર્મોધર્મોદિ વિગેરેનો ક્ષય થાય છે આ પ્રમાણે ઇચ્છાદિ ત્રણ યોગતુ સ્વરૂપ જણાવીને ચાલતી ખીના હવે જણાવે છે ॥૧૧॥

एतन्नयमनाश्रित्य विशेषैर्ननुद्भवः ॥

योगदृष्टय उच्यन्ते अष्टौ सामान्यतस्तु ता. ॥ १२ ॥

અર્થ ઇચ્છાદિ ત્રણ યોગનો વિશેષે કરી આશ્રય લીધા વગર પરતુ આ ત્રણ યોગથીજ ઉત્પન્ન થએલી યોગ દૃષ્ટિઓ કહેવામાં આવે છે આયોગદૃષ્ટિઓસામાન્ય પ્રકારે આઠ છે ॥૧૨॥

વિવેચન ઇચ્છાયોગ, શાસ્ત્રયોગ, અને ના-

યોગનુ સ્વરૂપ પ્રથમ કહી આત્મા છીએ આ ત્રણ યોગને
આશ્રય લીધા વગર પરતુ એ યોગની ઉત્પત્તિ થએલી
આ દૃષ્ટિઓ છે આ દૃષ્ટિઓ સામાન્ય પ્રકારે આઠ છે
કેવળાદિ ત્રણ યોગનુ સ્વરૂપ પૂર્ણ થાય છે, હવે આઠ
દૃષ્ટિનુ સ્વરૂપ શરૂ થાય છે ॥૧૨॥

આઠ દૃષ્ટિના નામે જણાવે છે

મિત્રા તારા ચલા દીપા સ્થિરા કાન્તા પ્રભા પરા ॥
નામાનિ યોગદૃષ્ટિના લક્ષણ ચ નિષોધત ॥ ૧૩ ॥

અર્થ — મિત્રા, તારા, બલા, દીપા, સ્થિરા, કાન્તા,
પ્રભા અને પરા આ સઘર્થ નામવાલી યોગદૃષ્ટિઓ છે,
જેનુ લક્ષણ હવે કહેવામા આવે છે તે તમે સામજો ॥૧૩॥

ચિત્તેચ્ચન મિત્રની માફક મિત્રા, સર્વ જીવ ઉપર
મિત્ર ભાવના રાખનાર મિત્રા, તારાની માફક તારા જેનામા
આખની તારાની માફક આત્મ પ્રકાશ કાઢપણુ પ્રગટયો
છે તે તારા વિગેરે સઘર્થ અન્યથ નામવાલી આ આઠ
યોગદૃષ્ટિઓ ॥ આ આઠ યોગદૃષ્ટિઓનુ લક્ષણ આગળ
કહેવામા આવે છે તે તમે સામજો અહીં યોગદૃષ્ટિ નામ
આપવાથી આગળ બતાવવામા આવતી ઓષદદૃષ્ટિનો વ્યવ-
સ્થેદ-નિષેધ જ્યો જણવો આ ઓષદદૃષ્ટિ છે તે વાર્તાવિક
દૃષ્ટિ નથી કારણકે ઓષદદૃષ્ટિ જે જે ધર્મના અનુષ્ઠાનો
કરવામા આવે છે તે બરોબર ફલને આપતા નથી પણ
યોગદૃષ્ટિ જે જે ક્રિયા કરવામા આવે છે તે ઉત્તમ ફલને
આપે છે આજ બીના અહીં જણાવવામા આવે છે ॥૧૩॥

પ્રથમ ઓઘદષ્ટિ બતાવે છે

સમેયાઽમેષરાજ્યાદૌ સગ્રહાઘર્મકાદિવત્ ॥

ઓઘદષ્ટિ રિદ્ધેયા મિથ્યાદષ્ટીતરાયયા ॥ ૧૪ ॥

અર્થ જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મના ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાને લઈ નાના પ્રકારની ઓઘદષ્ટિ-સામાન્ય દષ્ટિ છે, આ વાતને દેખાત આપી નમજાવે છે એક વરમાદવાળી રાત્રિ, એક વરસાદ વગરની રાત્રિ, આદિ શબ્દથી એક વરમાદ વાલો દિવસ, અને એક વરમાદ વગરનો દિવસ, એક ભૂતાદિ ઘડો જેને વળગેલ છે એવો બાળક અને આદિ શબ્દથી એક ભૂતાદિ ઘડો જેને તથી વળગ્યો એવો બાળક, એક તિમીરાદિ દોષવાળો મિથ્યાદષ્ટિ અને એક તિમીરાદિ દોષ વગરનો મિથ્યાદષ્ટિ આ વિગેરેને ઠોઠ એક દૈન્ય વસ્તુ જેવામા જેમ તરતમતા પડી જાય છે, તે વસ્તુ મળધી બોધ થવામા પણ જેમ ઘણા કારકેર જેવામા આવે છે, તેના જેવી આ ઓઘદષ્ટિ છે, ઓઘદષ્ટિ એટલે સામાન્ય દર્શન, સમજણ વગરના જેજે ધમોનુષ્ઠાનો કરવા તે બધા ઓઘદષ્ટિમા દાખલ થાય છે ॥૧૪॥

વિવેચન ઓઘદષ્ટિ એટલે જન મચ્છુની સામાન્ય દષ્ટિ ભવાભિનદિ છવ મળધી વિચાર ઠે સમજણ કયો વગર ગતાનુગતિક ન્યાયે વહિલના ધર્મને અનુમરણ, બહુ જન સમત એવા ધર્મનાઅનુયાયી થવુ તે, પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ ન કરવો આનુ નામ ઓઘદષ્ટિ છે જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મની વિચિત્રતાને લઈ આ દષ્ટિ નાના પ્રકાર-

યોગનુ સ્વરૂપ પ્રથમ કહી આવ્યા છીએ આ ત્રણ યોગને
આશ્રય લીધા વગર પરતુ એ યોગથી ઉત્પન્ન થએલી
આ દૃષ્ટિઓ છે આ દૃષ્ટિઓ આમાન્ય પ્રકારે આઠ છે
ઇન્દ્રિયાદિ ત્રણ યોગનુ સ્વરૂપ પૂર્ણ થાય છે, હવે આઠ
દૃષ્ટિનુ સ્વરૂપ શરૂ થાય છે ॥૧૨॥

આઠ દૃષ્ટિના નામો જણાવે છે

મિત્રા તારા ચન્દ્રા દીપ્તા સ્થિરા કાન્તા પ્રમા પરા ॥
નામાનિ યોગદૃષ્ટિનાં લક્ષણ ચ નિરોધત ॥ ૧૩ ॥

અર્થ — મિત્રા, તારા, જલા, દીપ્તા, સ્થિરા, કાન્તા,
પ્રમા અને પરા આ યથાર્થ નામવાલી યોગદૃષ્ટિઓ છે,
જેનુ લક્ષણ હવે કહેવામા આવે છે તે તમે સાંભળો ॥૧૩॥

વિવેચન મિત્રની માફક મિત્રા, સર્વ જીવ ઉપર
મિત્ર જાવના રાખનાર મિત્રા, તારાની માફક તારા જેનામા
આજની તારાની માફક આત્મ પ્રકાશ કાઢીપણુ પ્રગટયો
છે તે તારા વિગેરે યથાર્થ અન્વય નામવાલી આ આઠ
યોગદૃષ્ટિઓ છે આ આઠ યોગદૃષ્ટિઓનુ લક્ષણ આગલ
કહેવામા આવે છે તે તમે સાંભળો અહીં યોગદૃષ્ટિ નામ
આપવાથી આગળ જતાવવામા આવતી ઓઘદૃષ્ટિનો વ્યવ-
ચ્છેદ-નિષેધ કયો જણવો આ ઓઘદૃષ્ટિ છે તે વાસ્તવિક
દૃષ્ટિ નથી કારણકે ઓઘદૃષ્ટિથી જે જે ધર્મના અનુષ્ઠાનો
કરવામા આવે છે તે જરોજર ફલને આપતા નથી પણ
યોગદૃષ્ટિથી જે જે ક્રિયા કરવામા આવે છે તે ઉત્તમ ફલને
આપે છે આજ ધીના અહીં જણાવવામા આવે છે ॥૧૩॥

જ્ઞાનલેહ-સદહણુ લેહકારણીઠ મિત્રાદિ ચાર દષ્ટિમા પરમ્પર લેહ પડે છે અથવા દર્શનોમા પરમ્પર લેહ પડે છે એમ યોગાચાર્યો જણાવે છે રાગદ્વેષની ગ્રંથીને જેઓએ તોડી નાખેલ છે એવા સ્થિરાદિ દષ્ટિવાલા યોગિઓ-મહાત્માઓની અદર આવા મદહણુલેહો કદિ પડતા નથી કારણુકે તેઓ નય લેહના સ્વરૂપને બરોબર જાણતા હોવાથી દરેક દર્શનના અભિપ્રાયોને મારી પેઠે મમજી શકે છે કારણુકે ૫૬ દર્શનો છે તે જૈન દર્શનના અગ્રે છે, જન દર્શન છે તે સમુદ્ર સમાન છે તેમા દરેક દર્શન ડૂબી નદીઓ આવીને મળે છે આવા બોધને લઈ આ યોગિઓમા ઉક્ત લેહો પડતા નથી સ્થિરાદિ દષ્ટિવાળા મહાત્માઓની પ્રવૃત્તિ પરના ભલા માટે હોય છે વલ્લી તેઓમા શુદ્ધ બોધને લઈ આગ્રહ જરા પણુ હોતો નથી, નિરતર મૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા અને માધ્યમ્ય ભાવનાને ભાવતા હોવાથી ગભીર અને ઉદાર આશયવાળા હોય છે, તેમજ દરેક જીવોને સજીવની ચારિ ચરનાર બળદના દષ્ટાતથી મધ્યમ્ય ઉપદેશ આપી આગલ વધારે છે

ચાગ્મિ જીવની દષ્ટાત

જૈન ધર્મનો સ્વિકાર કર્યા પહેલા એકવાર કુમારપાલ રાજાએ શુરવર્યાશ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય મહારાજશ્રીને ડયો ધર્મ ઉત્તમ છે, એવો પ્રશ્ન કર્યો આના ઉત્તરમા શુરૂશ્રીએ ચારિ-સજીવનીનું દષ્ટાત આપ્યું ગળન એક સ્ત્રીએ પોતાના પતિને વશ કરવા એક પગિલાજીકા પાસેથી વગીઝરણુ ચૂર્ણ મેળવી પોતાના પતિને લોજનમા નાખી અવરાંચુ કર્મ

રની છે, દટાતથી આ વાત સમજાવે છે કે એક મેઘવાણી
 રાત્રિ અને એક મેઘ વગરની રાત્રિ આદિશબ્દથી એક
 મેઘવાણી દિવસ અને એક મેઘ વગરનો દિવસ, એ
 પ્રહાદિ દોષવાણી બાલક અને આદિશબ્દથી એક પ્રહાદિ
 દોષ વગરનો બાળક, તેમજ એક બાળક અને એક વૃદ્ધ,
 યુવાન, તેની દષ્ટિમા-દશનમા ફેર પડશે એવાદષ્ટિ-સામાન્ય
 દશન-ભનાભિનદ લવચિપય વાળી એવાદષ્ટિ મમજી,
 કાચ-તિમીર રોગથી ઉપરત ચર્છ છે દષ્ટિ જેની એવા
 મિથ્યાદષ્ટિ તથા બીજે અનુપરત દષ્ટિવાળો મિથ્યાદષ્ટિ આ
 અક્ષગર્થ જણાવ્યો, ભાવાર્થ હવે જણાવે છે મેઘવાણી
 રાત્રિમા એક દષ્ટિ કિંચિત્ માન વસ્તુને પ્રહણ કરે છે
 બીજી દષ્ટિ મેઘ વગરની રાત્રિમા જરા વધારે વસ્તુને
 વહણ કરે છે મેઘવાણા દિવસે અને મેઘ વગરના દિવસે
 જે દષ્ટિ બોધ કરે છે તેમા તરતમતા રહેલ છે તેમજ
 પ્રથિવ-ભૂતાદિપ્રહવાળી દષ્ટિ તથા ભૂતાદિપ્રહ વગરનાની
 દષ્ટિ, આ બનેમા પણ વિશેષતા રહેલ છે ચિન્નવિભ્રમાદિ
 ભેદને લઈ, તેમજ બાલકની દષ્ટિ અને યુવાન વૃદ્ધનીદષ્ટિ,
 વલી એક વિનેકિ માણમની દષ્ટિ અને અવિવેકી માણસની
 દષ્ટિ, તેમજ કાચાતિમીર રોગથી જેના લોચનો હણાઈ
 ગયાછે એવા મિથ્યાદષ્ટિની દષ્ટિ અને જેના લોચનો રોગથી
 નથી હણાયા એવા મિથ્યાદષ્ટિની દષ્ટિ આ બધાઓની
 દષ્ટિમા કોઈ એક વસ્તુ જેવામા જેવી રીતે તરતમતા
 ઉપાધિને લઈ પડે છે તેવી રીતે પરલોક સખધી કોઈ
 પણ એક પદાર્થના નિર્ણયમા ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાને
 લઈ જુદા જુદા પ્રકાર જ્ઞાનભેદો-અભિપ્રાયો પડે છે આ

કગ્નાર છે પણ તે વાત હમણા તમારા હૃદયમા ઉતરશે નહિ, હાલ તમે તમામ ધર્મનું સેવન કરો એમ કગ્તા આ ધર્મોની અદ્ભુત મજાવની ઔષધની મારક ઉત્તમ ધર્મ પ્રાપ્ત થઈ જશે આ પ્રમાણે ગુરુશ્રીએ મધ્યમ્થ ઉપદેશ આપી આખરે કુમારપાળ રાજાને સત્યધર્મની પ્રાપ્તિ કરાવી આપી, મહાન્ પુરુષો દેશકાળ દ્વેષ મહા વિગેરે તપામીને જેવી ગીતે મામાને લાલ થાય તે પ્રમાણે ઉપદેશ આપે છે પ્રસંગવડે સર્થુ પ્રકૃત કહીએ છીએ પ્રકૃત મિત્રાદિ લેહથી જુદી જુદી યોગ દૃષ્ટિઓ આઠ છે ॥૧૪॥

આઠ દૃષ્ટિનું સ્વરૂપ દંદ્યાતથી જણાવે છે

તુળગોમયકાષ્ઠાગ્નિકણદીપમ્ભોષમા ॥

રત્નતારાર્કચદ્રામાઃ સદ્દૃષ્ટેર્દૃષ્ટિરુષ્ઠા ॥ ૧૫ ॥

અર્થ તૃણાદિ અગ્નિના કણુની ઉપમાવાળી મદ્દૃષ્ટિ વાળા યોગિઓની દૃષ્ટિ આઠ પ્રકારે છે તૃણ, છાણ, અને કાષ્ઠની અગ્નિના કણુની ઉપમાવલી પહેલી મિત્રાદિ તૃણ દૃષ્ટિઓ છે દીપ પ્રભાની ઉપમાવલી ચોથીદીપ્રાદૃષ્ટિ છે, રત્ન તારા, સૂર્ય અને ચંદ્ર ગતિની ઉપમા વાલી સ્થિરાદિ ચાર દૃષ્ટિઓ છે ॥૧૫॥

વિવેચન અહ્યાં તૃણાદિ અગ્નિના કણુના ઉદાહરણથી સરખાપણું બતાવે છે સામાન્ય પ્રકારે મદ્દૃષ્ટિવાળા યોગિઓની દૃષ્ટિ-ભોધ આઠ પ્રકારે છે તથા વિધ પ્રકાશ માત્રની સાથે સરખાપણું લોવાનું છે તે બતાવે છે ૧ મિત્રા દૃષ્ટિની અદર ભોધ તૃણાગ્નિના કણુ

સયોગે ચૂર્ણ એકના બદલે બીજુ બુલથી મ પુ વય
 કાવાના બદલે ને બળદ બની ગયો પોતાના પતિને
 બળદ બનેલ બાણી સીને ઘણો પથ્થાતાપ થયો પોતાનું
 પેટ ભરવું, અને બળદનું પણ પેટ ભરવું તે બંને પોતાના
 ઉપર આવી પડવાથી મવારમા નીરતર બળદને ચારણ
 પોતે લઈ જાય છે, એક ઝાડ નીચે બેઠી ત્યાં બળદને
 ચારે છે, અને પોતે પોતાના કંગ્લા શુન્દા બદલે
 પ્રભુની પાસે માઠી માગતા રૂદા કરે છે એક વખત એક
 વિદ્યાધરનું વિમાન ત્યાં થઈને આટલું જાય છે, આ વિમાનમાં
 વિદ્યાધરની સ્ત્રી હતી તેણે આ સ્ત્રીના રૂદનનું કાગલું પુછ્યું
 વિદ્યાધરે પ્રસન્નિ વિદ્યાદ્રાસ રૂદનનું કારણ જાણી ઉત્તર
 આપ્યો. પોતાના પતિને વશ કરવાના ચૂલનો દારદર
 થવાથી બળદ બની ગયો આ કાગલુથી આ સ્ત્રી રૂદન કરે
 છે, વિદ્યાધરની સ્ત્રીએ પ્રશ્ન કર્યો કે એવો કેઈ ઉપાય છે
 કે અસલ સ્થિતિમાં પાછો આ માણસ આવી જાય ?

વિદ્યાધરે ઉત્તર આપ્યો કે જા ઝાડ નીચે સંભવની
 નામની ઝોપડી છે જો તે તેના ખાવામાં આવે તો તરતજ
 અસલ સ્થિતિમાં આવી જાય આ વાત નીચે રહેલી સ્ત્રી
 એ સાંભળી, પણ સંભવની ઝોપડી કઈ તે તે જાણતી
 ન હોવાથી ઝાડ નીચેની તમામ વનસ્પતિ તોડીને બળદ
 ના મુખમાં આપી, અદર પેલી સંભવની ઝોપડી પણ આવી
 જવાથી તરતજ તે પુરૂ રૂપે બની ગયો આ દષ્ટાંત આપી
 આચાર્ય શ્રી કુમારપાળ રાજાને જણાવે છે કે રાજા
 હુ તમોને કહીશ કે આ ધર્મ સત્ય છે અને આત્મકલ્યાણ

કરનાર છે પણ તે વાત હમણા તમારા હૃદયમા ઉતરશે નહિ, હાલ તમે તમામ ધર્મનું મેવન કરો એમ કરતા આ ધર્મોની અદર મજબની ઔષધની માદક ઉત્તમ ધર્મ પ્રાપ્ત થઈ જશે આ પ્રમાણે શુદ્ધશ્રીએ મધ્યસ્થ ઉપદેશ આપી આખરે કુમારપાળ રાજાને સત્યધર્મની પ્રાપ્તિ કરાવી આપી, મહાન્ પુરુષો દેશકાળ ક્ષેત્ર મલા વિગેરે તપાસીને જેવી રીતે મામાને લાલ થાય તે પ્રમાણે ઉપદેશ આપે છે પ્રસંગવડે સર્થુ પ્રકૃત કહીએ છીએ પ્રકૃત મિત્રાદિ લેદથી જુદી જુદી યોગ દષ્ટિઓ આઠ છે ॥૧૪॥

આઠ દષ્ટિનું સ્વરૂપ દષ્ટાતથી જણાવે છે

તૃણગોમયકાષ્ઠામ્લિકણદીપપ્રભોપમા ॥

રત્નતારાર્કચદ્રામાઃ સદ્દૃષ્ટેર્દષ્ટિરષ્ટયા ॥ ૧૫ ॥

અર્થ તૃણાદિ અગ્નિના કણની ઉપમાવાળી સદ્દષ્ટિ વાળા યોગિઓની દષ્ટિ આઠ પ્રકારે છે તૃણ, છાણ, અને કાષ્ઠની અગ્નિના કણની ઉપમાવલી પહેલી મિત્રાદિ ત્રણ દષ્ટિઓ છે દીપ પ્રભાની ઉપમાવલી ચોથીદીપ્રાદષ્ટિ છે, રત્ન તારા, સૂર્ય અને ચંદ્ર કાતિની ઉપમા વાલી સ્થિરાદિ ચાર દષ્ટિઓ છે ॥૧૫॥

વિવેચન અહીંયાહુ દષ્ટિનો બોધ તૃણાદિ અગ્નિના કણનાઉદાહરણથી ચરણાપણું બતાવે છે સામાન્ય પ્રકારે સદ્દષ્ટિવાલા યોગિઓની દષ્ટિ-બોધ આઠ પ્રકારે છે તથા વિધ પ્રકાશ માત્રની સાથે ચરણાપણું લેવાનું છે તે બતાવે છે ૧ મિત્રા દષ્ટિની અદર બોધ તૃણાગ્નિના કણ

જેવો છે વાસ્તવિક પોતાના કાર્યને જરૂર થતો નથી
 જરૂરીના વખત સુધી અપશક્તિવાળો હોવાથી બોધ દ્વી
 ગકતો નથી મુદ્દર મ્મતિના બીજ ભૂતસારા સરકાર નહિ
 પડવાથી આને લઈ દેવગુરુ વદન વિગેરેમાં વિકલતા
 આવે છે ભાવથી વદનાહિ કાર્ય કરી શકતો નથી
 ૨ તારાદષ્ટિમાં બોધ છાજાની અગ્નિના કણ જેવો
 છે પહેલા કરતા જરા અધિક ખરો પણ ખરા અવસરે
 બોધ છુજાઈ જાય છે વાસ્તવિક રીતે વધારે વખત દ્વી
 શકે એવા વીર્યનો અહીં અભાવ છે આને લઈ કોઈ
 પૂજાહિ સાડ કાર્ય કરવા તૈયાર થતા પ્રથમની સ્મૃતિ
 મારી ન હોવાથી તે કાર્ય કરી શકતો નથી ૩ બલાદષ્ટિમાં
 કાષ્ટાગ્નિના કણની જેવો બોધ છે આની અદર પહેલા
 બે કરતા જરા વધારે બોધ છે પહેલા બેનો બોધ આમાં
 આવે છે આને લઈ આના વીર્યશક્તિ જરા વધારે છે
 સ્મૃતિ પણ આમાં જરા સારી હોય છે આને લઈ પ્રજા
 પૂજાહિસારા કાર્યો જરવામાં પ્રીતિ થાય છે અને પ્રયત્ન જરા
 પણ ઓછો છે ૪ દીપ્તિમાં બોધ દીવાની પ્રજા જેવો
 છે પહેલા કરતા ઘણો વધારે છે કારણ કે આમાં પહે
 લાના તથા બોધ આવી જાય છે આને લઈ આમાં વીર્ય
 શક્તિ વધારે હોય છે તેમજ કાર્ય કરવાના ટાઈમ
 આમાં સ્મૃતિ ઘણી સારી હોવાથી દ્રવ્યથી તથા ભાવથી
 દેવ પૂજા ગુરુ ભક્તિ વિગેરે કાર્યો કરવામાં તથા કર્મ
 બંધન વિગેરે કાર્યોમાં બીજાઓના કરતા આ દષ્ટિવાળાનું
 પુવૃત્તિ મમજળપૂવકની હોવાથી ભુરી પડે છે અહીં
 પ્રથમ ગુણુ મ્યાનકની, ઉત્કૃષ્ટતા પ્રાપ્ત થાય છે શાસ્ત્રકારે

એ વક્ત્રમિથ્યાત્વઉપ ગુણને આનિવ્યવહાર ગણિવાળા
 જીવોને પ્રથમ મિથ્યાત્વ ગુણમ્થાનક કહેલ છે તે સામાન્ય
 પ્રકારે જાણવું, બાકી વાસ્તવિક રીતે પ્રથમ ગુણમ્થાનક
 ઉત્પદ આ ચોથી દૃષ્ટિમા આવે ત્યારેપ્રાપ્ત થાય છે શ્રાવકના
 કુલમા જન્મ થવાથી તે માધુનો વેષ પહેરવાથી ચોથુ
 પાત્રમુ કે છકુ ગુણ સ્થાનક આવી જતુ નવી આગળ
 ઉપર આ દૃષ્ટિઓનુ સ્વરૂપ જણાવવામા આવશે ત્યારે
 આપણને ખબર પડશે કે કેટલી હદેજીવ આગલ વધે છે.
 ત્યારે તેને પ્રથમ ગુણઠાણું મલે છે ચોથુ ગુણઠાણું અને
 પાત્રમુ છકુ વિગેરે ગુણઠાણા પ્રાપ્ત કરવા કેટલી હદ સુધી
 ગુણ પ્રાપ્ત કરવા પડે છે તે હવે બતાવવામા આવશે.
 સ્થિતિદૃષ્ટિતો જેઓ રાગદ્વેષ ક્રોધી કર્મની ગાઠને ભેદે
 છે તેને હોય છે અહીં મમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે અહીં
 બોધ રત્નની કાતિ જેવો ચીરસ્થાઈ પગિલાએ અપ્રતિપાતી
 પ્રવર્ધમાન વિનાશ ગહિત બીજને પરિતાપ કગ્નાર નહિ
 સતોષને આપનાર પ્રાપ્તે ક્રી ચિત્તની એકાગ્રતાને કરનાર
 રત્નની કાતિ જેમ ચિત્તર છે હૃદયમા થએલ આત્મજ્યોતિ
 પ્રકાશ રત્નની કાતિ માદ્ક તે કદી જવાનો નથી સાગ-
 કાયોમા પ્રવૃત્તિ ઘણી પ્રીતિથી મમજણુ પૂર્વક કરે છે
 અસત્ પ્રવૃત્તિ ક્રોધો નથી

૬ કાતા દૃષ્ટિમા બોધ તારાની કાતિ જેવો છે રત્નની
 કાતિનો પ્રકાશ અમુક હદ સુધી હોય છે આકાશમા
 રહેલા તારાઓનો પ્રકાશ ઘણા દૂર સુધિ જાય છે સ્થિરા
 કરતા આ દૃષ્ટિમા બોધ. ઘણો મારો હોય છે ચિત્તર અને

જેવો છે વાસ્તવિક પોતાના કાર્યને કરનાર થતો નથી
 જરૂરીના વખત મુધી અપશક્તિવાળો હોવાની બોધ દી
 શકતો નથી સુદર મ્મતિના ણીજ ભૂતમાત્ર સંસ્કાર નહિ
 પડવાથી આને લઈ દેવગુરુ વદન વિગેરેમાં વિકલ્પ
 આવે છે ભાવથી વદનાદિ કાર્ય કરી શકતો નથી
 ૨ તારાદષ્ટિમાં બોધ છાણાની અગ્નિના કણ જેવો
 છે પહેલા કરતા જરા અધિક ખરો પણ ખરા અવસરે
 બોધ બુદ્ધિ જલ્ય છે વાસ્તવિક રીતે વધારે વખત દી
 શે એવા વીર્યનો અહીં અભાવ છે આને લઈ કોઈ
 પૂજાદિ સાડું કાર્ય કરવા તૈયાર થતા પ્રથમની સ્મૃતિ
 સારી ન હોવાથી તે કાર્ય કરી શકતો નથી ૩ બવાદષ્ટિમાં
 કાષ્ઠાગ્નિના કણની જેવો બોધ છે આની અદર પહેલ
 બે કરતા જરા વધારે બોધ છે પહેલ બેનો બોધ આમાં
 આવે છે આને લઈ આના વીર્યશક્તિ જરા વધારે છે
 સ્મૃતિ પણ આમાં જરા યાગી હોય છે આને લઈ પ્રભુ
 પૂજાદિસારા કાર્યો કરવામાં પ્રીતિ થાય છે અને પ્રયત્ન જરા
 પણ કરે છે ૪ દીપ્તિમાં બોધ દીવાની પ્રભા જેવો
 છે પહેલા કરતા ઘણો વધારે છે કારણ કે આમાં પહે
 લાના ૨૭ બોધ આવી જાય છે આને લઈ આમાં વીર્ય
 શક્તિ વધારે હોય છે તેમજ કાર્ય કરવાના દાઢિ
 આમાં મ્મતિ ઘણી મારી હોવાથી દ્રવ્યથી તથા ભાવથી
 દેવ પૂજા ગુરુ ભક્તિ વિગેરે કાર્યો કરવામાં તથા કર્મ-
 બંધન વિગેરે કાર્યોમાં બીજાઓના કરતા આ દષ્ટિવાળાની
 પૃથક્કરણ મમજલ્યપૂર્વકની હોવાથી જુદી પડે છે અહીંજ
 પ્રથમ ગુણ મ્યાનની, ઉત્કૃષ્ટતા પ્રાપ્ત થાય છે સાચાં

છે, તો પછી સદ્દષ્ટિ વાળા જીવોનિ દષ્ટિ આઠ પ્રકાર છે તે કેવી રીતે સમજવું, અહીં શાસ્ત્રકાર ઉત્તર આપે છે તે મિત્રાદિ ચાર દષ્ટિ પણ સદ્દ દષ્ટિ છે, કારણકે સ્થિરાદિ ચાર દષ્ટિ પ્રાપ્ત કરવામા આ ચાર મિત્રાદિ દષ્ટિ છે તે અવધ્ય કારણ છે આ ચાર દષ્ટિ હોય તોજ અવશ્યે કરી બીજી ચાર સ્થિરાદિ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય છે, પ્રથમની ચાર દષ્ટિ કારણ છે અને પાછળની ચાર દષ્ટિ છે તે કાર્ય છે આથી આ પ્રથમની ચાર દષ્ટિને સદ્દ દષ્ટિ કહે છે આવતાને દષ્ટાત આથી સમજાવે છે વર્ણોલક-ચુનચુના-સારામા સારી સાકર ઉત્પન્ન કરવી હોય તો પ્રથમ મેલડી, સેલડી રસ, ગોળની રસી, અને ગોળની જરૂર પડે છે પ્રથમની ચાર દષ્ટિ આ શેલડી વિગેરેના જેવી છે આ શેલડીમાથી પ્રથમ રસ નીકળે છે, તેમાથી ગોળની રસી થાય છે અને તે ગોળની રસીમાથી ગોળ થાય છે આ ગોળમાથી ખાડ થાય છે, ખાડમાથી સાકર થાય છે, અને સાકરમાથી મત્સ્યાઠ થાય છે અને મત્સ્યાઠમાથી વર્ણોલક ઉત્તમ જાતીની સાકર બને છે આ જેવી રીતે શેલડીમાથી બને છે તેવી રીતે મિત્રાદિ ચાર દષ્ટિમાથી આગળ વધાય છે, મિત્રાદિ ચાર દષ્ટિ શેલડીના રસાદિ જેવી છે અને આમાથીજ સ્થિરાદિ ચાર દષ્ટિરૂપ ઉત્તમ માકર બને છે શેલડીજ સાકર-રૂપે બની જાય છે, તે પ્રમાણે પહેલાની ચાર દષ્ટિ રૂચ્યાદિ વિષય વાલી છે ધર્મના અનુષ્ઠાનોમા રૂચિ થવા રૂપ છે, અને તેમાથીજ મોક્ષની અલિલાપા રૂપ માધુર્યતા ઉત્પન્ન થાય છે મિત્રાદિ ચાર દષ્ટિ શેલડીરૂપ છે આને લઈ યોગ્ય જીવોમા સવેગ માધુર્યતા ઉત્પન્ન થાય છે પણ નલાદિ-

સાત પ્રવૃત્તિ હોવાથી ધર્મોત્થાનોમા અતિથાર પણ હો
 ડતો નથી શુદ્ધ ઉપયોગપૂર્વક પ્રમાદ રહિતપણે વસ્તુ
 હોવા મુકવામા શુદ્ધ પ્રવૃત્તિ પ્રધાન ગણીર અને ઉદ્ધ
 આશયવાલુ અનુષ્ઠાન કરે છે ૭ પ્રમા દષ્ટિમા સૂર્યના
 પ્રકાશ જેવો બોધ હોય છે નિરતર આત્મધ્યાનમા સ્થિત
 રહે છે પ્રાયેકરિ આ દષ્ટિમા સકલ વિકલપ-આકાંક્ષા
 વિનારો હોતા નથી, પ્રથમ સામ્યુષ્ણ આત્મસ્વરૂપમા
 પરમવાતિ સુખનો અનુભવ કરે છે સમાધિના શાન્તોદય
 અન્ય શાન્તો હવે નકામા જણાય છે સમાધિમા
 સ્થિત રહેતું એજ ધર્મોત્થાન છે, તેઓની સમીપમા
 સ્વભાવિક વેરવાળા જીવોના વેરો નાશ પામે છે, જીવે
 ઉપર મહાન્ અનુમહને ઝરનારા હોય છે શિષ્યો ઉપર
 ઉચિતતાને સાચવનારા હોય છે જે ક્રિયા કરે છે તે અવધ
 રૂક્ષ વાલી હોય છે ૮ પરા દષ્ટિમા ચદ્રમાની ચક્રિક
 ના જેવો સૂક્ષ્મ બોધ હોય છે નિરતર આત્મસ્વરૂપમા
 રમણતા કરવાડપ ધ્ય નમા સ્થિત રહે છે, તથા વિકલ
 રાહત હોય છે આને લઈ પરમ સુખનો અનુભવ કરે છે
 વૃક્ષ ઉપર ચઢવાને ફરી ચડવા જરૂર રહેતી નથી,
 પ્રમાણે આ દષ્ટિમા વર્તતા જીવને પ્રતિકેમણાદિ અનુષ્ઠા
 ની જરૂર રહેતી નથી પરંતુ જાગ્યતાને અનુમારે પરાંપક
 તથા પહેવાની માફક અવધ્ય ક્રિયા હોય છે, આ પ્રમા
 આમાન્ય રીતે સદૃશિ આઠ પ્રકારે જતાવી અહીં વા
 ચકા કરે છે ૯ ત્રયિને બેદે ત્યાગે સદૃ દષ્ટિ-મમ્યક દષ્ટિ
 કહી ચકાય પણ ત્રયિનો બેદતો મિનારિ દષ્ટિમા થતો
 નથી દીપ્રાદષ્ટિના ઉત્તર કાલમા સ્થિરાદિ ચાર દષ્ટિમા થા

અદ્રેપાદિ આઠ ગુણો જેઓમા છે તે મહાનુભાવ મહાત્મા-
ઓમા અનુક્રમે આ આઠ દૃષ્ટિઓ હોય છે ૥૧૬૥

વિવેચન આ ચાલુ પ્રકરણમા યમ નિયમ વિગેરે
યોજના અગો હોવાથી તેને યોગો કહે છે, શાસ્ત્રમા કહેલ
છે કે “ યમ નિયમાસન પ્રાણાયામ પ્રત્યાહાર ધારણા ધ્યાન
સમાધયોડ્ઢાષઠાંગાનિ ’ યમ, નિયમ, આમન, પ્રાણાયામ,
પ્રત્યાહાર ધાગણા, ધ્યાન, અને સમાધિ આ યોગના આઠ
અગો કહેલ છે, આ યોગાગો મિત્રાદિ દૃષ્ટિમા અનુક્રમે
એક એક હોય છે, જ્યાં મિત્રાદૃષ્ટિ છે ત્યાં યમ નામનું
યોગાગ હોય છે તારાદૃષ્ટિમા નિયમ નામનું યોગાગ
હોય છે એ પ્રમાણે સમજવું, વહી યમાદિ આઠ આઠ
યોગાગોના વિરોધિ ખેદાદિ દોષો પણ આઠ છે તે દૂર
કરવા, તેજ કહે છે

- ૧ ખેદ માગ કામની પ્રવૃત્તિ કગ્તા થાડ લાગે તે ખેદ
આવે ખેદ જેને થાય છે, તેને પ્રભુધ્યાનમા ચિત્તની
એકાગ્રતા કદિ થતી નથી
- ૨ ઉદ્દવેગ નારા કામ ઉપર-અજગ યોગ ધ્યાન ઉપર
અનાદર વાય તેને ઉદ્દવેગ કહે છે
- ૩ ક્ષેપ મારિ ક્રિયા કરતા વચે ખીલ ક્રિયા તરફ ચિત્તનું
જે જલું એડે બાળતમા ચિત્તને સ્થિર કરવું નહિ-
એકાગ્રતા ટરવી નહિ તે ક્ષેપદોષ છે
- ૪ ઉત્થાન ચિત્તની ગાતિ ન હોવાથી મનની એકાગર
વૃત્તિનો અભાવ તે ઉત્થાન દોષ
- ૫ શ્રમ મનનું વિપરીતપણું, છીપમા રૂપાનું જ્ઞાન, દોર

વશગાઠ-ધામ કે જે શેલડીના વાદમાં હોય છે પણ તેમાં માધુર્યતાનો ગંધ પણ આવતો નથી એ નલ-ધામ જેવા અભવિષ્ણવો છે, કે જેમાં કયારે પણ સવેગ માધુર્યતા આવવાની નથી, આ કહેવા હપરથી આત્મા પરિણામી છે, જુદા જુદા નિમિત્તોને પાત્રી તેમ દેરકાર થાય છે, મિત્ર્યાત્વ દશામાં માધુર્યતા વગરના આ જીવ પ્રથમ હતો પણ પાછળથી મારા સાગ સમયો મળતા માધુર્યતારૂપ મમ્યજ્વલની પ્રાપ્તિ થાય છે પણ સામ્યકશનકાર આત્માને વ્યાપક, અપ્રમુત, અનુત્પન્ન, સ્થિર, એક સ્વભાવ રૂપ માને છે આ મર્વાવ્યાપક અને એક સ્વરૂપ આત્માની અદ્વ પરિણામિ ધર્મ-પલટન ધર્મ ન હોવાથી, તેમજ બોધ દર્શનમાં આત્માને સ્થિતિ-એક સ્થિતિ થિતિ વાળો માનવાથી આ દૃષ્ટિના ભેદો નેઓમાં થટી શકે નહિ તે તે રૂપે પરિણમવું તે તેઓના મતમાં થટી શકે નહિ પરિણમન ધર્મ નિત્યનિત્ય આત્માને માનવામાં આવે તોજ ઘટે પણ એકાત નિત્ય અને એકાત અનિત્ય આત્મામાં કદિ થટી શકે નહિ, આ દૃષ્ટિઓ નર્વાયોગી દર્શ-નોને સાધારણ છે આ દૃષ્ટિ જેવા પ્રકારના જીવોને જેવી રીતે હોય તેવી રીતે અહીં જતાવવામાં આવે છે ॥૧૫॥

મિત્રાદિ દષ્ટિ કોને હોય છે તે જણાવે છે

પમાદિયોગયુક્તાના સૈદ્ધાન્તિપરિહારત્ ॥

અદ્વપાદિ ગુણસ્થાન પ્રમેર્ણયા મતા મતા ॥૨૬॥

અર્થઃ ચમનિયમ વિગેરે યોગના આઠ અંગોથી યુક્ત આ દૃષ્ટિઓ છે તેમજ ખેદાદિ આઠ દોષો જેઓમાં નથી વર્ત

પદ્ધેષાદિ આં યુક્તો જેઓમા છે તે મહાનુભાવ મહાત્મા-
ઓમા અનુક્રમે આ આં દષ્ટિઓ હોય છે ॥૧૬॥

વિવેચન આ ચાલુ પ્રગ્લુમા યમ નિયમ વિગેરે
યોગના અગો હોવાથી તેને યોગો કહે છે, શાસ્ત્રમા કહેલ
છે કે " યમ નિયમાસન પ્રાણાયામ પ્રત્યાહાર ધારણા ધ્યાન
સમાધયોઽષ્ટાઘટકાનિ " યમ, નિયમ, આમન, પ્રાણાયામ,
પ્રત્યાહાર ધારણા, ધ્યાન, અને મમાધિ આ યોગના આઠ
અગો કહેલ છે, આ યોગાગો મિત્રાદિ દષ્ટિમા અનુક્રમે
એક એક હોય છે, જ્યાં મિત્રાદિષ્ટિ છે ત્યાં યમ નામનું
યોગાગ હોય છે તારાદષ્ટિમા નિયમ નામનું યોગાગ
હોય છે એ પ્રમાણે મમજલુ, વહી યમાદિ આઠ આઠ
યોગાગોના વિરોધિ ખેદાદિ દોષો પણ આઠ છે તે દૂર
કરવા, તેજ કહે છે

- ૧ ખેદ માગ કામની પ્રવૃત્તિ કરતા ચાક લાગે તે ખેદ
આવે ખેદ જેને થાય છે, તેને પ્રભુધ્યાનમા ચિત્તની
એકાગ્રતા કદિ થતી નથી
- ૨ ઉદવેગ માગ કામ ઉપર-અજર યોગ ધ્યાન ઉપર
અનાદર થાય તેને ઉદવેગ કહે છે
- ૩ શેષ સારિ ક્રિયા કરતા વચે ખીલ ક્રિયા તરફ ચિત્તનું
લે જવું એકે બાબતમા ચિત્તને સ્થિર કરવું નહિ-
એકાગ્રતા ઝરવી નહિ તે શેષદોષ છે
- ૪ ઉત્થાન ચિત્તની શાંતિ ન હોવાથી મનની એકાકાર
વૃત્તિનો અભાવ તે ઉત્થાન દોષ
- ૫ ક્ષમ મનનું વિપરીતપણું, હીપમા રૂપાનું જ્ઞાન, દોર

થાય છે ત્યારે દેવ ઘણો મદ પડી જાય છે કર્ણા
અશ વધે છે, અને શુભમા પ્રવૃત્તિ થાય છે

૨ જ્ઞાસા આ શુભ બીજ દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે,
આ શુભથી તેને તત્ત્વજ્ઞાન કરવાની અભિલાષા
ઉત્પન્ન થાય છે, તેમજ તત્ત્વજોષ પ્રાપ્ત કરવાની
પ્રબલ જ્ઞાસા ઉત્પન્ન થાય છે

૩ શુશ્રૂષા આ શુભ ત્રીજી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે અહિં
રહેલા જીવને તત્ત્વશ્રવણ કરવાની ઇચ્છા થાય છે

૪ શ્રવણ, આ શુભ ચોથી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે અત્યા-
રમ્બુધિતો શુશ્રૂષા હતી પણ હવે તત્ત્વશ્રવણ કરે છે
આથી જોષ વધારે સ્પષ્ટ-વ્યક્ત થાય છે, અને ધર્મ
ઉપર પ્રીતિ વધે છે

૫ જોષ આ શુભ પાંચમી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે
આ ચાર દષ્ટિમા જે જોષ હતો તે કરતા અહિં બહુ
સ્થિર જોષ થાય છે શકા જે કાંઈ થતી હતી તે
અહિં વિરમી જાય છે, અને સૂક્ષ્મ પ્રકારનો જોષ
થાય છે

૬ મીમાન્સા આ શુભ છઠી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે,
તત્ત્વ મળધી બહુ વિચાર શ્રેણી પ્રાપ્ત થાય છે,
તત્ત્વશ્રવણના અંગે વચ્ચેલ સ્થિરતા શુભ સાથે જ્યારે
જુલ વિચારની શ્રેણી ચાલવા માટે છે ત્યારે પ્રગતિમા
એકદમ બહુ મારી ગીતે વધારો થાય છે

૭ પરિપુદ્ગપ્રતિષ્ઠિતિ આ શુભ સાતમી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત
થાય છે, અહિં તત્ત્વની આદરણા બહુ સૂક્ષ્મ ગીતે થાય

કામા અર્પનું જ્ઞાન આ કામ મેં કર્યું કે નહિ તે
જ્ઞાન મલે નહિ

- ૬ અન્યમુદ્ ને અવસર ને ક્રિયા કરવાની હોય તે
છાડી બીજી ક્રિયા ઉપર રાગ મલે ચાલુ ક્રિયા ઉપર
અનાદર કે અબદુમાન તે
- ૭ રૂબ માગ અનુષ્ઠાનનો સર્વથા ઉચ્છેદ કરવો તે
લાભ આપનાર નથી આવો નિર્ણય કરવો અને બીજાને
તેવો ઉપદેશ આપવો તે
- ૮ આસંગ સંસારિક ક્રિયામાજ તત્પર રહે ભવિષ્યત
પરિણામ તરફ લક્ષ્ય આપે નહિ પુદ્ગલિક વસ્તુ
રક્ત હોવાથી પુદ્ગલિક ફલની અપેક્ષા રાખ્યા વગ
શાસ્ત્રમા કહેલ મુજબ અનુષ્ઠાનો કરવા તે આસંગ ક્રિયા
-અમૃત ક્રિયા છે તે આમા હોતી નથી મોહનો નાશ
થયા વગર આગન પ્રગતિ થઈ શકતી નથી એટલા
માટે શુદ્ધિમાનોએ આઠ દોષ મુક્ત અતઃ દરણનો ત્યાગ
પ્રયત્નથી કરવો, આઠ દોષના પરિહારથી અનુક્રમે
આ આઠ દષ્ટિઓ પ્રાપ્ત થાય છે એક એક દોષ
દરેક દષ્ટિમા દૂર થાય છે, અને અદ્વેષાદિ આઠ ગુણો
પૈકી એક એક ગુણ દરેક દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે

આઠગુણો બતાવે છે

- ૧ અદ્વેષ અત્યાર સુધી આ જીવ પુદ્ગલ દશામા
રાચતો હતો અને જીવાદિ તત્વો તરફ તથા મુક્તિ
તરફ દેવભાવ હતો પરંતુ જ્યારે આ દષ્ટિ પ્રાપ્ત

ધાય છે ત્યારે દ્વેષ ઘણો મદ પડી જાય છે કર્મણા
અશ વધે છે, અને શુભમા પ્રવૃત્તિ થાય છે

જ્ઞાનામા આ શુભ બીજી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે,
આ શુભથી તેને તત્ત્વજ્ઞાન કરવાની અભિલાષા
ઉત્પન્ન થાય છે, તેમજ તત્ત્વબોધ પ્રાપ્ત કરવાની
પ્રબલ જ્ઞાસા ઉત્પન્ન થાય છે

શુશ્રૂષા આ શુભ ત્રીજી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે અહિં
રહેલા જીવને તત્ત્વશ્રવણ કરવાની ઇચ્છા થાય છે
શ્રવણ, આ શુભ ચોથી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે અત્યા-
રમુધિતો શુશ્રૂષા હતી પણ હવે તત્ત્વશ્રવણ કરે છે
આથી બોધ વધારે અપ્રક્ટ-વ્યક્ત થાય છે, અને ધર્મ
ઉપર પ્રીતિ વધે છે

બોધ આ શુભ પાંચમી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે
આ ચાર દષ્ટિમા જે બોધ હતો તે કરતા અહિં બહુ
સ્થિર બોધ થાય છે શકા જે કાઈ થતી હતી તે
અહિં વિરમી જાય છે, અને સૂક્ષ્મ પ્રકારનો બોધ
થાય છે

મીમામા આ શુભ છઠી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે,
તત્ત્વ મળધી બહુ વિચાર શ્રેણી પ્રાપ્ત થાય છે,
તત્ત્વશ્રવણના અગે વચ્ચેલ સ્થિરતા શુભ સાથે જ્યાં
શુભ વિચારની શ્રેણી ચાલવા માટે છે ત્યારે પ્રગતિમા
એકદમ બહુ સાગી ગીતે વધારો વાય છે

પરિશુદ્ધપ્રતિપત્તિ આ શુભ સાતમી દષ્ટિમા પ્રાપ્ત
થાય છે, અહિં તત્ત્વની આદરણા બહુ સૂક્ષ્મ ગીતે થાય

એ, અગાઉ જે વિચારણા થઈ હતી તે આ દૃષ્ટિમાં
આદરણા ઉપે વૃદ્ધિ પામે છે

- ૮ પ્રવૃત્તિ આ શુભ આકર્ષી દૃષ્ટિમાં પ્રાપ્ત થાય છે
અર્થે તત્ત્વ જોધના અર્થે પ્રવૃત્તિ શુભ પ્રાપ્ત થાય
છે તેને લઈ આત્મશુભમાં સંપૂર્ણ રીતે પ્રવર્તન
થાય છે અગાઉની દૃષ્ટિમાં જે પ્રતિપત્તિ તત્ત્વ જોધને
અર્થે થઈ હતી તે અહીં પ્રવૃત્તિમાં પરિપૂર્ણતા પામે છે
આ પ્રમાણે અનુક્રમે આ સદ્દૃષ્ટિઓ મુનિઓ જગવદ્
પત્તજલી, લહત, ભાસ્કર, બહુલ, જગવદ્ ત વિગેરે
યોગિઓની જાણવી. આ દૃષ્ટિઓનું સ્વરૂપ અનુક્રમે
કરેન્નું બતાવવામાં આવશે ॥૧૬॥

દૃષ્ટિ શાબ્દનો અર્થ કહે છે

મન્ત્રદ્વા સગતોવોષો દૃષ્ટિરિત્પથિધીયને ॥

અસત્પ્રવૃત્તિ ધ્યાનાત્ સમપ્રવૃત્તિ પદાવહ ॥૧૭॥

અર્થે મત્ મમીચીન શ્રદ્ધા મુક્ત જે જોધ તેને દૃષ્ટિ
કહે છે આ દૃષ્ટિ શાન્તવિરૂધ પ્રવૃત્તિને દ્વંતરી શાન્ત અવિરૂધ
પ્રવૃત્તિ ઠરાવી મમ્યકત્વને મેલવી આપે છે ॥૧૭॥

નિવેચન પોતાના અભિપ્રાય ઉપર ધમ તત્ત્વનો
નિર્ણય કરવો આ જેમ બીન ઉપયોગી છે, તેમજ અધ
શ્રદ્ધા નાખવી તે પણ બીન ઉપયોગી પરંતુ સત્ શ્રદ્ધા
શાન્ત અવિરૂધ શ્રદ્ધામુક્ત પૂર્વક
શ્રદ્ધા નિર્ણય

એને દષ્ટિ કહે છે આ દષ્ટિથી હલકી પ્રવૃત્તિ ઝટકી પડે છે, અને શુભ પ્રવૃત્તિ તરફ ગમન થાય છે જેમ જેમ દષ્ટિ ઉચ્ચ થતી જાય છે, તેમ તેમ ઉન્નતિ ક્રમમાં આગળ વધતો જાય છે, અહિં સાત્ર વિરૂધ પ્રવૃત્તિઓ જાંધ પડી જાય છે અને સાત્ર કથિત પ્રવૃત્તિ કમ્પાથી અવેદ્ય મવેદ્યપદ-મિશ્રિતાત્વના ત્યાગથી વેદ્યસ વેદ્યપદ-સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે વેદ્યમ વેદ્યપદરૂપ સ્થિરાદષ્ટિ હોવાથી સમ્યક્ત્વની ખરી પ્રાપ્તિ સ્થિરાદષ્ટિમાજ થાય છે, તો પણ સામાન્ય પ્રકારે શરૂઆત આ દષ્ટિથીજ થાય છે અથવા સત્ પ્રવૃત્તિપદ-પરમાથથી સૌન્દર્યી પદ ચઉદ્દમાં ગુણુઠાણુવર્તિ તેને મેળવી આપે છે સારાશ એ છે કે આ દષ્ટિથીજ આગળ વધવાની શરૂઆત થાય છે અને પરપરાએ ચઉદ્દમાં ગુણુઠાણુને મેળવી દઈ પરમપદ-મોક્ષને મેળવી આપવામાં જગ પત્તુ વાધો આવતો નથી ॥૧૭॥

દષ્ટિ સામાન્ય પ્રકારે આઠછે તે કહે છે

इय च ऽवरणापाय मेदादष्टविधा स्मृता ॥

सामान्येन विशेषास्तु भूयासः सूक्ष्ममेदत ॥૧૮॥

અર્થ ઉપર જણાવેલ નવરૂપવાલી દષ્ટિ આવરણના આદ્યા જવાબી સામાન્ય પ્રકારે આઠ બેદો પડે છે પણ વિશેષ પ્રકારે સૂક્ષ્મ દષ્ટિથી વિચાર કરતા ઘણા બેદો પડે છે ॥૧૮॥

વિવેચન આત્મ ઉપરનું આવરણ જેમ જેમ ઓછું થતું જાય છે તેમતેમ આત્માની જાગૃતિ વધતી જાય છે અને જેમ જેમ જાગૃતિ વધે છે, તેમ તેમ દષ્ટિના અનેક

છે, અગાઉ જે વિચારણા થઈ હતી તે આ દષ્ટિમાં
આદરણા રૂપે વૃદ્ધિ પામે છે

- ૮ પ્રવૃત્તિ આ સુવ આઠમી દષ્ટિના પ્રાપ્ત થાય છે
અહિં તત્ત્વ બોધના અંગે પ્રવૃત્તિ શુદ્ધ પ્રાપ્ત થાય
છે તેને લઈ આત્મશુદ્ધિમાં સંપૂર્ણ રીતે પ્રવૃત્તિ
થાય છે અગાઉની દષ્ટિમાં જે પ્રતિપત્તિ તત્ત્વ બોધને
અંગે થઈ હતી તે અહિં પ્રવૃત્તિમાં પરિપૂર્ણતા પામે છે
આ પ્રમાણે અનુક્રમે આ સદૃશદષ્ટિઓ મુનિઓ ભગવદ્
પત્ન્યલી, ભદ્રા, ભાસ્કર, બલુદત્, ભગવદ્ ત વિગેરે
યોગિઓની બાણવી આ દષ્ટિઓનું સ્વરૂપ અનુક્રમે
દર્શન બતાવવામાં આવશે ॥૧૬॥

દષ્ટિ શબ્દનો અર્થ કહે છે

સદ્વૃદ્ધા સગતોઘોષો દષ્ટિરિત્યમિધીયતે ॥

અસત્પ્રવૃત્તિ ક્યાઘાતાત્ સત્પ્રવૃત્તિ પદાવદ્ ॥૧૭॥

અર્થ નત્ મત્રીચીન શ્રદ્ધા યુક્ત જે બોધ તેને દષ્ટિ
કહે છે આ દષ્ટિ શાસ્ત્રવિરૂધ પ્રવૃત્તિને દૂર કરી શાસ્ત્ર અવિરૂધ
પ્રવૃત્તિ ઝગવી મમ્મકત્વને મેલવી આપે છે ॥૧૭॥

વિવેચન પોતાના અભિપ્રાય ઉપર ધમ તત્ત્વને
નિર્ણય કરવો આ જેમ બીન ઉપયોગી છે, તેમજ અ
શ્રદ્ધા રાખવી તે પણ બીન ઉપયોગી છે, પરંતુ સત્ શ્રદ્ધા
શાસ્ત્ર અવિરૂધ શ્રદ્ધા યુક્ત સુદર જે બોધ-વિચારપૂર્વ
શ્રદ્ધા-યા નિર્ણય કરવો અને સત્ય સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરવું

નરકાદિ ગતિ આપે છે, તેમજ સ્થિરાદિ ચારદષ્ટિ મદ્ગતિ દેવલોક તથા મોક્ષગતિને આપે છે, દૂરગતિને દેવી નથી અહિં વાદિ શકા કરેછે કે સ્થિરાદિ દષ્ટિ દુર્ગતિને આપતી નથી તો પછી ત્રેણિકરાજ, કૃષ્ણ વાસુદેવ વિગેરે સ્થિરાદિ દષ્ટિવાળા-ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વવાળા છતાં શામાટે નરકગતિમા ગયા ? સ્થિરાદિ ચાર દષ્ટિને અપ્રતિ-
 પાત સ્વભાવ વાલી તથા મદ્ગતિ દેનાર ગણી છે, ઉત્તર સ્થિરાદષ્ટિપ્રાપ્ત થયા પહેલાં જે નરક ગતિ યોગ્ય આયુષ્ય કર્મનિકાચિત ડરી લીધેલ હોવાથી નરકમા જવું થયેલ છે, પણ પ્રથમ નરકના આયુષ્યનો ત્રીજો ભાગે બધ પડેલ ન હોત તો સ્વર્ગમા જાત કાગળ કે સમ્યક્ત્વ વાલો જીવ વિમાનીક દેવ ભિવાય બીજી આયુષ્ય બાધતો નથી, અથવા આ વાત પ્રાચીક જાણવી, સભવ ને આશ્રિ કોઈ જગ્યાએ માપાયવાલી પણ જાણવી સૂત્રોપાધોવૃત્તિ વાળા હોય છે, એને લઈ આ પ્રમાણે જણાવેલ છે અથવા દષ્ટિનું પતન ન થવાથી નરકગતિ ક્ષેત્રજન્ય અપાય છતાં જ્ઞાનદષ્ટિ જાગૃત હોવાથી ડરેલ કર્મનો આ બદલો છે આમ જાણતા હોવાથી કષ્ટ છતાં મમલાવે વેદવાથી તે કષ્ટજ નથી આતો દેણ ચુકવી દેવાનું છે આથી આનંદ થાય છે, વજૂના ચોખાને પકાવવાથી કાઈક તોપ લાગે તોપણ તેમા વિકાર થતો નથી, તે પ્રમાણે શરીરને જરા દુઃખ થાય તોપણ આત્માનો આરાય-પગિણામ માગ હોવાથી વિકાર રૂપ ક્રિયા ઉત્પન્ન થતી ન હોવાથી આ પ્રમાણે જણાવેલ છે બાકી યોગાચાર્યો કહે તેજ પ્રમાણ છે, આ જાણથી કહેલ છે કે પ્રથમની ચાર દષ્ટિઓ પ્રતિપાત

ભેદો પડે છે પરંતુ પૂર્વાચાર્યોએ પરિસ્થૂરનીતિથીજ મુખ્યત્વેન આઠ ભેદો પાડ્યા છે, સૂક્ષ્મભેદો તરફ લક્ષ આપેલ નથી, પણ વિશેષથી વિચાર કરવામા આવે તો મતદ્દિના ઘણા ભેદો પડે છે, સૂક્ષ્મભેદથી અનતા ભેદો દર્શનોના પડે છે પરસ્પર પદ્ધત્યાન પડતા હોવાથી, દર્શનોના જેટલા ભેદો છે તેટલી દ્દિઓ છે પણ આપણે અહિ સામાન્યથી આઠ ભેદો દ્દિના ગતાવેલ છે ॥૧૮॥ દ્દિના પ્રતિપાત અપ્રતિપાતાશ્રિત ભેદો કહે છે

પ્રતિપાતયુતાથા ડાગ્રા ચત્સ્રોનોતરાસ્તથા ॥

સાપાયા અપિ ચંતામ્ત ત્પ્રતિપાતેન નેતરા ॥૧૯॥

અર્થ પ્રથમની મિત્રાદિ ચાર દ્દિઓ પડવાના સ્વભાવ વાલી છે-આવીને પાછી ચાલી જાય છે પણ ઉત્તરાશ્રિરાદિ ચાર દ્દિઓ પડવાના સ્વભાવ વાલી નથી-આવીને પાછી ચાલી જતી નથી તેમજ પ્રથમની ચાર દ્દિ દુર્ગતિને આપનારી છે પણ સ્થિરાદિ ચાર દ્દિઓ દુર્ગતિને આપતી નથી ॥૧૯॥

વિવેચન કર્મની વિચિત્રતાને લઈ મિત્રા, તારા, ગણા, અને દિમા આ દ્દિઓ આવીને પાછી ચાલી જાય છે પરંતુ સ્થિરા ગણા, પ્રભા, અને પરા આ ચાર દ્દિઓ પતન સ્વભાવ વાલી નથી-આવીને ચાલી જતી નથી, વધી મિત્રાદિ ચાર દ્દિઓ પતન સ્વભાવ વાલી હોવાથી દુર્ગતિ-નરકાદિ ગતિને આપે છે, પણ આ ચાર દ્દિવર્મીનાખેલ ન હોય તો મદ્ગતિ આપે છે પણ વર્મીનાખેલ હોય તોજ

રકાદિ ગતિ આપે છે, તેમજ સ્થિરાદિ ચારદષ્ટિ સદ્ગતિ
 વલોક તથા મોક્ષગતિને આપે છે, દૂરગતિને દેતી
 થી અહિં વાદિ શકા કરે છે કે સ્થિરાદિ દષ્ટિ
 ગતિને આપતી નથી તો પછી શ્રેણિકરાજ, કૃષ્ણ વાસુદેવ
 વેગેરે સ્થિરાદિ દષ્ટિવાળા-ક્ષાયિક મમ્યકત્વવાળા છતાં
 આમાટે નરકગતિમા ગયા ? સ્થિરાદિ ચાર દષ્ટિને અપ્રતિ-
 પાત સ્વભાવ વાલી તથા મદ્ગતિ દેનાર ગણી છે, ઉત્તર
 સ્થિરાદષ્ટિ પ્રાપ્ત થયા પહેલાં જે નરક ગતિ યોગ્ય આયુધ્ય
 કર્મનિકાચિત કરી લીધેલ હોવાથી નરકમા જવું થયેલ
 છે, પણ પ્રથમ નરકના આયુધ્યનો ત્રીજો ભાગે બધ
 પડેલ ન હોત તો સ્વર્ગમા જાત કારણ કે મમ્યકત્વ વાલો
 જીવ વિમાનીક દેવ સિવાય બીજું આયુધ્ય બાધતો નથી,
 અથવા આ વાત પ્રાચીન જાણવી, સભવ ને આશ્રિ કોઈ
 જગ્યાએ આપાયવાલી પણ જાણવી સૂત્રોપાધોવૃત્તિ વાળા
 હોય છે, એને લઈ આ પ્રમાણે જણાવેલ છે અથવા
 દષ્ટિનું પતન ન થવાથી નરકગતિ ક્ષેત્રજન્ય અપાય છતાં
 જ્ઞાનદષ્ટિ જાગૃત હોવાથી કરેલ કર્મનો આ જાદલો છે
 આમ જાણતા હોવાથી કષ્ટ છતાં સમભાવે વેદવાથી તે
 કષ્ટજ નથી આતો દેણ ચુકવી દેવાનું છે આથી આનંદ
 થાય છે, વજૂના યોજાને પકાવવાથી કાર્તિક તાપ લાગે
 તોપણ તેમા વિકાર થતો નથી, તે પ્રમાણે શરીરને જરા
 દુઃખ થાય તોપણ આત્માનો આશય-પણિષ્ઠામ સાગ હોવાથી
 વિગાર રૂપ ક્રિયા ઉત્પન્ન થતી ન હોવાથી આ પ્રમાણે
 જણાવેલ છે બાકી યોગાચાર્યો કહે તેજ પ્રમાણ છે, આ
 જાણથી કહેલ છે કે પ્રથમની ચાર દષ્ટિઓ પ્રતિપાત

સ્વભાવ વાલી છે પણ ઈતરા-ચિરાદિદષ્ટિ પ્રતિપાત સ્વ
વાલી નથી તેમજ અપાયવાલી પણ નથી ॥૧૬॥

પ્રયાણપ્રમા ડભાયેન નિશ્ચિ સ્વાપસમ. પુન ॥
વિધાતો દિવ્યમવન ચરણસ્યોપમાયતે ॥૨૦॥

અર્થ મિત્રાદિ પ્રાપ્ત થતા મોક્ષ તત્કાલ પ્રયાણ-ગમન
શરૂ થાય છે, પ્રયાણમાં ભગ પડતો નથી, માત્ર રાત્રિમાં
નિદ્રા લેવારૂપ વિસામો દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થવાથી લેવો પડે
છે આજ આરિનના વિધાતમાં કારણ છે, દેવલોકમાંથી
પાછા ફરતા મનુષ્ય જન્મ પામી આરિત્ર અગિકાર કરી પાછો
મોક્ષ તરફનો પ્રયાણ શરૂ થાય છે ॥૨૦॥

વિવેચન એક સુસાફર કોનોજ દેશ જવા નિકળે
છે, નિરતર પ્રયાણ નો શરૂ છે, પણ રાત્રિ આવે ત્યાં
નિદ્રા લેવારૂપ વિસામો લેવો પડે છે, રાત્રિ પૂર્ણ થતા પાછો
પ્રયાણ શરૂ થાય છે અને ઇત્ર ચ્યાને પોચે છે તેવી રીતે
મોક્ષ રૂપી નગર જવા માટે આ મિત્રાદિ દષ્ટિવાળો
પ્રયાણ શરૂ કરે છે આગળ બતાવવામાં આવતા મોક્ષ
જોડી દેનારા મોક્ષના બીજો-સુબોધુ રાત્રિ અને દિવસ સેવ
કરવા ઉપ પ્રયાણ શરૂ રહેતા વિસામરૂપ દેવલોકમાં
ઉત્પન્ન થાય છે આગળ વધવામાં આજ પ્રતિબધક
રાત્રિ નિદ્રા લેવા ઉપ પણ પાછા દેવલોકમાંથી નીકળી
મનુષ્ય જન્મ પામી આરિત્ર અગિકાર કરી આગળ પ્રયાણ
શરૂ કરે છે, જેમ નિદ્રા ચાલી જવાથી પાછા પ્રયાણ
થતા કોનોજ દેશ તે સુસાફર પોચી જાય છે, તેની મા
આ મિત્રાદિ દષ્ટિવાળો જીવાત્મા મોક્ષ તરફ પ્રયાણ

કરતા કદાચ વચમા વિમામારૂપ એક બે ભવો દેવલોકના કરવા પડે છે, આ દેવલોકના ભવો કરવા તે ચાત્રિ ઉદય આવવામા પ્રતિબંધક હોવાથી એટલો ટાઈમ વિસામો ખાઈને પાછો મનુષ્ય જીવગીમા આવી ચાત્રિ અગિકાર કરી પોતાનો પ્રવાસ મોક્ષ તરફ શરૂ કરે છે, અને આખરે આઠમી પરાદૃષ્ટિ પ્રાપ્ત કરી પરમપદ-મોક્ષરૂપી નગર મેળવી પરનશાંતિ મુખ પામે છે ॥૨૦॥

દૃષ્ટિનુ સ્વરૂપ તથા યોગાગોની યોજના બતાવે છે

મિત્રાયા દર્શનં મંદ યમ રુચ્છાદિકસ્તથા ॥

અસ્તેદો દેવકાર્યાદા વદેપથાપરત્તુ ॥૨૧॥

અર્થ મિત્રાદૃષ્ટિમા તૃણાગ્નિ કણુના પ્રકાશ જેવો મહ બોધ હોય છે આ દૃષ્ટિમા આઠ યોગાગો પૈકી પ્રથમ ચમ નામનુ યોગાગ તથા ઇચ્છાદિ ચાર બીજા ચમો હોય છે, આઠ દોષો પૈકી અહિ પ્રથમ જેદ નામનો દોષ આડ્યો બાય છે, આથી દેવગુરૂના કાર્યમા મતત પ્રવૃત્તિ આનંદથી કરે છે, તેમજ આઠ ગુણો પૈકી અહિ અદ્વેષ નામનો ગુણ પ્રાપ્ત થવાથી ડોઈના ઉપર દ્વેષ કરતો નથી ॥૨૦॥

વિવેચન મિત્રાદિ આઠ દૃષ્ટિમા અનુક્રમે યોગના આઠ અગો ચમ નિયમ, આમન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધ્યાન, અને સમાધિ ક્રમથી પ્રાપ્ત થાય છે, પ્રથમ મિત્રાદૃષ્ટિમા ચમ-અહિ નાદિ, તથા ઇચ્છાદિ ચાર ચમો હોય છે, જેદાદિ આઠ દોષો પૈકી અહિ જેદ દોષ આડ્યો બાય છે, તેમજ અદ્વેષાદિ આઠ ગુણો પૈકી અહિ અદ્વેષ નામનો

સ્વભાવ વાલી છે પણ ઈતરા-ચિરાદિદષ્ટિ પ્રતિપાત સ્વ
વાલી નથી તેમજ અપાયવાલી પણ નથી ॥૧૬॥

પ્રયાણભગા ડયાવન નિશિ સ્વાપસમ. પુન. ॥
વિઘાતો દિવ્યમવત ધરણસ્યોપજાયતે ॥૨૦॥

અર્થ મિત્રાદિ પ્રાપ્ત થતા મોક્ષ તરફનું પ્રયાણ-અમને
શરૂ થાય છે, પ્રયાણમાં ભગ પડતો નથી, માત્ર સનિમા
નિદ્રા લેવાડપ વિસામો દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થવાથી લેવો પડે
છે આજ ચારિત્રના વિઘાતમાં કારણ છે, દેવલોકમાંથી
પાછા ફરતા મનુષ્ય જન્મ પામી ચારિત્ર અગિકાર કરી પાછો
મોક્ષ તરફનો પ્રયાણ શરૂ થાય છે ॥૨૦॥

વિવેચન એક મુસાફર કોનાજ દેશ જવા નિકળ્યો
છે, નિરતર પ્રયાણ તો શરૂ છે, પણ સનિ આવે ત્યારે
નિદ્રા લેવાડપ વિસામો લેવો પડે છે, સનિ પૂર્ણ થતા પાછો
પ્રયાણ શરૂ થાય છે અને ઇત્ર ચાને પોચે છે તેવી રીતે
મોક્ષ રૂપી નગર જવા માટે આ મિત્રાદિ દષ્ટિવાળો આ
પ્રયાણ શરૂ કરે છે આગળ જતાવવામાં આવતા મોક્ષ
જોડી કેનારા યોગના ધીબે-શુભોનુ રાત અને દિવસ તેવ
કરવા રૂપ પ્રયાણ શરૂ રહેતા વિસામાડપ દેવલોકમાં
ઉત્પન્ન થાય છે આગળ વધવામાં આજ પ્રતિબંધક દે
રાત્રે નિદ્રા લેવા ડપ પણ પાછા દેવલોકમાંથી નીકળ
મનુષ્ય અદગી પામી ચારિત્ર અગિકાર કરી આગળ પ્રયા
શરૂ કરે છે, જેમ નિદ્રા ચાલી જવાથી પાછું પ્રયાણ શરૂ
થતા કોનાજ દેશ તે મુસાફર પોચી જાય છે, તેની માફ
આ મિત્રાદિ દષ્ટિવાળો અવાત્મા મોક્ષ તરફ પ્રયાણ શરૂ

કરતા કદાચ વચમા વિચારમારૂપ એક બે ભવો દેવલોકના કરવા પડે છે, આ દેવલોકના ભવો કગ્વા તે ચારિત્ર ઉદય આવવામા પ્રતિબધક હોવાથી એટલો ટાઇમ વિસામો ખાઇને પાછો મનુષ્ય જીવગીમા આવી ચારિત્ર અગિઠાર કરી પોતાનો પ્રવાસ મોક્ષ તરફ ગરૂ કરે છે, અને આખરે આઠમી પરાદષ્ટિ પ્રાપ્ત કરી પરમપદ-મોક્ષરૂપી નગર મેળવી પરનશાતિ મુખ પામે છે ॥૨૦॥

દષ્ટિનુ સ્વરૂપ તથા યોગાંગોની યોજના બતાવે છે

મિત્રાયા દર્શન મંદ યમ રૂચ્છાદિકસ્તથા ॥

અસ્તેદો દેવકાર્યાદિ વદ્વેષશ્ચાપરત્તુ ॥૨૧॥

અર્થ મિત્રાદષ્ટિમા તૃણાન્નિ કણુના પ્રકાશ જેવો મદ મોધ હોય છે આ દષ્ટિમા આઠ યોગાંગો પૈકી પ્રથમ ચમ નામનુ યોગાંગ તથા ઇન્દ્રિય ચાર બીજા ચમો હોય છે, આઠ દોષો પૈકી અહિ પ્રથમ ખેદ નામનો દોષ આલ્યો જાય છે, આથી દેવગુરૂના કાર્યમા મતત પ્રવૃત્તિ આનંદથી કંટે છે, તેમજ આઠ ગુણો પૈકી અહિ અદ્વેષ નામનો ગુણ પ્રાપ્ત થવાથી ટોઈના ઉપર દ્વેષ કરતો નથી ॥૨૦॥

વિવેચન મિત્રાદિ આઠ દષ્ટિમા અનુક્રમે યોગના આઠ અંગો ચમ નિયમ, આચન, પ્રાણાયામ, પ્રત્યાહાર, ધ્યાન, અને સમાધિ ક્રમથી પ્રાપ્ત થાય છે, પ્રથમ મિત્રાદષ્ટિમા ચમ-અહિ આદિ, તથા ઇન્દ્રિય ચાર ચમો હોય છે, ખેદાદિ આઠ દોષો પૈકી અહિ ખેદ દોષ આલ્યો જાય છે, તેમજ અદ્વેષાદિ આઠ ગુણો પૈકી અહિ અદ્વેષ નામનો

સ્વભાવ વાલી છે પણ ઈતરા-ગ્નિરાદિદષ્ટિ પ્રતિપાત સ્વભાવ
વાલી નથી તેમજ અપાચવાલી પણ નથી ॥૧૮॥

મયાણભગા ડમાવેન નિશિ સ્વાપસમઃ પુનઃ ॥
વિધાતો દિવ્યમવત ચરણસ્યોપજાયતે ॥૨૦॥

અર્થ મિત્રાદિ પ્રાપ્ત થતા મોક્ષ તરફનું પ્રયાણ-ગમન
શરૂ થાય છે, પ્રયાણમાં ભગ પડતો નથી, માત્ર રાત્રિમાં
નિદ્રા લેવારૂપ વિશામો દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થવાથી લેવો પડે
છે આજ આરિનના વિધાતમાં કારણ છે, દેવલોકમાંથી
પાછા ફરતા મનુષ્ય જન્મ પામી આરિન અગ્રિકાર કરી પાછો
મોક્ષ તરફનો પ્રયાણ શરૂ થાય છે ॥૨૦॥

વિવેચન એક સુમાદર કનોજ દેશ જવા નિકળે
છે, નિરતર પ્રયાણ તો શરૂ છે, પણ રાત્રિ આવે ત્યાં
નિદ્રા લેવારૂપ વિશામો લેવો પડે છે, રાત્રિ પૂર્ણ થતા પાંચ
પ્રયાણ શરૂ થાય છે અને છટ મ્યાને પોચે છે તેવી રીતે
મોક્ષ રૂપી નગર જવા માટે આ મિત્રાદિ દષ્ટિવાળો દેવ
પ્રયાણ શરૂ કરે છે આગળ જતાવવામાં આવતા મોક્ષ
એકી દેનારા મોગના બીજો-સુભોગુ રાત્ર અને દિવસ ને
કરવા રૂપ પ્રયાણ શરૂ રહેતા વિશામોરૂપ દેવલોક
ઉત્પન્ન થાય છે આગળ વધવામાં આજ પ્રતિબંધક
રાત્રે નિદ્રા લેવા રૂપ પણ પાછા દેવલોકમાંથી નીકળે
મનુષ્ય જન્મ પામી આરિન અગ્રિકાર કરી આગળ પ્રયાણ
શરૂ કરે છે, જેમ નિદ્રા ચાલી જવાથી પાંચ પ્રયાણ :
થતા કનોજ દેશ તે સુમાદર પોચી જાય છે, તેની મા
આ મિત્રાદિ દષ્ટિવાળો જવામાં મોક્ષ તરફ પ્રયાણ :

નાથી કમરૂપી ભાવજી કુરાની ઉત્પત્તિ થતી નથી
 કે આ દષ્ટિવાળાનો આશય તાત્વીક અનુષ્ઠાનોના
 જમને આશ્રિગ્રહેલ છે, તેમજ અન્યના કાર્યમાં ચિંતા
 નથી, જદાચ ચિંતા ગળે તો પણ તેનામાં કડવાનો
 હોવાથીજ ગળે છે ॥૨૧॥

હિમા રહેલો યોગિ જે મેળવે છે તે કહે છે

મેતિ યોગવીજાના મુપાદાનમિહસ્થિત ॥

અન્ય મોક્ષહતુના મિતિયોગવિદો ત્રિદુ ॥૨૨॥

૧૪ આ મિત્રાદષ્ટિમા રહેલો મૈત્રેયોગિ મોક્ષરૂપી
 પદમાં અવધ્ય ~~કુલકુલ~~ ^{જે} ગના બીજોને એકઠા કરે
 નાણે યોગ ॥આયો કહે છે ॥૨૩॥

ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે, આ પ્રમાણે દરેક દષ્ટિમા ભણુક
 મિત્રદષ્ટિમા તૃણાગ્નિકણના પ્રકાશ જેવો ભોધમદ હોય
 છે અહિ સદિ પ્રવૃત્તિમા જે દેવગુરૂની ભક્તિ પૂર્ણ સેવામા
 ખરે અવસરે સ્મૃતિ રહે નહિ, કાતો ભુલી ભય અગર
 ટાઈમસર ન કરે, અહિ ચમ નામનુ યોગાગ હોય છે, તેમા
 દેશ થકી અહિ સા તથા સત્ય આ બે યમો અમલમા મુકે છે
 -વતો પાળે છે અને બીજા ત્રણ અયોધ્ય પુણ્યથ તથા
 અવિચન પણાને અમલમા મુકવાની ઇચ્છા વાલા હોય છે,
 તથા ઇન્દ્રિય, પ્રવૃત્તિ, ધ્યેય, અને નિદિ આ ચાર યમો
 છે આનુ સ્વરૂપ આગળ આવશે આ ચાર યમો પૈકી બે
 યમો અમલમા મુકે છે અને બે યમોને અમલમા મુકવાની
 ભાવના વાળા હોય છે, “અસ્તેવેર” આ દષ્ટિમા રહેલ
 જીવને દેવગુરૂ વિગેરેના શુભકાર્યો કરવામા જરા પણ ક ટાળે
 આવતો નથી તેમજ કદી ચાકી પણ જતો નથી પણ
 દેવગુરૂના કાર્ય કરવામા આનંદ માને છે, જેમ ભવાલિનકિ
 જીવ ભવમા આનંદ માનનારો પાએ ઇન્દ્રિયોના સુખમા
 મગ્ન રહેનારા ભોગ મુખથી થતી શરીરની પાયમાલી
 તથા મગજની હાણી વિગેરે મોટા નેવો નજરે નેતા
 છતા પણ જેમ તે ભોગ કાર્યથી પાછો હુતો નથી
 તે પ્રમાણે આ દેવગુરૂના કાર્ય કરવામા પાછો હુતો
 નથી “અદ્વેષ” અમલસર દેવગુરૂને પૂજ્ય માને છે એટલે
 તેના ઉપર અદ્વેષ હોય તેમા નવાઈ નથી પણ તે સિવાય
 ના બીજા કોઈ ઉપર દ્વેષ ભાવ કરતો નથી, કાઈકે તત્ત્વજ્ઞાન
 થએલ હોવાથી આત્મામા ઇર્ષ્યાદી વીર્યબીજ રહેલ છે તે

પણ તેનાથી ડમરૂંપી લાવઅકુરાની ઉત્પત્તિ થતી નથી
કારણ કે આ દષ્ટિવાળાનો આશય તાત્વીક અનુષ્ઠાનોના
અગે ડમને આશિરહેલ છે, તેમજ અન્યના કાર્યમાં ચિંતા
રાખતો નથી, જ્ઞાન ચિંતા રાખે તો પણ તેનામાં કડણાનો
અશ હોવાથીજ રાખે છે ॥૨૧॥

આ દષ્ટિમાં રહેલો યોગિ જે મેળવે છે તે કહે છે

કર્મેતિ યોગશીજાના મુપાદાનમિહસ્થિતઃ ॥

અન્ય મોક્ષહેતુના મિતિયોગવિદો વિદુઃ ॥૨૨॥

અર્થ આ મિત્રાદષ્ટિમાં રહેલો મૈત્રોયોગિ મોક્ષરૂપી
ફલ આપવામાં અવધ્ય કારણ એવા યોગના બીજોને એકઠા કરે
છે એ પ્રમાણે યોગના જણાવેલો યોગાચાર્યો કહે છે ॥૨૦॥

વિવેચન આ જીવનો ઉદયકાલ આ દષ્ટિથી શરૂ થાય
છે, અત્યાગ્ર મુખિતો આદ્યદષ્ટિથી - વજર સમજણથી ગાડ-
રીયા પ્રવાહની માફક અનેક ધર્માનુષ્ઠાનો કર્યા છતાં
ઉદયકાલ શરૂ થયો ન હતો, પણ આ દષ્ટિ પ્રાપ્ત થતાં
ઉદયકાલની શરૂઆત મોક્ષ તરફના પ્રયાણની શરૂ થાય
છે, આ દષ્ટિવાલો જીવ આગળ કહેવામાં આવતા એવા
મોક્ષરૂપી ફલ આપવામાં અવધ્ય કારણ એવા યોગના
બીજોને એકઠા કરે છે, જે બીજોથી અવસ્થા મોક્ષરૂપીફળ
મળે તેનો અહિં સંગ્રહ કરે છે, આ પ્રમાણે યોગના જણા-
વેલો એવા વિશિષ્ટ યોગિઓ-યોગાચાર્યો જણાવે છે ॥૨૨॥

ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે, આ પ્રમાણે દરેક દૃષ્ટિમા જાણું
 મિત્રાદૃષ્ટિમા તૃષ્ણાગ્નિકણના પ્રકાશ જેવો બોધમદ હોય
 છે અહિં સાદિ પ્રવૃત્તિમા કે દેવગુરૂની લક્ષિત પૂજા સેવામા
 ખરે અવસરે સ્મૃતિ રહે નહિ, કાતો બુલી જાય અગર
 ટાઈમસર ન કરે, અહિં યમ નામનુ યોગાગ હોય છે, તેમા
 હેશ થકી અહિં સા તથા સત્ય આ બે યમો અમલમા મુકે છે
 -વતો પાળે છે અને બીજા ત્રણ અયોર્ય બ્રહ્મચર્ય તથા
 અક્રિયન પછાને અમલમા મુકવાની ઇચ્છા વાલા હોય છે,
 તથા ઇચ્છા, પ્રવૃત્તિ, ચૈર્ય, અને સિદ્ધિ આ ચાર યમો
 છે આનુ સ્વરૂપ આગળ આવશે આ ચાર યમો પૈકી બે
 યમો અમલમા મુકે છે અને બે યમોને અમલમા મુકવાની
 ભાવના વાળા હોય છે, “મલ્લેદો” આ દૃષ્ટિમા રહેલ
 જીવને દેવગુરૂ વિગેરેના શુભકાર્યો કરવામા જરા પણ કંટાળો
 આવતો નથી તેમજ કદી થાકી પણ જતો નથી પણ
 દેવગુરૂના કાર્ય કરવામા આનંદ માને છે, જેમ ભવાભિનદિ
 જીવ ભવમા આનંદ માનનારો પાથે ઇદ્રિયોના સુખમા
 મગ્ન રહેનારો બોન સુખથી થતી શરીરની પામમાલી
 તથા મગજની હાણી વિગેરે મોટા હોયો નજરે જોતા
 છતા પણ જેમ તે બોગ કાર્યથી પાછો હોતો નથી
 તે પ્રમાણે આ દેવગુરૂના કાર્ય કરવામા પાછો હોતો
 નથી “મલ્લેદ” અમત્સર દેવગુરૂને પૂજ્ય માને છે એટલે
 તેના ઉપર અદ્વેષ હોય તેમા નવાઈ નથી પણ તે સિવાય
 ના બીજા કોઈ ઉપર દ્વેષ ભાવ કરતો નથી, કાઈક તત્ત્વજ્ઞાન
 થયેલ હોવાથી આત્મામા ઇર્ષ્યાક્રોધ વીર્યબીજ રહેલ છે તે

કરણપૂર્વક તેઓના પ્રતે બહુ માનથી—આદરસતકારથી વચન દ્વારા નમસ્કાર કરવો મોટેવી મોલવુ નમોજીવાણું, આથી વચન યોગની એકાગ્રતા જણાવી, તેમજ તેઓને પચાગ પ્રણામ બહુ માનથી કરવા બે હાથ બે પગ અને એક મસ્તક આ પાથ અગો જમીન માથે અડે તેને પચાગ પ્રણામ ઠહે છે, આ પ્રમાણે શુદ્ધ ગીતે મન, વચન, અને ડાયાથી વહન નમન કરવું, આદિશબ્દથી પ્રદક્ષિણા કરવી, તે મોક્ષને મેળવી આપનારા યોગના પરમ બીજે છે “ સશુદ્ધ ” આ ઠહેવાથી હૃદયની લાગણી વગર અત્યાર મુદ્ધિમા યથા પ્રવૃત્તિ કરણથી—ઓષ સ્પર્શથી જેજે વહન નમન્ગાર થયા તે તે યોગના બીજે તરીકે બન્યા નથી, વસ્તુતત્વને મમજી હૃદયની લાગણીથી બહુ માનપૂર્વક જેજે ક્રિયા થાય તે બધા યોગના બીજે તરીકે જણાય છે, આ ત્રણે મન, વચન અને કાચાઢાગ થતા નમન્ગારે પ્રત્યેક તથા મમન્ત યોગના બીજે છે—મોક્ષને જોડીદેનારા ધર્મના અનુષ્ઠાનો છે આના કરતા બીજા ઉત્તમ બીજે નથી, આજ મોક્ષના ઉત્તમોત્તમ મર્વ પ્રધાન બીજે છે, આને પ્રધાન ગણવાનું વારણ એજ છે કે આમા જીનેશ્વર પ્રભુ વિષય પ્રધાન છે, તેને લઈ આ બીજે ઉત્તમ ગણાય છે ॥૨૩॥

આ બીજે પ્રાપ્ત થવાનો કાલ જણાવે છે

ચરમે પુદ્ગલાર્ચે તયામન્યત્વપાક્ત* ॥

સશુદ્ધમેતન્નિયમા ચાન્યદાપીતિ તદ્વિદ* ॥૨૪॥

અર્થ ચરમપુદ્ગલ પરાવર્તનકાલ પ્રાપ્ત થયેછતે તેમજ તથાલબ્યત્વતાનો પરિપાક થયેછતેજ આ શુદ્ધમાન

હવે યોગના બીજો જણાવે છે

જિનેષુ કુશલ ચિત્ત તન્નમસ્કાર એવ ચ ॥

પ્રણામાદિ ચ સશુદ્ધ યોગબીજમનુત્તમષ ॥૨૩॥

અર્થ જીનેશ્વર પ્રભુ ઉપર સુદર પ્રીતિવાળું મન-
અતઃ ઠરણ કરવું તથા તેમને નમસ્કાર કરવો તથા પચાગ
પ્રણામ શુદ્ધ ગીતે-પ્રીતિ પૂર્વક કરવા તે ઉત્તમોત્તમ યોગના
બીજો છે ॥૨૩॥

વિવેચન જગતમા સારભૂત વસ્તુ દેવ, ગુરુ, અને
ધર્મ આ ત્રણ પરમતત્ત્વો છે, આ ત્રણ તત્ત્વોને સમ્યક્
પ્રકારે જાણવા, તેમના પ્રતે બહુ માન કરવું, એજ આપણા
ઉદ્યત્ત પ્રથમ પગથીયું છે આ ત્રણ તત્ત્વો પૈકી પ્રથમ
દેવતત્ત્વ માટે જણાવે છે કે જેનામા રાગદ્વેષ ન હોય તે
જીન કહેવાય, ગજવૈભવ અને મ સારીક મુખનો અનુભવ
કરનારાઓને દેવ તરીકે વદન પૂજન સર્થ શકેજ નહિ
રાગદ્વેષ ગયા ન હોય ત્યાંસુધિ તેઓમા અને આપણામા
યો ફેર છે કે તેઓને વદન પૂજન કરીએ ? રાગદ્વેષને છોડ
નાર મને તે હોય તેઓ જીન કહેવાય છે પછી તેને
મને તે નામથી બોલાવો તેની અડચણ નથી રાગથી
રગાએલા એક બીજાને અનુમત્ત કરનારા, દ્વેષથી એક
બીજાનું નિકટન કરનારા દેવ ન હોઈ મદે રાગદ્વેષ
છોડનારા તેજ પ્રભુ જીન વાસ્તવિક છે તેઓના પ્રતે શુદ્ધ
અતઃ કરણ પ્રીતિથી કરવું હૃદયમા મહુ માનની લાભી
રાખવી, આવી મનોભાવની એકાગ્રતા જણાવી, તથા અતઃ -

કરણપૂર્વક તેઓના પ્રતે બહુ માનથી-આદરસત્કાન્થી વચન
 દ્વારા નમસ્કાર કરવો મોટેથી બોલવું નમોજીણાણું, આથી વચન
 યોગની એકાગ્રતા જણાવી, તેમજ તેઓને પચાગ પ્રણામ બહુ
 માનથી ઠરવા બે હાથ બે પગ અને એક મસ્તક આ
 પાચ અંગો જમીન સાથે અડે તેને પચાગ પ્રણામ ઠહે
 છે, આ પ્રમાણે શુદ્ધ ગીતે મન, વચન, અને ઠાયાથી = દન
 નમન ઠરવું, આદિશબ્દથી પ્રદક્ષિણા ઠરવી, તે મોક્ષને
 મેળવી આપનારા યોગના પરમ બીજે છે “સશુદ્ધ”
 આ ઠહેવાયી હૃદયની લાગણી વગર અત્યાર મુખિમા યથા
 પ્રવૃત્તિ ઠરણથી-ઓઘ સજ્ઞાથી જેજે વદન નમસ્કાર યથા
 તે તે યોગના બીજે તગીકે બન્યા નથી, વસ્તુતત્વને સમજી
 હૃદયની લાગણીથી બહુ માનપૂર્વક જેજે ક્રિયા થાય તે
 બધા યોગના બીજે તગીકે ગણાય છે, આ ત્રણે મન,
 વચન અને ઠાયાદ્વારા યથા નમસ્કારે અત્યેક તથા અમસ્ત
 યોગના બીજે છે-મોક્ષને બેઠીઢેનારા ધર્મના અતુલ્કાનો
 છે આના કરતા બીજા ઉત્તમ બીજે નથી, આજ મોક્ષના
 ઉત્તમોત્તમ નર્વ પ્રધાન બીજે છે, આને પ્રધાન ગણવાનું
 ઠરણ એજ છે કે આમા જીનેશ્વર પ્રભુ વિષય પ્રવાન છે,
 તેને લઈ આ બીજે ઉત્તમ ગણાય છે ॥૨૩॥

આ બીજે પ્રાપ્ત થવાનો કાલ જણાવે છે

ચરમે પુદ્ગલાચર્ચે તયામવ્યત્વપાકૃત ॥

સંશુદ્ધમેતન્નિયમા જ્ઞાન્યદાપીતિ તદ્વિદ ॥૨૪॥

અર્થ ચરમપુદ્ગલ પરાવર્તનકાલ પ્રાપ્ત થયેછતે
 તેમજ તથાઅવ્યત્વતાનો પરિપાક થયેછતેજ આ શુદ્ધમાન

યોગના બીજે નિયમે કરી પ્રાપ્ત થાય છે તે સિવાય બીજા કાલમા આ બીજે પ્રાપ્ત થતા નથી એમ યોગના જાણકારો જણાવે છે ૥૨૨૥

વિવેચન મત્ય વસ્તુના બોધ સિવાય આ જીવ ચાર ગતિ રૂપ સંસારમા અનંતા પુદ્ગલ પરાવર્તન કાઢે ભયે છે, છતાં હજી મુધિ સત્યબોધ થયો નથી મત્ય બોધ થવાની લાયકાત પણ પ્રાપ્ત થઈ નથી, આ લાયકાત ચરમપુદ્ગલ પરાવર્તન જેટલો કાલ મોક્ષ જવાને માટે જ્યારે બાકી રહે છે ત્યારે આ જીવને કાંઈક મત્ય વસ્તુ જાણવાની ઇચ્છા થાય છે, અને કંઈક જરી માગીતું મારીપણુ પ્રાપ્ત થાય છે પુદ્ગલ પરાવર્તનનું સ્વરૂપ અન્ય મધ્યથી જાણી લેવું આ પુદ્ગલ પરાવર્તનો આ અનાદિ અનંતસંસારમા પરિભ્રમણ કરતા આ જીવને તથાભવ્ય ત્વતાના પરિપાકથી તથા અકામ નિર્જરાથી ઘણા ઈર્ષ્યોને પ્રેરતી આગળ આવતા જીવને પુદ્ગલપરાવર્તનો ઠોઈને અધિક, ઠોઈને ઓછા અને ઠોઈને ચરમપુદ્ગલ-જેટલો જેટલો હોય છે, આ ચરમપુદ્ગલપરાવર્તનનું થવું તેમા પણ તથાભવ્યત્વતાનો પરિપાકજ કારણ છે નારાશ એ છે કે જીવને આગલ વધવાની ચોખ્ખતા જ્યારે પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે તે ચોખ્ખતાને લઈ આ જીવમા મિથ્યાત્વનો કડવો રસ અનાદિકાલનો પડ્યો હતો તે દૂર થાય છે, અને જગમધુરરસ તેમા દાખવ થાય છે આ રમ જ્યારે જીવમા દાખવ થાય છે ત્યારે આ જીવને જીનેશ્વર પ્રભુ પ્રતે હૃદયની શુદ્ધ લાગણી-મુદર અંત કરણ પ્રાપ્ત થાય

છે, તેમજ બહુમાન, આદર-મત્કાર, મન્માન, પૂર્વક તેઓ-
શ્રીને નમસ્કાર કરવારૂપ વચનથી સ્તુતિ કરે છે, તથા
શુદ્ધ અત કરણથી પચાગ પ્રણામ કાયાથી કરે છે, તથા
લબ્યત્વતા તથા કર્મના પરિપાકથી નિયમે કરી આ યોગના
બીજે પ્રાપ્ત થાય છે, ચરમાવર્તકાલના પહેલાના કાલમા
શુદ્ધ અત કરણ, નમન્કાર, તથા પ્રણામ વિગેરે શુદ્ધ
હોતા નથી, ઓઘદષ્ટિથી કરાતા ધર્મના અનુષ્ઠાનો સમ-
જણપૂર્વકના હોતા નથી, ઠારણકે આ બીજે પ્રાપ્ત કર
વાની યોગ્યતાનો કાલ હજી પરિપકવ વયો નથી, હૃદયની
કિલ્બટતા હજી ગઈ નથી, અને વિશુદ્ધ આગય પણ વયો
નથી, પરંતુ ચરમાવર્તકાલ પ્રાપ્ત થતા હૃદયની કિલ્બટતા
આલી જાય છે, અને વિશુદ્ધ આરાય થાય છે, આ પ્રમાણે
યોગના જાણકારો કહે છે ॥૨૪॥

યોગના બીજે પ્રાપ્ત થવાનો કાલકહી બીજેની
શુદ્ધિ કહે છે

ઉપાદેયધિયાત્યત સન્નાવિષ્કમ્ભણાન્વિતમ્ ॥

ફલામિસધિરહિત સશુદ્ધચેતદીદશમ્ ॥૨૫॥

અર્થ યોગના બીજે ખરેખરા શુદ્ધ ત્યારેજ થાય
છે કે તેના પ્રતે અત્યંત ઉપાદેયશુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય
જગતમા સારભૂત અગિજાન કળ્યા લાયક આજ વસ્તુ જે,
પણ આહારાદિ દશ પ્રકારની જે નજાઓ છે તે ઉપાદેય
નથી આગળ વધતા પ્રાણિને તે સજાઓ અટકાવનાર
છે તથા આ લોકના તથા ખગ્લોકના પુદ્ગલીક સુખોડપી

યોગના બીજો નિયમો કરી પ્રાપ્ત થાય છે તે સિવાય બીજા કાલમા આ બીજો પ્રાપ્ત થતા નથી એમ યોગના જાણકારો જણાવે છે ॥૨૦॥

વિવેચન મત્ય વસ્તુના બોધ સિવાય આ જીવ ચાર ગતિ કે પ સંસારમા અનંતા પુદ્ગલ પરાવર્તન કાલ ભર્યો છે, છતાં હંજી મુખિ સત્યબોધ થયો નથી સત્ય બોધ થવાની લાયકાત પણ પ્રાપ્ત થઈ નથી, આ લાયકાત ચરમપુદ્ગલ પરાવર્તન જેટલો કાલ મોક્ષ જવાને માટે જ્યારે બાકી રહે છે ત્યારે આ જીવને કાંઈક મત્ય વસ્તુ જાણવાની ઇચ્છા થાય છે, અને કંઈ કરી માગતું સારીપણું પ્રાપ્ત થાય છે પુદ્ગલ પરાવર્તનનું સ્વરૂપ અન્ય પ્રથમથી જાણી લેવું આ પુદ્ગલ પરાવર્તનો આ અનાદિ અનંત સંસારમા પરિભ્રમણ કરતા આ જીવને તથાજન્ય ત્વતાના પરિપાકથી તથા અકામ નિર્જરાથી ધણા કર્મોને ખપાવી આગળ આવતા જીવોને પુદ્ગલપરાવર્તનો કોઈને અધિક, કોઈને ઓછા અને કોઈને ચરમપુદ્ગલ-જેટલો છેલ્લું હોય છે, આ ચરમપુદ્ગલપરાવર્તનનું થવું તેમા પણ તથાજન્યત્વતાનો પરિપાકજ કારણ છે મારાશ એ છે કે જીવને આગલ વધવાની યોગ્યતા જ્યાં પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે તે યોગ્યતાને લઈ આ જીવમા મિથ્યાત્વનો કડો રમ અનાદિકાલનો પડ્યો હતો તે દૂર થાય છે, અને જરામધુરરમ તેમા દાખલ થાય છે આ રસ જ્યારે જીવમા દાખલ થાય છે ત્યારે આ જીવને જીનેશ્વર પ્રભુ પ્રતે હૃદયની શુદ્ધ લાગણી-શુદ્ધ અન કરણ પ્રાપ્ત થાય

અને લોભ, દરેક જીવને અપ્પટ અને અસ્પષ્ટ તરીકે રહેલ છે, વેલડીનું ઝાડ કે ઘર ઉપર ચડવું થાય છે તે આધસ જ્ઞા છે આમ જ્ઞા મુખ્યત્વે જગી એકે દ્રિયને હોય છે, લોકસ જ્ઞા-પરમાર્થ સમન્વ્યા વ્રગર લોકો જેમ કરે તેમ કરવું તે, આદશસ જ્ઞાઓ જાણવી, આ વસ્તુ મેળવવાની ઇચ્છાએ કરેલા ધર્મના મારા અનુધાનો વ્રત, તપ, જપ વિગેરે તે પણ આશયના અનુમારે પુદ્ગલીક મુખોને આપે છે, પણ મોક્ષના મુખોને ફેનારા બનતા નથી કારણકે આશય આત્મકલ્યાણ માટેનો નથી પુદ્ગલીક મુખની ઇચ્છા વગર જે જે ધર્મના અનુધાનો કરવામા આવે છે તેજ મોક્ષના મુખને આપનાર થાય છે, એમ મહાત્માઓ જણાવે છે વલી આ લોકના કે પરલોકના સમારીક જલ મલવાના વિચારે પણ જેમા ન હોય તેજ ખરેખરા યોગના ખીન્ને છે અહિવાદિ શકા જગે છે કે આહારાદિ ન જ્ઞાતુ રોકાવાપણ કહેલ હોવાથી પહેલા જહી ગયા જે ફલાદિનો વિચાર ન કરવો આ વાતનો મલવજ થતો નથી આહારાદિ ફલની ઇચ્છાનો નિરોધ કરવો આ કહેવાથી ફલની અલિપ્તધિ ન કરવી આ વાત આવી જાય છે તો તે લખવું નકામું છે ઉત્તર તારે કહેવું ઠીક છે, મજ્ઞાના નિરોધમા આલવ સળધિ ફળની વાત જણાવી અને ફલાલિપ્તધિરહિતમા પરલોક સળધી ફલની ઇચ્છા ન કરવી આટલો ફેર છે, આમાન્ય પ્રકારે દેવાદિ પુદ્ગલીક ફલની ઇચ્છા ન કરવી, તેમા પણ ખામ અલિપ્તધિ-ઇરાદા પૂર્વક ફલની ઇચ્છા કરવી તે તો ઘણીજ ખરાબ છે, આ ફલની પ્રાપ્તિથી મોક્ષના ફલનો પ્રતિબંધ થાય છે, પછી તે ફલ

દલની વિચારણા પણ જોઓમા ન હોય તેજ યોગના શુદ્ધ
બીજે કહેવાય છે ॥૨૫॥

વિવેચન અનાદિ કાલની મલીન વાસનાને લઈ
આ જીવ પુદ્ગલીક વસ્તુ તરફ ઝેટલો ગણે ટેવાઈ ગયો
છે કે તે વસ્તુનેજ ઉપાદેય તરીકે ગણે છે અને તેજ વસ્તુ
મેળવવાને શત દિવસ પ્રવૃત્તિ કર્યા કરે છે, પણ જ્યારે આ
જીવને તથાલવિતવ્યતાના પરિપાકથી, તથા કર્મના ક્ષયો
પશમથી કંઈક સત્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે પુદ્ગલીક
સર્વ વસ્તુનો ત્યાગ કરી અત્યંત ઉપાદેય બુદ્ધિ યોગના બીજે
તરફ થાય છે ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાને લઈ ઉત્પન્ન થતી
આહારાદિ ન જાનો ઉદય તેના પ્રતે અત્યંત આશક્તિ તેને
આ યોગબીજેમા અભાવ થાય છે, ઉપાદેય તરીકે આ નથી પણ
યોગના બીજે છે તેમ મમજ્ઞય છે, આ સજ્ઞાઓ શાસ્ત્રમા
દશ પ્રકારે જોવા છે, જીવનસ્વામી પ્રથમ કરે છે કે હે
લગભવનું મજ્ઞાઓ કેટલી કહેલ છે, જીવન, મજ્ઞાઓ
દશ પ્રકારે કહેલ છે, આહારસજ્ઞા ૧ લયસજ્ઞા ૨ મૈથુન
મજ્ઞા ૩ પરિગ્રહમજ્ઞા ૪ ક્રોધસજ્ઞા ૫ માનસજ્ઞા ૬ માયા-
સજ્ઞા ૭ લોભસજ્ઞા ૮ આધમજ્ઞા ૧૦ લોઽમજ્ઞા અનાદિ-
કાલની આ સજ્ઞાઓ દરેક જીવોને હોય છે, કોઈ જીવ
એવો નહિ હશે કે જેને આહારાદિસજ્ઞાઓ નહિ હશે
એવો એક પણ જીવ નથી અનાદિકાલના અભ્યાસને લઈ
આજીવને આહાર લેવાની ઇચ્છા થાય છે, વિરાધીઓ
તરફથી લય પાને છે, વિપયની ઇચ્છા રહે છે ચેત્ના
તરફ મમત્વવૃત્તિ દરેક જીવને હોય છે, ક્રોધ, માન,

અને લોક, દરેક જીવને અપ્પટ અને અ-અપ્પટ તરીકે રહેલ છે, વેલડીનું ઝાડ કે ઘર ઉપર ચડવું થાય છે તે આધમ શા છે આમ શા મુખ્યત્વે ડરી એકે દ્રિયને હોય છે, લોકસ શા-પરમાર્થ સમજ્યા વગર લોકો જેમ ડરે તેમ કરવું તે, આદશમ શાઓ બાણવી, આ વસ્તુ મેળવવાની ઇચ્છાએ કરેલા ધર્મના સાગ અનુષ્ઠાનો વ્રત, તપ, જપ વિગેરે તે પણ આશયના અનુસારે પુદ્ગલીઠ સુખોને આપે છે, પણ મોક્ષના સુખોને દેનારા બનતા નથી કારણકે આશય આત્મકલ્યાણ માટેનો નથી પુદ્ગલીક સુખની ઇચ્છા વગર જે જે ધર્મના અનુષ્ઠાનો કરવામાં આવે છે તેજ મોક્ષના સુખને આપનાર થાય છે, એમ મહાત્માઓ જણાવે છે વલી આ લોકના કે પગલોકના સમારીક ફલ મલવાના વિચારે પણ જેમાં ન હોય તેજ ખરેખરા યોગના ખીજે છે અહિવાદિ શકા ડરે છે કે આહારાદિ સંજ્ઞાનું રોકાવાપણું કહેલ હોવાથી પહેલા કહી ગયા જે ફલાદિનો વિચાર ન કરવો આ વાતનો સંલવજ થતો નથી આહારાદિ ફલની ઇચ્છાનો નિરોધ ડરવો આ કહેવાથી ફલની અભિમધિ ન કરવી આ વાત આવી બાય છે તો તે લખવું નકામું છે ઉત્તર તાર કહેવું ઠીક છે, સંજ્ઞાના નિરોધમાં આલવ સળધિ ફળની વાત જણાવી અને ફલાભિસધિરહિતમાં પરલોક મળધી ફલની ઇચ્છા ન કરવી આટલો ફેર છે, આમાન્ય પ્રકારે દેવાદિ પુદ્ગલીક ફલની ઇચ્છા ન કરવી, તેમાં પણ ખામ અભિસધિ-ઇરાદા પૂર્વક ફલની ઇચ્છા કરવી તે તો ઘણીજ ખરાબ છે, આ ફલની પ્રાપ્તિથી મોક્ષના ફલનો પ્રતિબંધ થાય છે, પછી તે ફલ

મહત્ત્વ મેં પુરુષોને જુઓ કે જે સુખમય
 મનુષ્ય છે તેમ અપર-કેન્દ્ર કે જે સુખ-
 વન્નુને એવેન્દ્ર છે કે જે સુખ દે છે તે
 હા ! બીજી કાચ છે ચારે પેટ સ્થ ન પીએ તો
 છે. આતમચાનીને જેમ પ્રભુ નહીં હોય તેવે જે
 હા ! બીજી દની તે બીજી વસ્ત્રની હાનલી જેવી લેવડી
 દની, માયી હાનલીવાળા હવને-યોગની પ્રાપ્તિ થાય
 છે, પણ હાનલી વગરનાને પ્રાપ્તિ થતી નથી જે
 અશક્તિ બીજીથી કયાએ પણ અશક્તિ નો અકુર થશે
 નથી તેવી રીતે યોગના બીજા કે યોગની દિગ્દર્શિ
 કર્મના કાયોપશ્યમથી સમદેષ રૂપ કર્મની પ્રાપ્તિને લો
 પોરી નથી તોપણ તેની સન્નિધિ તે થયો છે અને સ્વ-
 યાગ પ્રવૃત્તિ કરણ જેણે પ્રાપ્ત કરેલ છે તેજ મેકરે છે
 જેમકે સારાની અપ્રમત્યતિ વિતરાગ નહિ હતા વિદ્ય-
 મ પીસન્નુખ યવાથી વિતરાગ કહેવાય છે તેમ
 નાણુ. " વોમાવાયો કહેછેકે " યોગના બીજા
 જે મિત્ત તેજ સસાર સમુદ્રમા ડુબતા પ્રાપ્તિ
 મતાર કાઢવા રૂપ છે, સસાર શક્તિને સુ-
 નામે છે, તેમજ પશુતિના સ્વરૂપને બરો
 સ્વરૂપને બાણી તેનો ત્યાગ કરવામ-
 છે તેમજ જોઈને લિખેન ચિતા કરતા
 મોવિષકાને તેડવાને વ્યવસ્થા
 કરી લાગે જોઈ રે છે સ્ત્રી સર-
 બાદી સુન્દરો સમસ્ત સુ-
 રાઈ રૂપમય છે સુન્દર સુ-

ચીંતા છે દુઝમા આ બીના બાપુવી ઉપર જણાવી
 ગયા એવા જે યોગબીજો છે તેજ શુદ્ધ ગણાય છે,
 અનકુશલ ચિત્ત વિગેરે, આ બીજો તવાપ્રકારના ઝાલાદિ
 સામગ્રી-ચરમપુદ્ગલાદિ પામીને તે તે સ્વભાવ વડે ફળ
 પાકના આરભ સમાન મોક્ષરૂપી ફલને આપે છે
 આટલાજ યોગના બીજો છે તેમ નથી બીજા પણ કહે છે.

આચાર્યાદિષ્વપિષ્વેત દ્વિશુદ્ધ માત્રયોગિણુ ॥

વૈયાઘ્રત્ય ચ વિધિવ ચ્છુદ્ધાશયવિશેષત ॥૨૬॥

અર્થ જેવી ગીતે અનેશ્વરો ઉપર કુશલ ચિત્ત વિગેરે
 માટે જણાવ્યું, તેવી રીતે આચાર્યાદિ ભાવયોગિઓને વિષે
 પણ શુદ્ધઅત કરણથી વદન નમસ્કાર કરવો તે પણ
 યોગના બીજો છે, તેમજ તેઓના પ્રતે વિવિધૂર્વક શુદ્ધા-
 શયથી વિશેષ પ્રકારે વૈયાઘ્રત્ય-લક્ષિત બહુમાનપૂર્વક
 આહારાદિ દાન દેલું આ પણ યોગના બીજો છે ॥૨૬॥

વિવેચન આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, પ્રવર્તક, તપસ્વી,
 ગણિ અને માધુ કે જેઓ ખરેખરા ભાવયોગિઓ છે
 તેઓના પ્રતે અનેશ્વર પ્રભુની માફક વિશુદ્ધ ચિત્ર રાખવું
 વચનથી નમસ્કાર તથા કાયાથી પચાગ પ્રણામ કરવા
 આત્મ કન્યાઈ માટે, પણ આલોકના સુખ માટે નહિ
 આવા ભાવ યોગિના પ્રતે જેટલો આદર મલ્કાર સન્માન
 કરીએ તેટલો ઓછા છે પણ દ્રવ્ય આચાર્યાદિ પ્રતે નહિ
 કુટરૂપ અધર્મિ દ્રવ્ય આચાર્યોપ્રતેઅકુટબુદ્ધિ-સત્યશુર
 તરીકે બુદ્ધિ રાખવી તે સારી ન ગણાય આ પ્રમાણે

મલતુ નથી, પુદ્ગલીક મુખની ઉપેક્ષા વાલુનસ્તવનાઃ
 અનુષ્ઠાન છે તેજ અપવર્ગ-મોક્ષનું કારણ બને છે
 વસ્તુનો એવોસ્વભાવ છે કે એક વસ્તુ તરફ પ્રતિબધ-
 લાગણી ઓછી થાય છે ત્યારે તેનું ધ્યાન બીજાને મળે
 છે જોતમન્વામીને જેમ પ્રભુ મહાવીર દેવ પ્રતે જે
 લાગણી હતી તે બીજી તરફની લાગણી જેથી લેવાથીજ
 હતી, આવી લાગણીવાળા હવેનેજ યોગની પ્રાપ્તિ થાય
 છે, પણ લાગણી વગરનાને પ્રાપ્તિ થતી નથી જેમ
 અશક્તિ બીજથી ક્યારે પણ શક્તિબીજનો અકુર થતો
 નથી તેવી રીતે યોગના બીજ કે યોગની દૃષ્ટિ તથાવિષ
 કર્મના ક્ષયોપશમથી રાગદ્વેષ ઉપ કર્મની પ્રથિને ભેદે
 ભેદી નથી તોપણ તેની સન્મુખ તે થયો છે અને અરમ
 યથા પ્રવૃત્તિ કરણ જેણે પ્રાપ્ત કરેલ છે તેજ મેલવે છે
 જેમકે સરાળી અમમત્તયતિ વિતરાગ નહિછતા વિતરા
 ગનીસન્મુખ યથાથી વિતરાગ કહેવાય છે તેમ આ
 બાલુલુ, ' યોગચાર્યો કહેછેકે ' યોગના બીજવાળું
 જે ચિત્ત છે તેજ સ સાર મચ્છદ્રમા કુળતા પ્રાણિને જરા
 બહાર કાઢવા રૂપ છે, સ સાર શક્તિને ખુબ શીથિલ કરી
 નાખે છે, તેમજ પ્રકૃતિના સ્વરૂપને બદોબર તપાસી તેના
 સ્વભૂતને બાણી તેનો ત્યાગ કરવામા એક શાસ્ત્રિય ઉપાય
 છે તેમજ બીજને ઉચિત ચિત્તા કરવી તેજ રાગદ્વેષરૂપ
 પ્રાંધિપર્વતને તોડવાને વજ્રનું કામ કરે છે-નિયમે
 કરી પ્રથિ ભેદ કરે છે વધી સ સારરૂપી દેહખાનામાથી
 નાશી છુટવાને જમરાત્વના ઘટ સમાન છે જન્મમરણ
 રૂપી દેહખાનામાથી મુક્તકરાવનાર આ યોગના બીજની

મ સાર ઉપર જે ક ટાળોઆવવોઆનુનામ લવોદ્રવેગ-વૈરાગ્ય છે આ યોગનુ ખીજ છે વલી સાધુઓને કહી શકે એવા આપધાદિ આપવાનોનિયમ કરવો તેપણુ યોગ ખીજ છે આ દ્રવ્ય અભિગ્રહ વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમ ભાવથી જેની રાગ-દેષકી ગાઠ ભેદાણી નથી એવાને હોતો નથી તથા સિદ્ધાંતોને વિધિપૂર્વક લખવા વિધિ એટલે ન્યાયનિતીથી પ્રાપ્ત કરેલ જે ધન તેનાથી શાસ્ત્રો લખાવવા પણ મ સા-ગ્ને વધાગ્નારા વિશેષિક નૈયાયિક વિગેરે શાસ્ત્રો નલખાવવા જે શાસ્ત્રો વાચવાથી આત્માની જાગૃતિ રહે, વૈરાગ્ય વાસ-નામા વૃદ્ધિથાય એવા શાસ્ત્રોલખાવવા એ યોગખીજે છે ॥૨૭॥

અન્ય યોગ ખીજે કહે છે

લેખના પૂજના દાનં શ્રવણં વાચનોદ્ગ્રહઃ ॥

મકાશનાથ સ્વાયાય શિન્તના ભાવનેતિ ચ ॥૨૮॥

અર્થ ન્યાયમ પત્રદ્રવ્યથીપુસ્તકોનુ લખાવવું, તેનુ પુષ્પાદિથી પૂજન કરવુ યોગ્યજીવને દાન કરવુ, શુદ્ધારા માલજેલ ખીના ખીજને પ્રકાશવી, બહુલ પુસ્તકોની આવૃત્તિ કરવી તેના અર્થને વિચારવો અને વારવાર તેના અર્થનું મનન કરવુ આ બધા યોગના ખીજે છે ॥૨૮॥

વિવેચન ન્યાયનિતિથી કમાએલપંપાનો સદ્-વ્યય કરવાના મારાસ્થાનોખતાવે છે, કે આત્માની જાગૃતિ રહે અને સ માર ઉપરથી વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ થાય આવા પુસ્તકો લખાવવા, પુસ્તકોનુ પુષ્પાદિ વડે પૂજન બહુ માન કરવુ યોગ્ય સાધુ-સારા પુરૂષને તેનુ દાન કરવુ પુસ્તકોનુ વારવાર શુદ્ધ પાને શ્રવણુ કરવુ, ભાષા-

સાવયોગિઓના પ્રતે કુશલ ચિત્ત નમસ્કાર પ્રણામ કર્યા
આટલાજ યોગ બીજો નથી પણ તેઓના પ્રતે વૈયાકૃત્ય
ભક્તિ નેવા- સૂત્રોમા કહેલ વિધિપૂર્વક બહુ માનથી અંક
કુળપણે આહારાદિદ્વાન પુરુષાદિ યોગ્ય પાત્રનેય આપણે
આપણા યોગના બીજો છે શાસ્ત્રમા કહેલ છે, કે આ
લોકના ડોઁપણુ જાતના ફલની ઇચ્છા વગર આ ડોઁ
પુરુષ છે આને કેવી રીતે ઉપકાર કરવો એતાની ઉપકાર
કરવાની શક્તિ તથા પ્રભુની આરા તલ્લભ્યમા રાખી વૈયા
વચ્ચ-ભક્તિ કરવી, શુદ્ધઅત કરણની શ્રેષ્ઠિવિશેષ વડે
આ શુદ્ધાશય-શુદ્ધ અત કરણ ચરમ પુદ્ગલ પંચવર્તન
વાલાનેજ હોય છે આ વાત ઉક્ત પ્રાય છે-કહી દીધી છે ॥૨૬॥

યોગના બીજા બીજો કહે છે

મથોદ્દેગ ચ સહજો દ્રવ્યાભિગ્રહપાલનમ્ ॥

તથા સિદ્ધાન્તમાખિત્ય વિવિન્ના મેલનાદિ ચ ॥૨૭॥

અર્થ સ્વભાવિક સ સાર ઉપરથી વૈરાગ્ય આવવો,
આપધાદિ રૂપદ્રવ્યો સાધુને આપવાના અભિગ્રહનું પાલન
તથા વિધિપૂર્વક સિદ્ધાંતોનું લખાવણુ આદિ શબ્દથી સિદ્ધા
તનું પૂજન કરવું વિગેરે આ બધા યોગના બીજો છે ॥૨૭॥

વિવેચન સમારની અદર ઇદ્રપુરુષોના વિયોગથી
હુ ખર્જાજિત વૈરાગ્ય પામનારા ઘણાજીવો હોય છે, આ
આત્મધ્યાન રૂપ હોવાથી વાસ્તવિક વૈરાગ્ય ન કહી શકાય,
પણુ જન્મ, મરણ, આધિ, બ્યાધિ, અને ઉપાધિરૂપ આ
સ સાર છે, તત્ત્વ દૃષ્ટિથી વિચાર કરતા જમારમા મુખજ
કયા છે? ખરું મુખ તો યોક્ષમા છે આમ જ્ઞાનદૃષ્ટિથી

સ સાર ઉપર જે ક ટાળોઆવવોઆનુનામ ભવોદ્વેગ-વૈરાગ્ય છે આ યોગનુ બીજ છે વહી સાધુઓને ડહપી શકે એવા આપધાદિ આપવાનોનિયમ કરવો તેપણુ યોગ બીજ છે આ દ્રવ્ય અભિગ્રહ વિશિષ્ટ ક્ષયોપશમ ભાવથી જેની રાગ-દ્વેષરૂપી ગાઠ બેદાણી નથી એવાને હોતો નથી તથા સિદ્ધાતોને વિધિપૂર્વક લખવવા વિધિ એટલે ન્યાયનિતીથી પ્રાપ્ત કરેલ જે ધન તેનાથી શાસ્ત્રો લખાવવા પણ સ સારને વધારનારા વિશેષિક નૈયાયિક વિગેરે શાસ્ત્રો નલખાવવા જે શાસ્ત્રો વાચવાથી આત્માની ભગૃતિ રહે, વૈરાગ્ય વાસનામા વૃદ્ધિથાય એવા શાસ્ત્રોલખાવવા એ યોગબીજે છે ॥૨૭॥

અન્ય યોગ બીજે કહે છે

લેખના પૂજના દાનં શ્રવણં વાચનોદ્ગ્રહ. ॥

પ્રકાશનાથ સ્વાધ્યાય ચિન્તના ભાવનેતિ ચ ॥૨૮॥

અર્થ ન્યાયસ પદ્મદ્રવ્યથીપુન્તકોનુ લખાવવુ, તેનુ પુષ્પાદિથી પૂજન કરવું ચોચ્યજીવને દાન કરવુ, ગુરૂદ્વારા સાલજેલ બીના બીજને પ્રકાશવી, ભણેલ પુન્તકોની આવૃત્તિ કરવી તેના અર્થને વિચારવો અને વારવાર તેના અર્થનું મનન કરવુ આ બધા યોગના બીજે છે ॥૨૮॥

વિવેચન ન્યાયનિતિથી ડમાએલપૈસાનો સદ્-વ્યય કરવાના મારાસ્થાનોબતાવે છે, કે આત્માની ભગૃતિ રહે અને મ સાર ઉપરથી વૈરાગ્યની વૃદ્ધિ થાય આવા પુસ્તકો લખાવવા, પુન્તકોનુ પુષ્પાદિ વગે પૂજન બહુ માન ડરવુ યોગ્ય સાધુ-સારા પુરૂષને તેનુ દાન કરવુ પુસ્તકોનુ વારવાર ગુરૂ પાને શ્રવણુ ડરવુ, ભાષા-

તર થએલા પુસ્તકોનું વાચન કરવું બહુમાનથી પુસ્તકોનું
 ગ્રહણ કરવું અને સારી રાતે તેને સાચવી રાખવા, તેને
 અર્થ ગુરૂ પાસે જાણી યોગ્ય જીવને સંભળાવવો, ભૂલેલા
 પુસ્તકો ભૂલી ન જવાય તે ખાતર વારવાર તેની જાણવટ
 કરવી, તેમજ તેના અર્થને વારવાર ચિંતવવો, અને મનને
 કરવો, આ બધા મોક્ષને મેલવી આપનારા યોગના બીજો
 છે ॥ ૨૮ ॥

અપર યોગના બીજો કહે છે

વીજશ્ચુર્તો ચ સવેગાત્ પ્રતિપત્તિઃ સ્થિરાશયઃ ॥

તદુપાદેય માવશ્વ પરિશુદ્ધો મહોદયઃ ॥ ૨૯ ॥

અર્થ ઉપર ઝીઝી ગએલા યોગના બીજો ને સાક્ષ
 વશથી શ્રદ્ધાપૂર્વક હૃદયના સ્થિર ભાવથી તેનો નિશ્ચય
 કરવો તેમજ તે યોગના બીજને અંગીકાર કરવા આ પછી
 યોગના બીજો છે આનાથી પરિશુદ્ધ પરિશુદ્ધ મહોદય-
 મોક્ષ મળે છે, ॥૨૯॥

વિવેચન ગુરૂકાર મોક્ષને મેલવી આપનારા એવા
 યોગના બીજો માલજ્યા તો ખરા પણ બધા મુદ્ધિ બદા
 પૂર્વક તે બીજોનો નિશ્ચય ન કર્યો હોય ત્યાં મુદ્ધિ બધું
 નકામું મારે શ્રદ્ધાથી તે વાતનો નિશ્ચય કરવો 'અવમેતત્ત'
 આ કહેલવાત ખરોખર છે એમ હૃદયથી શકાને દૂર કરી
 સ્થિર ભાવથી ખાતરી કરવી, આ યોગનું બીજ છે આત્મી
 કરી પણ બધા મુદ્ધિ આ વાતને અમલમાં મુકવામાં ન
 આવે ત્યાં મુદ્ધિ નિશ્ચય કર્યો પણ નકામો છે, મારે બીજોને

અમલમાં મુકવા-કહેલ મુજબ કરવા ફળ મળવાની ઉત્સુ-
ક્યતા વગર શુદ્ધ પ્રયત્ન કરવો, કે જેનાથી મહોદય-પ્રા-
સંગિક સ્વર્ગાદિ મુખોને આપી પરિણામે મોક્ષને સિદ્ધ
કરી આપે છે ॥૨૬॥

આ યોગ બીજો ક્યારે મલે તે કહે છે

एतद्भावमलेक्षीणे प्रभूते जायते नृणाम् ॥

करोत्यव्यक्तचैतन्यो महत्कार्यं न यत्कचित् ॥૩૦॥

અર્થ આ કહેલા યોગના બીજો કર્મરૂપી ભાવ મલ
ધણે! ક્ષય થવાથી મનુષ્યો મેલવી શકે છે, અવ્યક્ત ચૈતન્ય
-બાળક કદિ મોટું કામ કરી શકતો નથી ॥૩૦॥

વિવેચન પૂર્વે કહી આવ્યા એવા યોગના બીજોનો
સ્વીકાર ભાવમલ જે કર્મો છે તે ઘણા ઓછા થયા હોય
તો પ્રાપ્ત થાય છે, આ જીવે ચાર ગતિ રૂપ સંસારમાં પરિ
ભ્રમણ કરતાં અનતાપુદ્ગલપરાવર્તનો કર્યા છે, છતાં
આ જીવનો હજી મુધિ અત આવ્યો નહિ આ પુદ્ગલ
પરાવર્તનો-જીવની કર્મની ત્રિથિતિનો કાલ ઘણો ખરો ક્ષય
થઈ ગયે છે તે માત્ર એક પુદ્ગલપરાવર્તન જેટલો કાલ
મોક્ષ જવા માટે જ્યારે બાકી રહે છે ત્યારે આ જીવ
ઉપર કહેલા યોગનાબીજો મનુષ્યગતિમાં મેળવી શકે છે,
પ્રાપ્ત કરીને મનુષ્યોજ આ યોગના બીજો ના અધિકારી
ગણ્યા છે કારણ કે અવ્યક્ત ચૈતન્યો-હિતાહિત જાણવાને
વિવેક શૂન્ય એનો બાલક, ચતુર્ગતિક સંસારનો યથાપ્રવૃત્તિ
કરણદ્વારા પ્રભૂત-ધણે! ભાવમલક્ષય કરવા છતાં મહાન્

તર યજ્ઞેના પુત્રકોનુ વાચન કરવું બહુમાનથી પુત્રને
 પ્રસન્ન કરવું અને સાંચી રાત્રે તેને સાચવી રાખવા, તેને
 અર્થે ગુરૂ પામે જાણી યોગ્ય ભવને મળાવવો, ભટક
 પુસ્તકો જૂવી ન જવાય તે ખાતર વારવાર તેની સંવર્ધિ
 કરવી, તેમજ તેના અર્થને વારવાર ચિંતવવો, અને મન
 કરવો, આ બધા મોક્ષને મેલવી આપનારા યોગના બીજ
 છે ॥ ૨૮ ॥

અર્થ યોગના બીજો કહે છે

યોગશ્રુતૌ ચ સયેગાત્ પ્રતિપત્તિઃ સ્થિરાશયા ॥

તદુપાદૈવ માવશ પરિશુદ્ધો મહોદય ॥ ૨૯ ॥

અર્થ ઉપર કહી ગયેલા યોગના બીજો ને સાંજ
 વખાથી શ્રદ્ધાપૂર્વક હૃદયના સ્થિર ભાવથી તેનો નિશ્ચય
 કરવો તેમજ તે યોગના બીજને અંગીકાર કરવા આ પછી
 યોગના બીજો છે આનાથી પરિણામે પરિશુદ્ધ મહોદય-
 મોક્ષ મળે છે, ॥૨૯॥

વિવેચન ગુરૂકાર મોક્ષને મેલવી આપનારા એવા
 યોગના બીજો સાંજના તો જરા પણ જ્યાં સુધિ શ્રદ્ધા
 પૂર્વક તે બીજોનો નિશ્ચય ન કર્યો હોય ત્યાં સુધિ બહુ
 નકામું માટે શ્રદ્ધાથી તે વાતનો નિશ્ચય કરવો “અજમેત્”
 આ કહેલવાત જગેજર છે એમ હૃદયથી શકાને ઠર કરી
 સ્થિર ભાવથી ખાતરી કરવી, આ યોગનું બીજ છે ખાતરી
 કરી પણ જ્યાં સુધિ આ વાતને અમલમાં મુકવામાં ન
 આવે ત્યાં સુધિ નિશ્ચય કર્યો પણ નકામો છે, માટે બીજોને

વધવાથી જીવનું ખરેખર લક્ષણ—સ્વરૂપ ત્યારેજ પ્રગટ થાય છે આજ વાત આગલના શ્લોકમા જણાવે છે ॥ ૩૧ ॥

તે વાત કહી તેજ વાત જણાવે છે

દુઃસ્થિતેષુ દયાત્યત મદ્વેષોગુણવત્સૃ ચ ॥

ઔચિત્યાત્સેવનં ચૈવ સર્વત્રૈવાવિશેષતઃ ॥૩૨॥

અર્થ હુ ખિ જીવોઉપર અત્યંત દયારાખવી, ગુણવાનુ એવા ગુણો તથા વડીલો ઉપર અદ્વેષ—અમત્સરભાવ, તથા મર્ષ જીવો ઉપર વિશેષ વગર ઉચિતતાનું આચરણ દિન દુ ખિ અનાથ જીવો ઉપર અનુકંપા બુદ્ધિ ધારણ કરવી—મદદ કરવી ॥૩૨॥

વિવેચન જ્યારે આ જીવના ઘણા કર્મભયો લય વધી જાય છે ત્યારે આ જીવ ડોઢી પણ દિન દુ ખિ અનાથ જીવને જોવે છે કે તરત જ તેના હૃદયમા હૃદયપાર વગરની લાગણી તેના હુ ખરૂં કરવા થઈ આવે છે, આજ ઉત્તમોત્તમ જીવનું લક્ષણ કે યોગબીજ જાણવું તથા વિદ્યાદિ ગુણવાળા એવા ધર્માચાર્યો, ગુણો, વડીલોના પ્રત્યે દ્વેષભાવ કદિપણ ન ઠરે, તથા સામાન્યમારે મર્ષત્ર — મર્ષ જગ્યોએ સામાન્ય પણે દરેક જીવોના પ્રત્યે પોતાની ઉચિતવૃત્તિ—અનુકંપાદાનની બુદ્ધિને ઊઠે નહિ ॥૩૩॥

આનાથી થતો લાભ જણાવે છે

एवविधस्य जीवस्य भद्रमूर्त्तैर्महात्मनः ॥

शुभो निमित्तसयोगो जायतेऽवंचकोदयात् ॥૩૩॥

અર્થ જેનું સ્વરૂપ હમણાજ કરી આપ્યા છીએ એવા

કાર્ય-મહાન્ પમાતુષ્ઠાનો કરી શકતો નથી, પણ વ્યક્ત
 રોન-યો-વિવેકવાન્ માણુમ પ્રબૂતમન્ ક્ષય કરી શક છે.
 સારાશ એ છે કે આર ગતિરૂપ સમારમા આ હવ
 કામ નિર્જરા વડે ઘણો ભાવમલ-કર્મનો ક્ષય કરે છે, પર
 મનુષ્ય ગતિ સિવાય આ યોગના બીજો કયારે પણ મેવ
 શકતો નથી ॥૩૦॥

આજ વાતને બતાવે છે

ચરમેપુદ્ગલાવર્તે સપથાસ્પોષપથતે ॥

જીયાના ચક્ષુષ તત્ર યત્તદુદાહૃતમ્ ॥૩૧॥

અમ ચરમ પુદ્ગલ પરાવર્તન કાલ મોક્ષ જવાના
 માટે બાકી રહ્યો હોય ત્યારે ભાવમલ ને કર્મો છે તેનો
 ક્ષય થાય છે, અને હવનુ લક્ષણ-તાત્વિક સ્વરૂપ ત્યાજ
 પ્રગટ થાય છે, તેજ વાત આગલા શ્લોકમા બતાવે છે ॥૩૧॥

વિવેચન આ હવે અનતાપુદ્ગલપરાવર્તન કરેલ
 છે સત્ય સ્વરૂપ નહિ અમજવાથી, આ પુદ્ગલ પરાવત-
 નોમા માન એકજ પુદ્ગલચગવર્તન કાલ આ હવને
 મોક્ષ જવા માટે બચાએ બાકી રહે છે, ત્યારે આ હવની
 કર્મની સ્થિતિ ઘણી ખરી ખપી ગઈ હોય છે સીતેર-ત્રીશ
 -અને વીશ કોડકોડી સાગરોપમની સ્થિતિમાથી ઓગ
 તોતેર ઓગણીશ અને ઓગણીશ કોડકોડી સાગરોપમની
 સ્થિતિ ક્ષય થઈ જાય છે અને દરેક કર્મની સ્થિતિ એક
 કોડકોડી સાગરોપમની બાકી રહે છે ત્યારે આ હવનો
 ભાવમલ ઘણો ક્ષય થઈ જાય છે અને હૃદયની શુદ્ધિ

વધવાથી જીવનું ખરેખર લક્ષણ—સ્વરૂપ ત્યારેજ પ્રગટ થાય છે આજ વાત આગલના શ્લોકમા જણાવે છે ॥ ૩૧ ॥

જે વાત કહી તેજ વાત જણાવે છે

દુઃસ્થિતેષુ દયાત્યત મદ્રેષોઘુણવ્રત્સુ ચ ॥

ઔચિત્યાત્સેવનં ચૈવ સર્વત્રૈવાવિશેષતઃ ॥૩૨॥

અર્થ દુઃખિ જીવોઉપર અત્યંત દયારાખવી, ઘુણવાનું એવા ગુરૂઓ તથા વડીલો ઉપર અદ્રેષ—અમત્સરભાવ, તથા મર્વ જીવો ઉપર વિશેષ વગર ઉચિતતાનું આચરણ દિન દુઃખિ અનાથ જીવો ઉપર અનુકંપા બુદ્ધિ ધારણ કરી—મદદ કરવી ॥૩૨॥

વિવેચન ત્યારે આ જીવના ધણા કર્મભંજો કાય થઈ જાય છે ત્યારે આ જીવ કોઈ પણ દિન દુઃખિ અનાથ જીવને જોવે છે કે તરત જ તેના હૃદયમા હૃદયપાર વગરની લાગણી તેના દુઃખ દૂર કરવા થઈ આવે છે, આજ ઉત્તમોત્તમ જીવનું લક્ષણ કે યોગબીજ જાણવું તથા વિદ્યાદિ શુભવાળા એવા ધર્માચાર્યો, ગુરૂઓ, વડીલોના પ્રત્યે દ્રેષભાવ ઈદિપણુ ન કરે, તથા શાસ્ત્રાનુસારે મર્વત્ર—મર્વ જગ્યોએ સામાન્ય પણે દરેક જીવોના પ્રત્યે પોતાની ઉચિત્તવૃત્તિ—અનુકંપાદાનની બુદ્ધિને ઠોડે નહિ ॥૩૨॥

આનાથી થતો લાભ જણાવે છે

एवविधस्य जीवस्य भद्रमूर्त्तैर्महात्मनः ॥

शुभो निमित्तसयोगो जायतेऽवचकोदयात् ॥૩૩॥

અર્થ જેનું સ્વરૂપ હમણાજ કરી આપ્યા છીએ એવા

ભદ્રમૂર્તિ-પ્રિયદર્શનવાળા યોગિ મહાત્માઓને અવચક્રવર્તી ઉદયથી નુદર સદ્ગુણોના સ્થા યોગ સત્ સમાગમ થાય છે ॥૩૩॥

વિવેચન જેનો ભાવ મલધણો ચાહે એ મો છે એવા પરમશાતમૂર્તિ કે જેના દર્શનથી સામા માણસના ઉપર અપૂર્વ છાપ ભરે-મામો માણસ પણ શાંતિનો અનુભવ કરે એવા પ્રિયદર્શનવાળા યોગિ મહાત્માઓના મુન્દર આત્મખલથી પ્રાપ્ત થતો પ્રશન્ત-ઉત્તમ નિમિત્ત મ યોગો - સત્ યોગાદિ સ યોગ - સત્ સમાગમ, કે જે સત્સમાગમ મોક્ષ મેલવી આપવામા નિમિત્ત કારણ છે તેની પ્રાપ્તિ થાય છે અવચક્રવર્તના ઉદયથી આ અવચક્ર વચ આગળ જતાવવામા આવતી સમાધિ વિશેષ ઉદયરૂપ છે ૩૩

અવચક્ર ત્રયનુ સ્વરૂપ

યોગક્રિયાફલાભય યત્કૃત્યતેજ્વલકલમ્ ॥

સાધુનાશ્રિત્ય પરમ મિપુલક્ષ્યક્રિયોપમમ્ ॥૩૪॥

અર્થ યોગાવચક્ર, ક્રિયાવચક્ર અને ફલાવચક્ર આ પ્રમાણે અવચક્ર નજી આગમને વિગે સાલગીએ છીએ, સાધુઓને ઉદેશીને ઉત્પ્ત અવચક્ર ત્રણ છે તે જાણના લક્ષ્યનીક્રિયા તેની ઉપમા જેવી છે ॥૩૪॥

વિવેચન યોગાવચક્ર, ક્રિયાવચક્ર, અને ફલાવચક્ર આ પ્રમાણે અવચક્ર ત્રણ આગમમા માલગીએ છીએ, આ અવચક્ર નજી અવ્યક્ત સમાધિ છે તેના અધિકારમા આ આવે છે, નાના પ્રકારના કથોપશમથી થતો તથા પ્રકારનો હૃદયને નુદર આશય - વિચાર તેજ સમાધિ છે સાધુને આશ્રિ અવચક્રત્રયનુ સ્વરૂપ ઇપુલક્ષ્ય ક્રિયાની ઉપમા છે જેમ

ધનુષ્યજાણુનું પકડવું તે યોગાવચક છે, લક્ષ્યની સન્મુખ
જાણુનું ફેરવું તે ક્રિયાવચક, અને તે દ્વારા લક્ષ્યરૂપ જે
ગત્રુ હોતો તેનો નાશ થવાથી લક્ષ્મી જે રાજ્યનું મલવું
તે ફલાવચક, લક્ષ્યનું વિધવું તે પ્રધાન હોવાથી તે કામ
અહીં થયેલ છે, અન્યથા તે લક્ષ્યક્રિયાજ ન ઠહેવાય જો
જાણુથી લક્ષ્યરૂપશત્રુ ન હોવાય તો તે લક્ષ્યક્રિયાજ
નથી, એ પ્રમાણે આધુઓને આશ્રિ યોગાવચક, અવિસ-
વાદી યોગાદિની પ્રાપ્તિ - પૂર્વે ઠહેલ વિસવાદ વગરના
યોગના ખીભેનો સયોગ થવો તે યોગાવચક, અથવા સદ્-
ગુણનો મયોગતેયોગાવચક, સદ્ગુણને વદન નમસ્કાર પ્રણામ
બહુમાન કરવા તે ક્રિયાવચક જાણવો, મદ્ગુણને વદનાદિ
કવવાથી થતો જે લાભ કર્મક્ષયાદિ તે ફલાવચક આ પ્રમાણે
લાવથી અવચકત્રયનું સ્વરૂપ કહ્યું

પ્રથમ ઇંડુ લક્ષ્ય ક્રિયા જતાવી તે દ્રવ્યઅવચક-
ત્રય જાણવા અથવા ખીજી ગીતે પણ યોગાવચક કહે છે
મનને શુદ્ધ ગીતે પ્રવર્તાવવું તે યોગાવચક છે, વચન
અને કાયાને યોગ્ય રીતે-શાસ્ત્ર વિહિત રીતે પ્રવર્તાવવા
તે ક્રિયાવચક અને આ જો અવચકપણાનેયોગે મિથ્યાત્વ
ઠપાયાદિના ત્યાગથી શુભગતિ પ્રાપ્ત થાય તે ફલાવચક
આ પ્રમાણે અવચક ત્રયનું સ્વરૂપ જાણવું ॥૩૪॥

યોગા વચક જે નિમિત્તે થાય છે તે કહે છે

एतच्च सत्प्रणामादि निमित्तं समये स्थितम् ॥

अस्य हेतुश्च परम स्थाभावमलाल्पता ॥૩૫॥

અર્થ આ અવચક ત્રય છે તે ગુરૂશ્રીને પ્રણામ,

નમસ્કારાદિ નિમિત્તક છે આ બીના સિદ્ધાત્મા કહેલ છે,
આ પ્રણામાદિનો મુખ્ય હેતુ કર્મમલનું ચાલી જવું અને
આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રગટ કરવું તેજ છે ॥૩૫॥

વિવેચન આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિથી ભરપૂર જોવા
આ સમારંભ આજીવને આગળ વધવામાં ખામ કોઈ પણ
કારણ હોય તો માત્ર સત્સંગિતિ છે, આજ બીનાને શ્રીમાન
હરિભદ્ર સ્વરૂપગવ પુષ્ટિ આપતા જણાવે છે કે, યોગાવચક
સદ્ગુરુનો સમાગમ થયો તે સહેજ કાંઈ નથી ભાવમંદ
ધણીજ ઓછો થાય છે ત્યારે આ સદ્ગુરુનો સમાગમ
યાય છે, આ સમાગમ થયા પછી તે પૂજ્ય ગુરુ પ્ર
વદન નમસ્કાર સત્કાર મન્માન જો ન કરવામાં આવે તે
તેના દ્વારા જે અપૂર્ણ લાભ મલવાનો છે તે કદિ પા
મલતો નથી અને ક્રિયાવચકયોગ પણ થતો નથી
ખાતર પૂજ્ય ગુરુશ્રીએ જણાવ્યું છે 'સત્પ્રણામાદિ નિમિત્ત
મતગુરુ પ્રત્યે વદન નમસ્કારાદિ કરવામાં આવે તો
ક્રિયાવચકયોગની પ્રાપ્તિ થાય છે સત્ગુરુને વદના
કરવાથી ખામ તેઓને કાંઈ લાભ નથી, લાભ તો વદ
કરનારનેજ થાય છે શ્રીકૃષ્ણવાસુદેવે બહાર હંતર માધુર્ય
વદના કરવાથી સાતમી નરકના બાથેલા દગીયા ત્રણ
રહ્યા આર નરકના દગીયા ઉડી જયા આ લાભ કે
જેવો તેવો નથી આજગલના મુધારક વગેરે ખાસ
વાત લક્ષમાં રાખવા જરૂર છે ગુરુ પ્રતે નમસ્કારાદિ
વગર કર્મમલની અપતા કદિ થતી નથી સદ્ગુરુ
સમાગમ તો થયો પણ તેઓશ્રીનો વિનય કયાં નિવ

ઉપદેશનો લાભ મલતો નથી અને ઉપદેશના લાભ વગર સત્યસ્વરૂપ સમજાય નહિ અને સત્યસ્વરૂપ સમજ્યા વગર ઈર્મમલનો ક્ષય થાય નહિ અને મોક્ષ પણ તેઓ મેળવી શકે નહિ જેઓ સદ્ગુરુ પ્રતે પ્રણામાદિ કરે છે, તેઓ રત્ન ઉપર ચઢેલ મલ જેમ દૂર થતા રત્નનું ખરૂં સ્વરૂપ જ્યોતિ રૂપ પ્રગટી નીકળે છે, તેવી રીતે આત્માનું ખરૂં સ્વરૂપ જ્યોતિ રૂપ મેલવે છે એમ યોગાચાર્ય કહે છે ॥૩૫॥

આજ વાતને ખીજી રીતે જણાવે છે
નાસ્મિન્યનેયત્. સત્સુ તત્પ્રતીતિર્મહોદયા ॥

કિં સમ્યગ્રૂપમાદત્તે કદાચિદ્મદલોચન ॥૩૬॥

અર્થ જ્યાં સુધિ ઈર્મમલ ઘણો હોય ત્યાં સુધિ આ જીવને મતગુરુનો સમાગમ થતો નથી, અને કદાચ થાય તો પણ તેનો લાભ લઈ શકતો નથી તેમજ મત સમાગમદ્વારા થનાર મહોદય-અવિધ્યમા થનાર આત્મ કલ્યાણ તે પણ થતું નથી જેમ મદ ચક્ષુવાળો માણસ કયાં પણ સમ્યક્ પ્રકારે રૂપને જુલોઈ શકવાનો છે? ॥૩૬॥

વિવેચન પ્રથમવિધિ માર્ગથી આ વાત કહી હવે નિષેધ માર્ગથી આજ વાતને જણાવે કે, જાવમળ-ઈર્મો જ્યાં સુધિ ગાઢ હોય છે ત્યાં સુધિ આ જીવને સત્ગુરુનો સમાગમ થતો નથી અને કદાચિત્ મત ગુરુનો સમાગમ થાય તો પણ તેમને મત ગુરુ તરિકે જાળખી શકતો નથી તેમજ મતગુરુની પ્રતીતિદ્વારા થનાર મહોદય-અભ્યુદયને સાધનાર સિદ્ધિ-સુકિત તેને મેલવી શકતો નથી આ વાતને દૃષ્ટાત આપી સમજાવે કે, જેના લોચનો છાત્રીને લઈ જોવામા

મદ પડી ગયા છે, અગર આખા ચોતિના આવી ગયા છે તે માણુમ શુ સમ્યક્ પ્રકારે મામા માણુસમા રહેલ તલણુ માથીયા નાદુશ મજા વિગેરે વ્યવન-મસાતિલક વિગેરે સપૂર્ણ રીતે શુ તે જોઈ શકવાનો છે ? કદાપિ જોઈ શકવાનો નથી અલ્પદ્રવ્યના રોપને વીધે ॥૩૬॥

આજ બીનાતુ મમર્થન કરે છે
અવ્યવ્યાધિયંથાલોકે તદ્વિકારૈર્ન વાધ્યતે ॥
વેદતેવેદસિદ્ધયર્થં દૃત્યેવાય તથા હિતૈ ॥૩૭॥

અર્થ—ક્ષીણ પ્રાય વ્યાધિવાળો માણુમ જગતમા વ્યાધિના વિકારોથી પીડિત થતો નથી, પણ રાજ સેવામા ઈષ્ટ વસ્તુની મિલ્લિ માટે પ્રવૃત્તિ કરે છે, તે પ્રમાણે ના દૃષ્ટિમા રહેલ યોગિ આત્મસિદ્ધિ મેળવવા માટે ધર્મના અનુશનોમા પ્રવૃત્તિ કરે છે ॥૩૭॥

વિવેચન પૂર્વે કરી ગયેલા અપૂર્વ યોગીને નો લાભ જેનો ભાવ વાધિ-કર્મમલ ક્ષીણ પ્રાય થઈ ગયો છે તેજ મેળવે છે જેમ વ્યાધિ જેની ક્ષીણ પ્રાય થઈ ગઈ છે એવો માણુસ જગતમા કંઠવાદિ-અજવાલ વિગેરે વિકારો વડે બાધિત થતો નથી-હેરાન થતો નથી પણ પોતાના કુદુબના પોષણ ખાતર રાજ સેવામા ઈષ્ટ સિદ્ધિ માટે જોડાય છે ના દષ્ટાવ છે ઉપનય કહે છે વૃત્ત્યા ધર્મ યોનિરૂપધર્મતા, વદા-સત્ય વસ્તુ બાણુવાની ઇચ્છા અને તેનું જ્ઞાન આધર્મયોનિયે છે-ધર્મ પ્રાપ્તિ કરવાના માધનો છે, આ માધનોવડે કરી યોગિ જડ્ય નાધિવાળા પુરૂષની માફક સ્થિરાદૃષ્ટિમા જે કાર્ય કરવાનું છે તે અક્રિયવાનું

ન હોવાથી પોતાની ભૂમિકાને અનુસારે હિતકારિ દાનાદિ
કાર્યમા ભોડાય છે

ઉપર કહેલા તમામ કાર્ય, જ્યારે થાય છે તે કહે છે
યથા પ્રવૃત્તિકરણે ચરમેડલ્પમલત્વતઃ ॥

આસન્નગ્રન્થિમેદસ્ય સમસ્ત જાયતે જ્ઞાતઃ ॥૩૮॥

અર્થ ચરમ યથા પ્રવૃત્તિ કરણુ જ્યારે પ્રાપ્ત થાય છે,
ત્યારે અદ્વ્ય મલ હોવાથી અધિ તોડવાની નજીક આવવાથી
ઉપર જણાવી ગએલ તમામ વસ્તુ-યોગના બીજા વિગેરે
પ્રાપ્ત થાય છે ॥૩૮॥

વિવેચન જેનું સ્વરૂપ પ્રથમ જોવા છે એવું યથા
પ્રવૃત્તિકરણ આ જીવને ચાલુ છે, પણ ઈર્મમલ અદ્વ્ય
જ્યારે થાય છે ત્યારે અધિના પ્રદેશ સુધિ આવે છે, અને
અપૂર્વ કરણુવડે આ અધિને ભેદે છે ત્યારે ચરમ યથા
પ્રવૃત્તિકરણ જોવાય છે, ઠારણુ જે સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ
અહિજ થાય છે, સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થતા પૂર્વે યથા
પ્રવૃત્તિકરણદ્વારા ઓધદૃષ્ટિથી જે જે ધર્મના અનુષ્ઠાનો
થતા હતા તે હવે સમજણ પૂર્વક વાય છે, અને પ્રથમનું
યથા પ્રવૃત્તિકરણ હવે રહેતું નથી આનું નામ ચરમ
યથા પ્રવૃત્તિકરણ કહેવાય છે આ વખતે જીવને પૂર્વે કહી
ગએલા તમામ યોગના બીજા પ્રાપ્ત થાય છે ॥૩૮॥

અથવા ચરમ યથા પ્રવૃત્તિ કરણુ તે અપૂર્વ કરણુ
છે તે કહે છે

અપૂર્વાડસન્નિભાવેન વ્યભિચારવિયોગતઃ ॥

તત્ત્વતોડપૂર્વમેવેદ મિતિયોગવિદો જિદુઃ ॥૩૯॥

અર્થ અપૂર્વ કરણની નજીક હોવાથી ચરમથક પ્રવૃત્તિકરણ છે તે પરમાર્થથી અપૂર્વકરણ છે, તેમા દોષ નથી, એમ યોગના બાણુકારો જણાવે છે ॥૩૬॥

વિવેચન અરૂણોદય પછી જેમ સૂર્યોદય થાય છે તે અરૂણોદય પણ સૂર્યોદયજ કહેવાય છે તે પ્રમાણે ને કરણ પછી અનંતર સમયે અપૂર્વકરણ થાય છે અર્થિને ભેદ કરે છે, તે કરણને ચરમ થયા પ્રવૃત્તિ કરણ કહે છે પણ તાત્પર્ય આ અપૂર્વકરણજ છે કારણ કે અપૂર્વ કરણનુ કાર્ય અર્થિ ભેદ કરવાનુ છે તેજ કાર્ય ચરમ થયા પ્રવૃત્તિકરણ કરે છે તેમા જરાએ દોષ આવતો નથી આમ યોગના બાણુકારો જણાવે છે વેદક મત્થકત્વ પછી જેમ ક્ષાયિક મત્થકત્વ પ્રાપ્ત થાય છે, તે પ્રમાણે ચરમ થયા પ્રવૃત્તિકરણ પછી અપૂર્વકરણ થાય છે એટલે અપૂર્વ કરણની નજીક હોવાથી જા ચરમ થાય તે કરણ છે તે અપૂર્વકરણ ૧

વિવેચન શાસ્ત્રમાં 'મિચ્છાદિદ્વિ સાસાયણાઈ' મિથ્યા દષ્ટિને પ્રથમ ગુણ સ્થાનક જે કહેલ છે તે સામાન્ય પ્રકારે બાણુ અવ્યવહારરાશી તથા સુક્ષ્મપણાનો ત્યાગ કરી વ્યવહાર ગરી તથા બાહરપણામાં આવ્યા અન્યકતપણાનો ત્યાગ કરી વ્યવહારપણામાં આવ્યા અકામનિર્જરા વડે આટલો જરા ગુણ પ્રાપ્ત થવાથી પ્રથમ ગુણ સ્થાનક કર્મ અથકાગેએ જે કહેલ છે તે ઉપચારિક બાણુ, વારતવિગ ગુણકાણુ તેઓમાં નવી "ગુણાના સ્થાન ગુણસ્થાન" આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે વાન્તવિગ ગુણોનો સમુદાય જેમાં હોય તેનેજ ગુણ સ્થાનક કહે છે, પ્રથમ દષ્ટિમાં જે યોજના બીજો જણાવી ગયા છીએ, તે ગુણો જેનામાં હોય તેનામાં વાન્તવિગ પ્રથમ ગુણ સ્થાનક છે તેમ બાણુ અહિ એક પ્રશ્ન એવો ઉપસ્થિત થાય છે કે આવા મહાવિમળ ગુણને પ્રાપ્ત કરનાર પ્રાણી જો પ્રથમ ગુણ સ્થાનકમાં વર્તતા હોય તોપણ ઘણા ખરા જીવોને ઉપગના ગુણ સ્થાનકો કેમ પ્રાપ્ત થાય ? કર્મના બીજો વાવનાર સમારથી ઉદ્ભવે પામનાર, અને ઉત્તમમ યોગો પ્રાપ્ત કરનાર પ્રાણી પણ હજી પ્રથમ દષ્ટિમાં હોય અથવા પ્રથમ મિથ્યાત્વ ગુણ સ્થાનક જ વર્તતો હોય તો પછી ઘણા ખગ પ્રાણીઓને તો ઉભા રહેવાનું સ્થાન પણ આ દષ્ટિમાં મળેજ નહિ તો પછી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ અને ચોથા પાત્રમાં ગુણ સ્થાનકની વાત તો શુ કરવી ? આ પ્રશ્ન ખરેખર વિચારમાં પાડી નાખે તેવો છે, પરંતુ આનો ઉત્તર એજ છે કે આવશ્યકસ્થિતિ છે, સાધારણ બાહ્ય ક્રિયા માત્ર કરવાથી પોતાની જાતને ઉન્નત થએલી માનનારા ઘણા જાગે આત્મવચના કરે છે, અતિ વિશાલ વિચાર કરીને જાની મહારાજે અહિ

અર્થે અપૂર્વ કરણની નજીક હોવાથી ચરમચર્યા પ્રવૃત્તિકરણ છે તે પરમાર્થથી અપૂર્વકરણ છે, તેમા ફેર નથી, એમ યોગના બલકારા જણાવે છે ॥૩૬॥

વિવેચન અરૂણોદય પછી જેમ સૂર્યોદય થાય છે તે અરૂણોદય પણ સૂર્યોદયજ કહેવાય છે તે પ્રમાણે જે ઠરણ પછી અનંતર સમયે અપૂર્વઠરણ થાય છે ત્રિયિને બેદ કહે છે, તે ઠરણને ચરમ યથા પ્રવૃત્તિ કરણ કહે છે પણ તાત્વિક આ અપૂર્વકરણજ છે કારણ કે અપૂર્વ કરણનું કાર્ય ત્રિયિ બેદ કરવાનું છે તેજ કાર્ય ચરમ યથા પ્રવૃત્તિકરણ કરે છે તેમા જરાએ હોષ આવતો નથી આમ યોગના બલકારા જણાવે છે વેદક સમ્યક્ત્વ પછી જેમ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે, તે પ્રમાણે ચરમ યથા પ્રવૃત્તિકરણ પછી અપૂર્વકરણ થાય છે એટલે અપૂર્વ કરણની નજીક હોવાથી આ ચરમ યથા પ્રવૃત્તિકરણ છે તે અપૂર્વકરણ છે ॥૩૬॥

અહિં જ શુણ્ન સ્થાનકની યોજના થાય છે

प्रथम यद्गुणस्थान सामान्येनोपरणितम् ॥

अम्पा तु तद्वस्याया मुख्यमन्वर्धयोगत' ॥૪૦॥

અર્થે ત્રિયાદિને પ્રથમ શુણ્ન સ્થાનક કહેલ છે કર્મ તથા વિગેરેમા તે સામાન્ય પ્રકારે બલુવું પણ મુખ્યપણે તથા અન્વય-શુણ્ન નિપપન્ન શુણ્નકાણુ તો આ દિશિમા વર્તતા જીવોનેજ હોય છે પણ બીજાઓને પ્રથમ શુણ્નકાણુ શુણ્ન નિપપન્ન હોતું નથી ॥૪૦॥

વિવેચન શાસ્ત્રમાં 'મિષ્ટાન્તરિ' ~~સંપાદન~~
 દષ્ટિને પ્રથમ ગુણ સ્થાનક જે દેવે ~~સંપાદન~~
 બાણુ અવ્યવહારરાશી તથા ~~સંપાદન~~
 વ્યવહાર રાશી તથા બાહ્યપણ ~~સંપાદન~~
 છાનો ત્યાગ કરી વ્યવહારપણ ~~સંપાદન~~
 વડે આટલો જરા ગુણ પ્રાપ્ત ~~સંપાદન~~
 કર્મ અથકાગેએ જે કહેલ ~~સંપાદન~~
 વિક ગુણહાણુ તેઓમાં નથી ~~સંપાદન~~
 આ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે વાસ્તવિક ~~સંપાદન~~
 હોય તેનેજ ગુણ મ્યાનક ~~સંપાદન~~
 બીજો જણાવી ગયા છીએ, ~~સંપાદન~~
 માજ વાસ્તવિક પ્રથમ ગુણ ~~સંપાદન~~
 એક પ્રશ્ન એવો ઉપન્નિવ ~~સંપાદન~~
 ગુણને પ્રાપ્ત કરનાર પ્રાણી ~~સંપાદન~~
 હોય તોપછી ધણા ખગ ~~સંપાદન~~
 થાય ? ધર્મના બીજો વાસ્તવિક ~~સંપાદન~~
 અને ઉત્તમસ યોગો પ્રાપ્ત ~~સંપાદન~~
 હોય અથવા પ્રથમ મિલ્યા ~~સંપાદન~~
 પછી ધણા ખગ પ્રાણીઓ ~~સંપાદન~~
 દષ્ટિમાં મળેજ નહિ તો ~~સંપાદન~~
 પાચમાં ગુણમ્યાનકની ~~સંપાદન~~
 વિચારમાં પાડી નાખે તં ~~સંપાદન~~
 આવસ્તુસ્થિતિ છે, આધ ~~સંપાદન~~
 બતને ઉન્નત થએલ ~~સંપાદન~~
 ડરે છે, અતિ વિશાલ ~~સંપાદન~~

દષ્ટિની રચના અને તેની સકલના જતાવી છે, તે ઉપરથી
 પોતાની જાતને વિચાર કરવાનો છે કે આપણે ઉન્નતિ
 કેમના કઈ દશામા વર્તીએ છીએ, પોતે આગળ વધેલો છે એમ
 માનનાર કદાચ આ દીર્ઘ વિચારથી લખાયેલા દષ્ટિ લેદના સુખ
 જાનથી પોતાને તેટલી હદે વધેલો ન જોઈ શકે તો તેમા
 અન્યનો દોષ નથી ભૂલ જરેલી જમણામા રહેલુ અથવા
 દાલિકવૃત્તિ ધારણ કરવા કરતા મૂલ સ્થિતિ સમજ તે હો
 સુધિ આત્માને ઉન્નત કરવા વિચાર કરવો એજ સાધન છે,
 અને તેના અંગે કદાચ મોટી જમણા આવતી હોય તો તે
 ખાસ ફર કરવા યોગ્ય છે ઘણાખરા એવદષ્ટિવાળા હોવા
 પોતાને સમકિતી માની લેવાની ભૂલ કરે છે તે હવે પછીની
 ત્રણ દષ્ટિનુ અને આ દષ્ટિમા રહેલા હોવા સબધી વિવે
 ચન વાચવાથી પોતાની રખલના ગમજ જશે, અને
 વિચારશે કે મહા નિર્મલ સમ્યક્ત્વ જેવી શુદ્ધ દશાએ
 પહોચવા માટે બહુ કરવા - ઘણા માધનો એકઠા કરવાની
 જરૂર છે જ્યા પોતાને પગ મુકવાનો પણ અધિકાર ન
 હોય ત્યા એકદમ પ્રથમના બદલે પાંચમી દષ્ટિની વાતો
 કરવી એ એક ગીતે ઉદ્ધતપાત્ર છે ગ્રાહક્રિયા કરનાર
 વસ્તુતત્વને નહિ સમજનારા એવા યોગિઓ, અથવા સાધુઓ
 અથવા જતિઓ ગમે તે હોય તેને દ્રવ્ય યોગિઓ કહેવામા
 આવે છે અને તેઓ ઉન્નતિ કેમમા હજી પ્રથમ દષ્ટિમા પહ
 આચેલાનથી એમ ગમજલુ જ્યા? તત્વ બોધ પૂર્વક ક્રિયા
 કરવામા મારે અને માથે ઉપર જલાવેલ અવચક યોગ
 તથા બવદેવેગ વિગેરે સુષો પ્રગટ થાયછે ત્યારે ભાવ યોગિ
 પણાની શરૂઆત થાય છે

इति प्रथमा मित्रा दष्टि समाप्ता

તારા નામની બીજ દષ્ટિ કેહે છે

તારાયાં તુ મનાક્ સ્પર્ષં નિયમથ તથાવિત્ર. ।

અનુદ્વેગોહિતાઽ રમ્યે જિજ્ઞાસા તત્ત્વગોચરા ॥૪૧॥

અર્થ તારા દષ્ટિમા પહેલા કરતા જરા સ્પર્ષ બોધ હોય છે, તથા બીજી યોગાગ નિયમ નામનું અર્થિ હોય છે, તેમજ ધર્મના સારા અનુધાનો કરતા તેના ઉપર અનુદ્વેગ-ડટાળો આવતો નથી તથા તત્ત્વ જાણવાની જિજ્ઞાસા આ દષ્ટિમા ઉત્કટ હોય છે ॥૪૧॥

વિવેચન આ તારા નામની બીજ દષ્ટિ ઉપર વિવેચન કરવા પહેલા અહિ જણાવણુ ઠીક વર્ણ પડશે કે ધણા ખરાજીવો બોધદષ્ટિમાજ પડ્યા હોય છે, તેઓ યોગદષ્ટિપર આગ્યા હોતાજ નથી, આ જીવને ઉત્તત્તિકમમા જ્યાં જે ઘણો વવારો વયો હોય છે તથા ભવસ્થિતિ બહુ અલ્પ રહે છે, અને મ સારનો છેડો નજીક આવવાનો હોય છે ત્યારેજ આ યોગદષ્ટિમા અવાય છે, આ તારા દષ્ટિમા બોધ છાણુના અગ્નિના કણ જેવો હોય છે, પ્રથમ મિત્રાદષ્ટિમા તૃણાગ્નિના કણ જેવો બોધ હતો, તેના કરતા આ તારા દષ્ટિમા બોધ વધારે થાય છે, પણ તે લાખા કાળ મુદ્ધિ ટકી રહે તેવો નથી, આ દષ્ટિમા અણગ યોગ પૈકી બીજી યોગાગ નિયમ નામનું પ્રાપ્ત થાય છે, નિયમ પાત્ર છે સૌથ ૧ શરીર અને મનની પવિત્રતા રાખવી મનમા ખોટા વિચારો આનવા દેવા નહિ, ૨ મતોષ-પ્રાણચાત્રાને નિભાવનાર પદાર્થો મિવાય અન્યની સ્પૃહા ન કરવી, પુદ્ગલવીક વસ્તુ તરફ ઇચ્છા ન કરવી ૩ તપ-અનેક પ્રકારના તપો

કરવા અથવા સવારમાં નવકારસી ચોરસી વિગે^૨ પચ્ચણ
 છુ કરવા સાબે ચોવીહાર કરવો ૪ સ્વાધ્યાય-ગુરૂતમઃ
 સૂત્રમથ વિગેરેનુ બહુવું પદ્ધતિર પ્રભિધાન-દેવગુરૂને નમ
 સ્કાર કરવો અને આત્મતત્ત્વનુ ચિત્તવન કરવુ આ પાંચ
 નિયમે અહિ પ્રાપ્ત થાય છે મિત્રાદિષ્ટિ મા તથા પ્રકારના
 કથોપશમના અભાવથી આ નિયમે હોતા નથી પ્રથમ
 દષ્ટિમા જે શુભ કાર્યો કરવામા અષ્ટેક હતો તેની સાથે
 આ તારા દષ્ટિમા પારલૌકિક આત્મકથ્યાણુ માટે દાનાદિ
 શુભ પ્રવૃત્તિ કરવામા અનુદ્વેગ-કટાણો હવે આવતો નથી
 પણ આનંદથી પ્રવૃત્તિ કરે છે, અહિ ઉદ્વેગ નામનો બીજો
 દોષ આવ્યો જાય છે તથા “જિજ્ઞાસા સત્ય નોષરા” પ્રથમ
 દષ્ટિમા અદ્વેષશુણુ પ્રાપ્ત થયેલ છે, અહિ આ શુણુની સાથે
 તત્ત્વજ્ઞાન કરવાની પ્રખલ અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે, અદ્વેષ
 શુણુની પ્રાપ્તિ થએછ તેજ જ્ઞાસા શુણુ સફળ બને છે ॥૪૧॥
 આ દષ્ટિમા બીજા શુણો ઉત્પન્ન થાય છે તે કહે છે

भवत्पस्या तथाच्छ्रद्धा प्रीतियोगकथास्वलम् ॥

શુદ્ધયોગેષુ નિયમાત્ बहुमानधयोगिषु ॥૪૨॥

અર્થ આ દષ્ટિમા વત તા જીવને યોગ વિષયવાની કથા
 સાંભળવા ઉપર નિરતર ઘણો પ્રેમ આવે છે, પણ બીજી કથા
 ઉપર પ્રેમ નથી આવતો, તેમજ યોગની કથા કહેનારા શુદ્ધ
 યોગિઓના પ્રતે નિયમે કરીને બહુમાન પેદા થાય છે ॥૪૨॥

વિવેચન આ તારા દષ્ટિમા વત તા એવા યોગિને
 યોગ સબધી કથા સાંભળવામાજ નિરતર અત્યંત પ્રીતિ

હોય છે, પણ રાજકથા ભક્તકથા દેશકથા તથા સ્ત્રીકથા ઉપર આનંદ આવતો નથી પણ મન વચન અને કાયાના યોગને ડેવી રીતે વશ કરવા, કોણે વશ કર્યો ત્યાં ઉપાયથી વશ ચાય, આવી વાતો કોઈ કંઈ છે ત્યાં તે સાલ-ળવાને બહુ રૂચી થાય છે, તથા દલ વગર ખરેખર યોગિઓ હોય છે તેના તરફ તેને બહુમાન પેદા થાય છે, પ્રથમ જેને તે નાધુડા, લગોટા, વિગેરે શબ્દોથી જે તિરસ્કાર કરતો હતો, તેના તરફ હવે નિયમે કરી બહુમાનની લાગણીથી જુવે છે, આ દષ્ટિમા આટલો આગળ વધ્યો છે ॥૪૨॥

યોગિપ્રતે બહુ માન કરે છે એટલુંજ નહિ બીજું પણ કરે

યથાશક્ત્યુપચારથ યોગવૃદ્ધિફલપદઃ ।

યોગિનાં નિયમાદેવ તદનુગ્રહધીયુતઃ ॥૪૩॥

અર્થ શક્તિને અનુસારે યોગિમાહાત્માઓની આહાર પાણી આદિવડે ભક્તિ કરે, આ ભક્તિ ઠરવાથી પરિણામની ધારામા વૃદ્ધિ થતા યોગની વૃદ્ધિના ફળને આપે છે, યોગિઓના પ્રતે જ્યાં અનુગ્રહ બુદ્ધિ-દાનદેવાની વૃત્તિ થાય છે ત્યારે ગુરૂના અનુગ્રહથી નિયમે કરી યોગમા આગલ વધે છે દાનદેવાથી આગળ ડેટલું બધું વધાય છે તે બાબતના અનેક દષ્ટાંતો શાસ્ત્રમા આવે છે ॥૪૩॥

વિવેચન દરેક તીર્થંકરો શ્રેયાસકુમાર શાલિભદ્ર, ધનાશેઠ અદનબાલા વિગેરે અનેક મહાત્માઓ પરમપદને પામ્યા અને પામશે તેઓની મુખ્ય શરૂઆત દાનથીજ

પાછો હઠી ગયેલો હોય છે, તેમજ અયોગ્ય પ્રવૃત્તિ તરફ તેની પ્રવૃત્તિ બીલકુલ થતી નથી આશ્વાત્ કરવાની વાતતો દૂર રહી પણ અનાસોગવી—અબલુપણે પણ અયોગ્ય પ્રવૃત્તિ થતી નથી તેમજ ઉચિત પ્રવૃત્તિ—ધર્મ કાર્ય અબધી પ્રવૃત્તિ કરવામા તે કદિ પાછી પાની કગ્તો નથી આ કારણને લઈ હવે સસાર અબધી જે બધ હતો—જન્મ, જરા, મરણ, રોગ, શોક, આધિ, બ્યાધિ, અને ઉપાધિ જે દ્વારા અતીવ ભય રહેતો તે હવે આ દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થવાથી રહેતો નથી ॥૪૫॥

આ દૃષ્ટિવાળા જીવની પ્રવૃત્તિ બતાવે છે

કૃત્યેઽધિકેઽધિકૃગતે   જિજ્ઞાસા લાલસાન્વિતા ।

તુલ્પે નિજે તુ વિકૃલે   સત્તાસો દ્વેષવર્જિત ॥૪૬॥

અર્થ તારા દૃષ્ટિવાળા જીવની પ્રવૃત્તિ કૃત્યે—કરવા ચેા ય ધ્યાનાદિક કાર્યમા અધિક હોય છે અધિક ગતે—આચાર્યાદિમા રહેલ ધ્યાનાદિ પ્રવૃત્તિ તેના કરતા અધિક ધ્યાનાદિ કરવાની જાણસા થાય તેમઅધિક જાણસા થાય છે, તો જણાયે છે કે—“લાલસાન્વિતા” તે કામ કરવાની

અને તે પાર પાડવા પોતાથી બનતું કરે છે, પુદ્ગલીક વસ્તુમા આવી અપૃહા કે અર્ધા કરવી તે આ ગતિના ફેરા ને આપનાર છે પણ આત્મકત્યાણ માટે ધ્યાનાદિ ક્રિયા કરવામા તથા આચાર્યોદિમા રહેલા ધ્યાનાદિક અધિષ્ઠ શુભો તે પોતામા દાખલ કરવા અતિઉત્કટ જાનામા તથા અતિ અભિલાષારૂપ સ્વર્ધો કરવી તે મોક્ષ મુખને દેનાર છે, આ ઉત્તમ કૃત્યો કરતા કદાચ ખીબના મુકાબલે પોતામા ન્યુનતા જોવામા આવતા આ દષ્ટિવાળાને ત્રામ-ખેદ ઘણો થાય છે શા માટે ખીબથી હુ પાછો પડું-ધર્મકૃત્યોની અદર શા માટે હુ પાછલ રહું, અગર કાપોત્સર્ગ કરતા કે ખીબ ધર્મકૃત્યો કરતા કાંઈ પણ હોષો લાગે તો હૃદયમા ઘણું લાગી આવે, અને ખીબજોના ઉત્તમ ધર્માનુયાયો, અગર ઉત્તમ ધ્યાનાદિ ક્રિયા જોઈતેના પ્રતે આનંદ આવે, પણ દ્રેષ વૃત્તિનો કદિ ન થાય આ દષ્ટિના મામર્યથી ૥૪૬।

આ દષ્ટિવાળા જીવના વિચારો કહે છે

દુઃखरूपो भवः सर्व उच्छेदोऽस्या कुतः कथम् ॥

चित्रा मत्तां प्रवृत्तिश्च साशेषा ज्ञायते कथम् ॥ ૪૭ ॥

અર્થ આ તારા દષ્ટિવાળો યોગિ વિચાર કરે છે કે આ નમાર દુ ખડપ છે આનો ઉચ્છેદ કયા કારણથી અને કેવી રીતે કરવો, આ જગતમા મહાત્માઓની પ્રવૃત્તિઓ નાના પ્રકારની હોય છે આ તમામ પ્રવૃત્તિઓ કેવી રીતે બાળી રાકાય ? ॥ ૪૭ ॥

વિવેચન આ તારા દષ્ટિવાળા યોગિમહાત્માને આત્મકત્યાણ કરવાની ઉત્કટ જાનામા આવે છે અને આચાર્ય

પાછો હડી ગયેલો હોય છે, તેમજ અયોગ્ય પ્રવૃત્તિ તરફ તેની પ્રવૃત્તિ બીલકુલ થતી નથી સાક્ષાત્ કબ્બાની વાતો! ફર રહી પણ અનાસોગથી-અબ્બાપણે પણ અયોગ્ય પ્રવૃત્તિ થતી નથી તેમજ ઉચિત પ્રવૃત્તિ-ધર્મ કાર્ય સંબંધી પ્રવૃત્તિ કરવામાં તે કદિ પાછી પાની કરતો નથી આ કાશ્ચુને લઈ હવે સસાર સંબંધી જે ભય હતો-જન્મ, જરા, મરણ, રોગ, શોક, આદિ, વ્યાધિ, અને ઉપાધિ જે દ્વારા અતીવ ભય રહેતો તે હવે આ દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થવાથી રહેતો નથી ॥૪૫॥

આ દૃષ્ટિવાળા શુભની પ્રવૃત્તિ બતાવે છે

કૃત્યેઽધિકેઽધિકગતે જિજ્ઞાસા લાલસાન્વિતા ।

તુલ્યે નિજે તુ વિરલે સન્નાસો દ્વેષર્જિતઃ ॥૪૬॥

અર્થ તારા દૃષ્ટિવાળા શુભની પ્રવૃત્તિ કૃત્યે-કરવા યોગ્ય ધ્યાનાદિક કાર્યમાં અધિક હોય છે અધિક ગતે-આચાર્યાદિમાં રહેલ ધ્યાનાદિ પ્રવૃત્તિ તેના કરતા અધિક ધ્યાનાદિ કરવાની ઇચ્છામાં થાય તેમ અધિક ઇચ્છામાં થાય છે, તે જણાવે છે કે-“લાલસાન્વિતા” તે કામ કરવાની અભિલાષા અતિ ઉત્કૃષ્ટ હોવાથી તથા મુરુષે કૃત્યેન્નિજે’ બીજાની સાથે પોતાના કૃત્યો દેવવર્ણ પૂજા વિગેરેમાં જરા વિલકતા-ખામી નોવાથી પોતાને ત્રાસ ઉત્પન્ન થાય મનમાં ખેદ થાય તેમજ પોતાથી અધિક ઉત્તમ ધર્મકૃત્યો કરનાર ઉપર દેવ જરા પણ ન હોય ॥૪૬॥

વિવેચન આ સંનારમાં એક બીજાથી ચડીયાતા થવા-મોટા થવાની હેદયારની અભિલાષાઓ થાય છે

મોટી નથી, શાસ્ત્રનો વિસ્તાર મહાન છે, શિષ્ટપુરુષો—
ઉત્તમપુરુષો જે કહે તેજ અમોને પ્રમાણ છે આ પ્રમાણે
આ દૃષ્ટિવાળા જીવો માને છે ॥૪૮॥

વિવેચન આગળ વધવામા અત્યંત જ્ઞાસાવાળા
આ તારા દૃષ્ટિવાળા યોગિઓ જોવામા આવતિ અનેક
લિખલિખ પ્રવૃત્તિઓથી નહિ મુઝાતા આખરે એક નિર્ણય
ઉપર આવે છે કે, અમારી બુદ્ધિ એવી નથી કે અમો
દરેકની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કળી વસ્તુ તત્વનો નિર્ણય કરી
શકીએ? અમારી બુદ્ધિથી નિર્ણય કરેલ વસ્તુમા પણ
વિમવાદ જોવામા આવે છે, તેમજ ધર્મની જુદી જુદી
પ્રવૃત્તિઓ જણાવનાર શાસ્ત્રનો વિસ્તાર કાંઈ નાનો મુનો
નથી, આથી શિષ્ટ પુરુષો—સાધુ પુરુષોને સમત એવા મહાન
પુરુષો જે કહે તેજ પ્રમાણ છે, ખીલઓનું કહેવું પ્રમાણ
નથી તથા શિષ્ટોએ જે પ્રમાણે આચરણ કરેલ છે, જે
માર્ગે ચાલ્યા છે, તેજ માર્ગ ઉત્તમ છે, અને તેજ માર્ગે
શક્તિના અનુસારે અમારે પણ ચાલવું યોગ્ય છે, આ
પ્રમાણે આ દૃષ્ટિવાળા નિર્ણય કરે છે વળી આ દૃષ્ટિવાળામા
એટલું બધું સરળપણ આવી જાય છે કે શુદ્ધ સોનાને
જેમ વાળીએ તેમ વળે છે, તેવી રીતે આની પાને ડાઘ
હિત શિખામણ આપે તો બહુ સરળપણે સાલજે છે,
અને તે વાત જો શિષ્ટ સમત હોય તો તે પોતાને લાલ
કરનાર નાણી તરત અમલમા મુકે છે વળી આ જીવમા
હવે કદાચ હોનો નથી, પરમત મહિષ્ણતા તેમા આવે છે,
પોતે શિષ્ટ સમત માર્ગે ચાલે છે પણ પોતાથી વિપરીત

યાદિ કરતા આગળ વધવાની પણ લાલગા ઘડી હોય છે, આને લઈ આ યોગિ વિચાર કરે છે કે જન્મ, મરણ, વ્યાધિ, વ્યાધિ, અને ઉપાધિથી ભરપુર એવો આ દુઃખ રૂપ સંસાર છે, આનો હથ કેવી રીતે યાય, હમા, સર લતા, નમતા વિગેરે ગુણોથી આ સમારનો હથ ઘડી શકે છે તો પછી આ હમાદિ ગુણો કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય ? વળી માહાત્માઓની ગુણ કાયોમા પ્રવૃત્તિ અનેક પ્રકારે હોય છે મોક્ષ નગરમા પ્રવેશ કરવાને અનેક માર્ગો હોય છે કોઈને પ્રભુ પૂર્વ ઉપર રૂચિ હોય છે કોઈને વ્યાખ્યાન નાભાવ અને જ્ઞાન મેળવવા રૂચિ થાય છે કોઈને મમલાવડપી સામાયજ કરવા, કોઈને પ્રતિકમલ કળા કોઈને દાન-શીલ, તપ, અને ભાવનાભાવવા, આમ જુદી જુદી રીતે જીવોને રૂચિઓ ઉત્પન્ન થાય છે આત્મક્રયાણ કરવા સારૂ આમ અનેક પ્રવૃત્તિઓ કરતા મહાત્માઓને જોવાથી આ દૃષ્ટિવાળો યોગિ વિચાર કરે છે કે આ તમામ પ્રવૃત્તિઓ કેવી રીતે બાંધી શકાય આ પ્રવૃત્તિથી બીજી અન્ય પ્રવૃત્તિને ત્યાગ કરી આ કરેલ તમામ પ્રવૃત્તિનું જ્ઞાન પોતાને ન હોવાથી કેવી રીતે આગળ વધવું આમ વિચાર કરે છે ॥૪૭॥

આખરનો નિર્ણય કરે છે

નાસ્માક મહત્તો પ્રજ્ઞા સુમહાન્ શાસ્ત્રવિસ્તર ॥

શિષ્ટા પ્રમાણમિદ ત દિત્યસ્યા મન્યતે સન્ના ॥૪૮॥

‘મય’ ઉપર જણાવેલ વિચારના અંગે આખરે આ તારા દૃષ્ટિવાળો યોગિ નિર્ણય કરે છે કે અમારી જુદી

મોટી નથી, શાસ્ત્રનો વિસ્તાર મહાન છે, શિષ્ટપુરુષો-
ઉત્તમપુરુષો જે ઠહે તેજ અમોને પ્રમાણ છે આ પ્રમાણે
આ દષ્ટિવાળા જીવો માને છે ॥૪૮॥

વિવેચન આજળ વધવામા અત્યંત જાણસાવાળા
આ તારા દષ્ટિવાળા યોગિઓ જોવામા આવતિ અનેક
લિખ્તલિખ્ત પ્રવૃત્તિઓથી નહિ મુઝાતા આખરે એક નિર્ણય
ઉપર આવે છે કે, અમારી બુદ્ધિ એવી નથી કે અમે
હરેકની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરી વસ્તુ તત્વનો નિર્ણય કરી
શકીએ? અમારી બુદ્ધિથી નિર્ણય કરેલ વસ્તુમા પણ
વિમ્બવાદ જોવામા આવે છે, તેમજ ધર્મની જુદી જુદી
પ્રવૃત્તિઓ જણાવનાર શાસ્ત્રનો વિસ્તાર કાઈ નાનો મુનો
નથી, આથી શિષ્ટ પુરુષો-સાધુ પુરુષોને મ મત એવા મહાન
પુરુષો જે ઠહે તેજ પ્રમાણ છે, બીજાઓનું કહેવું પ્રમાણ
નથી તવા શિષ્ટોએ જે પ્રમાણે આચરણ કરેલ છે, જે
માર્ગે ચાલ્યા છે, તેજ માર્ગ ઉત્તમ છે, અને તેજ માર્ગે
શક્તિના અનુસારે અમારે પણ ચાલવું યોગ્ય છે, આ
પ્રમાણે આ દષ્ટિવાળા નિર્ણય કરે કે વળી આ દષ્ટિવાળામા
એટલું બધું મરજપણું આવી જાય છે કે શુદ્ધ સોનાને
જેમ વાળીએ તેમ વળે છે, તેવી રીતે આની પાસે ઠાઠ
હિત શિષ્યામણુ આપે તો બહુ મરજપણું સાબળે છે,
અને તે વાત જો શિષ્ટ સમત હોય તો તે પોતાને લાલ
ઢરનાર જાણી તરત અમલમા મુકે કે વળી આ જીવમા
હં કદાચ હોનો નથી, પરમત મહિપુતા તેમા આવે છે,
પોતે શિષ્ટ સમત માર્ગે ચાલે છે પણ પોતાથી વિપરીત

માર્ગે ચાલનાર ગ્રાહી ઉપર દેવ ન ગમતા તેઓને બનની રીતે સુમાર્ગ ઉપર લાવવા પ્રયત્ન કરે છે અને તેમ કરતા જો તે સુધરી ન શકે તો તેના ઉપર ઉપેક્ષા કરે છે પણ દેવતો કદિ કરતો નથી, તેમજ મત્વ વસ્તુની શોધ માં પોતાની જાતને ઉઘાડી રાખે છે માર તે નાર જો વાતને બાજુ પર રાખી માર તે માર તેનો સ્વીકાર કરી ઝડપ પડુ જાતનો હઠ વદામહ કરતો નથી, તેમજ પોતામાં ન હોય તેવા શુદ્ધ હોવાનો દેખાવ કે દાલિક વૃત્તિ વદિ કરતો નથી આત્મ જગૃતિ જેમ જેમ વધતિ જાય છે તેમ તેમ ઉન્નતિમા આગળ વધતો જાય છે ॥૪૮॥

इति तारातामा द्वितीया दृष्टि समाप्ता

તારા દષ્ટિ કહી હવે બહાર દષ્ટિ કહે છે

सुखासनसमायुक्त बलाया दर्शन दृष्टम् ॥

પરા ચ સુખશુશ્રૂષા ન સેવો યોગગોચર ॥૪૯॥

અર્થ આ બહાર દષ્ટિવાળા યોગિને અષ્ટ યોગાગ પૈની આમન નામના ત્રીજા યોગાગની પ્રાપ્તિ થાય છે, આથી કરી એક આમને અમુક વખત સુધિ ધ્યાનમાં શાંતિથી બેસી શકે છે, તેમજ આ બહાર દષ્ટિમાં બોધ કાષ્ટાગ્નિ ના કણના જેવો હોય છે, પ્રથમની બે દષ્ટિ કરતા આ બહાર દષ્ટિમાં બોધ ઘણો સારો હોય છે, અને અવસરે બોધની સ્મૃતિ પણ ઠીક રહે છે, તથા નત્વજ્ઞાન સાક્ષાત્કારની દૃષ્ટિ આ દષ્ટિમાં પરા-ઉત્કૃષ્ટ હોય છે, તેમજ આહુ વિષયને ઠોડી ખીંછ બાજતમાં પ્રવૃત્તિ કરવા રૂપ આઠ હોયો પૈકી

ત્રીજો દ્વેષ નામનો દોષ આ દષ્ટિમા હોતો નથી, ડારણકે
યોગ વિષયમાજ પ્રવૃત્તિ હોવાથી ॥૪૯॥

વિવેચન ત્રીજી બલા દષ્ટિમા સાધ્યનુ દર્શન કાઈઠ
વિશેષ દંઢ થાય છે, અહીં સુધિમા અથી ભેદની નજીક
આત્મા આવી જાય છે તેથી ઠગી હવે આ બલા દષ્ટિવાળા
જીવની ઉન્નતિ ઘણી સારી રીતે થાય છે, આસન સ્થિર
થયેલ હોય તો ધ્યાન સારી રીતે થાય, આથી આ દષ્ટિ
મા યોગના આઠ અંગો પૈકી ત્રીજી આમન નામનું યોગાંગ
અહીં પ્રાપ્ત થાય છે પદાસન, સ્વસ્તીકામન, સુખાસન
વિગેરે આસનોમાથી જમે તે અનુકુળ આવે તે આમન
મિદ્ધ કંઈ છે, આવી ત્રણ ત્રણ ઢલાઈથી વધારે જોઈ
આસને બેસી ધ્યાન કરી શકે છે આ બલા દષ્ટિમા બોધ
ઘણું સારું અને દંઢ કાષ્ટાગ્નિના કણની ઉપમાવાળો હોય
છે, ડાષ્ટનો અગ્નિ જોઈદમ જુનાઈ જતો નથી પણ અમુક
વખત સુધી ગહે છે, તે પ્રમાણે શુદ્ધારા જે સત્ય વસ્તુ
મમજાણી છે તે અવસર આવે-અમલમા સુકવા વખતે
તે બોધની સ્મૃતિ હાજર થાય છે પ્રથમની બે દષ્ટિનો
બોધ આ બલા દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય છે તથા આ બલા દષ્ટિમા
તત્વજ્ઞાન માલજવાની ઈચ્છા ઘણીજ ઉત્કટ હોય છે તેમજ
યોગનો અભ્યાસ કરવામા ઠે ધ્યાન કરવામા પ્રવૃત્તિ ડરે
ત્યાં તે વિષયને છોડી બીજા વિષયમા પ્રવૃત્તિ કરવાડપ
દ્વેષ નામનો દોષ અહીં હોતો નથી તેમજ ધર્મના અનુ-
બ્ધાનોમા કંટાળો આવવાડપ ઉદ્વેગ નામનો બીજો દોષ બીજી
તાગ દષ્ટિમા આટ્યો જવાથી હવે ધર્મના અનુબ્ધાનોમા

માર્ગે ચાલનાર ખાલી ઉપર દેવ ન રાખતા તેઓને બદલી
રીતે સુમાર્ગ ઉપર લાવવા પ્રયત્ન કરે છે અને તેમ કરતા
જો તે સુધરી ન શકે તો તેના ઉપર ઉપેક્ષા કરે છે પણ
દેવતો કદિ કરતો નથી, તેમજ મત્સ્ય વસ્તુની ચોધ માટે
પોતાની જાતને ડબાકી ગએ છે મારૂં તે સારૂં એ વાતને
ખાલુ પણ ગમી સારૂં તે મારૂં તેનો ખીંકાર કરી મારૂં
પણ જાતનો હઠ કદામ્હ કરતો નથી, તેમજ પોતામા ન
હોય તેવા શુભ હોવાનો દેખાવ કે દાલિલ વૃત્તિ કદિ કરતો
નથી આત્મ જાગૃતિ જેમ જેમ વધતિ જાય છે તેમ તેમ
ઉન્નતિમા આગળ વધતો જાય છે ॥૪૮॥

इति ताराश्रमा द्रिष्टिवा दृष्टि समाप्ता

તારા દૃષ્ટિ કહી હવે બહા દૃષ્ટિ કહે છે

सुखासनसमायुक्त बलाया दर्शन ददम् ॥

પરા ચ તત્ત્વમુદ્ધૃષ્ટા ન સ્તેપો યોગગોચર ॥૪૯॥

અર્થ આ બહા દૃષ્ટિવાળા ચોગિને અષ્ટ યોગાગ
પૈકી આમન નામના ત્રીજા યોગાગની પ્રાપ્તિ થાય છે, આથી
કરી એક આસને અમુક વખત સુધિ ધ્યાનમા શાંતિથી
બેસી શકે છે, તેમજ આ બહા દૃષ્ટિમા બોધ કાષ્ટાગ્નિ
ના કણના જેવો હોય છે, પ્રથમની બે દૃષ્ટિ કરતા આ બહા
દૃષ્ટિમા બોધ ધણો મારો હોય છે, અને અવસરે બોધની
અમૃતિ પણ ઠીક રહે છે, તથા તત્ત્વજ્ઞાન સાબળવાની ઇચ્છા
આ દૃષ્ટિમા પરા-ઉત્કૃષ્ટ હોય છે, તેમજ ચાલુ વિષયને
છોટી બીજી જાગૃતમા પ્રવૃત્તિ કરવા રૂપ આઠ દોષો પૈકી

ત્રીજે દોષ નામનો દોષ આ દષ્ટિમા હોતો નથી, ડારણકે
યોગ વિષયમાજ પ્રવૃત્તિ હોવાથી ॥૪૯॥

વિવેચન ત્રીજી જગા દષ્ટિમા સાધ્યનુ દર્શન ડાઘક
વિશેષ દઢ થાય છે, અહીં સુધિમા અથી ભેદની નજીક
આત્મા આવી જાય છે તેથી કંગી હવે આ જગા દષ્ટિવાળા
જીવની ઉન્નતિ ઘણી સારી ગીતે થાય છે, આસન સ્થિર
થયેલ હોય તો ધ્યાન નાગી રીતે થાય, આથી આ દષ્ટિ
મા યોગના આઠ અંગો પૈકી ત્રીજુ આમન નામનુ યોગાંગ
અહીં પ્રાપ્ત થાય છે પદાસન, સ્વસ્તીકાસન, સુખાસન
વિગેરે આસનોમાથી ગમે તે અનુકુળ આવે તે આસન
સિદ્ધ કરે છે, આવી ત્રણ ત્રણ ડલાકથી વધારે એક
આસને બેસી ધ્યાન કરી શકે છે આ જગા દષ્ટિમા બોધ
ઘણો સારો અને દઢ કાષ્ટાગ્નિના કણની ઉપમાવાળો હોય
ઁ, કાષ્ટનો અગ્નિ એકદમ જુલ્મઈ જતો નથી પણ અમુક
વખત મુધી રહે ઁ, તે પ્રમાણે ગુરૂદ્વારા જે સત્ય વસ્તુ
સમજાણી ઁ તે અવગર આવે-અમલમા મુકવા વખતે
તે બોધની સ્મૃતિ હાજર થાય ઁ પ્રથમની બે દષ્ટિનો
બોધ આ જગા દષ્ટિમા પ્રાપ્ત થાય ઁ તથા આ જગા દષ્ટિમા
તત્વજ્ઞાન નાભાજવાની ઈચ્છા ઘણીજ ઉતડટ હોય છે તેમજ
યોગનો અભ્યાસ કરવામા ઁ ધ્યાન કરવામા પ્રવૃત્તિ કરે
ત્યાજે તે વિષયને છોડી બીજા વિષયમા પ્રવૃત્તિ કરવારૂપ
દોષ નામનો દોષ અહીં હોતો નથી તેમજ ધર્મના અનુ-
ષ્ઠાનોમા ક ટાળો આવવારૂપ ઉદ્વેગ નામનો બીજો દોષ બીજી
તારા દષ્ટિમા આદ્યો જવાથી હવે ધર્મના અનુષ્ઠાનોમા

ક ટાળેા પણ આપતો નથી તેમજ તેજ અનુધાનોમા ધરોજર લક્ષ્ય આપે છે આ પ્રમાણે આ જલા દષ્ટિમા આઠ યોગ ના અગો પૈકી એક આમન નામનું અગ પ્રાપ્ત થાય છે, આઠ ગુણો પૈકી એક તત્વશુદ્ધતા નામનો ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે, અને આઠ દોષો પૈકી ત્રીજો એક નામનો દોષ અહીં આપ્યો જાય છે, આ પ્રમાણે જલા દષ્ટિમા આ વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે હવે આગળ બીજા લાભો ને મળે તે કહે છે ॥૪૬॥

આજ બીના જણાવે છે

નાસ્પા સત્યામસસૃજ્ઞા મકૃત્યૈર નિવર્તેત ॥

તદઽ ભાવાઽ સર્વેર સ્થિતમેવસુખાસનમ્ ॥૫૦॥

અર્થ આ જલા દષ્ટિ પ્રાપ્ત થતા આ જીવની પુદ્ગલ લીક વસ્તુ તરફ ને આશક્તિ-અસત્ તૃષ્ણા હતી તે સ્વભાવિક રીતે જોાછી વધ જાય છે, અને તૃષ્ણા ઘટી જવાથી બ્રાહ્મપરિશ્રમશના અભાવને લઈ અર્થ જગ્યાએ ધર્મના તમામ કાર્યોમા શાંતિ તથા સ્થિરતાપૂર્વક કરવાને ચિન્ત થાય છે ॥૫૦॥

વિવેચન આ જલા દષ્ટિમા પ્રાપ્તિ જ્યારે વર્તતી હોય છે, ત્યારે તેનામા એક એવા પ્રકારની સ્થિરતા આવવી જાય છે કે, તેથી તેને અસત્ વસ્તુ ઉપર તૃષ્ણા થતી અટકી પડે છે, આમાન્ય પ્રકાર પુદ્ગલીક વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા માટે આ જીવને બહુ તૃષ્ણા હોય છે, અને આ તૃષ્ણાને લઈ તે અનેક પ્રજાના હુ અને મહન કરીને પણ વસ્તુ પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કરી કરે છે, જો કે પ્રાપ્તિ થવી તે કમોધિન છે પણ તૃષ્ણાને બીજે તે અનેક રીતે વળખા માટે

છે, આવા પ્રકારની તૃષ્ણા તે આ દષ્ટિમા નિવૃત્તિ પામી જાય છે, અને તેથી તેનામા પ્રકૃતિ જીવ્યતા એવી સારી આવી જાય છે કે, તેને ધર્મના તમામ અનુષ્ઠાનોમા પરમ શાંતિ અને સ્થિરતા હૃદયારની પ્રાપ્ત થાય છે, અને આને સુખામન ગ્રાહ્યપરિશ્રમણના અભાવને લઈને પરમ શાંત ચિત્તે પ્રભુ ધ્યાનમા લિન થાય છે, ત્યાં તેને તેમા ચિંતિત-ભાવ-સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય છે ॥૫૦॥

આજ વાત કરે છે

અત્વરાપૂર્વક સર્વ ગમન કૃત્યમેવ વા ॥

મણિધાનસમાયુક્ત મપાયપરિહારત. ॥૫૧॥

અર્થ આ બહાદુરિવાળો યોગિ હવે દેવ શુરના વદન પૂજન વિગેરે ધર્મના મર્વ અનુષ્ઠાનોમા હિતાવળ કયાં વગર બહુ શાંતિપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરે છે આ પ્રવૃત્તિ ત્યાં સુધી કરે છે કે દેવવદન વિગેરે ધર્મકૃત્યોમા ચિત્તની એકાગ્રતા કરવા માથે અપાયપરિહારત-અમુની ચચલતાને પણ દૂર કરે છે ॥૫૧॥

વિવેચન અત્યાં સુધી આ જીવને પુદ્ગલીક વસ્તુ તરફ વધારે લાગણી હોવાને લીધે દેવ, શુરવદન, દર્શન, પૂજન વિગેરે ધર્મના મર્વ અનુષ્ઠાનો તરફ પ્રવૃત્તિ ઘણી ઓછી હતી, તેમજ વેઠ કાઢવા જેવી હતી, પણ હવે જરા મત્સ્ય વસ્તુ સમજવાથી પુદ્ગલીક વસ્તુ તરફની લાગણી ઓછી થઈ જવાથી, તેમજ તૃષ્ણા પણ ઘટી જવાથી ધર્મના અનુષ્ઠાનો છે તેજ આત્મહત્યાણુ કરનાર છે એમ

સમજવાથી આ ભવમા ચિરતા પ્રાપ્ત થાય છે, અને દરેક શુભ કાર્યોમા હવે એક પ્રકારની અપૂર્વ શાંતિ દેખાય છે ચિત્તની એકાગ્રતા પણ જોવાય છે, તેમજ મન, વચન, કાયા, નેત્ર વિગેરેની અસ્થિરતારૂપ જે અપાય તેના આ દૃષ્ટિમા અભાવ થઈ જાય છે ॥૫૧॥

બોધ જાણાવ્યો, હવે શુશ્રૂષા બતાવે છે

કાન્તક્રાન્તાસમેતસ્ય દિવ્યગેયધૃતૌ યથા ॥

યૂનો ભવતિ શુશ્રૂષા તથાસ્યા તત્ત્વગોચરા ॥૫૨॥

અર્થ મનને હરણ કરનાર એવી સુદર સ્ત્રીની સાથે યુવાન પુરૂષને જેમ દિવ્ય ગાયન સાંભળવામા જે મન-આનંદ આવે છે તેના કરતા આ બહા દૃષ્ટિવાળા યોગિને તત્ત્વજ્ઞાન સાંભળવાની વધારે ઇચ્છા થાય છે ॥૫૨॥

વિવેચન પરિપૂર્ણ સામગ્રીવાળો કેઈ યુવાન પુરૂષ યોતાની સુદર પત્ની સાથે જેમ દિવ્ય ગાયન સાંભળવાની ઇચ્છા રાખે અને તેના શ્રવણમા જેમ તેને મન પડે, આનંદ આવે, તેવી ગીતે આ બહા દૃષ્ટિવાળા ભવને તત્ત્વ શ્રવણ કરવાની ઇચ્છા પ્રબળ થાય છે અને તેમા તેને મન પડે છે તારા દૃષ્ટિમા જે તત્ત્વજ્ઞાનની ભૂતાસા થઈ હતી તે આગળ વધીને અહીં શ્રવણની ઇચ્છા બહુ સારી રીતે થાય છે, જેમ રાજ્ય મેળવવાનો રાજા નવપરિણીત રાણી સાથે જ્યારે સુદર ગોખલામા બેસી ગીત શ્રવણ કરે, ઉસ્તાદ ગાયકો હાવભાવપુરૂષ નાટક કરે અને માથે અભિનય-મજરા કરતા જાય આવા પ્રકારનું ગાયન સાંભ-

જવાની અને નૃત્ય જોવાની જેમ સર્વ ગ્રાણીને તીવ્ર ઈચ્છા થાય છે, તેમ આ જલ્લા દૃષ્ટિવાળા જીવને તત્ત્વ શ્રવણ કરવાની અતિ પ્રબળ ઈચ્છા થાય છે એને તત્ત્વ શ્રવણમા એવો આનંદ આવે છે કે તેનું વર્ણન પણ થઈ શકે નહિ ॥૫૨॥

શુશ્રૂષા કેવી છે તે બતાવે છે

बोधाम्भः स्रोतसश्चैषा सिरातुल्या सतां मता ॥

अभावेऽस्या. श्रुतव्यर्थं मसिरावनिकूपवत् ॥५३॥

અર્થ જ્ઞાનરૂપ પાણીના પ્રવાહને વધારવા આ શુશ્રૂષા અપૂર્વ પાણીની સીરા-વેણુ મમાન મહાત્મા પુરૂષો કહે છે આ શુશ્રૂષા ન હોય તો શ્રુતજ્ઞાન નકામું બન્યું છે પાણીની વેણુ જ્યાં આવતી નથી એવી જગ્યાએ જેમ કુવાનું ખોદવું નકામું છે, તેવી રીતે શ્રુતજ્ઞાન પણ શુશ્રૂષા વગર નકામું બન્યું છે ॥૫૩॥

વિવેચન, તત્ત્વજ્ઞાન સામળવાની જે પ્રબળ ઈચ્છા છે તેજ આ જીવને ઘણો આગળ વધારી આખરે મોક્ષ મેળવી આપે છે, આ શુશ્રૂષા જ્ઞાનરૂપ પાણીના પ્રવાહને વધારવા પાણીની સિરા-વેણુનું કામ કરે છે, પાણીના વેણુ વગરની જગ્યાએ કુવો ખોદાવ્યો તો ખરો પણ અફર પાણીની સિરા-વેણુ ન હોવાથી તે કુવો શુ ઉપયોગનો ? કાંઈ કલેશ સિવાય બીજું કંઈ નથી, તે પ્રમાણે શુશ્રૂષા વગર શ્રુતજ્ઞાન પણ નકામું છે શ્રુતજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતીજ નથી આથી આત્મકલ્યાણના ઈચ્છક જીવોએ તત્ત્વજ્ઞાન વિષયક સામળવાની ઈચ્છા ખુબ ગાંધવી ॥૫૩॥

મમજવાથી આ જીવમા ચિરતા પ્રાપ્ત થાય છે, અને દરેક શુભ કાર્યોમા હવે એક પ્રકારની અપૂર્વ શાંતિ દેખાય છે ચિત્તની એકાગ્રતા પણ જોવાય છે, તેમજ મન, વચન, કાર્યા, નેત્ર વિગેરેની અચિરતારૂપ જે અપાય તેના અ દષ્ટિમા અભાવ થઈ જાય છે ॥૫૧॥

બોધ જણાવ્યો, હવે શુશ્રૂષા બતાવે છે

કાન્તકાન્તાસમેતસ્ય દિવ્યમેવશ્રુતી યથા ॥

યૂનો મવતિ શુશ્રૂષા તયાસ્યા તત્ત્વગોચરા ॥૫૨॥

અર્થ મનને હરણ કરનાર એવી મુદર સ્ત્રીની સાથે યુવાન પુરૂષને જેમ દિવ્ય ગાયન માળજવામા જે મન-આનંદ આવે છે તેના કરતા આ બહા દષ્ટિવાળા યોગિને તત્ત્વજ્ઞાન માળજવાની વધારે ઇચ્છા થાય છે ॥૫૨॥

વિવેચન પરિપૂર્ણ સામગ્રીવાળો કેઈ યુવાન પુરૂષ પોતાની મુદર પત્ની સાથે જેમ દિવ્ય ગાયન માળજવાની ઇચ્છા રાખે અને તેના શ્રવણમા જેમ તેને મળ પડે, આનંદ આવે, તેવી ગીતે આ બહા દષ્ટિવાળા જીવને તત્ત્વ શ્રવણ કરવાની ઇચ્છા પ્રબળ થાય છે અને તેમા તેને મળ પડે છે તારા દષ્ટિમા જે તત્ત્વજ્ઞાનની જ્ઞાસા થઈ હતી તે આગળ વધીને અહીં શ્રવણની ઇચ્છા બહુ સારી ગીતે થાય છે, જેમ સમ્ય ન પત્તિવાળો રાજા નવપરિણત રાણી સાથે જ્યારે મુદર ગોખલામા બેસી ગીત શ્રવણ કરે, ઉસ્તાદ ગાયકો હાવલાવયુક્ત નાટક કરે અને સાથે અભિનય-મજરા કરતા જાય આવા પ્રકારનું ગાયન સાલ-

તેમજ ભવાતરમા માથે પણ આવનાર નથી આમ સમજી શરીર ક્રૂતા પણ ધર્મની આ દષ્ટિવાળો વિશેષ ડરી કદર કરે છે—લાગણી રાખે છે, તેમજ પુદ્ગલીઠ તમામ વસ્તુ તથા સ્વજનાદિ કુટુંબ પણ શરીરના નાશ થવા માથે તમામ નાશ થઈ જાય છે, અથવા તમામ વસ્તુ પારકી થઈ જાય છે, આમ સમજીને ધર્મને કદિ ધોડતો નથી ॥૫૬॥

આજ બીનાને સ્પષ્ટ કરે છે

इत्य सदाशयोपेत स्तत्त्ववचन तत्परः ॥

प्राणेभ्यः परमधर्म उलादेव प्रपद्यते ॥६०॥

અર્થ આ પ્રમાણે આ દીપ્રા દષ્ટિવાળો ભવાતમા આત્માના શુદ્ધ આશય યુક્ત નિરતર તત્વજ્ઞાન માલજવામા તત્પર ગહે છે તેમજ પોતાના પ્રાણુયકી અધિક પ્રધાન ધર્મને જલાત્ મારી પેઠે માને છે—બીજાં છે ॥૬૦॥

વિવેચન આ દીપ્રા દષ્ટિવાળા જીવનમા અમુક અશે વિવેકજ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાથી સત્ય સ્વરૂપ ઝાઝઝ મશે નમજવાથી પુદ્ગલીઠ વસ્તુ તરફની આશકિત ઘટતા ધર્મ તરફ પ્રીતિ ઘણી વધે છે, અને આ પ્રમાણે આત્માના શુદ્ધ આશયથી—શુદ્ધ અત ઝરણથી તત્વજ્ઞાન માલજવામા તત્પર ગહે છે, તેમજ આ તત્વજ્ઞાનના પ્રતાપે પોતાના પ્રાણુ ઝરતા—જીવ કરતા પણ ધર્મને ઉત્કૃષ્ટ—પ્રધાન જલાત્ મારી પેઠે માને છે, આ તેનો સ્વભાવ છે, વળી આ દષ્ટિમા ગહેલા જીવને ધ્યાન ઝરતા યોગોત્થાન—મન—વચન અને ડાયાના યોગની અદર થતી અપજતા રૂપી દોષ તે આ દીપ્રા દષ્ટિવાળાને હોતો નથી ॥૬૦॥

વિવેચન બાદ ભાવના ત્યાગરૂપ ભાવરેષક પ્રાપ્તિ
 યામ પ્રાપ્ત સ્વાધી આ દીપ્રા દષ્ટિમા રહેલ યોગિ મહાત્માને
 ધર્મ ઉપર એટલી બધી પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય છે કે જે
 પોતાના પ્રાપ્ત કરતા પણ ધર્મને અધિક ગણે છે, તેના
 ધર્મને માટે પ્રાણ છોડે પણ ધર્મના ત્યાગ કરતો નથી
 ગમે તેવા સંકટમા આવે છતે, તેમજ કાંઈ તેના પ્રાણ કે
 તો તે કષ્ટિ કરે પણ વર્મ છોડવાની અથવા ધર્મના
 મિથમે તોડવાની હા પાડે નહિ, આ દષ્ટિવાળાનું આ
 દૃઢ વર્તન થાય છે તેનું મુખ્ય કારણ કે તેને વ્યવહારન
 તમામ કાર્ય તરફ અફિલિ ઘણી ચર્ધ છે તેજ છે ॥૫૮॥

આજ કારણુ બતાવે છે

एक एव ब्रह्मदर्मी मृतमप्सनुयाति य ॥

शरीरेण सम नाश सर्वं मन्वन्तु गच्छति ॥५९॥

અર્થ આ દીપ્રા દષ્ટિમા બોધ સારો હોવાથી
 દીપ્રા દષ્ટિવાળો એવ બોધ-જ્ઞાનને લઈ વિચાર કરે છે
 મરી ગએલા જીવની પાઠળ માત્ર એક ધર્મજ મિત્ર
 માફક પાઠળ જાય છે બાકી પુત્ર, સ્ત્રી, ધનધાન્ય, રાજ્યા
 તમામ વસ્તુ શરીરની માથેજ નાશ પામે છે અગર પાઠ
 આવતી નથી અહિજ પડી રહે છે ॥૫૯॥

વિવેચન આ દીપ્રા દષ્ટિમા રહેવા જીવને અમુક અ
 વિવેકજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે, જાથી તે સમજે છે કે પ્ર
 જશે તો પણ ભવાતરમા મિત્રની માફક ધર્મ સાથે અ
 છે, પરંતુ ધર્મ જશે તો શરીર કાંઈ કામ આવવાનું ન

તેમજ ભવાતરમા માથે પણ આવનાર નથી આમ સમજી શરીર કરતા પણ ધર્મની આ દૃષ્ટિવાળો વિશેષ ડરી ડર કરે છે-લાગણી રાખે છે, તેમજ પુદ્ગલીક તમામ વસ્તુ તથા સ્વજનાદિ કુટુંબ પણ શરીરના નાશ થવા માથે તમામ નાગ થઈ જાય છે, અથવા તમામ વસ્તુ પારદી થઈ જાય છે, આમ સમજીને ધર્મને કદિ છોડતો નથી ॥૫૬॥

આજ ખીનાને સ્પષ્ટ કરે છે

इत्थं सदाशयोपेतं स्तस्त्वथर्वण तत्परं ॥

પ્રાણેભ્યઃ પરમધર્મે ઘલાદેવ પ્રપન્નતે ॥૬૦॥

અર્થ આ પ્રમાણે આ દીપ્રા દૃષ્ટિવાળો જીવાત્મા આત્માના શુદ્ધ આશય યુક્ત નિરતર તત્વજ્ઞાન માલજવામા તત્પર રહે છે તેમજ પોતાના પ્રાણયુક્તી અધિક પ્રધાન ધર્મને જલાત્ આરી પેઠે માને છે-સ્વીકારે છે ॥૬૦॥

વિવેચન આ દીપ્રા દૃષ્ટિવાળા જીવનમા અમુક અગે વિવેકજ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાથી મત્ત્ય સ્વરૂપ દાર્દ્ર અથે સમજવાથી પુદ્ગલીક વસ્તુ તરફની આશક્તિ ઘટતા ધર્મ તરફ પ્રીતિ ઘણી વધે છે, અને આ પ્રમાણે આત્માના શુદ્ધ આશયથી-શુદ્ધ અત કરણથી તત્વજ્ઞાન માલજવામા તત્પર રહે છે, તેમજ આ તત્વજ્ઞાનના પ્રતાપે પોતાના પ્રાણ સ્વતા-જીવ કરતા પણ ધર્મને ઉત્કૃષ્ટ-પ્રધાન જલાત્ આરી પેઠે માને છે, આ તેનો સ્વભાવ છે, વળી આ દૃષ્ટિમા રહેલા જીવને ધ્યાન કરતા યોગોત્થાન-મન-વચન અને કાયાના યોગની અદર થતી અપજતા રૂપી દોષ તે આ દીપ્રા દૃષ્ટિવાળાને હોતો નથી ॥૬૦॥

તત્ત્વશ્રવણના ગુણો કહે છે

સારામ્મસ્ત્યાગતોષ્ટ્ર ન્મધુરોદકયોગત ॥

વીજ પ્રરોહમાગ્ને સદૃષ્ટવધુતેર્નર. ॥૬૧॥

અર્થ ખારા પાણીના ત્યાગથી અને મીઠાપાણીના સમાગમથી જેમ બીજ ઉગી નીકળે છે તેવી રીતે તત્ત્વજ્ઞાનના માલગવાથી આ દીપ્તા દષ્ટિવાદો શુભ માં મોક્ષનું બીજ રોપાય છે ॥૬૧॥

વિવેચન જમે તે જાતના બીજને મીઠું પાણી મહે તો તરતજ તે ઉગી નીકળે છે, પણ ખારા પાણી જો મહે તો તે બીજ વાગ્યું હોય તો પણ બીજ ઉગતું નથી, પણ તે બીજ જળી જાય છે, તે બીજને મીઠા પાણીનું જ્ઞાન જલે ન હોય તો પણ તે મીઠા પાણીના સ્પર્શ માનથી બીજ ઉગી નીકળે છે, તે પ્રમાણે અશ્વિત્ય મામર્થ્યવાળી તથા મહાપ્રભાવ વાળી એવી તત્ત્વશ્રુતિ થકી આ દીપ્તા દષ્ટિવાદો શુભ પોતામાં મોક્ષના બીજને વાવે છે ॥૬૧॥

આ તત્ત્વશ્રુતિનો ભાવાર્થ કહે છે

સારામ્મસ્તુલ્પઙ્ગહ ચ ભવયોમોઽસ્વિલો મન ॥

મધુરોદ્રક યોગેન સમા તરવધુતિસ્તથા ॥૬૨॥

અર્થ અહિ ખારા પાણી સમાન મમથ ચ સાર જાળુવેલ અને મીઠા પાણીના મળેલ સમાન તત્ત્વજ્ઞાનનું શુદ્ધ પાસે માલગવું જાણવું ॥૬૨॥

વિવેચન મમારની અદર માતા, પિતા, પુત્ર સ્ત્રી, ધન, ધાન્ય અને મિત્રાદિ વિગેરે તમામ સંયોગો છે તે ખારા

પાણીના જેવા અતત્વ શ્રવણરૂપ છે, તેનાવી ઢાઈ દિવસે
ખીજની વાવણી ન થાય, ખીજને વાંચુ હોય તો પણ
અકુરો કદિ ઉત્પન્ન થાય નહિ, પણ મીઠા પાણીના મળધ
સમાન તત્ત્વશ્રવણ છે આનો સયોગ થયો હોય તો નિશ્ચયે
કરી સમ્યક્ત્વ રૂપ ખીજની વાવણી થાય છે, અને પરિ-
ણામે તેનાથી દેવલોકના મુખની પ્રાપ્તિરૂપ અકુરો નીકળી
પરપગએ મોક્ષરૂપ રૂલને આપે છે ॥૬૧॥

આ તત્ત્વશ્રુતિનો ગુણ બતાવે છે

અતસ્તુ નિયમાદેવ કલ્યાણમસ્થિલ નૃણામ્ ॥

શુભક્તિસુખોપેત્ત લોકદ્વયહિતાવહમ્ ॥૬૨॥

અર્થ અતસ્તુ-આ તત્ત્વજ્ઞાનના સાલળવાથી નિયમે
કરી મપૂર્ણ રીતે મનુષ્યોનું કલ્યાણ થાય છે, કલ્યાણ હેતુ
છે તે કહે છે શુદ્ધશ્રીની ભક્તિ કરવાથી મુખને દેનાર છે
તથા આ લોક તથા પરલોકના હિતને આપનાર છે ॥૬૩॥

વિવેચન મત્ત્વમાજમના અપૂર્વ લાભ માટે શુદ્ધશ્રી
જણાવે છે કે શુદ્ધારા તત્ત્વજ્ઞાન સાલળવાનો લાભ મળે
છે, અને આ તત્ત્વજ્ઞાન સાલળવાથી તેના હૃદયમા તમામ
પ્રાણી પ્રતે પર ઉપજાત કરવાની ભાવના થાય છે, આ પર
ઉપજાત કરવાથી તમામ જીવોનું કલ્યાણ થાય છે, પર
ઉપજારથીજ આજળ વધાય છે વળી શુદ્ધ પ્રતે ભક્તિ બહુ
માન આદર સત્કાર સન્માન કરવાથી તથા તેઓશ્રીના
શરમાન તુલ્ય થાવવાથી તેઓશ્રીની આજ્ઞા મુજબ પગ-
પગાત કરવાથી વાસ્તવીક રીતે તેજ કલ્યાણ દેનાર છે તેમજ

તત્ત્વશ્રવણના ગુણો કહે છે

હારામ્ભસ્ત્યાગતોયદ્ નમધુરોદકયોગત ॥

બીજ પ્રસોહમાઘત્તે તદ્વચ્ચત્વશ્રુતેર્નર ॥૬૧॥

અર્થ ખારા પાણી ॥ ત્યાગથી અને સમાગમથી જેમ બીજ ઉગી નીકળે છે તેવી રીતે ના સાબળવાથી આ દીપ્તા દિગ્દિવાલો હવમા મોક્ષપાત્ર છે ॥૬૧॥

વિવેચન જમ્મે તે જાતના બીજને મીઠું તે તત્ત્વ તે ઉગી નીકળે છે, પણ ખાર પાણી તે તે બીજ વાંચુ હોય તે પણ બીજ ઉગતું તે બીજ બળી જાય છે, તે બીજને મીઠા પાણી જાય ન હોય તે પણ તે મીઠા પાણીના રૂપમાં બીજ ઉગી નીકળે છે, તે પ્રમાણે અચિત્ત સામર્થ્ય તથા મહાપ્રભાવ વાળી એવી તત્ત્વશ્રુતિ થકી આ દિગ્દિવાલો હવ પોતામા મોક્ષના બીજને વાવે છે ॥

આ તત્ત્વશ્રુતિનો ભાવાર્થ કહે છે

હારામ્ભસ્તુલ્યદ્દૃષ્ટ ચ મયયોગોઽસ્થિલો મત ॥

મધુરોદક યોગેન સમા તત્ત્વશ્રુતિસ્તયા ॥૬૨॥

અર્થ અહિ ખારા પાણી સમાન સમગ્ર અસાર જાણ અને મીઠા પાણીના સબધ સમાન તત્ત્વજ્ઞાનનું ગુરુ પાત્ર માન્ય નું બાણુ ॥૬૨॥

વિવેચન અસારની અદૃષ્ટ માતા, પિતા, પુત્ર સ્ત્રી, ધન્ય અને મિત્રાદિ વિગેરે તમામ સંયોગો છે તે ખા

રૂપ ધ્યાન કરવાથી ભૂકૃતિ કે ગ્રહારધ્રમા લક્ષ્ય આપવાથી પ્રભુનું સાક્ષાત્ દર્શન થાય છે અને આ દર્શન છે તેજ થોડા વખતમા પરમપદ-મોક્ષ મેળવી આપવામા અવધ્ય ગ્રાણ્ય-અસાધારણ ગારણ્ય છે ॥૬૫॥

સૂક્ષ્મબોધનું લક્ષણ કહે છે

સમ્યગ્વેત્વાદિમેદેન લોકેયસ્તત્ત્વનિર્ણય ॥

વેદ્યસયેન્ન પદતઃ સૂક્ષ્મવોધઃ સ ચત્ત્યતે । ૬૫॥

અર્થ સમ્યક્ હેતુના લેહવટે લોક-વિદ્વાનોની મલા મધ્યે જે તત્ત્વનો નિર્ણય “વેદ્યસયેન્નપદતઃ” જેનું સ્વરૂપ આગળ કહેવામા આવે છે એવા વેદ્યસયે વેદ્ય પદથી-અમ્યક્ત્વથી નિશ્ચય કરવો, તેને સૂક્ષ્મબોધ કહે છે ॥૬૫॥

વિવેચન શ્રીમાન્ વાદિવંતાળ શ્રી દેવસૂચિનું મહા-રાજે પ્રમાણુનયતત્વા લોકાલકાર નામનો ન્યાયનો અથ જનાવેલ છે, આ અથમા હેતુઓનું સ્વરૂપ-કેટલા પ્રકારના અમ્યક્ હેતુઓ અને કેટલા પ્રકારના હેત્વાભાનો છે, તેમજ પ્રમાણુ નય તથા સમ્પ્રલગીનું સ્વરૂપ વસ્તુ તત્ત્વનો નિર્ણય કરવા જણાવેલ છે, તથા વાદ કેવી રીતે કરવો વિગેરે અનેક જાણતો ઘણી સારી રીતે જણાવેલ છે, આની અદર હેતુનું સ્વરૂપ અમ્યક્ પ્રકારે-અવિપરીતપણે જે સ્વરૂપ બતાવેલ તેને યથાર્થપણે જાણી તથા તેના લેહો રૂપ સ્વરૂપ વિગેરે તેના વડે વિદ્વાનોની મલા મધ્યે જે તત્ત્વનો નિર્ણય “વેદ્યસયેન્ન” વેદ્યસયે વેદ્ય પદથી જે તત્ત્વનો નિશ્ચય કરવો-અવસ્તુ તત્ત્વનો નિર્ણય ઘણી સારી રીતે

આ લોક તવા ૫૦ લોકના હિતને દેનાર જે શુભાનુભવો
પુણ્ય બધ છે તે પણ ગુરુભક્તિજી માધ્ય છે, પ્રાપ્ત થ છે,
ગુરુની મદદ વગર કદિપણ આગળ વધી શકાતું નથી ॥૧૨॥

ગુરુભક્તિનુ ઉત્કૃષ્ટ ફળ જણાવે છે

ગુરુપક્તિમયાવેન તીર્થકૃદર્શન મતમ્ ॥

સમાપરણાદિમેદેન નિર્વાર્ગૈકનિરન્યનમ્ ॥૬૪॥

અર્થ ગુરુ ભક્તિના પ્રભાવથી આ છુવ ધણો આગળ
વધે છે તેમજ ગુરુશ્રીના મમાગમથી “સમાપત્તિ” ધ્યાન
વિશેષ અને તેના ભેદો તેમા નવાલીન થવાથી-અભ્યાસ
કરવાથી ધ્યાન દ્વારા તીર્થકરનુ દર્શન થાય છે અને આ
દર્શન છે તેજ મોક્ષનુ એક અમાધારણ કારણ છે ॥૬૩॥

વિરેચન જ્ઞાનિ એક સ્વામ્ય લઈને સુકે એટલા
ટાઇમમા પૂવકોડવર્ષના કર્મને ખપાવે છે-ક્ષય કરે છે
આ જ્ઞાનિ આત્મસ્વરૂપમા ગમણુલા કરનાર ધ્યાનિજણાવો
આ ધ્યાનના અનેક ભેદો શાસ્ત્રમા જતાવેલ છે, પણ હાલ
આ ઉત્તમોત્તમ માગ નહ પ્રાય જેવો થયો છે, બાજ્યેજ
ધ્યાન કરનારા જેવામા આવે છે પણ ધ્યાન સિવાય આગળ
કદિ વધી શકાતું નથી તે ચોક્કસ છે, જ્યારે ત્યારે પણ
આ ધ્યાન કયો વગર રુટગે નથી, આ ધ્યાનનો લાભ ગુરુશ્રી
ની ભક્તિ કરવાથી મળે છે, અહીં “સમાપરણાદિ” જે
લખેલ છે તે એક પ્રકારનુ ધ્યાન છે, આના ખીન્ન ભેદો
આદિ શબ્દથી જણાવેલ છે, તે પાતજલી વિગેરે ચોગ
દર્શનથી જણાવવા ચોગ્ય છે, આ સમાપત્તિ-આ - પ્રાપ્તિ

સ્થિરા દૃષ્ટિમા સૂક્ષ્મ જે બોધ વાય છે તે બોધ પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિમા નથી હજી પુદ્ગલીક વસ્તુ તરફ એવા એવા પ્રમગે પ્રવૃત્તિ વધ જાય છે, તેમજ મમાર મમુદ્રથી મુક્ત થવાની તવા કર્મનો ક્ષય કરવાની ભાવના થતી નથી, વળી દગેક પદાર્થોમા અનંતા ધર્મો ગહેલા છે, તેમજ નય નિષ્પેષા સમજાગી, અને પ્રમાણુ આ ચારથી વસ્તુતત્વનો નિર્ણય થાય છે, આ બોધ પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિમા ન હોવાથી તે સૂક્ષ્મબોધ કહેવાય નહિ, પણ આ જણાવેલ તમામ જીના સ્થિરાદિ ચાર દૃષ્ટિમા છે, લોકોત્તરપ્રવૃત્તિથી મમાર મમુદ્ર તરવાને નમર્થ બને છે, તથા ઈર્મક્ષય પણ મારી ગીતે ઈરી શકે છે, તથા દરેક વસ્તુ અનંત ધર્માત્મક છે તથા નય નિષ્પેષાદિથી વ્યાપ્ત છે,—યુક્ત છે આવો સૂક્ષ્મ બોધ સ્થિરાદિ દૃષ્ટિમા છે સૂક્ષ્મત્વ એટલે નિપૂણપાત્ર બોધનુ, તે આ હીપ્રાદૃષ્ટિમા નથી, કારણકે પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિમા અધિભેદ થતો નથી આ કારણથી સૂક્ષ્મ બોધ પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિમા નથી પણ નિવગદિ ચાર દૃષ્ટિમા છે ॥ ૬૬ ॥

પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિમા જે પદ છે તે કહે છે

અવેદ્યસવેત્રપદ યસ્માદાસ્ય તથોલ્લખનમ્ ॥

પક્ષિચ્છાયા જલચર પ્રવૃત્ત્યાભમત પરમ્ ॥૬૭॥

અર્થ પ્રથમની મિત્રાદિ ચાર દૃષ્ટિમા અવેદ્યસવેત્ર પદ ઉત્કટ છે હજી સૂક્ષ્મ બોધના અભાવે સત્યવસ્તુ યથાર્થ સમજાણી ન હોવાથી, આજ વાતને દૃષ્ટાત આપી સમજાવે છે કે જેમ નદી મમુદ્ર કે તલાવમા આકાશમા ઉડતા

કરી શકે છે, હજેડ વાડયો સાપેક્ષ હોય છે અને તે તનય પ્રમાણ તથા મમલગીથીજ વસ્તુ તત્વનો નિર્ણય વેદન વેદ પદવાળોજ કરી શકે છે, પણ જ્ઞાનેતરસ વેદ પદવાળો મિથ્યાદષ્ટિ વસ્તુતત્વનો નિર્ણય જોઈ પણ કરી શકતો નથી માટેજ અહીં કહેવામા આન્યુ છે કે વેદન વેદ પદથી જે વસ્તુતત્વનો નિર્ણય થાય છે તેનેજ શાસ્ત્રજ્ઞ સૂક્ષ્મ જોષ કહે છે ॥ ૮૫ ॥

અહીં સૂક્ષ્મપણુ બતાવે છે

મવામ્બોધિ સમુત્તારા સ્કર્મરજ્ઞવિમેદત ॥

જેવ વ્યાપ્તેષકાત્સ્વેન સૂક્ષ્મત્વ નાયમત્ર તુ ॥૬૬॥

અર્થ સકમજોધતુ સ્વરૂપ બતાવના જણાવે છે કે સૂક્ષ્મજોધતેજ કહેવાય કે જે જોધથી આ જીવ સમાર નચુકને તરવા નમર્થ થાય, જર્મરૂપી વજને લેદવા શક્તિ વાનુ અને તથા જ્ઞેય-ઘટપટાદિ પદાર્થો, તેની સાથે અનતા ધર્મો મારી રીતે વ્યાપિને રક્ષા છે એમ જણાવનાર હોય તેજ સૂક્ષ્મજોધ-જ્ઞાન જહી શકાય છે આ સૂક્ષ્મજોધ આ બાહુ દીપ્તાદિમા હોતો નથી ॥૬૬॥

ચિંવચન અત્યાર સુધિ ચાર દષ્ટિમા જે જોધ જણાવ્યો તે શુદ્ધ જોધ છે, પણ તે સૂક્ષ્મજોધ નથી, સૂક્ષ્મજ્ઞાન તો તે કહેવાય કે જે જ્ઞાન જતા ગજાદિ ગણુ ઉભો ન રહે, સૂર્યનો ઉદય જતા અધકારરહે તો તે સૂર્યોદયજ ન કહેવાય, તે પ્રમાણે પ્રથમની ચાર દષ્ટિના જ્ઞાનો જો કે બીજાઓની અપેક્ષાએ ઘણા નારા છે, તો પણ

સ્થિરા દષ્ટિમા સૂક્ષ્મ જે બોધ વાય તે તે બોધ પ્રથમની
 ચાર દષ્ટિમા નથી હજી પુદ્ગલીક વસ્તુ તરફ એવા એવા
 પ્રમગે પ્રવૃત્તિ થઈ જાય છે, તેમજ મમાર મમુદ્ધથી મુક્ત
 થવાની તથા કર્મનો ક્ષય કરવાની ભાવના થતી નથી, વળી
 દરેક પદાર્થોમા અનતા ધર્મો ગહેલા છે, તેમજ નય નિષેષા
 સમભગી, અને પ્રમાણુ આ ચાગ્થી વસ્તુતત્વનો નિર્ણય
 થાય છે, આ બોધ પ્રથમની ચાર દષ્ટિમા ન હોવાથી તે
 સૂક્ષ્મબોધ કહેવાય નહિ, પણ આ જણાવેલ તમામ ણીના
 સ્થિરાદિ ચાર દષ્ટિમા છે, લોઠોત્તરપ્રવૃત્તિથી મમાર મમુદ્ધ
 તરવાને નમર્થ બને છે, તથા કર્મક્ષય પણ મારી રીતે
 કરી શકે છે, તથા દરેક વસ્તુ અનત વર્માત્મક છે તથા
 નય નિષેષાદિથી વ્યાપ્ત છે,—યુક્ત છે આવે સૂક્ષ્મ બોધ
 સ્થિરાદિ દષ્ટિમા છે સૂક્ષ્મત્વ એટલે નિપૂણપણુ બોધનુ,
 તે આ હીપ્રાદષ્ટિમા નથી, કારણકે પ્રથમની ચાર દષ્ટિમા
 અધિભેદ થતો નથી આ કારણથી સૂક્ષ્મ બોધ પ્રથમની ચાર
 દષ્ટિમા નથી પણ ત્રિધગદિ ચાર દષ્ટિમા છે ॥ ૬૬ ॥

પ્રથમની ચાર દષ્ટિમા જે પદ છે તે કહે છે

અવેદ્યસવેદ્યપદં યસ્માદાસુ તથોલ્વણમ્ ॥

પશ્ચિચ્છાયા જલચ્ચ પ્રવૃત્ત્યામમત પરમ્ ॥૬૭॥

અર્થ પ્રથમની મિત્રાદિ ચાર દષ્ટિમા અવેદ્યમવેદ્ય
 પદ ઉત્પદ છે હજી સૂક્ષ્મ બોધના અભાવે મત્યવસ્તુ યવાર્થ
 સમભગી ન હોવાથી, આજ વાતને દષ્ટાત આપી મમન્તવે
 છે કે જેમ નદી સમુદ્ર તે તલાવમા આદાશમા ઉડતા

પક્ષીઓની ડાચા પડે છે છાયાને જ્ઞાતિથી ડોઢ માણસ
માચા પક્ષી તરીકે માની પાણીમા પ્રવેશ કરે તેને પકડવાનો
શુ તે લાભ મેળવી શકવાનો છે ? કહિ પશુ તેમ મેળવી
શકવાનો નથી “અત્ત પર” આ કારણથી ઉત્કૃષ્ટ વેદ્યમવેદ
પદ આ પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિમા નથી ॥૬૭॥

વિવેચન અવેદ્ય સવેદ્ય પદ—મિથ્યાત્વ વેદ્યસવેદ્ય
પદ—મમ્યકત્વ આ શુભ પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિમા આવેલ ન
હોવાથી હજી જમ થવા સંભવ છે દૃષ્ટાત તરીકે પાણીમા
પડતી પક્ષીઓની જેમ છાયાને ડોઢ અજ્ઞાની માણસ સાચા
પક્ષી તરીકે માની તેને પકડવાને પાણીમા પ્રવેશ કરે તે
શુ તે માણસ પકડવાનો લાભ મેળવી શકવાનો છે ? કહિ
પણ નહિ મેળવે, આ જેમ અજ્ઞાન કે જ્ઞાતિથી જાને જે
તે પ્રમાણે આ પ્રથમની ચાર દૃષ્ટિ પશુ અવેદ્ય સવેદ્ય
પદવાળી ઉત્કટ છે, સૂક્ષ્મ બોધના અભાવને લઈ વસ્તુમા
ગહેલ અનતાધર્મો તથા આપેશ પાપાને જરોખર પ્રમથ
શમ્તો નથી વળી આ દૃષ્ટિમા અચિબેદ પણ થતો નથી
આને લઈ વેદ્યનવેદ્ય પદ તથા સૂક્ષ્મબોધ ત્રિધરાદિ ચાર
દૃષ્ટિમા છે આ સૂક્ષ્મબોધની શક્યાત બોધી દીપ્રાદૃષ્ટિના
ઠેકે ચરમયથા પ્રવૃત્તિ ક્ષણગ્રાહ્ય થતા થાય છે એમ થોળા
ચારો જણાવે છે ॥ ૫૩ ॥

આમ શા માટે તેનો ઉત્તર આપે છે

અપાયશક્તિમાઝિય મૂક્ષમોષવિવધકૃત્ ॥
નૈવદ્વનોડય તત્ત્વે વદાચિદુપજાયતે ॥ ૬૮ ॥

આમ શા માટે તેનો ઉત્તર આપે છે.

અપાયશક્તિમાલિન્ય સૂક્ષ્મબોધવિવરકૃત્ ॥

નૈતદ્વતો ડય તત્તત્ત્વે કદાચિદુપજાયતે ॥૬૮॥

અર્થ સૂક્ષ્મ બોધને બધ કરનાર-સૂક્ષ્મબોધ ન થવાનું કારણ નરકાદિ અપાયના હેતુઓ- અસત્ પ્રવૃત્તિઓ તેના દ્વારા થતી આત્મશક્તિની મલીનતા તેજ સૂક્ષ્મ બોધ થવામાં વિશ્લભૂત છે, આથી આ મલીનતાવાળો પ્રાણી આ સૂક્ષ્મ બોધને મેળવી શકતો નથી, કદાચિત્ તત્ત્વ વિષય બોધ થઈ પણ બધ તોપણ તે સુદૃઢ તો નથી ॥૬૮॥

વિવેચન આ દીપ્તા દષ્ટિમાં હજી પુરૂગલીક ભાવ તરફ અસત્ પ્રવૃત્તિ થવાના અંગે આ જીવને નરકાદિ ગતિના અપાયને-હું ખને દેનાર એવા કારણો-આશ્રયોનું સેવન કરવાથી-કર્મ બીજ વાવવાથી સૂક્ષ્મબોધ રૂપી ફળો પ્રાપ્ત થતા નથી તેમજ આ મલીનતા વાળા જીવને તત્ત્વવિષયક બોધ થતો નથી, પરંતુ આ દષ્ટિ અવધ્યબીજ રૂપ હોવાથી ક્યારેક બોધ પણ થાય ખરો, છતાં તે બોધ ઘણો સુદૃઢ ન હોય ॥૬૮॥

અપાયદર્શન તસ્મા ચ્છુતદીપાન્ન તાત્ત્વિકમ્ ॥

તદામા ડડલગ્નત્ત્વસ્ય તથાપાપે પ્રવૃત્તિત્ ૬૯॥

અર્થ આ દષ્ટિવાળો જીવ પોતામાં રહેલા તાત્ત્વિક દોષોને આગમ રૂપ દીવાથી જોઈ શકતો નથી પરંતુ ભ્રાંતિથી પારમાર્થિક કર્તવ્યોની માફક કાર્યો કરે છે, કારણકે હજી બીજ ઉપયોગથી પણ પાપની અદર પ્રવૃત્તિ થાય છે ॥૬૯॥

વિવેચન સંસારની અદર એવા પણ જીવો પડ્યા છે કે માત્ર ઉપરના દેખાવ ખાતર એવો ઠકારો કરે છે કે

તેને ભેઈ ખીચારા બાહ્યદષ્ટિવાળા જીવો તેમા ફસાઈ જાય છે, અને માને છે કે આતો માહાત્મા ખરેખર ચોથા આરાની વાનકી રૂપ છે, સલે એકવાર એવા ભોળા જીવોને છેતરી પોતાની વાહવાહ બોલાવે, આવા બાહ્ય આકર્ષી જીવો તાત્વિક દષ્ટિથી પોતામા રહેલા દોષોને શુભજ્ઞાન રૂપ પ્રદીપથી ભેઈ શકતા નથી, પરંતુ જ્ઞાતિથી પરમાર્થના જેવી ક્રિયા કરવાનો ડોળ કરે છે આ પ્રમાણે પોતામા રહેલા દોષોને નહિ ભેવાથી આના ઉપયોગથી પાપમા પ્રવૃત્તિ કરે છે સાશય એ છે કે સૂક્ષ્મ બોધ ન હોવાથી આ દષ્ટિવાળો જીવ હજી પોતામા રહેલા દોષોને ભેતા શીખ્યો નથી ॥૬૮॥

अतोऽन्यदुत्तरास्वस्मा त्पापे कर्मागसो ऽपि हि ॥

तप्तलोहपदन्यासतुल्या वृत्तिः क्वचिदपि ॥७०॥

અર્થ ' અતઃ યત્ અવેશ સ વેશ પદથી અન્ય જે વેશ સ વેશ પદ ઉત્તરાસુ સ્થિરાદિ ચાર દષ્ટિમા હોય છે, આવેશ સ વેશ પદથી કદાચ કર્મસંયોગને લઈ પાપની અદર પ્રવૃત્તિ કરે તો પણ તે પ્રવૃત્તિ તપાસેલા લોહના ગોળા ઉપર પગના ચુકવા જેવી કરે છે, વાસ્તવિક રીતે તો તે અસત્ પ્રવૃત્તિ કરતોજ નથી પણ કદાચ કરે તો અત્યંત પાપથી ડરતો ડરતો કરે છે ॥૭૦॥

વિવેચન અવેશ સ વેશ પદ—એટલે મિથ્યાત્વ વેશ સ વેશ પદ એટલે સમ્યક્ત્વ આ સમ્યક્ત્વ શુભ સ્થિરાદિ ચાર દષ્ટિમા હોય છે, આ શુભને લઈ આ દષ્ટિવાળો જીવ પાપના કોઈપણ કામમા—હિંસાદિ વિગેરેમા પ્રવૃત્તિ કરતો

નથી કદાચ કર્મન યોગને લઈ પ્રવૃત્તિ થઈ જાય તો તે લોઢાના તપાવેલા ગોળા ઉપર જેમ પગ મુકવો તેના જેવી હોય અર્થાત્ પાપ પ્રવૃત્તિ કરતા ઘણુંજ ડગે છે, ચાલતા મુઘિ તો કરતો નથી અને કદાચ પ્રવૃત્તિ કરે તો હંદપારનો પશ્ચાતાપ તેને હોય છે ॥૭૦॥

આમ હોવાનું કારણ જતાવે છે

યેત્રસવેદ્યપદતઃ સવેગાતિગયાદિતિ ॥

ચરમૈવ મન્યેષા પુનર્દુર્ગત્યયોગતઃ ॥૭૧॥

અર્થઃ વેદ્ય સવેદ્યપદને લઈ આજીવને અતિશય વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, અને આ વૈરાગ્યને લઈ આ પાપપ્રવૃત્તિ છેલ્લી છે, કારણકે હવે પછી તેની ફરીથી દુર્ગતિ થવાની નથી ॥૭૧॥

વિવેચન વેદ્ય સવેદ્યપદ, કે જેનું સ્વરૂપ આગળ કહેવામાં આવે છે આ પદને લઈ આદિષ્ટિવાળા જીવને અતિશય વૈરાગ્ય થાય છે, અને આ વૈરાગ્યને લઈ હવે આ જીવની આ છેલ્લીજ પાપપ્રવૃત્તિ છે, કારણ કે હવે ફરી દુર્ગતિ તેની થવાની નથી, અહિ વાદિ શકા કરે છે કે, આ તમારૂં કહેવું ઠીક નથી, કારણકે શ્રેણિઢાદિના ઉદાહરણથી તવા જેઓ સમ્યક્ત્વથી પતિત થઈ ગયા ા, એવા અનતાજીવો અનેક વાર દુર્ગતિમાં ગયા છે, તો પછી છેલ્લી વારની દુર્ગતિ છે તે કેમ કહેવાય આનો ઉત્તર આપતા કહે છે કે, આ તમારૂં કહેવું ઠીક નથી અમારો અભિપ્રાય તમો જાણતા નથી અહિ જે વેદ્ય સવેદ્યપદ કહેલ છે તે ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વને આશ્રિ કહેલ છે, નિશ્ચયથી વેદ્ય સવેદ્યપદ તેજ કહેવાય છે,

આ અભિપ્રાયથી અમોએ બ્યવહાર કરેલ છે, વળી આ
 દ્વાયિક સમ્યક્ત્વ હોતે છતે દુર્ગતિ ફરી મળતી નથી, બાકી
 ઉપશમ કે દુષ્ટોપશમ સમ્યક્ત્વપતનસ્વભાવવાળા હોવાથી
 દુર્ગતિ મળી શકેછે, પણ દ્વાયિક સમ્યક્ત્વ પતન સ્વભાવ
 વાળુ ન હોવાથી તે પ્રાપ્ત થયા પછી ફરી દુર્ગતિ મળતી
 નથી, વાદિ, તો પછી શ્રેણિકરાજાને દ્વાયિકસમ્યક્ત્વ છતા
 દુર્ગતિ કેમ મળી ? ઉત્તર-સમ્યક્ત્વ પામ્યા પહેલાં આયુધ્ય
 નામ કર્મનો જાધ પડી જવાથી દુર્ગતિ મળી, અથવા નરક
 ગતિમા ગયા છતા માનસીક દુ ખ નહોવાથી તે દુર્ગતિજ ન
 કહેવાય જેમ વજના તડુલને પકાવવાથી તે કઠિપાકતા નથી,
 અદર જરાપણ વિકાર થતો નથી, તે પ્રમાણે અત કરણમા
 શ્રેણિકરાજાને જરાપણ દુ ખ સળધી વિકાર ન થવાથી તે
 દુર્ગતિજ નથી અથવા, આ વાત એકાતથી પકડવી તે સારી
 નહિ પ્રાયિક તે વાત બાણુવી, આથી શ્રેણિક રાજાને છેડી
 બીજા માટે આ વાત સમજવી કે દ્વાયિકસમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયા
 પછી ફરી દુર્ગતિ મળતી નથી આ વેદસ વેદપદથી જુડ
 અવેદસ વેદપદ છે તેનુ સ્વરૂપ હવે બતાવે છે ॥૭૧॥

પરમાર્થપદ બતાવે છે,

અવેદસવેદપદ મપર્દપરમાર્થત ॥

પદ તુ વેદસવેદ પદમેવહિ યોગિનામ્ ॥૭૨॥

અર્થ અવેદસ વેદપદ છે તે પરમાર્થથી અપદ છે પરતુ
 વેદસ વેદ પદ છે તેજ યોગિમહાત્માઓનુ અર્ ૫૬ ॥ ૭૨ ॥

વિવેચન અવેદસ વેદપદ એટલે મિથ્યાદષ્ટિના

આશયનુ-હૃદયનુ સ્થાન છે, અર્થાત્ મિથ્યાદષ્ટિનુ જ્ઞાન-આ જ્ઞાન છે તે વાસ્તવિક “અપદ” છે, યથાર્થિત વસ્તુતત્ત્વની પ્રાપ્તિને કરાવનાર નથી પરંતુ “વદતુ, પદ,” વેદસ વેદપદ છે તેજ પદ છે, આ પદ યોગિમહાત્માઓનુ હોય છે, વસ્તુ તત્ત્વને જાણનાર એવા સમ્યક્ત્વદષ્ટિ મહાત્માઓનુજ આપદ છે, આપદનુ અન્વય લક્ષણ આગળ કહેવામા આવે છે ॥૭૨॥

આજ બીના જણાવે છે,

યેઘ સંવેગ્તે યસ્મિ જ્ઞાપાયાદિ નિચન્વનમ્ ॥

તથાડમટ્ટિ યુધ્યાપિ હ્યાગમત્રિશુધ્ધયા ॥૭૩॥

અર્થ વેદ ઠહેતા જ્ઞાનથી ગ્રહણ કરવા લાયક એવો પદાર્થ હયોપશમના અનુભવે જાણીએ જે પદછતા-જે જ્ઞાન છતા તે વેદસ વેગ્તપદ, આ પદ ઠેલુ છે તો ઠહે છે, સ્વર્ગ, નરકાદિના સ્વરૂપને જણાવનાર છે, તથા શ્રુતજ્ઞાનથી દૂરકરેલ છે વિપરીતમત્ત જેલુ આવી નિર્મળ બુદ્ધિથી સ્ત્રી વિગેરેનું ગરૂ સ્વરૂપ જાણવાથીતથા “અમવૃત્તિ યુધ્યા” કહેતા અસત્પ્રવૃત્તિને ત્યાગ કરવાની બુદ્ધિ જેનાથી થાયછે, તેવેદમ વેદપદછે ॥૭૩॥

વિવેચન વેદસ વેદપદના સ્વરૂપને જણાવતા શામ કાર મહારાજ જણાવે છે કે જાણવાલાયક એવા ઘટપટાદિ પદાર્થો, તથા નરક, સ્વર્ગ અનુષ્ઠ વિગેરે ગતિના કારણો તથા અસત્પ્રવૃત્તિવાળી બુદ્ધિથી થતા ગેરલાભો તથા સ્ત્રી પુત્રધન ધાન્ય વિગેરે વસ્તુથી થતા કર્મજન્યો જે શ્રુત જ્ઞાનવાળી નિર્મળ બુદ્ધિથી સ વેદતે જાણીએ હયોપશમના અનુસારે જેથી તેવેદસ વેદપદછે, અહિ મૂળસૂત્રમા સ્ત્રીનુ ગ્રહણ કરેલ

છે, તેથી એમ જણાવે છે કે, કર્મજનના મુખ્યકારણ સી
છે બુદ્ધિમાન મનુષ્યો પણ સીના પાસમા સપડાઈ જાય છે
એમ જણાવવા મૂળપાઠમા સીનું શરૂણું કરેલ છે ॥૭૩॥

તત્પદ સાંબવસ્યાનાદ્ વિજગ્રધ્યાદિહસણમ્ ॥

અન્વયયોગત્ સત્ત્વે વેદસવેદમુચ્યતે ॥૭૪॥

અર્થ સારી રીતે વસ્તુ તત્ત્વના નિશ્ચયથી રાગદ્વેષરૂપી
અધિને લેહવાડપ આપદ છે, અન્વયયોગથી સિદ્ધાંતમા
વેદસવેદમુચ્યતે એને જાણવા હાયક જાણી એ જેનાવડે તેને
વેદસવેદપદ કહેછે, અર્થાત્ આને સમ્યક્દર્શન કહેછે ॥૭૪॥

વિવેચન 'વસ્તુના પદ આશય, કે સ્થાન, મારી
રીતે વસ્તુતત્ત્વના નિશ્ચયથી સમ્યક્-સાગીરીતે શુદ્ધ આશયથી
રાગદ્વેષરૂપીગાઠને લેહવાથી પ્રાપ્ત થયું છે ખરૂં સ્વરૂપ જેને
એણે આપદ માર્યાક-શુદ્ધ નિષ્પન્ન વેદમવેદપદ શાસ્ત્રમા
જણાવેલ છે, જેના સવેદતે એને જાણવા હાયક વસ્તુનો
નિશ્ચય જેના વડે યથાર્થ કરાવે તેજ આ સમ્યક્દર્શન-
વેદસવેદપદ છે જ્યાં સુધી મમ્યજ્ઞાનીપ્રાપ્તિ થતી નથી
ત્યાં સુધી વસ્તુતત્ત્વનો યથાર્થજ્ઞાપ વતો નથી આ સૂક્ષ્મજ્ઞાપ
જોથી દૃષ્ટિમા થતો નથી ॥૭૪॥

આ પદથી વિજગ્રધ જતાવે છે

અવેગસવેદપદ વિપરીતમતો મતમ્ ॥

મવામિનન્દિવિષય સમારોપસમાકુલમ્ ॥૭૫॥

અર્થ અવેદમવેદ પદ છે તે પહેલાં કરતા વિપરીત
કહેલ છે, સમારોપ સમાકુલ જેતા વિપરીત જ્ઞાનથી સુક્ષ્મ

અને ભવાભિનદિ વિષયવાળું છે, અર્થાત્ ભવાભિનદિ જીવે અગિકાર કરેલું આઅવેદ્યમ વેદ્યપદ-મિથ્યાજ્ઞાન છે તેમ સમજવું ॥ ૭૫ ॥

વિવેચન વેદ્યસ વેદ્યપદ કરતા આ અવેદ્ય મ વેદ્યપદ છે તે વિપરીત છે-મિથ્યાત્વ છે, અને આ મિથ્યાત્વને લઈ અવેદ્ય કહેતા નહિ જાણવા લાયક એવી પુદ્ગલીક વસ્તુમા રાતદિવસ માથા માથો કંઈ પણ જે જાણવા લાયક આત્મ-કલ્યાણને કરનાર તત્ત્વાદિ સ્વરૂપ જે નત્ય છે તેને જાણવા પ્રયત્ન ન કરે તથા પ્રકારના પરિણામ નહોવાથી, અજ્ઞાના-વરણ ક્ષયોપશમના અનુસારે તત્ત્વ વિષય નિશ્ચય બુદ્ધિ ન વધાવી મૃગતૃષ્ણામા પાણીની જ્વાલિ જેમ થાય છે, તેની માફક-આ પદથી તાત્વિકબોધ થતો નથી, અને જેનું સ્વરૂપ આગળ કહેવામા આવે છે એવા ભવાભિનદિ જીવ કે જેને સ સારમાજ આનંદ આવેછે, તેની માફક મિથ્યાત્વ દોષથી વિપરીત પ્રવૃત્તિ કરતા નરકાદિ જાતિ તરફ પ્રયાણ કરે છે, જે કે મિત્રાદિ દૃષ્ટિમાઅવેદ્યમ વેદ્ય પદશિથિલ છે તોપણ આદરવા લાયક તથા જાણવાલાયક વસ્તુને યથાર્થ ન જાણવાથી વિપરીત પ્રવૃત્તિ કરી આરગતિરૂપ મ મારમા અવેદ્યમ-વેદ્યપદવાળો પરિભ્રમણ કરે છે ॥ ૭૫ ॥

ભવાભિનદિ જીવનું લક્ષણ કહે છે

હુદ્રો લામરતિર્દીનો મત્સરી મયવાન શઠઃ ॥

અજ્ઞો મયામિનન્દિ સ્યાન્નિષ્કલ્પારમસગતઃ ॥૭૬॥

અર્થઃ કૃષ્ણ-ચાચાશીલ, દીન નિરતર અકલ્યાણને જોનાર, મત્સરી-પરના ભલામા ગણ નહિ, ભયવાન-નિર-

તર બીકેણુ, શઠ - માયાળી, અજ્ઞો-મૂર્ખ ભવાભિને દિ સ સાર
ને બહુ માનનારો, આવા માણસના આર લેલાકાર્યો કદિપણ
પૂર્ણ થતા નથી, કાંણુકે સર્વ જગ્યાએ અપારમાર્થિક વસ્તુ
મા જ આગ્રહી હોય છે ॥૭૬॥

વિવેચન જ્યાસુધિ પુદ્ગલીક વસ્તુમા રાચવાપણુ
હોય, સ સારને જ સુખનુ સ્થાન માની તેમાજ રાતદિવસ
પ્રવૃત્તિ કરતો હોય તેને સૂક્ષ્મગોધ-યા સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ
કયાથી થાય ? અસ્થિર વસ્તુને સ્થિર માની ઘાન દેવામા
કૃપણતા તે કરે છે, ૧ તે વસ્તુ મેળવવા હરેક જણુ પાસે
યાચના કરે છે ૨ દીનતાને લઈ નિરતર અકલ્યાણને
જોવે ડે, ૩ પરના ભલામા રાજ નહિ, ૪ નિરતર ભય
નેજ જોનાર, ૫ ગમે તે રીતે પ્રપચ્ચ કરી વસ્તુ મેળવનાર
૬ વસ્તુતત્વને નહિ સમજનાર મૂર્ખ, ૭ સ સારને
બહુ બહુ માનનાર, ૮ સારમા જ સર્વ વાતની અતુકુલતા
જોજ મોક્ષ માનનાર, ૯ આના લવને ભવાભિનદિ ઠહેઠે
આ લવ પુદ્ગલીક વસ્તુ મેળવવા ગમે તેટલો પ્રયત્ન કરે
તોપણ તેમા તે ફળીભૂત થતો નથી, હરેક વસ્તુની અતુ
કુલતા મેળવવી તે પુણ્યને આધિન છે, અને પુણ્યની પ્રાપ્તિ
પરોપકારાદિ મતકાર્યો કરવાથી મળેછે, તેમા તેને અતત્વ જુગિ
-અમત્ત શુદ્ધિનો આગ્રહ થવાથી પ્રવૃત્તિ કરતો નથી ॥૭૭॥

જો આમ છે તો શુ સમજવુ

इत्यसत्परिणामानु विदो घोषो न सुदर ॥

सत्संगादेव नियमा द्विपसृक्तकानयत् ॥७७॥

અર્થ આ પ્રમાણે ભવાલિનદિના અસત્ પરિણામથી
યુક્ત જે બોધ છે તે ગાળે નથી કારણકે ભવાલિનદિના
અસત્પરિણામના સબધને લઈ નિયમે ડરી ઝેર વડે ડગી
મિશ્રીત અન્ન જેમ ઝેરરૂપ જ ગણી ઉપયોગમા આવતું નથી
તે પ્રમાણે આ બોધ પણ નકામો મમજવો ॥૭૭॥

વિવેચન એકતરફ વસ્તુતત્ત્વ જાણવાનોબોધ ડગ્યો
અને બીજી બાજુ યુદ્ધગલીક વસ્તુ મેળવવા અનેક પ્રપચો
ઠરવા, એક બાજુ વસ્તુમા રહેલ અનિત્યત્વ, ક્ષણિકત્વ,
અનાસ્તવ વિગેરેનો ઉપદેશ આપી તેના પ્રતેની આમક્ષિત
દૂર કરવા ઉપદેશ આપવો, અને બીજી બાજુ તે અમાર
વસ્તુ મેળવવા પ્રયત્ન કરવો આ ઉપદેશ પોથીમાના રીંગણા
જેવો કોને અમર કંઈ ભવાલિનદિની અસત્ પ્રવૃત્તિવાળો
બોધ તે વાસ્તવિક બોધ જ નથી, વિવક્ષિત પરિણામના
સબધને લઈ નિયમે ડગી અન્નમા ઝેર ભળવાથી વાસ્ત
વિક તે અન્નજ ન કહેવાય તે પ્રમાણે આ બોધ પણ સુદૂર
ન કહેવાય ॥ ૭૭ ॥

આનુ ક્ષણ બતાવે છે

एतद्वन्तोऽत एवेह विपर्यासपरा नरा ॥

हिताहितविवेकान्धा खिन्नान्ते माप्रतेक्षिण ॥૭૮॥

અર્થ આ અવેદસ વેદ પદવાળા જીવો મિથ્યાત્વપ-
ણાને લઈ યુદ્ધગલીક વસ્તુમાજ આનંદ માનનાગ હોવાથી
તેઓ આલોકમા વિપરિત પ્રવૃત્તિ કરવામા તત્પર ગ્હે છે,
તેમજ આ હિતકાગી છે કે અહિતદારી છે તેનો વિવેક કંવાને

તર ધીકણ, શઠ - માયાવી, અસો-મૂર્ખ સર્વાભિનેદિ સ સાર
ને બહુ માનનારો, આવા માણસના આર લેલાકાર્યો કદિપણ
પૂર્ણ થતા નથી, કાણુકે સર્વ જગ્યાએ અપારમાર્થિક વસ્તુ
મા જ આગ્રહી હોય છે ॥૭૬॥

વિવેચન જ્યાંસુધિ પુદ્ગલીક વસ્તુમા રાચવાપણું
હોય, સ સારને જ સુખનું સ્થાન માની તેમાજ રાતદિવસ
પ્રવૃત્તિ કરતો હોય તેને સુક્રમગ્રાધ-યા સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ
કયાથી થાય ? અગ્નિર વસ્તુને સ્થિર માની દાન દેવામા
કૃપણતા તે કરે છે, ૧ તે વસ્તુ મેળવવા દરેક જણ પાને
ચાચના કરે છે ૨ દીનતાને લઈ નિરતર અકટયાણું
જોવે છે, ૩ પરના ભલામા રાણ નહિ, ૪ નિરતર ભય
મેજ જોનાર, ૫ ગમે તે રીતે પ્રપચ કરી વસ્તુ મેળવનાર
૬ વસ્તુતાત્પને નહિ સમજનાર મૂર્ખ, ૭ સ સારને જ
બહુ બહુ માનાર, સ સારમા જ સર્વ વાતની અનુકૂલતા
એજ મોક્ષ માનનાર, ૮ આના જીવને ભવાભિનેદિ ઠહેરે,
આ જીવ પુદ્ગલીક વસ્તુ મેળવવા ગમે તેટલો પ્રયત્ન કર
તોપણ તેમા તે કૃણીભૂત થતો નથી, દરેક વસ્તુની અનુ
કૂલતા મેળવવી તે પુણ્યને આધિન છે, અને પુણ્યની પ્રાપ્તિ
પોષકારાદિ સતકાર્યો કળ્યાથી મળેછે, તેમા તેને અતત્વ બુદ્ધિ
-અમત્ત બુદ્ધિનો આવરહ યવાથી પ્રવૃત્તિ કરતો નથી ॥૭૬॥

એ આમ છે તો શુ સમજવું

इत्यमत्परिणामानु विद्वो बोधो न सुदर ॥

सत्संगादेव नियमा दिशसंपृक्तकाननत् ॥७७॥

અર્થ જેવી રીતે ખરજવાલાને ખરજ ખણવામા જે
બુદ્ધિ છે-લગ્ની લાગી છે, તેવી બુદ્ધિ ખન દૂર કરીને સુખી
થવામા નથી તેવી રીતે લવાલિનદિ જીવોનીબુદ્ધિ ભોગના
જે અગો છે સ્ત્રી, વસ્ત્ર, ગંધ સુદર આહારાદિ વિગેરે
મેળવવા જે લગ્ની લાગી છે, તેવી ભોગની ઈચ્છા મૂલથીજ
નાશ થાય તેના માટે પ્રવૃત્તિ કરતા નથી ॥૮૧॥

વિવેચન લવાલિનદિ જીવનુ સ્વરૂપ દ્રઢાતથી જણાવે
છે કે કોઈ એક ખસ-ખરજવાળો જીવ તેને ખરજ ઘણી
આવવાથી ખુબ નખવડે આગળાને ખણવા લાગ્યો, આખરે
નખો પણ ક્ષીણ થઈ જવાથી ખરજને ખણવા માફ સાઠીની
શોધમા ફરે છે, પણ તે જે જગ્યાએ રહે છે ત્યાં રેતીવાળી
જમીન હોવાથી ખણવા માટે સાઠી ન મળી એટલામા
લિક્ષાપુટિક, તથા ઔષધ આપીને ગ્રહણ કરેલ છે ધાસનો
પુજો જેણે એવા વૈદ્યરૂપ વટેમાર્ગીનું દર્શન થયું, આ ખરજ-
વાળા માણસે તેની પાસેથી એક તૃણ-માઠીની માગણી કરી
તેણે એક સાઠી આ માણસને આપી, આ માણસ હૃદયથી ઘણોજ
ખુશી થયો અને વિચારવા લાગ્યો કે ધન્ય છે આ માણ-
સને, કે જેની પામે આટલા બધા કડુયનો-ખરજ ખણવાની
માઠીઓ છે, પછી તેણે આ વટેમાર્ગીને પુછ્યું, લાઈ આટલા
બધા કડુયનો કયા મળે છે, તેણે જવાબ આપ્યો કે લાટ
દેશમા, પણ તને આની જરૂર શું છે? આ માણસે ઉત્તર
આપ્યો કે ખરજ ખણવાનો વિનોદઆથી કંવાનો છે, પથિડ
કહે છે કે જો આમુખી તો પછી કડુયનોની-સાઠીઓની જરૂર
શું છે

રાત્રિમાજ દૂર કરી દઉં, ત્રિફલાનો

અહિંસા અનારભાદિ વિગેરેને મોહને લઈ અકૃત્ય-અકરવા યોગ્ય જોવે છે, તથા હુ ખમા-વિપનાદિ પ્રવૃત્તિમા સુખની બુદ્ધિવડે ખેચાએલાં લુપો કરૂ-પામા-ખસ તેને ક હુયકા-ખણવાવાળા પ્રાણીઓની માફક હેરાન થાય છે ॥૮૦॥

વિવેચન. જેમ ધતુરાના પાન કરવાથી માણસ તમામ વસ્તુને વિપરીત જોવે છે, મદિરાના પાન કરવાથી કૃત્યા કૃત્યને જોઈ શકતો નથી, તેવી રીતે મોહકાથી મદિરાના પાનથી આ લુપ કૃત્ય-લુપ હિંસા, અસત્ય, ચોરી, મૈથુન, પરિગ્રહ વિગેરેને કરવા યોગ્ય કૃત્યની માફક માની તેમા પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેમજ કૃત્ય-કરવા યોગ્ય અહિંસા સત્ય, અયૌચન, પ્રહસન, અક્રિયનપણું વિગેરેને અકૃત્યની માફક માની તેની તરફ પ્રવૃત્તિ કરતો નથી હુ ખમા-અનેક પ્રકારના આરભ સમારભાદિમા સુખની બુદ્ધિવડે પ્રવૃત્તિ કરે છે, જેમ કોઈ માણસને ખમ થવાથી તેની આવતી ત્રીઠી ચળ તેને દૂર કરવા ખુબ ખજેલેછે સુખની બુદ્ધિથી, પણ ચળ ઝોછી થતી નથી, અને પાંચામે હાથમા અનેક પ્રકારના ચાદા પડી જવાથી જેમ હેરાન થાય છે, અહીં મૂલ સૂનમા પડેલ આદિ શબ્દવડે કોઈ સમવાણો લેવો આ ટોલીઓ કોઢના ચાદામા પડેલા કૃમિયા, તેના હુખથી મુક્ત થવા અગ્નિનું સેવ કરતા જેમ દાલ જવાથી હેરાન થાય છે તે પ્રમાણે આ લુપ મોહથી હેરાન થાય છે ॥૮૦॥

આજ વાતને સ્પષ્ટ કરતા જણાવે છે
 યયા કણ્ઠ્યનેષ્વેષા ધી નૈ-કચ્છનિવર્તને ॥
 મોમાનેષુ તયેતેષા ન તદિચ્છા પરિણયે ॥૮૧॥

ખરાગ છે એવા વિષયલોગના આમક્રમ જાની પોતાના કર્ત-
વ્યને જુલો ન્હાય છે, આ ડેટલી જાધી અજ્ઞાનતા છે ॥૮૫॥

આ વાતનો હવે ઉપસહાર કરે છે

અવેદ્યસવેત્રપદ માન્વ્ય દુર્ગતિપાતકૃત્ ॥

સત્સંગાગમયોગેન જ્ઞેયમેતમહાત્મભિ ॥ ૮૬ ॥

અર્થ જેનું સ્વરૂપ પહેલા કહી આવ્યા છીએ એવું
અવેદ્યમ વેદ્યપદ છે તે અધતારે આપનાર છે, તેમજ દુર્ગ-
તિમા પાડનાર છે, માટે મહાત્માઓએ સતશુદ્ધિના સમા-
ગમથી તથા આગમ-નિહ્તાતના બોધવડે આ અવેદ્યમ વેદ્ય
પદ છે તેને છતિ લેવું ॥૮૫॥

વિવેચન સત્ સમાગમની જરૂર દરેક દર્શનકારે
સ્વીકારે છે નરક ગતિમા પડવાની તૈયાગીવાળા દ્રઢપ્રહારી,
ચિલાની પુત્ર, વિગેરે પણ અત્ સમાગમથી પરમપદ-મોલ
મેળવી શક્યા છે, માટે અહીં શુદ્ધશ્રી જણાવે છે કે “સત્
સંગાગમયોગેન” અહીં એકવદ્ભાવ સમામ કરવાની પુરૂષ
પ્રાધાન્યપણ જણાવે છે, શુવાદિની સોળત કરી તથા શાસ્ત્રનો
બોધ ઠગી, આ અવેદ્યમ વેદ્યપદને પુરૂષોએ ખામ છતી
લેવા જરૂર છે કે જેથી દુર્ગતિમા પડતું ન પડે અને આત્મ
સ્વરૂપ પ્રગટ કરવામા જે આવ્યતા છે-જડતા છે, તેને
પણ દૂર કરી શકાય, વળી આ યોગ્યતા આચોથી દિને
છેડે છે, પણ મિત્રાદિ ત્રણ દિષ્ટિમા અવેદ્યસ વેદ્યપદ છતવું
અશક્ય છે, એટલા માટે શાસ્ત્રમા દીપ્ત દિષ્ટિને છેડે છત-
વાનું વિધાન છે, પણ મિત્રાદિ ત્રણ દિષ્ટિમા તો માત્ર ઉપ

આર્યભૂમિ લાયક ગણાય છે અનાયદેશ આર્યભૂમિ
 ડરતા ઘણો મોટો છે પરંતુ ધર્મખીજની વાવણી કરવા
 માટે તે લાયક નથી ધર્મ એવા શબ્દો તેઓના કાને કે
 સ્વપ્નામાં પણ પડતા નથી, માટે આયદેશ છે તેજ આત્મ
 ક્રયાણુમાં મદદગાર છે, આજ ભૂમિમાં, ધર્મખીજનું ઉત્કૃષ્ટ
 ઠારણભૂત એવો મનુષ્ય દેહ પામીને, ભરતાદિ આર્યભૂમિમાં
 સતકર્મ-સારા સારા કર્મ કરવારૂપ ખેડ કરી તેમાં ધર્મ
 ખીજને દાખલ કરવાની ખાસ જરૂર છે કે જેથી ભવિષ્યમાં
 નહાનલાભમળે, પણ અપણુદિવાળા વર્તમાનસુખનેભેનારા
 એવો ધર્મખીજને વાવવા પ્રયત્ન કરતા નથી, અને આખરે
 ઉત્તમ એવો મનુષ્ય જન્મ તે બીયારા ખારી બચ છે ॥૮૩॥

આ એવો શુ કરે છે તે કહે છે

ઘડિશામિવ વૃન્ધે કુસુમે દારુણોદયે ॥

સક્તાસ્ય જનિસચ્છેષ્ટા ધિગદો દારુણ તમ ॥૮૪॥

અર્થ માછલાના ગળાના માસની માફક વૃન્ધ એવા
 બોગ સુખમાં કે જેનો વિપાક ઘણોજ ભયકર છે તેમાં
 આમજાત બનેલા એવો ધર્મના સાધનોને છોડી દે છે, આ
 ધર્મનો દોષ છે, ધિક્કાર પડો તેઓને કેટલી બધી અજ્ઞા
 નતા છે ॥૮૪॥

વિવેચન: શાસ્ત્રકાર મહારાજ જણાવે છે કે જુવે
 તો ખરા, એવોની કેટલી બધી અજ્ઞાનતા-મુર્ખતા, જેનાથી
 લાભ થવાનો છે એવી સચ્ચેષ્ટા-ધર્મના સાધનો કે જેનાથી
 પોતાનો ઉદય થવાનો છે તેને છોડી દે છે, અને માછલાના
 ગળાના માસની માફક વૃન્ધ, ભવિષ્યમાં જેનો વિપાક ઘણો

કામ આરે છે પરમ શાંતિરૂપ શમભાવ એ તેને નાશ કરવા અપાય-દુ ખરૂં છે, પ્રભુના વચન ઉપરની જે શ્રદ્ધા તેને નાશ કરવા આગમ્યાર્થમા અનિશ્ચયરૂપ છે, મિથ્યા ભિમાનને ઉત્પન્ન કરે છે, શુદ્ધ અત કરણને નાશ કરવા ભાવ શત્રુનુકામઅનેકપ્રકારે કુતર્કરૂપીવિષમગ્રહ કરે ॥૮૭॥

વિવેચન આ ચાલુ કલિઠાલમા ભાગ્યે એવું દર્શન હશે કે જે કુતર્કરૂપી વિષમ ગ્રહથી નહિ પીડાતું હોય, જ્ઞાનીસિવાય વસ્તુતત્વનો નિર્ણય થાયતેમ તો નથી, તોપણી જગડા કે વિત ડાવાદથી લાલ શો ? આ કુતર્કરૂપી ગ્રહ એવો છે કે આ જીવને આર ગતિમા અનેક પ્રકારે દુ ખ ગાષે છે શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપનો ખોધ તેનો નાશ કરવા ગેગનુ કામ કરે છે, રાગદ્વેષનો અભાવરૂપ જે શમભાવરૂપ પરમશાંતિ તેને અપાય-કષ્ટઅમાન એ, દેવગુરૂ અને ધર્મરૂપ પરમતત્વો -અગર આત્મરૂપ પરમતત્વ તેની શ્રદ્ધા તેનો નાશ કરવા આગમ્યાર્થમા સદેહરૂપ એ, અસતઅભિમાનને ઉત્પન્ન કરે છે, શુદ્ધઅત કરણ તેનો નાશ કરવાને પ્રજટ ગીતે અનેક પ્રકારે આર્થપુરુષોના અવર્ણવાદ ખોલવાના કારણથી ભાવ શત્રુનુ કામકુતર્કરૂપી વિષમગ્રહ કરે, માટે આત્મકલ્યાણના મન્થક મનુષ્યોએ આ કુતર્કરૂપી વિષમગ્રહ છોડીદેવો ॥૮૭॥

કરવા લાયક કર્તવ્ય બતાવે છે,

કુતર્કેઽભિનિવેશસ્તન્ન યુક્તો મુક્તિવાદિનામ્ ॥

યુક્ત. પુન શ્રુતે શીલે મમાર્થૌ ચ મહાત્મનામ્ ॥૮૮॥

અર્થ મુક્તિવાદિના-મુનિના-મહાત્માઓને કુતર્ક

દેશનું કથન કરવાનું છે, આમ યોગાચાર્ય કહે છે, અયોગ્યને આજ્ઞા હોય જ નહિ ત્રણ દિગ્ગણિ અયોગ્ય છે, ચોથી દિગ્ગણિ છેડે યોગ્યતા છે ॥૮૫॥

આને છૂતવાનું ફલ કહે છે

जीयमाने च नियमादेतस्मिस्तत्त्वतो नृणाम् ॥

निवर्तते स्वतोऽत्यन्त कुतर्कविषमग्रह ॥ ૮૬ ॥

અર્થ મહાભિધ્યાત્વનું કારણીભૂત એવું અવેદ્યસવેદ્ય પદને નિયમે કરી તત્ત્વત-પરમાર્થેન-મત્ત રીતે છૂતે છૂતે મનુષ્યોનો કુતર્કોટી વિષમ ગ્રહ છે તે પોતાની ગેળે જ અત્યંત આદર્યો બન્યો છે ॥૮૬॥

વિવેચન સૈન્યનો માલીક મરાએ છૂતે સૈન્ય સ્વયં મેવ કબજે આવે છે એ રીતે મહાભિધ્યાત્વનું કારણીભૂત અવેદ્યસવેદ્યપદનો-અજ્ઞાનસ્વરૂપનો સત્સમાગમ તથા શ્રુત જ્ઞાનદ્વારા જય મેળવે છૂતે, વાસ્તવિક મનુષ્યનો કુતર્ક વિષમ ગ્રહ-શાસ્ત્રનિરપેક્ષ જે કુતર્કોટી વિષમ ગ્રહો છે તે આપોઆપ પરના ઉપદેશ વગર અત્યંત આદર્યો બન્યો છે, જેમ ભૂતાદિ વિષમગ્રહો પ્રાણીને હેરાન કરે છે તેવી રીતે કુતર્કો-શાસ્ત્રવિરુદ્ધ તર્કોકરવા તે છૂતવને ગ્રહની માફક દુર્ગતિ આપે છે ॥ ૮૬ ॥

કુતર્કોનું સ્વરૂપ બતાવે છે

योधरोग क्षमापाय श्रद्धाभगोऽभिमानकृत् ॥

इतर्कैश्चेतसो व्यक्त भाग्यशुस्नेकया ॥ ૮૭ ॥

અર્થ કુતર્કવિષમગ્રહ છે તે બોધને નાશ કરવા શોભતું

પ્રપચ કરીને વાદિને જીતવા માટેના રમ્તા બતાવેલા છે, તે બધા કુતર્કો બાણવા, તેથી કાઈ વસ્તુતત્ત્વને બાધા પોચવાની નથી, સત્ય હેતુથી તે કુતર્કો બાધિત થઈ જાય છે વળી આવા વિકલ્પો ઠરવાથી નૈયાયિક છાત્રની માફક નાશ થાય છે પણ આત્મકલ્યાણ કરી શકતો નથી જેમ ડોઠ એક નૈયાયિક વિદ્યાર્થી તાને ન્યાય શાસ્ત્રને ભણી ઘેર આવે છે એટલામા તેની મન્મુખ ગાડો બનેલો એક હાથી ઢોડતો આવે છે હાથી ઉપર બેઠેલા માવતે જુમ પાડી કે હે લોકો હાથી ગાડો થયો છે માટે જલદી ખસી જાવ-દૂર ચાલ્યા જાવ, આ સાંભળીને તે ન્યાય ભણેલો છાત્ર કહે છે કે અરે બંદર શુ આવુ યુક્તિ બાદ્ય બોલે છે, હાથી અડેલાને મારે કે અડેલો ન હોય તેને મારે, પેલો પક્ષ કહે તો તુ અડેલો છુ તો તને કેમ મારતો નથી, ખીલો પદ કહેતો નહિ અડેલા ઘણા છે તેને કેમ મારતો નથી, આ પ્રમાણે તે કુતર્ક-વિતર્ક કરેછે એટલામા હાથીએ તે છાત્રને શુદ્ધમા પકડી મારીનાળ વાની તૈયારીકરતામાવતે મહામુશ્કેલીથી તેનેછોડાવ્યો, આવા વિકલ્પો ઠરવાથી જેમ આ વિદ્યાર્થીને પ્રાણ ઠોડવા વખત આવ્યો હતો તેવી રીતે આવા કુતર્કો ઠરવાથી જીવગી આમને આમજ પૂર્ણ થઈ જાય છે, અને કગ્વા ચોગ્ચ કાઈ પણ નહિ કરી શકવાથી આખરે પશ્ચાતાપ હૃદયપાગ્ને થાય છે જાતિપ્રાયતા એટલા માટે કહેલ છે કે સર્વ જગ્યોએ ભિન્ન ભિન્ન અર્થ કરવાનો સ્વભાવ હોવાથી, તથા તદ્ગત વિકલ્પો પણ એવા જ હોય છે ॥૬૧॥

સ્વમાયોત્તરપર્યંત ણ્ણોડસાવપિ તત્ત્વતઃ ॥

નાર્વાગ્દમ્ગોચરો ન્યાયાદન્યથાન્યેન કલ્પિતઃ ॥૯૨॥

માણસનો આશય એવો છે છે કે આ દેવદત્ત ખાસે નવીન કામળી છે, પણ સામે માણસ આ શબ્દોમા વિકટપ ઉઠાવે છે કે દેવદત્ત પાને નવ કામ લો કયા છે એકજ છે અહીં નવ શબ્દનો અર્થ નવીન યાય છે તેમજ નવ સખ્યાવાચક પણ છે આથી કુતર્કવાદિએ શબ્દમા વિકટપ ઉઠાવ્યો છે આ પ્રમાણે અર્થ બાબતમા “ગોમયપાયસાદિ વિષ્ણુરૂપે ગો પાયસ મક્ષણિયચેત્ કથતર્હિ ન ગોમય તદગત્વાત્ ॥” છાણુ દુધ વિગેરે વિકટપોમા કહે છે કે ગાયનુ દુધ ખાવા યોગ્ય છે તો છાણુ કેમ નકિ, કારણુ કે છાણુ પણ ગાયનુ અગ છે, આ વિગેરે વિકટપો કુતર્કો નકામા છે આનાથી જરા, પણ આત્મહિત તે નથી પણ કર્મ બધતો છેજ, આટલો ટાઇમ કોઇ સારા કામમા ગાઢવા જરૂર હતી ॥૬૦॥

જાતિપ્રાપ્ત્ય સર્વોદય પ્રતીતિફલવાધિત ॥

હસ્તીવ્યાપાદયત્યુક્તૌ પ્રાપ્તાપ્રાપ્તવિકલ્પવત્ ॥૧૧॥

અર્થ તમામ કુતર્કો છે તે જાતિ પ્રાપ્ત છે દુષણુ ભાસ પ્રાપ્ત છે, અને પ્રતીતિ ફળ-નિશ્ચિત ફલથી બાધિત છે હાથી મારે છે એમ માવતે કહે છતે પ્રાપ્તને મારે છે કે અપ્રાપ્તને મારે છે આવા વિકટપો કરનાર બહુકને મહા મુશ્કેલીથી હાથીના પંજામાથી છાણુઓ, તેવી રીતના આ વિકટપો બાણવા આવી જરાપણુ લાભ નથી ॥૬૧॥

ત્રિવેચન નૈવાચિક દર્શનને આપનાર કણાદ નામના રૂપીએ પોતાના શિષ્યોને-બ્રહ્મોને વાદિને કેમ જીતી લેવે તેના માટે જન, જાતિ નિશ્ચલસ્થાન વિગેરે બતાવેલ છે આ બધા પ્રપચો છે-કુચુક્તિઓ છે, ગમે તે રીતે છલ-

હે આ સ્વભાવને છદ્મસ્થ જીવો પરને પ્રમિદ્ધ એવા
 ન્યાયથી જોઈ શકતા નથી, કારણકે જીજ્ઞા વાદિઓ
 તમારી કહેલ જીનાને જીજ્ઞા ગીતે વર્ણન કરે છે, તેજ
 ખતાવે છે, તમો વસ્તુના સ્વભાવ વડે ઉત્તર આપો છો તો
 તે મર્વ ઠેકાણે એજ ઉત્તર આપવો પડ્યો કેવી ગીતે તે
 કહે છે, જેમ જોવ મતવાળા દૃષ્ટ વસ્તુને ક્ષણિક માને
 છે, અને ક્ષણિકપણાને લઈ વસ્તુમા અર્થ ક્રિયા થાય છે
 આ ઠેકાણે તમારે કહેવું પડ્યું કે વસ્તુમા અર્થ ક્રિયા ઠગવાનો
 સ્વભાવ છે, અને તેથી તે અર્થ ક્રિયાને કહે છે, પણ ક્ષણિક
 વસ્તુને લઈને નહિ, ક્ષણિકના દરેક પદાર્થના જાથોએ
 માનેલ છે તેમજ ડાઈપણ કાગળને લઈ વસ્તુમા અર્થ ક્રિયાનો
 અભાવપ્રમગ પાપાવગે, સ્વભાવ નિવાય જીજ્ઞા ડાઈપણ કારણ
 તો છે નહિ, વલી અગ્નિ પલાળી દે છે પાણીના સમીપણાને
 લઈ તેનો તેવો સ્વભાવ છે, તથા પાણી જાળે છે અગ્નિના
 સમીપપણાને લઈ, તેનો તેવો સ્વભાવ છે વળી સ્વભાવો
 વિચિત્ર પ્રકરના હોવાથી લોહ જાથા નિવાય જુદા જુદા
 સ્વભાવો કુતર્થપણાને લઈ આ પ્રમાણે માનવું તે ઘણું
 ખગળ છે, આ રહસ્ય છે ॥૬૨॥

આ વાતને વિશેષ પ્રકારે જણાવે છે,

અતોઽગ્નિઃ કલેદયત્યમ્નુમનિર્ગો દહતીતિચ ॥

અવ્વગ્નિસંનિર્ગો તત્સ્વાપાન્વાદિત્યુદિતે તયો ॥૯૩॥

અર્થ છદ્મસ્થ જીવોને અવિકૃત સ્વભાવ પ્રત્યક્ષ નથી
 આ કાગળને લઈ અગ્નિ જીજ્ઞાવે છે આ વાતનો પ્રત્યક્ષ

અથ સ્વભાવ છે ઉત્તર જેનો પર્યતમા એવો
કુતક છે, ત્યારે આમો માણસ કુતક વાદિને પુ
આનુ તુ કાણુ, ત્યારે ઉત્તર આપે કે તેનો એવો
છે, જેમ અગ્નિ બાળે છે, પાણી ભીંજવે છે, અ
સ્વભાવ છે, તે પ્રમાણે આ પણ નમજીતું, શામક
છે કે આ સ્વભાવ છે તેને વાસ્તવિક અવગણ દિવ
છદમચ્છો ભેદ મકના નથી ન્યાયથી, કારણકે તે
તમો કહો છો તેને બીજે વાદિ બીજી રીતે જણા
તો પછી તમા કહેવામા નિશ્ચય કના રહ્યો ॥

વિવેચન કુતક વાદિ કહે છે કે આ જગત
બનાવ્યું છે ઇશ્વરના ઇન્દ્રિય પ્રમાણે સુખ દુઃખ અ
વિગેરે મહા તેને પુલવામા આવે છે કે ઇશ્વરને
બનાવવાનું તુ કારણ, ઇશ્વરને કોણે બતાવ્યો,
દયાળુ છે, કે નિર્દય છે વિગેરે પ્રશ્નો પુલવામા
ઉત્તરમા જણાવે છે કે, તે તો ઇશ્વરનો સ્વભાવ છે
જગત બનાવિ કાલથી છે, એ ને એ, આ જગત
એ બનાવેલ નથી આત્મા, આકાશ, કાલ, પરમા
વિગેરે વસ્તુ અનાદિકાલથી મિલ્લ છે, નિત્ય છે તેને
કેવી રીતે બનાવી શકે ઉત્તરમા ઇશ્વરનો એવો
છે આ પ્રમાણે કુતક વાદિનો ઉત્તર અતે સ્વ
આવીને ઉભો રહે છે, પણ દાખલા દર્શાવો આપી
નથી, અને કહે છે કે અગ્નિનો સ્વભાવ બાળવાનો છે
સ્વભાવ પનાળવાનો છે આ સ્વભાવને જેમ કાર
કરી શકીએ, તે પ્રમાણે ઇશ્વરનો સ્વભાવ છે ઉત્તરમા

જ્ઞાન થયું વસ્તુ વગર, આ બે અદ્રજ્ઞાનના દ્રષ્ટાતના બળથી તે માણસ તમામ જ્ઞાનો વસ્તુ વગર ઉત્પન્ન થાય છે, એમ સાધે તો ડોણ તેને નિવારી શકે તેમ છે સ્વપ્નામા જેમ બે અદ્રુ જ્ઞાન નિરાલબ્ધ છે વસ્તુ વગરનું છે તે દ્રષ્ટાતથી તમામ જ્ઞાનો પણ વસ્તુ વગરના નિરાલબ્ધ થાય છે એમ પણ માધિ શકાય છે ॥૬૬॥

વિવેચન યત્કિંચિત્ દ્રષ્ટાતથી ગમે તેવી રીતે વસ્તુને સિદ્ધ કરવામા આવે તો પછી પૂવાચાર્યોએ વસ્તુ તત્વનો જે નિર્ણય કરેલ છે તે કેવી રીતે ટકી શકશે ? જેમ એક માણસે સ્વપ્નામા બે અદ્રને જોયા બીજા માણસે પાણી નહિ છતાં પણ અજવામા પાણી જોયું આ બંને જ્ઞાનો પદાર્થો નહિ છતાં ઉત્પન્ન થયા, આ દ્રષ્ટાતોને લક્ષ્યમા સખી ડોઈ સ્વભાવવાદિ માણસની માફક એમ કહે છે કે, જેટલા જ્ઞાનો યાય છે તે તમામ સામાન્ય રીતે નિરાલબ્ધ છે, વસ્તુ વગર જ્ઞાન થાય છે આમ મિદ્ધ કરે દ્રષ્ટાતના બળથી તો તેને ડોણ નિવારણ શકે તેમ છે ? ॥૬૭॥

આથી કાઈ તત્ત્વની મિદ્ધિ થતી નથી

सर्वं सर्वत्र चाप्नोति यदस्माद्रसमजसम् ॥

પ્રતીતિગ્રાધિત લોકે તદનેન ન કિંચન ॥૯૭॥

અર્થ આકૃતર્કથી અમમજસ-અતિ પ્રસંગ અને લોક પ્રતીતિથી ગ્રાધિત આવા અનેક દોષો ગ્રાસ થાય છે, તેમ વિશેષ વગર સર્વવસ્તુસર્વપ્રકારે ગ્રાધિ શકાશે અતિનિયત-પણ રહી શકશે નહિ દ્રષ્ટાત માનને મુખ્ય ગણવાથી માટે આ કૃતર્કની કાઠ પણ જરૂર નથી ॥૯૭॥

પ્રકારના સ્વભાવ જાણવા ઢાણુ નિષેધ કરે તેમ છે, કાંઈ રોકે તેમ નથી ॥૬૪॥

આ વાતનો ઉપસાહાર કર્તા કહે છે

દૃષ્ટાન્તમાત્ર સર્વત્ર યદેવ સુલભ સિતૌ ॥

एतत्प्रज्ञानस्तत्केन स्वनीत्यापोद्यते क्षयम् ॥૧૫॥

અર્થ લોક પ્રતીતિની બાધિત વસ્તુ દૃષ્ટાત માત્રથી સિદ્ધ હરે છતે જગતમા સર્વત્ર વિશેષ વગર કહેલ નીતીથી દૃષ્ટાતો મલવા સુવલ છે, અને આ કુતર્ક પણ તેને લઈ નેજ છે તો પછી તે કુતર્કને ઢાણુ બાધિત કરી થકે તેમ કે-? પોતાની નીતિની વિરુદ્ધ ઢાણુ બાધિત કરે તેમ છે ॥૬૫॥

વિવેચન વસ્તુતત્ત્વનોનિશ્ચય દૃષ્ટાત માત્રથી થઈ શકતો નથી, લોક પ્રતીતિની બાધિત વસ્તુ દૃષ્ટાત માત્રથી સિદ્ધ હરે જતે જગતમા વિશેષ વગર હરેક વસ્તુ સિદ્ધ થઈ જશે ? અને પછી હરેક વસ્તુ સ્વભાવ માત્રથી જ ઉત્પન્ન થવાની ઢાણુ વિગેરે મામત્રી મેજવવા, તથા ધર્માનુષ્ઠાનો પણ કરવા જરૂર નહિ રહે પોતાના કુતર્કવાદને પોષણ આપનાર દૃષ્ટાત તો મળી આવવાનુજ દૃષ્ટાત પ્રધાનવાળો આ કુતર્કવાદ કયા ઉપાયથી દૂર કરી નકાચ ? સ્વભાવવાદિની નીતિ હજી રીતે વિરોધી કરવી ? ॥૬૫॥

આ વાત ઉપર દૃષ્ટાત આપે છે

द्विन्द्रस्वप्नविज्ञान निदर्शनचञ्चोत्थित ॥

निरालम्बनता सर्वज्ञानाना माययन्त्रया ॥૬॥

અર્થ જેમ કાંઈ માણુનને સ્વપ્નાની આદર બે ન દ્રુ

ગોચરસ્ત્વાગમસ્યૈવ તતસ્તદુપલબ્ધિત ॥

ચન્દ્રસૂર્યોપરાગાદિમંવાચાગમદર્શનાત્ ॥૧૧॥

અર્થ અતીદ્રિયઅર્થ છે તે આગમ પ્રમાણનો વિષય છે કારણ કે આગમથીજ અતીદ્રિય અર્થોનો નિશ્ચય વાય છે, ચંદ્ર સૂર્યના થતા ગ્રહણોનો મવાદ નિશ્ચય કરનાર આગમો જોવામા આવે છે ॥૬૬॥

વિવેચન અતીદ્રિય સ્વર્ગ-નરક-મોક્ષ, જીવ, મવગ, નિર્જશ નિર્ગોહ વિગેરે જે જે વસ્તુઓ છે તે આગમનોજ વિષય છે, અને આગમથી તે વસ્તુતત્ત્વનો નિર્ણય કરી શકીએ છીએ, પણ છદ્મમ્થપ્રાપ્તિ પોતાની મેળે વસ્તુ તત્ત્વનો નિર્ણય કરી શકતો નથી, પણ આગમ જ્ઞાત્રથીજ વસ્તુતત્ત્વનો નિશ્ચય થાય છે ભવિષ્યમા થનારા ચંદ્ર નથા સૂર્યના ગ્રહણોનો નિશ્ચય અમુક દિવસે ગ્રહણ થશે, અને એ પ્રમાણે વાત જે મળતી આવે છે તેજ આગમ પ્રમાણની મત્યતા ખતાવે છે આ લૌકિક અર્થની સત્યતા ખતાવી તે પ્રમાણે અલૌકિક અર્થની મત્યતા પણ બાણી લેવી પરંતુ તર્કથી નિર્ણય થતો નથી એ ચોક્કસ મમજલુ ॥ ૬૬॥

ઉપમ હાગ કરે છે

एतत्प्रधान सच्छाद्ग शीलवान् योगतत्परः ॥

जानात्यतीन्द्रियानर्यास्तथा चाह महामतिः ॥१००॥

અર્થ અતીદ્રિયઅર્થને કોણ બાણી શકે તે જણાવેછેડે જ્ઞાત્ર છે પ્રધાન જેને એવો માગે શ્રદ્ધાળુ-પ્રાણ, શીલવાન્-પરના દ્રોહથી પાછો હઠેલો, યોગાભ્યાસમા તત્પર, આવો

વિવેચન આ કુતર્કડી વિષમબહુધો ડોઈપણ સહ
નિદ્ધ મર્ધ શકતી નથી, માટે આનો ત્યાગ કરી દેવો, જ-
પ્નામા જેમ જે ચંદ્રના પાનડી દ્રષ્ટાતથી તમામ જાનોને
નિરાશ બન ગણવામા આવે તો પછી તમામ વસ્તુનો અભાવ
થવાથી અસમજમપર્તુ તથા અતિપ્રમગ એકને જ છે
ખીણુ સિ વ થવાથી, તથા લોકપ્રતીતિ સિદ્ધ વસ્તુ જોગ
થવાથી, ખીણ રીતે કંપના કંનાથી પ્રતીતિ બાધિતવિગેરે
અનેક દોષો લાગુ પડે છે નાટે દ્રષ્ટાત માનને માર-
ગુજ્ય માની તેના દ્વારા કુતર્ક કર્યો તે મારો નથી

ખીણ પણુ ખીના કહે છે

અતીન્દ્રિયાર્થસિદ્ધયર્થ યથાલોચિત્કારિણામ્ ॥

પ્રયાસ શુષ્કતર્કસ્ય ન ચાર્યો ગોચર ક્વચિત્ ॥૧૮॥

અર્થ અતીન્દ્રિય એવો અર્થ ધમાદિતેની સિદ્ધિ માટે
બુદ્ધિવાળાઓનો પ્રયામ-પ્રકર્ષ પ્રવૃત્તિ છે તે શુષ્કતર્કપ્રમાન
છે આનાથી અતીન્દ્રિયઅર્થનો નિશ્ચય થતો નથી ॥૧૮॥

વિવેચન વિચાર પૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરનારા એવા
વિદ્વાનોએ અતીન્દ્રિયઅર્થ સ્વર્ગ, નરક, મોક્ષ ધર્મ વિગેરે
બાબતોમા શુષ્કતર્કવડે નિશ્ચય કરવાનો પ્રયામ કરવો તે
નકામો છે કારણ કે અતીન્દ્રિયધર્મોદિપદાર્થો છે તે શુષ્ક
તર્કના વિનયજ નથી અથાત્ તર્કથી વર્તમાન વસ્તુનો
પણુ નિર્ણય થતો નથી તો પછી અતીન્દ્રિયપદાર્થો કે જે
પ્રત્યક્ષ વિનય છેજ નહિ એવી વસ્તુને નિર્ણય તર્કથી કેમ
ધાય ? ॥ ૮૧

અર્થ આગમપ્રમાણવી, અનુમાનથી, અને યોગા-
ભ્યાસરમથી ત્રણ પ્રકારે બુદ્ધિને સ્વકારવાળી બનાવવાથી
ઉત્તમ તત્ત્વને મેળવે છે-જાણે છે ॥૧૦૧॥

વિવેચન, જાણણવો પ્રમાણીક પુરૂષોના વચનરૂપી
આગમથી, મધ્યમપુરૂષો હેતુ થકી વતુ આધ્યત્મ જ્ઞાનરૂપ
અનુમાનથી, અને પડીત પુરૂષો શાસ્ત્રમા કહેલ અનુષ્ઠાનાત્મક
યોગાભ્યાસથી પોતાની બુદ્ધિને સ્વકારવાળી બનાવીને ઉત્તમ
તત્ત્વને મેળવે છે-જાણે છે પાપરૂપ મ મોહની નિવૃત્તિ થવાથી
ખીલરીતે જાણી શકતા નથી, શ્રુતાદિલેહ-શ્રુત, ચિંતા, ભાવના,
તકે સ્વપરહીત આ વિગેરેથી ઉત્તમ તત્ત્વને જાણી શકાય
છે, એમ પતજલ્લી રૂપી કહે છે ॥૧૦૧॥

આગમથી અતી દ્રિયઅર્થને જાણાવે છે

ન તત્ત્વતો મિત્રમતાઃ સર્વજ્ઞા રહવો યત્ ॥

મોહસ્તદ્વિમુક્તીના તદ્દમેદાશ્રયણં તત્ ॥૧૦૨॥

અર્થ શાસ્ત્રમા વાસ્તવિક રીતે જુદા જુદા અભિપ્રાય
વાળા ધણા સર્વજ્ઞો કહેલા નથી, યત જે કારપુથી અધ
બ્રહ્માવાળા સર્વજ્ઞોમા લેહ માને છે તે તેઓનો મોહ છે,
એમ જાણવું મામાન્યપણે સવજ્ઞ એકજ છે ॥૧૦૨॥

વિવેચન શાસ્ત્રમા કહેલ છે કે જેટલા જેટલા સર્વજ્ઞો
ભૂતકાલમા થયા અને વર્તમાનમા થાય છે અને ભવિષ્યમા
થશે તે તમામ સર્વજ્ઞોના વિચારોમા કદિ લેહ પડતો નથી
અનંત ધર્માત્મક જે વસ્તુ છે તેને જાણ સર્વજ્ઞો એક રીતે
જોવે છે, જોવામા ફારકો હોતો નથી માટે મામાન્યથી

પ્રાણી છે તે ધર્માદિઅનદ્રિયપદાર્થોને જાણે છે આ આખતમા
મહામતિ-પતજલિ રૂપી નીચે પ્રમાણે જણાવે છે ॥૧૦૦॥

વિવેચન શ્રુતકેવલી છે તે અવધિગાન, મન પર્યંવ
જ્ઞાન તથા જ્ઞાનગાન નહિ છતાં જેટલું કેવલી કેવળજ્ઞાનના
જગથી જાણે છે અને જણાવે છે તેટલું જ શ્રુતજ્ઞાનના
જગથી શ્રુતકેવલી પણ જાણે છે તેમજ જણાવી શકે છે
છન્મચ્ચ જીવો ન જાણી શકે કે આ કેવલી નથી તેતો
એમજ જાણે છે કે આ પણ કેવલીજ છે, અતિશય
જ્ઞાનવાળો ઢાઝ હોય તોજ જાણી શકે કે આ શ્રુત જાણી
છે પણ કેવલી નથી, આ ઉપરથી જણાવવાનું કે આગમના
ખલલી તો જાણમા નહેલા પદાર્થોને જાણી શકાય છે, પણ
આ આગમનો લાભ પ્રાપ્ત કરવા નારૂ તેવા પ્રકારના શુભો
હોય તેજ લાભ મેળવે છે, તે શુભો ખતાવે છે મહાવાન
પ્રથમ પ્રભુના વચન ઉપર રહ્યા ગ્રામવાવાળો જોઈએ પ્રાર્થ-
શુદ્ધિવાળી જોઈએ શીવવાન આચાર વિચાર સારા જોઈએ
પન્નો કોઈ ધાય એવું વચન પણ જોલનાર ન જોઈએ
યોગત પન્ યોગાભ્યાસ કરવામા તત્પર, મનવચન અને
કાયાના યોગોને જેમ અને તેમ કાળુમા રાખવામા તત્પર
આવો પ્રાણી છે તે આગમદ્વારે નર્મ, નરક, ધર્મ, ધર્મા-
નિતકાય વિગેરે અતીંદ્રિય અર્થો છે તેને જાણે છે આ ખીન
મહામતિ-પતજલિ ચોગિએ પણ કહે છે જે કહે છે તે
નિચેના જ્ઞોકવી ખતાવે છે ॥૧૦૦॥

૩૫૧ પતજલિ જણાવે છે

આગમેનાનુમાનેન યોગાશ્વાસરસેન ચ ॥

ત્રિથા મફલ્પચમદ્વા લખતે સત્ત્વમુત્તમમ્ ॥૧૦૧॥

વિશેષસ્તુ પુનસ્તસ્ય કાત્સ્ન્યેનાસર્વદર્શિભિઃ ॥

સર્વે ન જ્ઞાયતે તેન તમાપન્નો ન કશન. ॥૧૦૪॥

અર્થ સર્વજ સામાન્ય પ્રકારે એક છે, પણ વિશેષની અપેક્ષાએ બુદ્ધા બુદ્ધા પણ છે, તમામ અસર્વદર્શિ એવા પ્રમાતાઓની અપેક્ષાએ આ તમામ પ્રમાતાઓ સર્વજને જાણતા નથી કારણકે સર્વજને જોએલ ન હોવાથી, કદાચ માનો કે સર્વજને જોયા પણ હોય તોપણ સર્વજના જ્ઞાનને જાણી શકતા નથી, સર્વજના જ્ઞાનને જાણે છે એમ માનો તો પોતેજ સર્વજપણાને પામે છે, અને એમ થશે તો પછી જગતમા કોઈ પણ અસર્વજ રહી શકશે નહિ ॥૧૦૪॥

વિવેચન દરેક વસ્તુ મામાન્ય તથા વિશેષરૂપ છે દરેક ઘટમા ઘટત્વરૂપ મામાન્ય ધર્મ રહેલ છે અને આ મામાન્ય ધર્મને લઈ દરેક ઘટોને એક ઘટ તરીકે ઓળખાવાય છે પણ પટાદિ તમામ વસ્તુથી વ્યાવૃત્ત હોવાથી અનેકરૂપ વિશેષ પણ છે આ પ્રમાણે મામાન્ય ધર્મ સર્વજત્વપણાને લઈ બધા એકરૂપ સવજ છે, પણ સર્વ અસર્વદર્શિ પ્રમાતૃઓથી વ્યાવૃત્ત હોવાથી અનેક રૂપ વિશેષ વિભિન્નરૂપ પણ છે, કારણ કે આ તમામ પ્રમાતાઓએ સર્વજને જોએલ ન હોવાથી જાણતા નથી કદાચ સર્વજને જોયા હોય તો પણ સર્વજજ્ઞ જ્ઞાન અરૂપી હોવાથી તેઓ જાણી શકતા નથી કે જોઈ શકતા નથી અને જોઈ શકે તો પોતેજ સર્વજ બની જાય આથી એ બીના જણાવી કે અનેક સર્વજો છે તો પણ સામાન્ય પ્રકારે એકજ છે તેમ માનવું ॥૧૦૪॥

તમામ સર્વજ્ઞોનો એક અભિપ્રાય હોવાથી ઘણા સર્વજ્ઞો નથી
 “તદ્વિમુક્તીર્ના” મર્વાતિશય શ્રાદ્ધાના-અથ શ્રદ્ધાવાળાઓ
 સર્વજ્ઞમા ભેદ માને છે, તે મોહને લઇને માને છે તેમ
 સમજવું વાસ્તવીક રીતે સર્વજ્ઞમા ભેદ નથી ॥૧૦૨॥

કેમ ભેદ નથી તે કહે છે

સર્વજ્ઞો નામ યઃકશ્ચિત્પારમાર્થિક એવ દિ ॥

સ એક એવ સર્વેઽવ્યક્તિમેદેડપિ તત્ત્વત ॥૧૦૩॥

અર્થ સર્વજ્ઞના નામને ધારણ કરનાર ભે કોઈ હોય
 તો તે વાસ્તવિક અહંદાદિ સર્વ જન્યાએ વ્યક્તિ ભેદ-
 યજ્ઞભાદિ વિગેરે ભેદ છતાં પણ અહંદાદિ સર્વજ્ઞ સામાન્ય
 પ્રકારે એક જ છે ॥૧૦૩॥

વિવેચન સર્વજ્ઞના શુષ્ક નહિ છતાં પોતાના માનેલા
 ઈદેવને સર્વજ્ઞ તરીકે માનવા તે ઉપચારિત અવાસ્તવિક
 ભણવા પણ ઉપચાર વગર વાસ્તવિક સર્વજ્ઞના નામને
 ધારણ કરનાર ભે કોઈ સર્વજ્ઞ હોય તોતે અહંદાદિ એકજ
 મર્વજ્ઞ છે પછી કપલ અજીત સભવ વિગેરે વ્યક્તિ ભે
 છતાં પણ પ્રતિપત્તિ-તે સર્વજ્ઞની સામાન્ય પ્રકારે પ્રાપ્તિ
 એકજ છે, ભેદે તમામ દર્શનકારો સર્વજ્ઞને માનનારા છે
 તો પણ મુખ્યત્વપણે મર્વજ્ઞ એકજ છે એમ ન્યાયમાં
 પત્તજલી યપિ માને છે સામાન્ય પ્રકારે મર્વજ્ઞનો સ્વિકાર
 નહિ કે છતે નૈયાયિક વિગેરેના માનેલા એવા સર્વજ્ઞ
 મિદિ પણ ક્યાથી થશે? માટે સામાન્યપણે એકજ સર્વ
 માનવો સારો છે ॥૧૦૩॥

પગાર પણ તે કામના પ્રમાણે મળે છે, ફાજદાર, કોટવાળ, દિવાન, મંત્રિ વિગેરે હોદ્દાથી જુદા છે, તો પણ તે બધા રાજની આજ્ઞાને માનનારા રાજના નેવડોજ કહેવાય, તે પ્રમાણે સર્વજ્ઞમા પણ સમજવું ॥૧૦૬॥

આ વાતને ચાહુ દ્રષ્ટાતમા ઘટાડે છે

સર્વજ્ઞતત્વાભેદેન તથા સર્વજ્ઞવાદિન. ॥

મર્વે તત્તત્ત્વગા જ્ઞેયા મિત્રાચારસ્થિતા અપિ ॥૧૦૭॥

અર્થ સામાન્ય પ્રકારથી સર્વજ્ઞ રૂપતત્ત્વની માથે અભેદપણાને લઈ ગજનો આશ્રય કરનાર અનેક પુરુષની માફક સર્વજ્ઞવાદિઓ બધા શ્રુતજન, અવધિજન, મન પર્થાયજન, કેવલિજન વિગેરે જુદા જુદા આચારમા રહ્યા છતાં પણ અધિકારના ભેદવાળા પુરુષની માફક આ બધા જનો સર્વજ્ઞ રૂપતત્ત્વનોજ આશ્રય કરનારા છે ॥૧૦૭॥

વિવેચન સર્વજ્ઞરૂપી મહારાજનો આશ્રય કરનાર તમામ શ્રુતાદિ જનો જુદા જુદા આચાર-ગુણવાળા છતાં સર્વજ્ઞ થવાની મનુષ્ય બનેલા સર્વજ્ઞરૂપી મહારાજની સેવા કરનારા બધા સર્વજ્ઞજ સમજવા બલવા સર્વજ્ઞનાશાસ્ત્રને બતાવનારા શ્રુતાદિજનોબધા સર્વજ્ઞપ્રભુના હાથ કહેવાય છે ॥૧૦૭॥

આ વાતનો ઉપસ હાર કરે છે

ન ભેદ એવ તત્ત્વેન સર્વજ્ઞાના મહાત્મનામ્ ॥

તથા નામાદિભેદેપિ માન્યમેતન્મહાત્મમિ. ॥૧૦૭॥

અર્થ ઉપર કહી આવ્યા તે વાતને હવે પૂર્ણ કરતા જણાવે છે કે, વાસ્તાવિક રીતે જ્ઞાનસર્વજ્ઞ મહાત્માઓમા

તસ્માત્સામાન્યતોઽપ્યેન મમ્યુર્પતિ ય એવ હિ ॥

નિર્વ્યાજ તુલ્ય એવાસી તેનાશેનૈવ ધીમતામ ॥૧૦૫॥

અર્થ, તત્કાલ સામાન્ય પ્રકારે સર્વજ્ઞ એક છે એમ કથન કરે છે તે જે કોઈ અનર્વજ પ્રમાણ સામાન્ય પ્રકારે સર્વજ્ઞને માન્ય કરે છે શુદ્ધ અત કરણથી, અને તેમના વચનો પાલપાને જે ત પર થાય છે, તેજ સુદ્ધિશાળીઓની મધ્યમા સામાન્ય પ્રકારે અર્વજની પ્રતિપ્રતિ-પ્રાપ્તિ સ્વીકાર રૂપ એક અસથી તે સર્વજ્ઞની તુલ્ય ગણાય છે ॥૧૦૫॥

વિવેચન જીનેશ્વરપ્રભુનીઆજ્ઞા માનનારા-પછી રાન દેખનેજીત્યા હોય યા નજીત્યા હોય તોપણ તે જીન કહેવાય છે, તેવી ગીતે સામાન્ય પ્રકારે સર્વજ્ઞ એક છે તે પ્રમાણે શુદ્ધ અત કરણથી અગીકાર કરનારા અને સર્વજ્ઞતા વચનોને માન આપનારાઓ પણ સર્વજ્ઞની તુલ્ય ગણાય છે ॥૧૦૫॥

આ વાતને દ્રષ્ટાતર્થી મમજાલે છે

યર્થવૈસ્વ્ય નૃપતે ર્વેદવો ડપિ સમાચિતા ॥

દૂરાસન્નાદિમેદેપિ તદ્વૃત્ત્યા સર્વ એવ તે ॥૧૦૬॥

અર્થ જેમ કોઈ એક રાજાની ઘણા પુરૂષો સેવા કરે છે તેમા કોઈને દુર રાજે છે, કોઈને પોતાની પાસે રાજે છે, કોઈને દિવાન પદવી છે કોઈને કોટવાળ પદવી છે કોઈ ફોજદાર છે, આ પ્રમાણે જો કે બેદો પડે તોપણ તે બધાઓ રાજના તો આકરોજ કહેવાય છે ॥૧૦૬॥

વિવેચન શુદ્ધ પ્રમાણે જુદા જુદા હોદા અપાય છે અને તે પ્રમાણે તેઓને કામ સોંપવામા આવે છે તેમજ

શાસ્ત્રમા પત જલ્લીરૂપીએ જણાવેલ છે, “તતોપિકાણાત્” ચિત્રા ચિત્ર ભક્તિરૂપ કારણથી, “ઈદં સ્થિત પ્રસ્તુત” સામાન્ય પ્રકારથી સર્વજ્ઞની સાથે અભેદવૃત્તિ સિદ્ધ થાય છે, ॥૧૦૮॥

વિવેચન જેનું સ્વરૂપ આગળ કહેવામાં આવે છે એવી ચિત્રાભક્તિ તથા અચિત્રાભક્તિ આ પ્રમાણે બે પ્રકારની ભક્તિ દેવોની કરવા અધ્યાત્મ વિષયવાળા યોગ-શાસ્ત્રમા પત જલ્લીરૂપી જણાવે છે, આ દેવો બે પ્રકારના છે લૌકિક અને લૌકોત્તર, લૌકિકમાં શોભ, ચમ, વરૂણ, કુબેર, ઈંદ્ર, રામ, કૃષ્ણ, મહેશ્વર, બ્રહ્મા વિગેરે દેવો બાળુવા લૌકોત્તરમાં પરમપદ પામેલા એવા અહંદાદિ વિગેરે મુક્તાત્માઓ લેવા, આ પ્રમાણે દેવોમાં ફેર છે તે પ્રમાણે ભક્તિમાં પણ ફેર છે, છતાં પત જલ્લી રૂપી પૂજા સત્કાર બહુમાન રૂપી ભક્તિ કરવા જણાવે છે, આથી જેમ દેવોમાં અભેદ વૃત્તિ યોગશાસ્ત્રમા જણાવી તેવી રીતે સર્વજ્ઞોમાં અભેદ વૃત્તિ બાળુવી, ॥૧૦૮॥

આ વાતને સ્પષ્ટ કરે છે,

સસારિણુ હિ દેવેણુ ભક્તિસ્તત્કાયગામિનામ્ ॥

તદતીતે પુનસ્તત્ત્વે તદતીતાર્થયાયિનામ્ ॥૧૦૯॥

અર્થ સમારમાં રહેલા પણ હજી સુધિ મોક્ષે ગયા નથી એવા લૌકિક દેવો લોકપાલ વિગેરે તેઓની ભક્તિ-સેવા સસારિદેવકાયગામિ-ભવિષ્યમાં દેવ થવાની ભાવના-વાળા સસારમાં રહેલા એવા જીવો કરે છે, અને મ સાગ્થી જેઓ અતિત થયા છે પરમપદને પામ્યા છે એવા મર્વ જ્ઞોની ભક્તિ મમારથી અતીત થવાના માર્ગને અનુસરવા વાળા એવા યોગિઓ-મહાત્માઓ કરે છે, ॥૧૦૯॥

પરસ્પર જરાપણુ ભેદ નથી જો કે નામજન સ્થાપનાજન
દ્રવ્યજન અને ભાવજનરૂપ સર્વજ્ઞોમા ભેદ પડે છે તોપણ
મહાત્માઓએ શુદ્ધ બુદ્ધિથી તેનો નિશ્ચય કરી લેવો ॥૧૦૭॥

વિવેચન ધ્યાનાદિ દ્વારા ત્યારે આત્મસ્વરૂપ સંપૂર્ણ
પ્રગટ થાય છે ત્યારે કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે અને આ
જ્ઞાનથી નહો કાળનું સ્વરૂપ બાહ્યી શકાય છે આ જ્ઞાનવાળા
જેટલા જીવો હોય તે બધા ભાવસર્વજ્ઞ કહેવાય છે, આ
બધા સર્વજ્ઞોમા જરા પણુ ભેદ ન હોવાથી બધા એકજ
ગણાય છે, જો કે નામસર્વજ્ઞ કોઈનું નામ સર્વજ્ઞ પાહું,
સ્થાપનામર્વજ્ઞ સર્વજ્ઞની મૂર્તિ, દ્રવ્યસર્વજ્ઞ સર્વજ્ઞ યથા
પહેલાનો જીવ, ભાવમર્વજ્ઞ ત્રણેકાળમા રહેલ વસ્તુ તત્વને
સમ્મદ પ્રકારે બહુનારા આ પ્રમાણે નામાદિ સર્વજ્ઞોમા
ભેદ પડે છે જરા જો કે નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્યમર્વ
જ્ઞોમા ત્રિકાળ જ્ઞાન હોતું નથી, પણ ભાવસર્વજ્ઞોમા જ્ઞાન
હોય છે, અહીં જો પરસ્પર સર્વજ્ઞોમા અભેદ જણાવેલ છે તે
ભાવસર્વજ્ઞોને આશ્રિને જણાવેલ છે બાકી નામાદિ નહી સર્વજ્ઞો,
તે વાસ્તવિક મર્વજ્ઞો નથી આ વાત મહાત્મા પુરૂષોએ અ
સમોહ બુદ્ધિથી બાહ્યી લેવી ॥૧૦૭॥

શાન્તે ગર્ભિતે બીજી યુક્તિ જણાવે છે,

ચિત્રાચિત્રવિભાગેન યદ્દેવેષુ વર્ણિતા ॥

મક્તિ સઘોગશાસ્ત્રેષુ તતોઽપ્યેવમિદ સ્થિતમ્ ॥૧૦૮॥

અર્થ ચિત્રા તથા અચિત્રાવિભાગથી પ્રકારની ભકિત
લોકપાલ વિગેરે દેવોની કરવા અધ્યાત્મ ચિત્રાવાળા યોગ-

વાય છે જે દેવોની માનતા કરવાની પોતાનું કામ કાઢ
તાલિય ન્યાયની થઈ જાય હોય તેવા દેવોની ભક્તિ ગજથી
કરે છે અને ખીન્ન દેવોની ભક્તિ નહિ કરીશ તો હેગન
કરશે આવી બુદ્ધિથી જે ભક્તિ થાય છે તે દેવ યુક્ત
સમજવી કાળુ કે આમા મોહ રહેલ છે અને મોહથી
ભક્તિ આવી જ વાય છે આ પ્રમાણે ચિત્રા ભક્તિ અનેક
પ્રકારે છે પણ વિતગગપ્રભુ જેઓ મ માગવી મુક્ત થઈ પર-
મપદમોક્ષમા ખીરાજમાન થયા છે તેઓના પ્રતે અત ઠગુવી
શુદ્ધપ્રેમ ગળવો, માનમીડ પૂજા ઠગવી અગર તેઓની
મૂર્તિની પૂજા, બહુમાન, નરડા કરવો આ એક પ્રકારની
અચિત્રાભક્તિ છે મોહના અભાવથી વતી હોવાથી એકજ
પ્રકારની છે આજ ભક્તિ ઠગવી ઉત્તમ છે ॥૧૧૦॥

સંસારિણા હિ દેવાના યસ્માચિત્રાણ્યનેકરા ॥

મિથ્યૈશ્વર્યમભાવાદૈ સ્થાનાનિ પ્રતિશાસનમ્ ॥૧૧૧॥

અર્થ મ સારમા રહેલા એવા ગોમ, ચમ, વડણ,
દુધેર વિગેરે દેવોની નાના પ્રકારની અનેક ગીતે પૂજા થાય
છે, તેમજ દેવોની મિથિતિ ઐશ્વર્ય, પ્રભાવ, અને મહાજ
રૂપ વિગેરે તથા વિમાનો વિગેરેના ભેદો અનેક પ્રકારે પડે
છે, તથા પ્રતિશાસન-દરેક દેવની આજ્ઞા જુદી જુદી હોય
છે, સ્વર્ગ, મૃત્યુ, અને પાતાલવાસિદેવ બધા જુદી જુદી
જાતના હોય છે, આ બધાની પૂજા એકરીતિએ કે, એક
પ્રકારે થતી નથી, જેવી જેવી જેની યોગ્યતા-લાયકાત, તે
તે પ્રમાણે પૂજા થાય છે, દરેક દેવની એક રીતે પૂજા થતી
નથી ॥ ૧૧૧ ॥

વિવેચન મ સારી જીવો પુદ્ગલીક સુખની ઇચ્છા
હરી હર, પ્રદા વિગેરે દેવોની ભક્તિ કરે છે, અને તેઓ
ભાવના અનુસારે દેવલોકાદિ વિગેરે પુદ્ગલીક સુખોની પ્રાપ્તિ
શાય છે, અને આત્મકલ્યાણ કરવાની ભાવનાથી વિતરંગ
દેવ સર્વસમુત્પન્નની પૂજા ભક્તિ બહુ માન, સ સારથી સુખ
મર્ત્ય પરમપદ મેળવવાની ભાવનાવાળા એવા યોગિમુખ
તમાઓ કરે છે, વિતરાગ પ્રભુના સ્મરણ કે ધ્યાનથી યોગિ
વિતરાગ બને છે માટે તેઓ સર્વસની પૂજા કરે છે, મ
સરાગી દેવોના સ્મરણ કે ધ્યાનથી મનુષ્યો મરાગી બ
છે ડારણ કે તેજ તેઓને પ્રિય હોય છે, આથી વિતરંગ
દેવને છોડી મરાગી દેવોની પૂજા કરે છે ॥૧૦૬॥

બને ભક્તિનુ સ્વરૂપ બતાવે છે,

ચિત્રા ચાત્રેષુ તદ્રાગતદન્યદ્વેષસંગતા ॥

અચિત્રા ચરમે ત્વેષા શમસારાસ્તિલૈવ દિ ॥૧૧૦॥

અર્થ ચિત્રાભક્તિ નાના પ્રકારની છે અને તે સ મા
દેવોને વિષે રાગથી તથા દ્વેષથી કરે છે, જે દેવોના ઉપર
પ્રેમ છે તેઓની ભક્તિ રાગથી કરે છે, અને જે દેવો
ઉપર પ્રેમ નથી તેઓના ઉપર દ્વેષભાવ ધારણ કરે છે,
ભક્તિ મોહગર્ભિત છે અચિત્રાભક્તિ એક પ્રકારની છે
તે સ સારથી અતીત યજ્ઞેતા એવા સર્વજોની આ ભક્તિ મ
મારા-શાંતિ છે પ્રધાન જેમા એવી શમસારા સમય ભ
એક પ્રકારની છે, ડારણ કે આમા મોહનો અભાવ છે ॥૧૧૦॥

વિવેચન લોકિક દેવોની ભક્તિ રાગ અને દ્વેષ

વિવેચન જગતમા એવા પણ ઘણા જીવો પડ્યા છે કે જે જે વસ્તુ જોવામા આવે કે તરત તેનો ઉપભોગ કરવા મન લલચાય તેમજ મોઢથી પણ જોલે છે કે પ્રભુએ આ બધી ચીજો આ માટે બનાવી છે? ઉપભોગની ખાતર જ બનાવી છે આમ કહી તે વસ્તુનો ઉપભોગ છુટે હાથે કરે છે, આવા લવાલિન હિં જીવો બુદ્ધિપૂર્વકના જે જે શુભ-શુભ કર્મો કરે છે, તે તમામ કર્મો ચાર ગતિમા પરિભ્રમણ કરવા રૂપ ફલને દેનાગ છે અને પરિણામે ઘણા કડવો વિપાક મનુષ્યોને ભોગવવો પડવાનો છે ॥૧૨૨॥

જ્ઞાનપૂર્વાણિ તાન્યેય મુક્તયગ કુલયોગિનામ્ ॥

શ્રુતશક્તિસમારેણાદનુમ્ન્યફલત્વતઃ ॥૧૨૩॥

અર્થ જ્ઞાન પૂર્વાણિ-શુભ દોષની મમજણ પૂર્વકના પૂર્વોક્ત જે જે કર્મો-શુભ અનુષ્ઠાનો કરે છે તે તમામ કર્મો મુક્તિના અગ્રો બને છે આ માટે, તો ઠહે છે કે શ્રુતશક્તિ-શ્રુતજ્ઞાન રૂપ શક્તિ તેઓમા હોવાથી, તેમજ તાત્વિક અનુબંધ-ગુહ્ય અત કરણની વિચાર મેલિતરૂપ ફલવાળા હોવાથી આ અનુષ્ઠાનો મોક્ષના અગ્રરૂપ બને છે ॥૧૨૩॥

વિવેચન તામલીતાપને નાઠહબર વર્ષ મુધી ઘોર તપશ્ચર્યાદિ વિગેરે અનુષ્ઠાનો કર્યા પણ તે જ્ઞાન પૂર્વકના ન હોવાથી મુક્તિ આગળૂત તે કર્મો-અનુષ્ઠાનો ન બન્યા, પણ જ્ઞાન પૂર્વક અનુષ્ઠાનો હોત તો મોક્ષ મેલવી આપત, કે જે જે અનુષ્ઠાનો કરે છે તે જ્ઞાન પૂર્વક કરતા હે તે શુભક્રિયાઓ મોક્ષનું અગ્ર બને

ક્રિયા કરે છે ત્યારે વિદ્નો પણ ભાગ્યોદયથી પોતાની મેળે
ચાતના જાય છે, વિદ્નો ચાતના જવાથી શુભ ભાવની વૃદ્ધિ
થતા પુણ્યની પણ વૃદ્ધિ થાય છે, નેમજ મત ક્રિયાના
પ્રવૃત્તિ કરતા સાર દર્શનાદિ રૂપભાવ લક્ષ્મી પણ પ્રાપ્ત થાય
છે, તથા પોતાને ઇષ્ટ એવી પ્રભુની પૂજા વિગેરે સહ અનુષ્ઠાનો
કરવાની પ્રબળ ઇચ્છા કરવી તે જ્ઞાસા, તે પછી તે કાર્ય
કરણ તેઓની મેવાભક્તિ કરવી તે ' તત્તિસેવા ' અગ્રજીથી
તે અનુષ્ઠાનો ઉપર હૃદયની લાગણી રાખવી આ સત્અનુષ્ઠાન
ક્રિયાનું લક્ષણ છે, આનાથી ભાવિ ધણેજ પુણ્યનો જન્મ
પડે છે, અને પરપરાએ મોક્ષ મેળવી આપે છે ॥૧૦૧॥
સુદ્યાદિ બોધથી કરાતા અનુષ્ઠાનોના કળ કહે છે

બુદિપૂર્વાણિ કર્માણિ સર્વાણ્યેવદેહિનામ્ ॥

સસાર ફલદાન્યેવ વિપાકવિરસ ત્વત્ ॥૧૨૨॥

અર્થ બુદ્ધિ, જ્ઞાન, અને અમ મોહ, આ પ્રમાણે ત્રણ
પ્રકારનો બોધ પ્રથમ જણાવી આવ્યા છીએ, હવે આ ત્રણ
પ્રકારના બોધનું ફલ જણાવે છે, આના પ્રથમ બુદ્ધિ બોધનું
ફલ કહે છે, આ બોધ પુદ્ગલીઠ વસ્તુની પ્રાપ્તિરૂપ હોવાથી
તેના ત્રણ દોષનું જ્ઞાન આ લાભમા ન હોવાથી પુદ્ગલીઠ
વસ્તુ તરફ અત્યંત આગ્રહિત કરવાથી, બુદ્ધિપૂર્વકના જે જે
શુભાશુભ ક્રમે કરે છે તે સમજી ક્રમે, સામાન્ય પ્રકારે
હોકમા મનુષ્યોને ચાગ ગતિરૂપ મ સાગમા પરિભ્રમણ કરવા
રૂપ કવને આપે છે, જાણુ કે જ્ઞાનપૂર્વક તે પ્રવૃત્તિ ન
હોવાથી, તેમજ પરિભ્રામે મહાનારણ્યનેદના વિપાકે વિરસ
હોવાથી નિષ્કે કદી મનુષ્યોને ભોગવવી પડે છે ॥૧૨૨॥

વિવેચન જગતમા જોવા પણ ઘણા જીવો પડ્યા છે કે જે જે વસ્તુ જોવામા આવે કે તરત તેનો ઉપભોગ કરવા મન લલચાય તેમજ મોઢેથી પણ જોલે છે કે પ્રભુએ આ બધી ચીજો શા માટે બનાવી છે? ઉપભોગની ખાતર જ બનાવી છે આમ કહી તે વસ્તુનો ઉપભોગ છુટે હાથે કરે છે, આવા લલાલિન હિ જીવો બુદ્ધિપૂર્વકના જે જે શુભા-શુભ કર્મો કરે છે, તે તમામ કર્મો ચાર ગતિમા પગિભ્રમણ કરવા રૂપ ફલને દેનાગ છે અને પરિણામે ઘણા કડવો વિપાક મનુષ્યોને ભોગવવો પડવાનો છે ॥૧૨૨॥

જ્ઞાનપૂર્વાણિ તાન્યેવ મુક્તયગ કુલયોગિનામ્ ॥

શ્રુતશક્તિસમાપેશાદનુવન્નફલત્વતઃ ॥૧૨૩॥

અર્થ નાન પૂર્ણાણિ-શુદ્ધ દોષની સમજણ પૂર્વકના પૂર્વોક્ત જે જે કર્મો-શુભ અનુષ્ઠાનો કરે છે તે તમામ કર્મો મુક્તિના અગો બને છે શા માટે, તો કહે છે કે શ્રુતશક્તિ-શ્રુતજ્ઞાન કેવળ શક્તિ તેઓમા હોવાથી, તેમજ તાત્વિક અનુબંધ-શુદ્ધ અત કરણની વિચાર શ્રેતિરૂપ ફલવાળા હોવાથી આ અનુષ્ઠાનો મોક્ષના અગરૂપ બને છે ॥૧૨૩॥

વિવેચન તામલીતાપમે માઠહજ્જર વર્ષ મુખી ઘોર તપશ્ચર્યાહિ વિગેરે અનુષ્ઠાનો કર્યા પણ તે જ્ઞાન પૂર્વકના ન હોવાથી મુક્તિના અગમ્ય તે કર્મો-અનુષ્ઠાનો ન બન્યા, પણ જ્ઞાન પૂર્વકના જે અનુષ્ઠાનો હોત તો મોક્ષ મેલવ આપત, કુલયોગિઓ જે જે અ કરે છે તે જ્ઞાન પૂર્વ કરતા હોવાથી તેઓને તે મોક્ષનું અગ.

છે કુલયોગિઓનું સ્વરૂપ પહેલા જણાવેલ છે વળી આગલ
કહેવામાં આવ્યે, અહીં કુલયોગિઓ લેવાથી ગોત્રયોગિઓ
ને છે તે ન લેવા, જરૂર કે કુલયોગિઓ કરતા તેમાં જ્ઞાન
ઓછું હોય છે, તેમજ અમૃતશક્તિતુલ્ય શુદ્ધજ્ઞાનરૂપશક્તિનો
પ્રવેશ કુલયોગિઓમાં હોય છે, આ શક્તિને લઈ કુલ
યોગિઓને મુખ્ય ગણવામાં આવ્યા છે, તેમજ તાત્વિક શુદ્ધ
અત કબ્જાની વિચાર શ્રેણિને લઈ કુલયોગિઓના અનુષ્ઠાનો
પરમપદના અગમ્ય બને છે ॥૧૨૩॥

असमोदसमुत्थानि त्वेकांतपरिशुद्धित. ॥

निर्वाणफलदायास्तु भवतीतार्थयायिनाम् ॥૧૨૪॥

અર્થ ડોઈપણ પ્રકારના પુદ્ગલિક ફલની ઈચ્છા રાખ્યા
વગર, કરાતા ધર્મના અનુષ્ઠાનો તે અમ મોહ જનિત છે તે
એકાંત શુદ્ધ હોવાના ઘરણની શિષ્ય નિર્બોધફલ-મોક્ષફલને
હેનારા તે અનુષ્ઠાનો બને છે, આ લાભ ભવાતીતાર્થયાયિ
-સમ્યક્ પ્રકારે પરમતત્ત્વ-મોક્ષને બાબતના અને મોક્ષનિકટ
વતિ એવા મહાત્માઓ મેલવે છે ॥૧૨૪॥

વિવેચન ને ને ધર્મના અનુષ્ઠાનો કરે છે, તેમાં
જરાપણ પુદ્ગલિક ભાવની ઈચ્છાનો અશપણ નથી, કેવલ
આત્મક'યાણ કરવાની ભાવનાથી જ કરે છે તે અનુષ્ઠાનો અમ
મોહ કહેવાય છે, મોહગણિત ન હોવાથી, આ અમ મોહથી
કરાતા પૂર્વોક્ત ધર્મના અનુષ્ઠાનો એકાંતથી પરિશુદ્ધ હોવાથી
પરિણામે મોક્ષના ફલને આપે છે, ભવાતીત ને અર્થ પર
મપદ તેને બાબતનાઓ, અર્થાત્ સમ્યક્ પ્રકારે પરમ પદને

બાણનાગ જેઓ હોયછે તે આ લાભ મેળવેછે—મોક્ષ જવાની
તૈયારી જેની થઈ ચુકી છે તેઓ આ લાભ મેળવે છે ॥૧૨૪॥

ભવાતીતાર્થયાયિનું લક્ષણ બતાવે છે,
માકૃતેષ્વિદ્ ભાવેષુ યેષાચેતો નિરુત્સુકમ્ ॥
ભયભોગવિરક્તાસ્તે ભવાતીતાર્થયાયિનઃ ॥૧૨૫॥

અર્થ સામાન્ય પદાર્થો શબ્દ, રૂપ, ગુણ, ગંધ, અને
રૂપર્શ આ વિગેરે પદાર્થોમા જે મહાત્માઓનું ચિત્ત અત -
કરણ નિરુત્સુક બન્યું છે—તે તે પદાર્થોમાથી લાગણી નીકળી
ગઈ છે જેઓની તથા ભવભોગ—મામારિક વિષય સુખોથી
જેઓ વિરક્ત બન્યા છે, એવા જીવો મુક્ત જેવા છે તે ભવાતી-
તાર્થયાયિ કહેવાયછે, ભવમા ચિત્તનો સ્પર્શ નહોવાથી ॥૧૨૫॥

વિવેચન જગતમા જે જે મોહક પદાર્થો છે, અને
જેમા જગતના તમામ જીવો રાત અને દિવસ મચ્છા રહ્યા
છે, આવા પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયસુખો—કામ ભોગો છે,
આ કામ ભોગોમા જે મહાત્માઓનું ચિત્ત—અત કરણ નિરુ-
ત્સુક—નિવૃત્ત થઈ ગયું છે—પાછું હડી ગયું છે નિસ ગપણાને
લઈ, તેમજ ભવભોગ—મામારિક વિષય સુખોથકી જેઓ
વિગ્ન બન્યા છે એવા જીવો મુક્ત કદપા—મુક્ત જેવા છે,
તેઓને ભવાતીતાર્થયાયિ કહે છે, કારણ કે તેઓનું અત -
કરણ મામારિક પદાર્થોને હવે સ્પર્શ કરતું નથી ॥૧૨૫॥

एक एव तु मार्गोऽपि तेषां क्षमपरायण ॥

अस्यामेवमेदेऽपि जलघां तीरमार्गवत् ॥૧૨૬॥

અર્થ ભવાતીતાર્થયાયિ મહાત્માઓનો મોક્ષરૂપ મહે-

લમા જવાનો એકજ માર્ગ છે ચિત્ત વિશુદ્ધિ લક્ષણ તથા
શમભાવમા નિષ્ઠ રહેવું તે, જો કે અવગ્યા ભેદથી ભેદ છે,
શુદ્ધ સ્થાનકના ભેદની અપેક્ષાએ લેવું પડે છે, તો પણ
મોક્ષરૂપી મહેલમા જવાને આ માર્ગ દરેકનો એકજ છે,
જેમ કે સમુદ્રમા આગલ પાછળ ઘણા વહાણો ચાલ્યા કરે
છે, તો પણ આ જઘા વહાણોનો માર્ગ તો કિનારા પર
આવવાનો-ખડર ઉપર આવવાનો એકજ છે ॥૧૭૬॥

વિવેચન જગતમા અનેક દર્શનોને લઈ અનેક વાકા
ઓ પડ્યા છે પણ પરપગએ આખરે ધ્યેય-મોક્ષ મેલવતું
તે દરેકનું એક હોય છે કોઈ દર્શનકાર એમતો કહેતા નથી
કે શાં, દેવ, મોહ, ધર્મો, અશ્વીમાનથી મોક્ષ મળશે, મોક્ષ
મેળવવામાટે ચિત્તની વિશુદ્ધિ તથા શમ ભાવતો દરેક દર્શન
કારા માને છે, આથી મોક્ષ મેળવવા માટે નર્વનો એકજ
માર્ગ છે કે, ચિત્તની વિશુદ્ધિ કરો, મનમા રહેલી અનાદિ
કાળની મલીનવાસના તેને દૂર કરો અને સ્વસ્વરૂપમા સ્થિરતા
કરો, રાગદેવને જાંઘ ડરો આજ મોક્ષનો એકજ માર્ગ છે
જેઓ સસારથી અતીતથર્થ પરમપદની સન્મુખ થયાછે, એવા
જવાતીતાર્થધારિઓ-મોક્ષ રૂપીનગર તરફ પ્રયાણ કરી રહ્યા
છે જો કે આ જવાતીતાર્થધારિઓ શુદ્ધ સ્થાનકના ભેદથી
જુગ પડે છે, તો પણ સમુદ્રમા ચાલતા અનેક વહાણો
આગળ, પાછળ, દૂર, નજીક વિગેરેથી ભેદ જોડે છે તો પણ
તે જઘા વહાણોવાલાઓનો માર્ગ એકજ છે કિનારા ઉપર
જવાનો-ખડર ઉપર પહોંચવાનો માર્ગ જઘાઓના માટે એકજ
છે, તેવી રીતે મોક્ષરૂપી નગર કે મહેલમા પહોંચવાને જઘા
શુદ્ધકાણા વાળા જીવો આમ જુદા પડે છે, તો પણ તે

બધાનો ઇરાદો મોક્ષરૂપી નગરમા પ્રવેશ કરવા ચિત્તવિશુદ્ધિ તથા શમપરાયણ અતઃકરણની નિર્મળતા કરવી, તથા રાગદ્વેષના અભાવથી આત્મસ્વરૂપમા રમણતા કરવારૂપ માર્ગ બધા માટે આ એક જ છે અને આ માર્ગેથી જ બધાઓ પગમપદને મેલવે છે ॥૧૦૬॥

પરમ તત્ત્વત્ત્વ સ્વરૂપ કહે છે
સસારાતીતતત્ત્વ ત્ત્વ પર નિર્વાણસમ્પ્રિતમ્ ॥

તદ્ધ્યેકમેવ નિયમાચ્છન્દમેદેડપિ તત્ત્વત્ત્વ ॥૧૦૭॥

અર્થ સ સસારાતીત એવું તત્ત્વ છે તે તે પ્રધાન નિર્વાણ મહાવાણુ વાસ્તવિક મામાન્ય પ્રકારે શબ્દ ભેદ છતાં પણ નિયમે ઠરીએકજ છે, આગળ કહેવામા આવતા એવા શબ્દો પણ પરમાર્થથી આ એક જ પગમતત્ત્વને જણાવે છે ॥૧૦૭॥

વિવેચન જ્યાં પરમગાતિ છે, જન્મ, જગ, આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, મણુ, ગોડ, હૃષ, શરીર, વિષયો, શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ, વિગેરે જ્યાં ઘર્ષ પણ નથી, માત્ર સ્વસ્વરૂપમા-આત્મ સ્વરૂપમા રમણતા કરવા રૂપ સ સસારાતીતતત્ત્વ-પગમ પ્રધાન નિર્વાણ જેવું નામ છે તે એક જ પગમતત્ત્વ છે, પછી આ પગમતત્ત્વના ભલે અનેક નામો આપો, પણ તે માત્ર શબ્દ ભેદ જ છે, પણ વાસ્તવિક વિચાર કરતાં તે પરમતત્ત્વ અર્થથી એક જ છે ॥૧૦૮॥

આજ વાત બતાવે છે

સદાશિવઃ પરબ્રહ્મ સિદ્ધાત્મા તથાતેતિ ચ ॥

શબ્દેસ્તદુચ્યતેડન્વર્થાદક્રમેવૈવમાદિમિ ॥૧૦૯॥

અર્થ એક જ પરમતત્ત્વને જુદા જુદા દર્શનકારો જુદા

જુદા નામથી-શબ્દથી ઓચન કરે છે, પરંતુ અન્વયને લઈ તે એક જ નિર્વાણને જ જણાવે છે, જેમકે મહાશિવ, પરબ્રહ્મ સિદ્ધાત્મા, તથાતા આ વિગેરે શબ્દોથી તે એક જ તત્ત્વને કહે છે ॥૧૨૮॥

વિવેચન સમાસતીતત્ત્વને દરેક દર્શનકારે જુદા જુદા શબ્દોથી ઓચન કરે છે, પણ આ બધા શબ્દો વાસ્તવિક નિવારણ તત્ત્વને જ અન્વયના યોગથી જણાવે છે તે જ કહે છે, નેયાયિક વિગેરે પરતત્ત્વને મહાશિવ કહે છે આ અન્વયથી બરોબર છે મહાશિવ સર્વકાળ જ્યાં શાંતિ છે ક્યાં પળ અશાંતિ નથી ત્રલોકાલના પરિશુદ્ધ હોવાથી મર્વ અશિવનો અભાવ હોવાથી પરમતત્ત્વને મહાશિવ કહે છે પર પ્રધાન બ્રહ્મ-ઉત્કૃષ્ટબ્રહ્મ બૃહત્ત્વ અને બૃહત્ત્વવડે મહાન અને વિસ્તૃત સદ્ભાવના આલેખન ભૂત હોવાથી પરબ્રહ્મ, કૃતકૃત્ય હોવાથી હવે જેને કાંઈ કરવાપણુ બાકી રહેવ નથી માટે સિદ્ધાત્મા, કાયમ માટે જેમ છે તેમ ગહેવાથી તથા તેતિ, કશું છે કે, ઉપાદાન તથા નિર્મિત કારણથી જેઓ વિકારને પામતા નથી માટે તેને પ્રુવા કહે છે, તથા મર્વ-કાલ એકરૂપ હોવાથી તથાતા કહે છે, તથા ‘વિસયોગાત્મિકા જ્ઞ ફ્ય’-મર્વ સ યોગથી રહિત હોવાથી આ સિદ્ધિને વિસ યોગાત્મક કહે છે, તથા આધિદૈવિક, આધિભૌતિક, તથા આધ્યાત્મિક આપ્રમાણે ત્રણ પ્રકારના હુ બધી રહિત હોવાથી મુકિતને ત્રિદુ બપગ્વિર્જતા કહે છે, અત્યંત જીવની રાશી હોવાથી મુકિતને ભૂતકોટિ કહે છે, ઈર્મનો ક્ષય થવાથી જીવને પરમક્ષ્ણ આપનાર હોવાથી મુકિતને ભૂતાર્થ ફલદા કહે છે, આ પ્રમાણે અનેક શબ્દો વડે તે પરમતત્ત્વ-નિર્વા-

ણને જણાવે છે, અન્વયનો યોગ તથા ઉક્તનીતિથી તે તમામ શબ્દો એકજ પરમતત્વને જણાવે છે શબ્દો ભિન્ન છતાં પણ અર્થમા ફેર પડતો નથી, માટે પરમતત્વ એકજ છે ॥૧૦૮॥

કેમ આમ છે તે કહે છે

તદ્વક્ષણાવિસવાદાન્નિરાગમનામયમ્ ॥

નિષ્ક્રિય ચ પર તત્ત્વ યતો જન્માગ્રયોગત ॥૧૦૯॥

અર્થ ઉપર જે જે નામો પરમતત્વના કહી આવ્યા તે બધા નામોને નિર્વાણના લક્ષણની માથે વિનવાદ આવતો નથી, તેમજ બીજા નામો પણ બતાવેછે, જેમાથી આબાધા પીડા નીકળી ગઈ છે તેને નિરાબાધ કહેછે, જેમાથી દ્રવ્યરોગ તથા ભાવરોગ નીકળી ગયો છે તેને અનામય કહે છે, ગણના અભાવથી કર્તાવ્યનો અભાવ વધાથી તેને નિષ્ક્રિય કહેછે, જે કારણથી જન્મ, જરા, મરણ, રોગ, શોઝવિગેરનો આમા અભાવ હોવાથી પરમતત્વ આવા પ્રકારનું હોયછે ॥૧૨૬॥

વિવેચન દરેક દર્શનદાગેએ પરમતત્વનું જે જે લક્ષણ બાંધ્યું છે, તે લક્ષણ આ નિર્વાણ લક્ષણતત્વ માથે જરાપણ વિનવાદ આવતો નથી આ પ્રમાણે જુદા જુદા અનેક શબ્દોથી પરમતત્વને શબ્દોએ હોતે વાસ્તવિક પરમ તત્વ એકજ અને એકરૂપ છે, તે પરમતત્વને ભલે જુદા નામથી બોલાવો પણ તેના અર્થમા ફેર પડતો નથી ॥૧૦૯॥

આ બધાનું રહસ્ય જણાવે છે

જ્ઞાતે નિર્વાણતત્ત્વેઽસ્મિન્નસમોદેન તત્ત્વત ॥

મેક્ષાવતાં ન તદ્ભક્તૌ વિવાદ ઉપપન્નતે ॥૧૩૦॥

અર્થે અસ મોહ ભોધથી આ નિવાણ તત્ત્વનો નિશ્ચય
નહો છતે પરમાર્થથી બુદ્ધિવાનોને નિવાણ તત્ત્વ વિષય ભક્તિ
કરવામા વિવાદ ઉત્પન્ન થતો નથી ॥૧૩૦॥

વિવેચન સતચિદાનંદ અગ્રણ્ય નિર્વાણ તત્ત્વનો આ
પ્રમાણે નિશ્ચય અસ મોહ ભોધથી વાસ્તવિક થયે છતે પ્રેક્ષ-
વતા-વિચારપૂર્વક કાર્ય ઠગનાગ બુદ્ધિવાનોને નિર્વાણ તત્ત્વની
સેવા કરવામા-મોક્ષને લાયક યોગ્ય અનુધાનનું સેવન કરવા
રૂપ ભક્તિ કરવામા વિવાદ ઉત્પન્ન થતો નથી, કાગ્જુકે તત્ત્વ
જ્ઞાનમા ભેદ નહોવાયી અને તત્ત્વજ્ઞાનમા ભેદ નમળેતો બુદ્ધિ
મત્તામા વિગદ આવે અનેતો બુદ્ધિમાનજ ન ગણાય ॥૧૩૦॥

મર્ગપૂર્વક ચૈતનિયમાદેવ યત્તિસ્થિતમ્ ॥

આસન્નોઽયમ્બુમાર્ગેન્નદ્વેદસ્તત્કથ્ય ભવત્ ॥૧૩૧॥

અર્થે નર્વણપૂર્વક આ નિર્વાણતત્ત્વ નિયમે કની રહેલ
છે, કારણકે અસર્વજ્ઞ નિર્વાણતત્ત્વને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી,
સર્વજ્ઞ લક્ષણ અણુ-વાડો નહિ એવો આ મોક્ષનો નજીક
માર્ગ છે આ માર્ગમા “તદ્ભેદ” સર્વજ્ઞ બાબત મતભેદ
કેમ હોઈ શકે ? ॥૧૩૧॥

વિવેચન પરમ શાંતિરૂપ નિર્વાણતત્ત્વનો નિર્ણય ઉપર
કની આ ચાછીએ, આ નિર્વાણતત્ત્વની પ્રાપ્તિ નહો કાલનું જ્ઞાન
થવારૂપ સ્વરૂપ પછાની પ્રાપ્તિ થયા સિવાય કદિ થઈ શક્તિ
નથી આ નર્વણપૂર્વક પ્રાપ્ત થયું એટલે નિર્વાણતત્ત્વની નજીક
પોઆ છીએ એમ અમજલુ, આને લઈ ગુરુશ્રી જણાવે છે
કે સર્વજ્ઞપૂર્વક નિર્વાણતત્ત્વ નિયમે કની ચિયત છે-પ્રાપ્ત થાય

છે, અને નિર્વાણનો આ નજીક અને સગલ-નિદ્દો માર્ગ છે, સર્વજ્ઞની પ્રાપ્તિ થયા મિવાય નિર્વાણતત્ત્વ મળતુ નથી અને લઈ સર્વજ્ઞતત્ત્વમા બુદ્ધિમાનોને લેદ કેમ હોઈ શકે ? ॥૧૩૨॥

સર્વજ્ઞ એક છે તો દેશના લેદ કેમ છે ?

चित्रा तु देशनैतेषां स्याद्विनेयानुगुण्यत. ॥

यस्मादंते महात्मानो भवव्याधिभिपग्धराः । १३२ ॥

અર્થ આ સર્વજ્ઞો જધા એક સ્વરૂપ છે તો તેઓની દેશના-તત્ત્વજ્ઞાનની બાળતોમા લિજ્જતા કેમ પડે છે ? ઉત્તર આપે છે કે-શિષ્યને શુણુ જેવી રીતે થાય તેવી રીતે દેશના આપે છે કાણુકે તે માહાત્માઓ સ સારરૂપ વ્યાધિનો નાશ કરવાને ઉત્તમ પ્રધાન વૈયો છે ॥ ૧૩૨ ॥

વિવેચન શ્રીમાન્ હરિભક્ત સૂરીધરજી મહારાજ માખ્યદર્શનકાર કપીલ કૃષ્ણી બૌદ્ધદર્શનકાર મુગત રૂપી વિગેરેને સર્વજ્ઞની કક્ષામા મુકે છે, તે તેઓની માન્યતાને અનુસારે જણુવુ આ કપિલ, મુગત વિગેરે સર્વજ્ઞોની દેશના ચિત્રા-નાના પ્રકારની છે, જેમકે, સાખ્યદર્શનકાર કપિલકૃષ્ણી કહે છે કે આ આત્મા નિત્ય છે, ત્સારે બૌદ્ધમતવાળા મુગતાઆચાર્ય કહે છે કે આત્મા અનિત્ય છે આવા જે ભેદો બેરામા આવે છે તે તથા પ્રકારના શિષ્યોને લાલ જેવી રીતે થાય તે પ્રમાણે દેશના આપેછે જેમકે કપિલમતવાળા આત્માને નિત્ય માનેછે આ બીના પણ અપેક્ષાએ મત્ય છે ભવિષ્યમા થનારા પર્યાયોનો નાશ લક્ષ્યમા રાખીને પર્યાયોને જોણુ ઠગી અને દ્રવ્યને મુખ્ય ગણી જે દેશના આપે છે તે નિત્ય દેશના સમજવી, પુદ્ગલીક

દક્ષિણ વસ્તુના લોભની આગ્રહાવાળા પ્રાણીને આગ્રિ તે વસ્તુની અનિત્યતા બતાવવાને ખાતર દ્રવ્યને ગોણ કરી પયોયોને મુખ્ય કરી જે દેશના આપે છે તે અનિત્યદેશના મુગમમત વાળાની નમજવી, આ પ્રમાણે દરેક વસ્તુમા અન્વય અને વ્યતિેક ધર્મો રહેલા છે, તેને તે સવજ્ઞો નથી જાણતા તેમ નથી, નહિ તો તેઓ સર્વજ્ઞો નજ કહેવાય આ પ્રમાણે અપેક્ષા લક્ષમા રાખી તથા પ્રકારના ગુણ જોઈને અપાતી દેશના તે અદ્વૃષ્ટ દેશના છે, ઘરણકે આ ચર્વણ માહાત્માઓ છે તે મ સારસ્વી વ્યાધિ તમામ જીવોને લાગી છે અને તેને લઈ જન્મ-જરા-મરણ-આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના અગ્રેક દુખો મહાન કે રહ્યા છે તેઓનો મોગ નાશ કરવાને તેઓ શ્રી ઉત્તમ વૈદ્ય કામ કરે છે, ॥ ૧૩૩ ॥

આથી શુ મમજ્ઞુ તે કહે છે

યસ્ય યે પ્રકારણ લીજાધાનાદિસમ્ભવ. ॥

સાનુરંધો ભવત્યેતે તથા તસ્ય જગુસ્તત્ ॥ ૧૩૩ ॥

અર્થ જે માણસને જે દેશનાથી ખીન્નધાનનો સભવ જોવેછે તેને તે પ્રકારે તે મહાત્માઓ ઉપદેશ કરે છે આથી સાનુગન્ધ શુદ્ધહૃદયની લાગણી થાય છે ॥ ૧૩૩ ॥

વિવેચન આ મહાત્માઓ કેવલજ્ઞાનથી જોઈ રહ્યા છે કે આ જીવ કઈ દેશનાથી પ્રતિબોધને પામશે તે વાત લક્ષ્યમા નખી પછી નિત્ય દેશના આપે છે અને આ દેશનાથી અનેક ભવ્ય જીવોના હૃદયમા પહેલા ઝહી આવ્યા એવા યોગના ખીનેનુ આધાન-ગ્રાપન કરેછે, તથા સ સારથી

ઉદાસીન વૃત્તિલાવી સાનુબંધ-હૃદયને શુદ્ધ કરે છે, તથા ઉત્તરોત્તર શુભની વૃદ્ધિ થાય તેવી ગીતે આ સર્વજ્ઞો તેઓને ધર્મ દેશના આપે છે ॥૧૩૩॥

બીજી ગીતે દેશના લેદને કારણ કહે છે

एकापि देशर्नतेषां यद्वा श्रोतृविभेदतः ॥

अचिन्त्यपुण्यसामर्थ्यात्तथा चित्रावभासते ॥૧૩૪॥

અર્થ યદ્વા અથવા સર્વજ્ઞ ભગવાનોની એક પણ દેશના શ્રોતાઓના લેદને લઈ તથા અચિંત્યપુણ્યના સામર્થ્યને લઈ નિત્યાદિ પ્રકારવડે જુદી જુદી દેખાય છે ॥૧૩૪॥

વિવેચન પહેલા સર્વજ્ઞ ભગવાનોની દેશનાની લિન્ન-તાનુ કાળજી શિષ્યોને જેની રીતે શુભ થાય તે પ્રમાણે દેશના આપવાનું કારણ જણાવ્યું અહીં હવે બીજું કારણ બતાવે છે કે તમામ સર્વજ્ઞ ભગવાનોની દેશના તેઓના સુખમાથી નીકળેલી "एकापि देशना" દેશના એક છે છતાં શ્રોતાઓના લેદને લઈ-દરેક શ્રોતા એક મરખા જ્ઞાનવાળા હોતા નથી, આ જ્ઞાનના ભેદોને લઈ દરેક શ્રોતા પ્રભુની વાણી એક મરખી ગીતે જીવી શકતો નથી આને લઈ દેશનામા ભેદ પડે છે, તથા તથાલબ્યતા દરેક જીવોની એક-સરખી નથી જેની નીકટ તથાલબ્યતા હોય છે તે જો દેશના માગી રીતે જીવી શકે છે, બીજાઓ જીવી શકતા નથી-બ્રહ્મ કરી શકતા નથી આ કારણોને લઈ દેશના જુદી ભાને છે, તથા અચિંત્ય પુણ્યના સામર્થ્યને લઈ મામા જીવોને પ્રતિબોધ કરવાનું ઉપાજીત કરેલ

કર્ન વિપાકને લઈ દેશનામા ભિન્નતા દેખાય છે, પ્રભુના સમવમરણમા અનેક હોવો દેશના ગાબગવા આવતા હતા ત્યાં પ્રભુની વાતી દેક હોવાના માટે એક સરખી હતી છતા પ્રભુના અતિશયને લઈ દરેક હોવો પોતપોતાની ભાષામા જાણતા હતા, અને દેક હોવો એમ નમજતા હતા કે પ્રભુ અમને ઉદ્દેશીને કહે છે આ પ્રમાણે દેશના એક છતા નિત્યાદિ પ્રકારવડે દરેક હોવાને જુદી જુદી દેશના ભામે છે ॥૧૩૪॥

આથી ગુણ નથી તેમ નથી ગુણ છે તે કહે છે

यथाभव्य च सर्वेषामुपकारोऽपि तत्कृतः ॥

જાયતેઽવ્યતાપ્યેવમસ્યા સર્વત્ર સુસ્થિતા ॥૧૩૫॥

અર્થ જાન્યતાને અનુમારે તમામ હોવાને ઉપગાર દેશનાથી થાય છે, અને લઈ પ્રભુ દેશનાને અવધ્યપણુ છે કોઈ જગ્યાએ નિષ્ફલ જતીનથી, સર્વજગ્યાએ સુસ્થિત છે ॥૧૩૫॥

વિવેચન પ્રભુની દેશના એક છતા, અનેક રીતે હોવાને આશ્રિ અવલા ૧ થાય છે, આનાથી હોવાને અવશ્ય લાભ થાય છે, તેજ વાત બતાવે છે, કે જે હોવાને જેવા પ્રકારનું લવ્યત્વપણુ મળેલ છે તે હોવાને તેના અનુસારે પ્રભુની દેશનાથી બધાને ઉપકાર-ગુણ થાય છે આથી પ્રભુની દેશના અવધ્ય જણાય છે, અવશ્યે કરી દરેક હોવાને લાભ થાયજ, સર્વ જગ્યાએ માગીરીતે દેશના સ્થિત છે ॥૧૩૫॥

બીજી રીતે દેશનાનો ભેદ કહે છે

यदा तत्तन्त्रयापेक्षा तत्कालादिनियोगत ॥

ऋषिभ्यो दक्षना चित्रा तन्मૂलेपापि तत्તત ॥૧૩૬॥

અર્થ અથવા તે તે નયનીઅપેક્ષાને આશ્રિ તથા તે તે કાલના મળાધને લઈ કપિલાદિ ઋષિઓએ નાના પ્રકારની દેશના આપી છે, આ દેશના પણ સર્વજનદેશનાની મૂળ-વાળી છે પરમાથથી, નિર્મૂલ નથી ॥૧૩૬॥

વિવેચન અથવા દેશના નાના પ્રકારની બીજી રીતે બતાવે છે કે તે તે નયોને આશ્રિ, દ્રવ્યાસ્તિકનય દ્રવ્યોને સુખ્યત્વે માને છે, અને પર્યાયોને ગૌણ માને છે, પર્યાયાસ્તિક નય પ્રયાયોને સુખ્ય માનેછે, અને દ્રવ્યોને ગૌણ માને છે, તથા તે તે કાલાદિના યોગથી, સુસુમ, હ્રુમ, હ્રુમમાદિ વાલને આશ્રિકપિલાદિ ઋષિઓએ અનેકપ્રકારની દેશનાઆપી છે,આ દેશના નિર્મૂલ નથી, પણ સર્વજનમૂલા દેગનાછે-સર્વ-જ્ઞાના પ્રાપ્ત થયેલછે પરમાર્થથી સર્વજનાપ્રવચનનેઅનુસારે પ્રવૃત્તિ કરવાથી સર્વજન મૂલા દેશના તેઓની છે ॥ ૧૩૬ ॥

આ બીના ચાલુ રૂપિઓમા ભેડે છે

તદભિપ્રાયમજ્ઞાત્વા ન તતોડ્યાગૃહશ્ચ સતામ્ ॥

યુજ્યતે તત્પ્રતિક્ષેપો મહાનર્થકર. પરઃ ॥૧૩૭॥

અર્થ સર્વજના અભિપ્રાયને જાણ્યા સિવાય અર્વાદ દિષ્ટિવાળાપ્રમાતાઓએ સર્વજનાઅભિપ્રાયનો તિગ્ગા કદિપણ કર્યો નહિ કારણકે તે મહાન્ અનર્થને કરનાર છે ॥૧૩૮॥

વિવેચન આજકાલનાવિત કાવાદિ અર્ધદ્રવ્યો મામાના અભિપ્રાયને જાણ્યા વગર એકદમ તેઓનું ખડન કરવા બેઠી જાય છે તેઓને મમબલવતા સૂરીશ્વરજી મહાગજ જણાવે છે કે સર્વજન પ્રભુના અભિપ્રાયને જાણ્યા સિવાય વર્તમાન

દષ્ટિવાળા એવા પ્રમાતા-સત્પુરૂષોએ તત્પ્રતિષેષ-સર્વજ્ઞના
અભિપ્રાયનો તિરસ્કાર કે ખડન કદિ ન કરવું કારણકે તે
પ્રતિષેષ છે તે મહાન્ અનર્થને કરવામા પ્રધાન કારણ છે
અવિધ્યમા મહાન્ દુર્ગતિને દેનાર બને છે ॥૧૩૭॥

આ વાત દૃષ્ટાત આપી જણાવે છે

નિશાનાયવતિશ્લેષો યયાન્ધાનામસગત ॥

તદ્મમેદપરિકલ્પશ્ચ સર્થૈર્વાર્તામ્હશામયમ્ ॥૧૩૮॥

અર્થ જેમ આધળા માણુનો ચદ્રમાનો પ્રતિષેષ-નિષેધ
કરે આ અસગત-અયુક્ત છે, તેમજ ચદ્રના કોઈની કંપના
કરવી આ જેમ અયોગ્ય છે, તેવી રીતે વર્તમાન દષ્ટિવાળા
જીવોએ સર્વજ્ઞનો પ્રતિષેષ કરવો તે, તેનાજેવો છે ॥૧૩૮॥

વિવેચન જે વસ્તુ આપણાથી હજારો કોષ દૂર પડી
હોય, જેને આપણે જાણતા પણ ન હોઈએ નજરે પણ
ક્યારે જોઈ નથી, આવી વસ્તુ જાણત આપણે તેનો નીકાલ
કરવા-દે સહો આપવા તૈયાર થઈએ આ જેટલી મુર્ખતા છે
તેટલી સર્વજ્ઞના અંગે તેઓની કેશના વિગેરેમા તર્કવિર્તક
કરવા તેપણ એટલી મુર્ખતા છે આ વાતને દૃષ્ટાત આપી
મમજાવે છે કે કેટલાક આધળા માણસો છે, કે જેઓને
જન્મથી ચક્ષુઓ નથી તેમજ ચદ્રમાને પણ ક્યારે જોયો
નથી આવા અધ માણસો ચદ્રમા જાણત કે પના કરે કે
ચદ્રમા વાઢો છે, ગોળ છે, ચતુરસ્ર છે, તેમજ ચદ્રમા ઊંજ
નાહ, આ વિગેરે બેની કંપના તથા તિરસ્કાર કરવો કે ચદ્ર
મા છેજ નહિ, આ જેમ અસગત-અયોગ્ય છે, તેટલુંજ વર્ત

માન દષ્ટિવાળા જીવો-સર્વજ્ઞબાળત કે તેમની દેશનાબાળત કે જે વસ્તુને પોતે જોઈ પણ નથી, તે બાળતની કલ્પના કરવી કે નિષેધ કરવો તે પણ અમ્મ ગત અને અયોગ્ય છે ॥૧૩૮॥

આના અંગે હિત શીક્ષા આપે છે

न युज्यते प्रतिक्षेपः सामान्यस्यापि तत्सताम् ॥

आर्यापवादस्तु पुनर्जिह्वा छेदाविको मतः ॥૧૩૯॥

અર્થ મામાન્ય માણુમનો પણ તિરસ્કાર કરવો મુનિ-ઓને-માહાત્માઓને વાજબી નથી, તો પછી આર્યાપવાદ-સર્વજ્ઞનો અપવાદ અવર્ણવાદ બોલવો તેતો જીજ્ઞાસુનો છેદ કરવો તેના કરતા પણ અધિક માનેલ છે ॥૧૩૯॥

વિવેચન શાસ્ત્રકાર મહારાજ જણાવે છે કે સર્વ શુદ્ધ સપના વિતગગ પગ્માત્મા કે બાકી દરેક જીવોમા ઓછા વધુ હોયો તો રહેલા હોય છે, તો પછી આપણા પોતાના હોયો જોવા અને તેને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવો, પણ ખીન્નઓના હોયો જોવાથી આપણને ઠાઠપણુ લાભ થવાનો નથી, આ ખીના શુદ્ધત્રી જણાવે છે કે મામાન્ય માણુસોના હોયો જોવા તથા અવર્ણવાદો બોલવા તેમજ તેઓનો તિરસ્કાર કરવો વિગેરે સત્પુરુષોને કરવાયોગ્ય નથી, તો પછી આર્યાપવાદ-સર્વજ્ઞ પ્રભુનો અવર્ણવાદ-સર્વજ્ઞ પ્રભુની દેશનાનો અવર્ણવાદ જે બોલવો છે, તેતો જીવો ઇન્દ્રિયનો ઝેદ કરવો તેના કરતા અધિક માનેલ છે, તથા પ્રકાગ્ના પ્રત્યપાયો-અન્યલવમા જીવો છેદ કરવા કરતા પણ અધિક દુ ખો પ્રાપ્ત થાય છે ॥૧૪૦॥

આજ બીના જણાવે છે

કુદૃષ્ટ્યાદિવન્નો સન્તો માપન્તે માયસ ક્વચિત્ ॥

નિશ્ચિત સારયૈ૨ કિં તુ સત્વાર્યકૃત્સદા ॥૧૪૦॥

અર્થ પ્રાચે કરી કુદૃષ્ટિ-મિથ્યાદૃષ્ટિની માફક મુનીઓ માહાત્માઓ બિલત્મશબ્દો કહિ પણ બોલતા નથી, ત્યારે ડેવી રીતે બોલે છે, નિશ્ચિત-સદેહ વગરનું, તથા સારવાણુ પણ નકામું નહિ તેમજ “સત્વાર્યકૃત્” પરાર્થને કરવાનું શીલ છે જેને આવી ભાષા નીરતર બોલે છે ॥૧૪૦॥

વિવેચન પદ્મવણાલસૂત્ર તથા કશવૈકાલિકસૂત્ર વિગે રેમા ઘણા ઠેકાણે ભાષાનું સ્વરૂપ બતાવેલ છે, આમા કેટલીક ભાષા બોલવા લાયક છે, અને કેટલીક બોલવા લાયક નથી, આ ભાષાનું સ્વરૂપ બરોબર બહુતો હોય તોજ તે મુનિ પદને લાયક ગણાય છે, મતલબ કે સામાને અગ્રિય લાગે એવી ભાષા પણ ન બોલવી, પ્રીય, પથ્ય, હીતકારી, તથા સત્ય, નામાને અપ્રીય લાગે એવી ભાષા મત્ય હોય તો પણ ન બોલવી, આ સાચીય ફરમાન છે, આજ બીનાને અગે જણાવે છે કે મિથ્યાદૃષ્ટિની માફક મુનિઓ-સતપુરૂષો કદાપિ કુત્સ્યશબ્દ-બિલત્મ શબ્દવાળી ભાષા પ્રાચેકરીને બોલતા નથી, પણ શાસ્ત્રથી નિશ્ચિત કરેલ, સદેહવગરની, તથા સારવાળી-જે માણવાની બીજને લાભ થાય એવી, પણ રાજકથા, દેશકથા, ભજ્જાકથા, તથા સીકથા, આવી કથા કહિ બોલે નહિ, તથા પરાર્થ કરણુ શીલવાળી-દરેક જીવોનેજે ભારાથી સારો લાભ થાય તથા પરોપકાર કરવામા તમામ જીવો સદા તત્પર થાય આવી ભાષા બોલવી ॥૧૪૦॥

આ બીનાનો હવે ઉપસ હાર કરે છે,

નિશ્ચયોઽતીન્દ્રિયાર્યસ્ય યોગિજ્ઞાનાદ્દતે ન ચ ॥

અતોઽપ્યત્રાન્વકલ્પાના વિવાદેન ન કિંચન ॥૧૪૧॥

અર્થ અતીન્દ્રિય અર્થ—સર્વજ્ઞ વિગેરે તેનો નિશ્ચય યોગિ માહાત્માઓના જ્ઞાન સિવાય થતો નથી આ કારણથી સર્વજ્ઞના અધિકારમા અન્વકલ્પા—અતત્વદર્શિ—છદ્મસ્થો ને વિવાદ કરવાવડે કાઈ પણ ક્ષણ નથી ॥ ૧૪૧ ॥

વિવેચન છદ્મસ્થજીવો કે જેને મ પૂર્ણ જ્ઞાન નથી તેઓ મમીપમા રહેલ વસ્તુને જ ભેઈ શકે છે, પણ ભૂત કાળમા થઈ ગયેલ વસ્તુને ભેઈ શકતા કે જાણી શકતા નથી, કેટલીક રૂપી તથા અરૂપી વસ્તુઓ પણ એવી છે કે મમીપમા રહેલ હોય તો પણ છદ્મસ્થ જીવો ભેઈ શકતા તથા જાણી શકતા પણ નથી તો પછી અતીન્દ્રિય અર્થો, ધર્મ, સ્વર્ગ, નરક, સર્વજ્ઞ, ધર્માન્વિતક વાચાદિ વિગેરે પદાર્થો જે આપણી દૃષ્ટિ મર્યાદા બહાર છે તેનો નિશ્ચય સવજ્ઞ જ્ઞાનવાળા યોગિ માહાત્માઓ જ કરી શકે છે, તે સિવાય બીજાઓ કરી શકતા નથી, યોગિ જ્ઞાનથી જ સર્વજ્ઞની સિદ્ધિ થાય છે આ કારણને લઈ સર્વજ્ઞના અધિકારમા “અન્વકલ્પાના” વિશેષ પ્રકારે તત્ત્વને જોનારા નહિ એવા છદ્મસ્થોએ, વિવાદ કરવા જરૂર નથી, આ વિવાદ કરામા પરિણામની જે ધારા છે તેનો નાશ થયા સિવાય ક્ષણ મળવાનું નથી, જગડામા પરિણામની ધારા કલુશીત બની કર્મબંધ કરવા સિવાય બીજો લાલ નથી ॥૧૪૧॥

ન ચાનુમાનવિષય एषोऽर्थस्तत्त्वतो मतः ॥

ન ચાનો નિશ્ચય સમ્યગન્યગ્રાપ્યાહ ગ્રીધનઃ ॥૧૪૨॥

અર્થ સર્વજ્ઞ વિશેષ લક્ષણ આ અર્થ છે તે અનુમાન, ઢે, યુક્તિ પ્રમાણનો વિષય પરમાયથી છેજ નહિ, તેમજ આ અનુમાનથી સર્વજ્ઞનો સમ્યક્ પ્રકારે નિશ્ચય પણ થતો નથી, આ બાબતમા બીજે ઢેકાણે ધીધન ભર્તૃહરિ કહે છે ॥૧૪૨॥

નિવેચન જેટલા જેટલા અર્તાદ્રિયઅર્થો સર્વજ્ઞ વિગેરે છે તે બધાનો નિશ્ચય યોગિ નાનની યર્ધ શકે છે, પણ અનુમાનથી જે ઉપમાનપ્રમાણથી જે તર્કપ્રમાણથી સર્વજ્ઞ લક્ષણ અર્તાદ્રિય અર્થનો નિશ્ચય હદિ થઈ શકે નહિ, કારણકે આ પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણો મમીપમા રહેલ વસ્તુનેજ સિદ્ધ કરવામા સમર્થ છે, પણ દૂર રહેલ અર્તાદ્રિય વિષયને ગ્રહણ કરી શક્તા નથી, આથી આ પ્રમાણો સમ્યક્ રીતે અર્તાદ્રિય અર્થનો નિશ્ચય કરી શક્તા નથી, આ બાબતમા બીજે ઢેકાણે સામાન્ય અર્થમા ધીધન ભર્તૃહરિ આ પ્રમાણે જણાવે છે

જે જણાવે છે તે કહે છે

यत्नेनानुमितोऽप्यर्थः कुशलैरनुमातृभिः ॥

अभियुक्तनरैरन्यथैवोपपाद्यते ॥ ૧૪૩॥

અર્થ ભર્તૃહરિ જણાવે છે કે અન્વય વ્યતિરેઢ વિગેરે હેતુના સ્વરૂપને જાણવામા કુશળ એવા પ્રમાતા વડે પ્રયત્નથી અનુમિતકેવા-નિશ્ચિત કરેલા એવા પણ અર્થને તેના કરતા પણ ચડીયાતા એવ બીજા અન્વય વ્યતિરેઢ વિગેરે હેતુના

સ્વરૂપને જાણનારા પ્રમાતાઓ તે અર્થને બીજી રીતે નિશ્ચય કરે છે-મૂલ અર્થને ઉલટાવી બીજી રીતે નિશ્ચય કરે છે ॥૧૪૩॥

વિવેચન ગાસકાગ મહારાજ જણાવે છે કે જગતમા જેટલી યુક્તિઓ છે, તેના કરતા કુયુક્તિઓ વધારે છે એટલે એક વાદિ એકવસ્તુને સિદ્ધ કરવા અનુમાન કરે છે ત્યારે બીજા વાદિ તે વસ્તુને બીજી રીતે સિદ્ધ કરે છે આથી આ વાદવિવાદનો અતઃકદિ પણ આવતો નથી, અને અર્તીદ્રિય વસ્તુતત્ત્વનો નિશ્ચય અનુમાનાદિ પ્રમાણોની કદિ થતો પણ નથી આજ વાતને આગલના શ્લોકથી ચોકસ કરી આપે છે ॥૧૨૫૩॥

નિશ્ચય બતાવે છે

જાયરન્હત્તુવાદેન પદાર્થા યગ્તીન્દ્રિયા ॥

કાલેનૈતાયતા માક્ષે. કૃતઃ સ્યાત્તેષુ નિશ્ચય. ॥૧૪૪॥

અર્થ અનુમાન પ્રમાણવડે જો અર્તીદ્રિય પદાર્થો મર્વજ્ઞાદિ વિગેરે જાણવામા આવે-નિશ્ચય કરવામા આવે તો આટલા કાલમુધિમા તાર્કિકોએ અર્તીદ્રિય અર્થોને વિષે નિશ્ચય કયો હોત? અર્થાત્ હજી મુધી નિશ્ચય કયોજ નથી ॥૧૪૪॥

વિવેચન પ્રભુ મહાવીર દેવના વખતમા પણ જ્ઞાન વાદિ અનાનવાદિ, ક્રિયાવાદિ, વિનયવાદિ વિગેરે ત્રણોને ત્રેપક પાળડિઓ પ્રભુના સમજમરણમા આવતા હતા છતા પોતાના નિશ્ચયોનો નિર્ણય મર્વજ્ઞાની સમક્ષ પણ કરી શક્યા ન હી પ્રભુની પાને જઈ પુછેતો તેનો નિર્ણય થાય ને ? વળી સમવમરણમા દેશના ગાલજતા કાઈપણ વસ્તુ સમજે

પણ સમવમરણથી બહાર ગયા એટલે હતા એવાને એ
આથી પ્રભુ મહાવીરના મમયલી માઠી આજ સુધીના
પર્યંત કોઈપણ તાર્કિક અનુમાન પ્રમાણથી ઠોષ પણ
દ્રિય વસ્તુનો નિર્ણય કરી શક્યા હોત ? અર્થાત્ હજી
કોઈપણ મતનો કે કોઈપણ અર્તદ્રિય વસ્તુનો નિર્ણય
પણ અર્વાગદ્વિષ્ટિ એવે કરેલ નથી ॥૧૪૪॥

न चैतदेव यत्तस्माच्छुष्कतर्कैर्ग्रहो महान् ॥

મિત્યાભિમાનહતુત્વાપ્યાજ્ય વચ્ચ મુમુક્ષુભિઃ ॥૧૪૫॥

અર્થ “નચયતતપય આ પ્રમાણે સર્વજ્ઞનો
કુતર્કશ્રી વિષમ શ્રદ્ધથી થતો નથી, તે કારણથી આ શુ
શ્રદ્ધમહાન્ અતિશેદ્ર-ભય કર મિથ્યાઅભિમાનનો હેતુ
મોક્ષના ઈન્છક એવા મુમુક્ષુઓએ તેનો ત્યાગ કરવો ॥

વિવેચન અત્યાર સુધિમા કુતર્કશ્રી વિષમ
બાબતમા જે જે બીના જણાવવામા આવી, અને
વસ્તુ તત્ત્વનો નિર્ણય પણ થતો નથી, તથા તે કેટલે
અનર્થને કરે છે તે તમામ બીના લક્ષ્યમા રાખી
ઈન્છક એવા મુમુક્ષુઓએ આ શુષ્ક તર્કશ્રદ્ધ છે તે
મતિભયકર મિથ્યાઅભિમાનનો હેતુ હોવાના કારણે તે
કરવો કેન્નેથી વેગમ વે ૧૫૬ પ્રાપ્ત થતાવાર હાગે નહિ

ग्रह सर्वत्र तत्त्वेन मृमुक्षूणामसमनः ॥

મુક્તી ધર્મા અપિ પ્રાયસ્ત્યક્ત્વ્યા ક્ષિમનેન તત્ત્વ

અર્થ તમામ વસ્તુમા પરમાર્થથી મુમુક્ષુઓ
શ્રદ્ધ રાખવો અમ ગત-અમુખ્ત છે-રાખવોનો જોવો

મુક્તિમા પ્રાપ્તે કૃત્રિને ધર્મોનેા પણ ત્યાગ કરવો પડે છે
તો પછી આ શુદ્ધતર્કના આગ્રહ વડે શુ ? કાઈ નહિ ॥૧૪૬॥

વિવેચન પહેલા ત્રણ પ્રકારના યોગોનું સ્વરૂપ બતા-
વતા સામર્થ્ય યોગના બે ભેદ પાડ્યા હતા તેમા પહેલો ભેદ
ધર્મ મન્યાસ નામનો છે, આ યોગઆઠમા શુભુઠાણાથી માડી
તેરમા મુધિ હોયછે, પછી યોગ સન્યાસ ચઉદમે શુભુઠાણે પ્રાપ્ત
થાયછે અહીં આઠમે શુભુઠાણે ક્ષપક ત્રેણી માડી તેરમે શુભુઠાણે
પોચતા, ક્ષયોપશમ ભાવના જ્ઞાન દર્શન, આરિત્ર વિગેરે ધર્મોં છે,
તેનો ત્યાગ કરવો પડેછે, તે નય એટલે ક્ષાયિઠ ભાવના જ્ઞાન
દર્શન અને આગ્રિ પ્રાપ્ત થાય છે અહીં હવે કહેવાનું કે
મુક્તિમા જતી વખતે-કેવલ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતી વખતે ક્ષયો-
પશમભાવના જ્ઞાન, દર્શનાદિ ધર્મોં જ્યાં ત્યાગ કરવા પડે
છે તો પછી આ શુદ્ધ તર્ક પ્રતે આગ્રહ રાખવાનું શુ પ્રયો-
જન ? તેને છોડી દેવો એજ શ્રેષ્ઠ છે, અહીં મૂળમા પ્રાયશબ્દ
કહેલ છે આથી એમ જણાવે છેકે મુક્તિમા ક્ષાયિક ભાવના
જ્ઞાન દર્શનાદિ ધર્મોં હોય છે પણ ક્ષયોપશમ ભાવના જે
ધર્મોં છે જ્ઞાનાદિ, તે ત્યાગ કરવા પડે છે, અને તે ત્યાગ
થાય ત્યારેજ કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે ॥૧૪૩॥

કરવ યોગ્ય જણાવે છે

તદત્ર મહતા વર્ત્તમ સમાશ્રિત્ય વિચસંગૈઃ ॥

વર્તિતન્ય યથાન્યાયં તદતિક્રમવર્જિતૈઃ ॥૧૪૭॥

અર્થ વિચક્ષણુ પુરૂષોએ આ આહુ કુતર્ક વિષમગ્રહ
ના અંગે પોતાનો આગ્રહ છોડી મહાન પુરૂષો જે માર્ગે આદ્યા

છે તેજ માર્ગનો આશ્રય લઈને વર્તવું, ચવાન્યાય-યથા
યોગ્ય રીતે તે માર્ગમાં અતિચાર દોષ ન લાગે તેમ વર્તવું ॥ ૧૪૭ ॥

વિવેચન તર્કવિતર્ક કરવાથી-કે-અનુમાનાદિ પ્રમા
ણથી કોઈપણ વસ્તુનો નિર્ણય થતો નથી, તેમ એવું અતિ
શય વાળું જ્ઞાન પણ આપણી પાસે નથી કે તેનો નિર્ણય
આપણે આપણી મેલે કરી શકીએ ? આથી આત્મમીતના
ધંધક, એવા મુમુક્ષે માહાત્મ પુરૂષો જે રત્ને આગલ વધ્યા
છે, તેજ માર્ગ અગીકાર કરી ન્યાય-નીતિને ઉલ્લંઘન કયો
સિવાય, તેમજ તે ઉત્તમ માર્ગમાં કોઈપણ પ્રકારનો દોષ
અતિક્રમ વ્યતિક્રમ અતિચાર વિગેરે ન લાગે તેવિરીતે
વર્તન કરવું તેજ ચેયસ્વ છે ॥ ૧૪૭ ॥

આત્મહિતશિક્ષા યતાવે છે

પરપીડેહ દુઃખાપિ વજનીયા પ્રયત્નત્ત ॥

તદ્વત્તદુપકારેડપિ ચતિતમ્ય સદૈવ હિ ॥ ૧૪૮ ॥

અર્થ પરપીડા જલમા પણ આલોકમા પ્રયત્નથી
વર્જવી, તે પ્રમાણે તે જીવોને ઉપકાર કરવા નિરત પ્રયત્ન
કરવો આત્મહિતનો આ ઉત્તમ માર્ગ છે, ॥ ૧૪૮ ॥

વિવેચન જ્ઞાનિ માહાત્માઓ આપણા જલ્લાની ખાતર
તમામ ગિદ્દાતના નાશવૃત્ત તરીકે કરવા લાયકા કર્તવ્ય
જણાવે છે કે હે મહાતુળાવો તમારાથી બીજા ધર્મ કરણી
બની શકેતો માઈ છે, પણ આટલું કામ કરતા કદિ ચુકશે
નહિ, આનંદાથી પણ તમારો ઉદ્ધાર આ મસાર માગ
રથી ચોકસ થઈ જશે, તે યતાવે છે કે, આ જગતમાં

નાના મોટા જેટલા પ્રાણીઓ છે તેઓની સૂક્ષ્મ મગ્ગી-
જગપણ પીડા ન ઠરવી, જેમ અને તેમ પ્રયત્નથી તેઓનો
બચાવ કરવા પ્રયત્ન કરવો, તેમજ તેઓને ઉપકાર ઠરવા
પણ નિરતર પ્રયત્ન કરવો, મારાગ એ છે કે મામા પ્રાણીને
હુ ખ ધાય, તેઓના અત ઠરણને આઘાત પોચે તેવો પ્રયત્ન
કદિપણ ન કરવો, મોટી પીડાની વાતતો ફગાઈ, પણ અશ
માત્ર પીડા ન કરવી, તેમજ તેઓના બલા માટે તમાગ તન
મન અને વનનો જેટલો આપવો જોઈએ તેટલો ભોગ
આપવો, આજ તમાગ ભાગ્યના ઉદયની નિશાની છે ॥૧૪૮॥

સુરવોદેવતા વિપ્રા યતયશ્ચ તપોવના' ॥

પૂજનીયા મહાત્માનઃ સુપયત્નેન ચૈત્તસા । ૧૪૯॥

અર્થ માતા પિતા વિગેરે વડીલો મામાન્ય પ્રકાર
વડે દેવો, ગ્રાહણો, યતિઓ-સાધુઓ, તથા પ્રવ્રણત તપો-
ધનો, આ બધા મહાત્માઓ છે, તેઓની શુદ્ધહૃદયથી,
તેમજ બનતાપ્રયત્નથી યોગ્યતાને અનુમારે પૂજાઠરવી ॥૧૪૯॥

વિવેચન કરવા ચોખ્ખીના પ્રથમ જણાવી ગયા
છીએ તેની માથે બીજી પણ ખાશ કરવા યોગ્ય બીના
જણાવે છે કે, જેઓ પોતાના ધર્મા રહેલા માતા પિતા
કાકા માસુ મમગ વિગેરે પૂજ્ય વડીલો, તેઓનો વિનય,
આદર-બહુમાન વિગેરે ઠગે છે તેજ દેવશુક્રુ બહુ માન
કરે છે, આ ખાતર પહેલવેલા વડીલોની પૂજા બતાવી, પછી
દેવઅરિહ તાદિ વિગેરે-વિપ્રો-ગ્રાહણો-ગ્રહઅર્ચતને વારણ
કરનારા, યતય-સાધુઓ આગિને અગિડાવ ઠગેલા, તપો
ધના-તપડપીધનવાળામ ન્યામી વિગેરે બધા મહાત્માઓની

પૂજા-યથા યો ય તેઓની ભૂમિકાને અનુસારે “મુખ્યત્વે નચેતસા” આજ્ઞા પ્રધાન શુદ્ધ અત કરણથી કરવી ॥૧૪૬॥

પાપવત્સ્વપિ ચાત્યત સ્વર્ગર્પનિદતેષ્વલમ્ ॥

અનુકર્મ્યેત્ર સર્વેષુ ન્યાય્યા ધર્મેઽયમુત્તમ ॥૧૫૦॥

અર્થ પાપાત્માઓ પાપથી ઠસાઈ વિગેરે પોતાના કર્મોથીજ મરી ગએલા છે એવા જીવો ઉપર દેવ ન કરતા અત્યંત અનુકંપા- વ્યાખિતવવી એ મહાતન- ઉત્તમોત્તમ ધર્મ છે ॥૧૫૦॥

વિવેચન કરવા યોગ્ય ખીજી ખીના જણાવે છે કે આ જગતમા એવા પણ ઘણા જીવો જોવામા આવે છે કે પોતાના સ્વતંત્ર સ્વાર્થ ખાતર ખીજા જીવોનો નાશ કરતા કઠિપણ પાછી પાની કરતા નથી, આ ખીચારા જીવો પોતાના ઠરેલા કર્મોથીજ મરી ગયા છે, તેને મારવા માટે મત્પુરૂષો ઠઠિ પ્રયત્ન કરતા નથી, ઠમાઈઓ-પારધિઓ-મઝીમારો-વિગેરે અજ્ઞાનિ જીવો એક પાપી પેટની ખાતર લાખો નિરાપરાધિ જીવોના ગળા ઉપર છગી મુકતા અચકાતા પણ નથી, આવા અધમ આત્માઓ પોતાના કર્મોથીજ મરી ગયા છે તેને મારવા માટે વિચાર ન કરતા, તેઓના ઉપર દેવભાવ પણ ન કરતા, માત્ર ઉપેક્ષા-અનુકંપા બુદ્ધિ પારણ કરવી આજ ઉત્તમ ધર્મ છે ધર્મનું કારણ છતાં ધર્મ કહેવો તે કારણમા ડાર્યનો ઉપચાર કહેલ છે, શાસ્ત્રકાર મહારાજ નિરંતર મૈત્રિ, પ્રમોદ, કડૂણા અને મધ્યસ્થ ભાવના રાખવા જણાવે છે તેનું આજ કારણ છે કે વગર પ્રયોજને કર્મ બંધ આપણે ન કરવો, તેના કયાંકમો તે ભોગવશે ॥૧૫૦॥

આ વાતનો હવે ઉપસ હાર કરે છે

કૃતમત્ર પ્રસંગેન પ્રકૃત પ્રસ્તુમોઽધુના ॥

તત્પુનઃ પચમી તાવગ્રોગદષ્ટિર્મહોદયા ॥૧૬૧॥

અર્થ પ્રમગ વડે કરી હવે મર્યું, પ્રસ્તુત-આહુ વાત હવે અમો જણાવશુ, આહુ બીના પાચમી યોગદષ્ટિ સ્થિતિ નામની મહોદયને દેનારી છે, તેને અમો જણાવશુ ॥૧૫૧॥

વિવેચન મત્યાગી શ્લોકથી માડી એકસોને સુડતા-લીંગ શ્લોક સુધિ કુતર્ક વિષમગ્રહને અગે જે જે બીના ઠહેવામા આવી છે તે બધી પ્રસંગને લઈ અપ્રસ્તુત કહી છે, પ્રસ્તુતતા પાચમી ત્રિયરાષ્ટ્રિનુ વર્ણન કરવાનું હતું હવેથી પાચમી યોગદષ્ટિ સ્થિરાનામની કહીશુ-જે યદિ પ્રાપ્ત થવાથી ભાવિ મહોદય-પરમપદ મોક્ષ મલતાવાગ લાગતી નથી પ્રમગને લઈ ગ્રાન્થકાગ મહારાજે જે કુતર્ક વિષમ ગ્રહનું વર્ણન કરેલ છે તે ખામ લક્ષ્યમા રાખવાજેલું છે આ વિષમગ્રહ જ્યાં સુધી બેઠો હશે ત્યાં સુધિ મત્યવન્તુનુ જ્ઞાન કદિ થશે નહિ, તેમજ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિની આશાતો સ્વપ્ને પણ રાખવીજ નહિ, આ ખાતર ખામ અહીં ભાર દઈને કહેવામા આવ્યું છે કે આકુતર્ક વિષમગ્રહનો ત્યાગ કરી માહાનૂ પુરૂષો જે માર્ગે આગલ વધ્યા છે તેજ માર્ગ અગીકાર કરવા જરૂર છે કે જેથી આત્મકલ્યાણ થતા વાર લાગે નહિ ॥ ૧૫૧ ॥

વિસ્તાર પૂર્વક ચોથી દષ્ટિ કહીને પાંચમી દષ્ટિ કહે છે

સ્થિરાયા દર્શન નિત્ય પ્રત્યાહારવન્તેવ ચ ॥

કૃત્યમધ્રાન્તમનઘ સૂક્ષ્મબોધમમન્વિતમ ॥૧૫૨॥

અર્થ પાંચમી સ્થિરા દષ્ટિમા તત્ત્વબોધ રત્નની ક્રાંતિના જેવો હોય છે અને જે બોધ થયો છે તે હીર્ષક્રાંતિ સુધી બન્યો રહે છે, અપ્રતિપાતિ છે નિત્ય છે, રત્નની ક્રાંતિની માફક ચિર રહે છે આ દષ્ટિ સાથે અષ્ટાંગ યોગમાથી પાંચમું પ્રત્યાહાર નામનું યોગાંગ પ્રાપ્ત થાય છે પ્રત્યાહાર એટલે ઇન્દ્રિયોને વિષયોથી પાછી વાળવી, પણ વિરયોમા ભેડવી નહિ કૃત્ય-કરવા ચોગ્ય વહનાદિ કૃત્યો આનંદથી અને મમજાણું પૂર્વક કરે છે અધ્યાન્ત-પ્રથમ કહી આ યા તે આઠ દોષો પૈકી પાંચમો જ્ઞાત દોષ, તત્ત્વજ્ઞાનમા જે કાંઈ શકા ગ્રહેતી-વિપરીત જ્ઞાન થતો તે હવે અહિંયા વીરમી જાય છે અને અજ્ઞાતપણું પ્રાપ્ત થાય છે અને આઠ ગુણો પૈકી પાંચમો ગુણ સૂક્ષ્મબોધ અહિં પ્રાપ્ત થાય છે આ પ્રમાણે ચિરદષ્ટિમા પ્રયોજેદ થવાથી, દર્શન-મમન્વિત મૂર્ત્યબોધ વડે મહિત તથા અપ્રતિપાતી અજ્ઞાત તથા કરવા ચોગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે ॥૧૫૨॥

વિવેચન ચોથી દષ્ટિ દીપ્તિ નામની છે આમા હીવાન પ્રકાશ જેવો બોધ છે હતા પણ પવન કેપી નિમિત્ત કારણ મળતા હીવાને ઝુઝાતા વાર લાગતી નથી પરંતુ આ પાંચમી દષ્ટિમા રત્નની પ્રભા-ક્રાંતિ તેના જેવો બોધ છે આ બોધ એટલો સુદર અને ચિર છે કે જમે તેવા ખરામમા ખરાખ મયોગો રૂપી કલિકાળના જાણવાતના જાણામા આવે

ગયો હોય તોપણ જેમ આ રત્નપ્રભાને પવન ઠાઠ પણ
 કરી શકતો નથી-બુઝાવી શકતો નથી તેવી ગીતે તેના
 બોધને જરા પણ ઈન્દ્રિય આવતી નથી તેને ચળાવવાને
 પ્રત્યક્ષ, પરચક્ષ આણુ નિયમ તથા સમ્યક્ત્વથી પતિત કરવા
 ઈન્દ્રિય પણ આવે છતાં કદી પણ તે ચલાયમાન થતો નથી
 આ બોધ ક્ષાયિકદર્શનરૂપ છે નિત્ય છે, આબ્યા પછી કદી
 પણ જતો નથી માટે અપ્રતિપાતિ છે તેમજ આમા અતિ-
 ચારૂપ દોષ પણ નથી ક્ષયોપશમ કે ઉપશમ ભાવના
 જે સમ્યક્ત્વો છે તે અતિચાર દોષવાળા છે જેમઠે ઝાઝ
 માણુમના ચલુના પડલનો ઉપદ્રવ સર્વથા નાશ થઈ ગયો
 છે, અને ચતુર્નિર્મળ થઈ છે છતાં હજી વેદનો ખતાવેલ
 ઉપાય જાણી શકતો નથી અને આને લઈકરી પડલ આવવા
 મહવ છે તેવી ગીતે આ ક્ષયોપશમ અને ઉપશમ ભાવના
 સમ્યક્ત્વમા પણ પતિત થવાના કારણોને લઈ અનિત્ય છે
 અને અતિચારવાળા છે રત્નની પ્રભામા પણ રજ-ધૂલીનો
 ઉપદ્રવ થાય છે તેમ આ ક્ષયોપશમ તથા ઉપશમ સમ્ય-
 ક્ત્વમા પણ જાણુ આ વીજળી લાઈટ નથી પણ જ્યામની
 બત્તી છે, પરંતુ ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ જે તે વીજળી લાઈટ છે
 તે કદી બુઝાતી નથી પણ આ જ્યામની બત્તી બુઝાઈ જવાની
 જે આટલી મલીનતા જે છતાં બોધ સમ્યક્ પ્રગટરનો, અને
 સૂક્ષ્મ હોવાથી અચાગ્રમુખી આયુર્વની પ્રવૃત્તિ ઇન્દ્રિય વિષ-
 યોમા જે આમંજિત હતી અને પુદ્ગલીક બાળતમા જે
 લોહપતા ગહેતી તે અહિં ઘટી જાય છે, અને તેની દૈવિક
 પ્રકૃતિપ્રગળ બની જાય છે અહિં પ્રત્યાહારનામનુ યોગનુ પાચનુ
 અગ પ્રાપ્ત વાય છે ઇન્દ્રિયોને પોતાના વિષયમા પ્રવૃત્તિ

કરતી અટકાવવી, પાત્ર ઇદ્રિયો ॥ ત્રેવીશ વિવર્યો છે તેમા
 ઇદ્રિયોને ન ભેડતા સ્વચિત્ત સ્વરૂપાનુમાત્રી તેને બનાવી
 દેવી તેવું નામ પ્રત્યાહાર છે આટલી હદે ત્યાગે આત્મા
 આવે છે ત્યારે અવશ્ય ઇદ્રિયો ઉપર કાબુ આવે છે અને
 પુદ્ગલિક વસ્તુ ઉપરની આમંત્રિ હટી જાય છે આથી આ
 દર્શન છે તેમજ દૃત્ય-કરવા ચોખ્ખા દેવ સુદૃઢન, પૂજા,
 સત્કાર, સન્માન, મામાધિજ, પોષધ, પ્રતિક્રમણ વિગેરે તનામ
 ધાર્મિક ક્રિયા કરવા ઉપર તેને ઘણેજ આનંદ આવે છે
 તેમજ આ અનુષ્ઠાનો સમજણપૂર્વકના થતા હોવાથી હવે
 આ બધા અનુષ્ઠાનો અમૃતક્રિયારૂપ બને છે પહેલા જે
 જે ધર્મના અનુષ્ઠાનો કરતો હતો તે મોટે ભાગે બોધદૃષ્ટિથી
 વગર સમજણ પૂર્વકના કરતો હતો પણ હવેના અનુષ્ઠાનો
 આંરે બહુમાન, અને સમજણ પૂર્વકના થાય છે તેથી
 અમૃતક્રિયા બને છે તેમજ પ્રથમના આડં દોષો પૈકી પહે
 લાની ચાર દૃષ્ટિમા એક ઉદ્વેગ, મેષ, અને ઉત્થાન નામના
 ચાર દોષો આઠવા જવાથી આ પાત્રથી દૃષ્ટિમા અનુક્રમેજાત
 -જન નામનો પાત્રમો દોષ આઠવો જાય છે એટલે આ જીવને
 અત્યારમુધો તત્ત્વજ્ઞાનમા તથા સર્વજ્ઞની વિશિષ્ટતા વિગેરેમા
 કાર્ષ્ણ્ય કાયવા કરતી હતી તે અહિં વિરમી જાય છે, આનેલઈને
 અહિં બોધ સમ્યક્ પ્રકારનો અને સૂક્ષ્મ થાય છે આ સૂક્ષ્મ
 બોધને લઈ પહેલાકહી ગયાએવી રાગદ્રેષરૂપી ગાઢ કર્મનીમિતિ
 આ જીવે બનાદિકાલની બાધેલી છે તેને આ દૃષ્ટિવાળે
 જીવ અપૂર્વકરણ-અપૂર્વ પરિણામની ધારારૂપ બાધથી તો
 નાખે છે અને અનિવૃત્તિકરણથી અનતાનુબધિ ક્રોધ, મા
 માયા અને લોભરૂપ ચાર કપાયો અને મિથ્યાત્વ મોહની

અને મિશ્ર મોહનિય અને સમ્યક મોહનીય આ પ્રમાણે
 સાત પ્રકૃતિનો ક્ષય કરવાથી વેદમવેદ પદ-શાયિક મમ્યક-
 ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે આ ક્ષાયિક મમ્યકત્વ મૂલ્યમોધવી
 યુક્ત હોવાથી આમા ઢોઈ પણ જાતનો અતિચાર દોષ
 હાગતો નથી અને પરિણામે આજ લવમા ઉત્કૃષ્ટથી પર-
 મતત્વરૂપ મોક્ષ, હપડથેણી માટે તો અપૂર્વ અધ્યવમાયથી
 મેળવી શકે છે પરંતુ જો ઉપશમથેણી માડી હોય તો
 અનુત્તર વિમાનમા જાય છે મમ્યકત્વ પ્રાપ્ત થયા પહેલા
 પોતાના આયુષ્યના નીચે ભાગે નરકના આયુષ્યનો બધ પડી
 ગયો હોય તો નરકમા પણ જલુ પડે છે આને લઈ ક્ષાયિક
 દષ્ટિવાળા જીવને ત્રણ બવ જુવા પડે છે રત્ન ઉત્તમ હોય
 પણ રજ પડવાના કારણે જેમ મ્હેન જાળાશ માલુમ પડે
 તેના જેલુ આ મમ્યકત્વ હોવાથી ત્રણ ભવ કરવા પડે છે,
 બાકી શુદ્ધ ન્કાટિક જેલુ નિર્મળ હોય તો તેજ લવમા
 મોક્ષ મેળવી દે છે ॥ ૧૫૦ ॥

આ દષ્ટિવાળાને હવે મમાગ કેવો ભાને છે

રાત્રૂલીમૃદ્ધક્રીડાતુલ્યાસ્પાં ભાતિ ધીમતામ્ ॥

તમોગ્રવિવિમેદન ભવચેષ્ટાસ્થિર્લેર દિ ॥૧૬૩॥

અર્થ શુદ્ધ સમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે આ
 દષ્ટિવાળા બુદ્ધિશાળી મનુષ્યોને અનાનકપી ત્રિયિનો નાશ
 થવાથી નનાગ મળધી તમામ ચેષ્ટાઓ બાલકોએ રમ
 વાને માટે જનાવેલા પૂલીના ધરો તે ॥ જેવી જગ્યાય છે ॥૧૫૩॥

વિવેચન જ્યાગ્રુધી આ જીવને સત્યવસ્તુનો બોધ
 થયો નથી, ત્યાગ્રુધી જાગવટી હીરા, માણેડ, મોતીને મત્ય

માની તેના તરફ આસક્તિ કરે છે, પણ જ્યારે સમજાયું કે આતો ખોટા છે એટલે તરત તેના તરફની જે લાગણી હતી તે તરત નીકળી જાય છે, તે પ્રમાણે આ જીવને મ સા રમા અનેક પ્રકારની પુદ્ગલિક વસ્તુને સત્ય માની તે મેળ વવા માટે રાત અને દિવસ પ્રવૃત્તિ કરતો હતો, પણ જ્યારે સદૃશ્યરૂપે મમાગમ થતા આવસ્તુ મત્ય નથી પણ મત્યવસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા લાયક ઘોષ જુદીજઠે આપ્રમાણે મદૃશ્યરૂપેના મમા ગમથી તેની અજ્ઞાનરૂપી ઝર્મનીઅધિ તુટી જતા સત્યવસ્તુ સમજતા આ જીવિમાનને પૂર્વે કરેલી તમામ સામારિક શેષ્ટાઓ સ્વાભાવિક અસુખ તથા અસ્થિરપણાને લઈ નાના બાળકો રમવા માટે જેમ ધૂળના ઘડે બનાવેછે અને બાળે છે તેના જેવી હવે માલુમ પડે છે આ શેષ્ટાઓ તે શુ પણ અકર્ષણની તત્ત્વ સિદ્ધિસિદ્ધિઓ અને તેના ભોગોનો અતુ જીવ આજઠે અસુખ, અને વિનયર જેવાથી બાળકના ધૂલીના ઘડેના જેવા માલુમ પડે છે આ સત્યવસ્તુના બોધનોજ પ્રતાપ છે ॥ ૧૫૩ ॥

માયામરીચિગન્ધર્વનગરસ્પન્નસનિમાન ॥

વાયાન પશ્યતિ તત્ત્વન ભાવાન્ધ્રુતવિચક્રન ॥૧૫૪॥

અર્થ વળી આ દષ્ટિવાળો જીવ હુતનાના વિવેકથી શરીરગદિ બાદ્ય પદાર્થોને ઉત્તજામા દેખી દેખાતા ઝાઝ વાના પાણી-મૃગતૃષ્ણા, ગધર્વનગર-આગ્રગમા દેખાતા જુદા જુદા વિચિત્ર દૃશ્યો અને સ્વપ્નામા મળેલ તત્ત્વો દિની પ્રાપ્તિ તેની અમાન પુદ્ગલિક વિષયોને જુએ છે ॥૧૫૪॥

ત્રિવેચન સકમ બોધ ધયા પહેલા આ જીવ અમા

રિક તમામ પદાર્થોને જુદી દૃષ્ટિથી જોતો હતો પણ હવે સૂક્ષ્મ જોવ થવા સાથે ક્ષાયિત સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થવાથી પુત્ર, સ્ત્રિ, શરીર, ઘર, હાટ, ધન, ધાન્યાદિ તમામ બાહ્યવસ્તુને હવે શ્રુતજ્ઞાનથી પ્રાપ્ત થયેલ વિવેકજ્ઞાનને લઈ મૃગતૃષ્ણા-ઉનાળામા ફરતી જોવામા આવતા ઝાઝવાના પાણી-ગ ધર્વ-નગર-આડાશમા મધ્યાના અમયમા થતા અનેક પ્રકારના દેખાવો, સ્વપ્નામા થયેલ સંખ્યાદિની પ્રાપ્તિ, આની સમાન ઉક્ત પદાર્થોને દેખે છે અને નીજસ્વભાવમા રમણતા ઠરી શાંતિ પામે છે ॥ ૧૫૪ ॥

અ ગિહાર કરવા યોગ્ય કુર્ત્તવ્ય બતાવે છે

અગાદ્ય કેવલ વ્યોત-નિરાવાધમનામયમ્ ॥

યદત્ર તત્પર તત્ત્વં શેષ પુનરુપલ્લવ ॥૧૫૫॥

અર્થ આદર કરવા લાયક, આત્મિક એકજ્યોતિસ્વરૂપ-જ્ઞાનસ્વરૂપ નિરાબાધ-પીડારહિત, અનામય-ગેગરહિત એક આ જગતમા એક પરમતત્ત્વ-આત્મતત્ત્વ અગીકાર કરવા લાયક-જણવા લાયક છે, બાકી તમામ ઉપપ્લવો-ઉપાધિઓ ઉપદ્રવરૂપ અમજવી આમ સમજી આત્મસ્વરૂપમા રમણતા ઠરી તે યોગ્ય છે ॥ ૧૫૫ ॥

વિવેચન પ્રથમ ડહી આવ્યા કે ચક્રવર્તિની ગીદિ-મિદિ તમામ પાચેષદ્રિયોના વિષય જોગો વિગેરે પુદ્ગલિત વસ્તુઓ મૃગતૃષ્ણા, ગ ધર્વનગર, તથા સ્વપ્નરાજ્ય મમાન છે તો પછી જગતમા અગિકાર કરવા લાયક એવી કંઈ વસ્તુ છે કે જેના સ્વિકારથી આત્મ જ્યાણ થઈ શકે ? તેના ઉત્તરમા જણાવે છે કે આત્મિક, કેવલ જ્યોતિ સ્વ

રૂપ, ખીડા સહિત, નિરોગી, આ જનતમા આદર કરવા લાયક આત્મતત્વ એજ પરમતત્વ છે બાકીના તમામ દેખાતા બાહ્ય સ્વરૂપો એક પ્રકારના ઉપદ્રવો-રોગો છે પુદ્ગલિક વસ્તુમા જે પ્રવૃત્તિ કરવામા આવે છે તે વસ્તુ બાહ્ય છે-જડસ્વરૂપ છે પરિણામે દુઃખ-ખીડા, તથા બ્યાધિ દેનાર છે અને આખરે છોડવી પડે તેમ છે પરંતુ આ આત્મતત્વ છે તેજ અગિકાર કરવા લાયક મત્યવસ્તુ છે આત્મતત્વને છોડી બાકી તમામ વસ્તુઓ અવસ્તુ છે-ઉપદ્રવો છે । ૧૫૫ ॥

एव विवेकिनो धीराः प्रत्याहारपरास्तथा ॥

धर्मबाधापरित्याग-यत्नयन्तश्च तत्त्वतः ॥૧૫૬॥

અર્થ' વિવેકીન જડ ચૈત્યન્યના સ્વરૂપને મમજનારા ધીરા-અપજતા સહિત ઇદ્રિયોના વિષયોને બાબુમા લેનારા તથા ધર્મને બાધ આવે એવી પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરવામા પ્રયત્ન વાળા જેઓ છે તેઓજ આ વાસ્તવિક પરમતત્વના સ્વરૂપનો વિચાર કરનારા અગર પ્રાપ્ત કરનારા છે એમ જણવું ॥૧૫૬॥

વિવેચન ઉપર ઠહેલા એવા પરમતત્વના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરવાને લાયક ઢોલ છે તે જણાવે છે કે, જેઓને જડ અને ચૈતન્યનુ નાન થયું છે, શરીર જડ છે, ગમે તેટલું તેનું પોપણ કરો પણ આખરે મુકીને જવાનું છે, અદરમાથી જે લાય છે તેજ ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્મા છે શરીર ભિન્ન છે, અહિયા પડી રહે છે પણ આત્મા તો આ શરીરને છોડી ભવાતરમા ખીણું શરીર અગિકાર કરે છે માટે તે ભિન્ન છે આ વિવેકજ્ઞાન કહેવાય ધીરા-અપજતા સહિત અગિકાર કરેલ વસ્તુને પાર પાડવાવાળા, પ્રત્યાહારપરા-

પાચે ઇદ્રિયોના તેવીશ વિષયો તેમાથી પાછા હડી ગયેલા તથા તે તે પ્રજાગ્ની એવી ચુદ્ધર પ્રવૃત્તિ કરે તે ધર્મને બાધા જરાપણ ન આવે, તેમજ ધર્મવિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરવા-માજ વાસ્તવિક પ્રયત્નશીલ રહે આ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ ડરનાર માતાસ પશ્ચિમ આત્મતત્વનો લાલ વાસ્તવિક અગ્નિનો ભેદ થવાથી ઉત્તમ હુતજ્ઞાન પ્રધાન હોવાથી તે મેળવી શકે છે અને અનંતર ઠહી ગયા તે પ્રમાણે આત્મસ્વરૂપનો વિચાર પણ તેઓજ કરી શકે છે ॥૧૫૬॥

न हलक्ष्मी मखी लक्ष्मीर्यथानदाय धीमताम् ॥

તથા પાપસ્ર્વા લોકે દેહિના ભોગવિસ્તર ॥૧૫૭॥

અર્થ અલક્ષ્મી-દરિદ્રતા તેની ખંડેનપણી લક્ષ્મી આ જેમ બુદ્ધિમાનોને આનંદ માટે યત્ની નથી તેવી રીતે મનુ-ષ્યોને ભોગવિસ્તાર પાચે ઇદ્રિયોના વિષયમુખે જગતમા પાપ મિત્ર છે તે કદાપિ બુદ્ધિમાનોને આનંદ દેનારા યત્નાનથી ॥૧૫૭॥

વિવેચન જગતમા લક્ષ્મીની અપલતા પ્રમિદ છે ગોધની પાને કાયમ માટે સ્થિતતા કરીને રહી હોય તેમ ભાગ્યેજ બને છે આને લઈ લક્ષ્મીને દરિદ્રતાની ખંડેનપણી જણી છે લક્ષ્મી આવી હોય ત્યારે આનંદ વાય તે પણ પાછી જગા આવી જાય છે એટલે પાછુ દુઃખ તેના કરના વધારે વાય છે આથી શાસ્ત્રકાર મહારાજ જણાવે તે કે દરિદ્રતાની ખંડેનપણી લક્ષ્મી છે તે બુદ્ધિમાનોને આનંદ માટે યત્ની ન રી કાગ્તુ કે લક્ષ્મીની માથેજ પાછી દરિદ્રતા રહેલી છે તેમજ જેટલો જેટલો ભોગ વિસ્તાર છે તે બધો પાપની માથે અજધરાજના જે નથી બુદ્ધિમાનોને આનંદ

આપનાર થતો નથી છુવોનો નાશ કર્યો સિવાય ભોગો
મળતા નથી, ઝહેવા માટે સુદર મહેલો બનાવવા, ભાગ
બગીચા બનાવવા, સુદર રમણીઓને પરણવી આ બધામા
પાપ થયા સિવાય ભોગો ભોગવાતા નથી માટે મત્યવસ્તુને
સમજનારા, આત્મસ્વરૂપમા રમણતા ઠરનારા બુદ્ધિમાનોને
આ ભોગ મામત્રી પાપસખા સમજાય છે અને તેથી તેઓને
તેમા આનંદ આવતો નથી ॥૧૫૭॥

ધર્મજન્ય ભોગો સુદર હશે તે ગા કા દૂર કરે છે

ધર્માદિપિ ભવન્ ભોગ પ્રાયોઽનર્થાય દેહિનામ્ ॥

ચન્દનાદિપિ સમૂતો દહત્યેવ હૃતાશ્ન ॥૧૫૮॥

અર્થ મામાયિક, પ્રતિક્રમણાદિ શુભ અનુષ્ઠાનથી પુન્ય
બધરૂપી ધર્મથી દેવલોકાદિ ભોગો પ્રાપ્ત થાય છે, તે પણ
ધણુ કરી મનુષ્યોને અનર્થ માટે થાય છે, તો પછી બીજા
ભોગો માટે શુ ઝહેલુ ? ચંદનના લાકડાથી ઉત્પન્ન થયેલો
ઝેલો પાઠા ઝમ્મિ મનુષ્યોને જાણે છે આમ મમલ ભોગોથી
પાછા હઠી જણુ તેજ ઉત્તમ છે ॥૧૫૮॥

વિવેચન પ્રથમ પાપજન્ય ભોગો બુદ્ધિમાનોને આનંદ
આપનાર થતા નથી આમ જણાવ્યું હતું હવે ધર્મજન્ય
ભોગો પણ નારા નથી તેમ જણાવે છે દેવગુરૂવદન, પૂજન
ઋત, તપ, જપ, દાન, મામાયિક, પૌષધ, પ્રતિક્રમણુ વિગેરે
ધર્મના અનુષ્ઠાનોથી જેદેવગતિ મળેછે, મનુષ્યગતિમા રાજન
સિદ્ધિ, ચક્રવર્તિપદુ વાસુદેવપણુ વિગેરે જે ભોગો મળે છે તે
પ્રાપ્તે ઠરીને મનુષ્યોને અનર્થ માટે થાય છે કારણકે આ

ભોગો મળ્યા પછી તેમા આસક્ત બને છે અને કરવાયોગ્ય કર્તવ્યો કરવામા પ્રમાદી બની બંધ છે મૂળમા પ્રાય શબ્દ હોવાથી ધર્મજન્ય ભોગો દરેકને અનર્થ આપનાર છે તેમ ન મમજલુ, કાગળકે શુદ્ધ ધર્મથી પ્રાપ્ત ધનાગ ભોગો તે અનર્થને આપતા નથી મળેલા ભોગોમા આમકિત પણ નથી તથા પ્રમાદજીવિત્વપણુ નથી પુણ્યાનુબધી પુણ્ય હોવાથી ઉત્તરોત્તર આગળ વધતો જાય છે અને પરિણામે અત્યંત નિર્દોષ તિર્થંકરાનિરિદ્ધિભોગફલની પ્રાપ્તિ થાય છે આગમને આશ્રિ ધર્મ પ્રધાન શુદ્ધ અત કગ્લુની પ્રાપ્તિ થવાથી આથી એ જણાવ્યું કે વિશતિસ્થાનક તપનુ આરાધન કરવાથી તિર્થંકર નામ ગોત્ર બાધે છે, આ અપૂર્વ પુન્ય-બધથી આવતા ત્રીજા ભવમા માક્ષાત્ ભાર્વતિર્થંકર થઈ દેવોએ બનાવેલ જાતાવેદનીય કર્મના અનુભવરૂપ મમવત્સલુ મા બીગજમાન ઘર્ષ ભવજીવોના હિત ખાતર ધર્મદેશના આપે છે જધન્યથી એક કોડ દેવતાઓ પ્રભુની સેવા કરે છે જન, ચામર, ઇદ્રધ્વજ વિગેરે અનેક ભોગના માધનો દ્વારા શુદ્ધ ધર્મજન્ય ભોગો હોવાથી બધનકર્તા થતા નથી, પરંતુ મામાન્ય ધર્મજન્ય ભોગોમા આમકિત હોવાથી અનર્થ માટે ગળ્યા છે આ વાત દૃષ્ટાત આપી નમજતવે છે કે અન્ય લોકડા કરતા અદનનુ લોકકુ કિંમતિ છે, શીતલતાને આપનાર છે તોપણ તેનાથી ઉત્પન્ન થયેલો અગ્નિ ચોક્કસ મનુષ્યોને બાળે છે, કારણકે તેનો સ્વભાવ બાળવાનો છે આ વાત પણ પ્રાચિન જાણવી મંત્રીની શક્તિથી અગ્નિની દાહક શક્તિનો નાશ કરવાથી કયાંક નથી પણ બાળતો આ વાત સમગ્રલોક પ્રસિદ્ધ છે મારગશ એ છે કે શુદ્ધ ધર્મજન્ય ભોગના

સાધનો બાધક થતા નથી પણ અશુદ્ધ ધર્મથી ઉત્પન્ન થતા
લોગના સાધનો આમંત્રિપણને લઈ અનર્થ માટે થાય છે
માટે આમંત્રિ પુન્નલિક વસ્તુમા કદી પણ ન કરવી ॥૧૫૮॥

મોગાત્તદિચ્છાવિરતિ સ્કષમારાપનુત્તય ॥

સ્કષાન્તરસમારોપસ્ત્વસ્કારવિધાનત ॥૧૫૯॥

અર્થ ન નાનકિ લોગ સુખો ભોગવવાથી લો । ની ઈચ્છા
નિવૃત્તિ થાય છે, આ વાત ખભા ઉપર રહેલા બારને ઉતારી
બીજા ખભા ઉપર બાર ચુકવા જેવી છે ઘડીભગ વિમાનો
મળ્યો પણ પાછો તેનો તેજ બાર તે ખભા ઉપર આવે
છે તેવી રીતે ઘડીભગ ઈચ્છાની નિવૃત્તિ થઈ પણ પાછી
તેવીજ ઇચ્છા પ્રગટે છે કારણકે “ તત્સન્ધાર ” લોગના
સસ્કાર વિદ્યમાન હોવાથી ઈચ્છાની નિવૃત્તિ થતી નથી ॥૧૫૯॥

વિવેચન આ પાથથી દષ્ટિમા સૂક્ષ્મબોધ થવાથી
પુનઃલિક વસ્તુ તરફની આત્મિક ઘણી ખરી જોઈ થઈ
જાય છે તેમજ ધર્મજન્ય લોગો પણ અનર્થ દેતાગ બને
છે તો પછી પાપજન્ય લોગો માટે તો શુ ઠહેલું ? આ
પ્રમાણે આ દષ્ટિવાળો જીવ મમજે છે તેમજ જાણે છે કે
સંસારિક જામ લોગ ભોગવવાથી કામની ઇચ્છા કદી પણ
શાત થતી નથી ભોગ ભોગવ્યા પછી જે જામની શાતિ
દેખાય છે તે તો માત્ર દોષ પણ એક માણસે પોતાના ખભા
ઉપર લીધેલો બાર હલકો કરવા જેમ બીજા ખભા ઉપર રાખે
અને આથી થોડીવાર પેલા ખભાને જેમ શાતિ મળી, પણ
પાછી તેના તેજ ખભા ઉપર બાર ચુકવામા આવે છે તેવી
રીતે વિવેકજ્ઞાનના અભાવે પુનઃલિક વસ્તુમાગુખ માનવાથી ફરી

લોગની ઇચ્છા પ્રગટ થાય છે ડાબુકે “તત્સસ્વાર ચિધાનત”
 તથા પ્રકારના કર્મબંધને લઈ અનિષ્ટ એવા લોગના મસ્કાર
 અનાદિ કાલના પડવાથી તેની ઇચ્છા નિવૃત્તિ પામતીજ નથી
 લોગની ઇચ્છા નિવૃત્તિ પામવા માટે મત્યુરનો સમાગમ
 તથા અગમબોધ આ બેથીજ મત્યવસ્તુ સમજવામા આવતા
 આપોઆપ ભોગેજી નિવૃત્તિ પામે છે આ પ્રમાણે પાચમી
 દષ્ટિ પૂર્ણ થાય છે આ દષ્ટિમા અલૌક્યાન્તિ બીજા ગુણો
 પ્રાપ્ત થાય છે એમ યોગાચાર્ય જણાવે છે તેજ બતાવે
 છે કે આ દષ્ટિવાળામા ચપલતા દોષ આદ્યો જાય છે અને
 સ્થિરતા ગુણ પ્રગટે છે ૧ રોગરહિત શરીર બને છે ૨
 હૃદયની કઠોરતા ચાલી જાય છે, ૩ શરીરમા સ્વાદી મુગધ
 પ્રસરે છે ૪ શરીરના મલો-પેશાબ તથા જાડો અદ્ય થઈ
 જાય છે ૫ લબ્યતા સારી રીતે દેખાય છે ૬ તેની લબ્ય
 પ્રસન્નમૃતિ સર્વને આકર્ષક થઈ પડે છે ૭ તેનો સ્વર
 મુદર થઈ જાય છે ૮ આ માણસની યોગમા પ્રવૃત્તિ
 થયેલ છે, તેને જણાવનારા આ ગુણો પ્રથમ ચિન્હરૂપ છે
 તેની દરેક જીવોના ઉપર મૈત્ર્યાદિ ભાવના રહે છે ૯ તેનું
 અત કણ્ણ પાચે ઇન્દ્રિયોના વિષયો ઉપર જતુ નથી ૧૦
 તે અનેક પ્રકારે ધર્મનો પ્રભાવ કરે છે ૧૧ પ્રારભ કરેલા
 ધર્મના કાર્યોને પૂર્ણ કરવાની તેનામા ધૈર્યતા હોય છે ૧૨
 ડર્મમયોગે પ્રાપ્ત થયેલા સુખ કે દુઃખ અગર રાગ કે દ્વેષ
 તેનાથી દખાઈ જતો નથી ૧૩ અભિષ્ટ વસ્તુનો લાભ તે
 મેળવી શકે છે ૧૪ મનુષ્યોને ઘણો પ્રિય થાય છે ૧૫
 તથા દોષોનો નાશ કરનાર હોય છે ૧૬ મુદ્ગલિંગ દરેક
 બાબતમા તૃપ્તિ મતોપ ધારણ કરનાર તે હોય છે ૧૭

શાસ્ત્રાનુમાન યોગ્ય પ્રવૃત્તિ કન્યાવાળો તે હોય છે ૧૮
 વળી તેનાના નમસ્કાવવૃત્તિ ઘણી બધાં હોય છે ૧૯ તે
 ત્યાં જાય ત્યાં એક જીવનમાં રહેલા વૈરાગ્ય નાશ થઈ જાય
 છે અગાધો ઉભા નહેતા નથી નવા ઉત્પન્ન થતા નથી
 ૨૦ તેનામાં નર્વ બ્યાપક બુદ્ધિ પ્રગટ થાય છે-વિશાળ
 જ્ઞાનના પ્રગટ થાય છે માત્ર તારાપત્નું પીકળી જાય છે મર્વ
 વિશ્વને કુદુબ ગણે છે ૨૧ નિષ્પન્ન યોગ-યોગમાં તે નિપુણ
 બને છે તેના આ જવા-ચિહ્નો-લક્ષણો મમજવા આ
 શુભો સ્થિરાદિમા પ્રગટ થાય છે ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ
 થવાથી જડ ચૈતન્યનુ જ્ઞાન થતા ઉપરના શુભો પ્રાપ્ત થાય
 છે અને આ જાની ભૂમિ વધવામાં ઘણી ગતિ કરે છે ૥૧૫૫

હતિ શ્રી પંચમી સ્થિરાદિ સમાપ્ત

હવે છઠી કાન્તા દિષ્ટિ બતાવે છે

કાન્તાયામેતદન્યપા પ્રીતયે ધારણા પરા ॥

અનોડ્ર નાન્યમુચિત્ય મીમાસાસ્તિ દિતોદયા ॥૧૬૦॥

અથ કાન્તા દિષ્ટિમા ઉપર જે શુભો પાથ્યમી દિષ્ટિમા
 કહ્યા તે બધા અપૂર્ણ મમજવા અહિ તારાની પ્રભા જેવો
 બોધ ગિયર હોય છે તેમજ જીવંતજોની પ્રીતિ માટે થાય
 છે પણ દેવ માટે થતો નથી યોગના આઠ અંગો પૈકી
 અહિ ધારણા યોગમાં છઠું પ્રધાન હોય છે કોઈ વસ્તુ ઉપર
 ચિત્તની એકાગ્રતા કરવી આનુ નામ ધારણ છે ચિત્તની
 અપજતા જોડી થઈ જાય છે અને મનને વિશેષ પ્રકારે
 સ્થિર કરી શકે છે આઠ દોગો પૈકી અન્યચુદ્ધ નામનો દોષ

અહિ આદ્યો જ્ય છે એટલે પ્રસ્તુત ક્રિયા છોડી બીજી ક્રિયા ડરવામા ચિત્તની અપજ્ઞતાને લઈ જે હર્ષ થતો હતો તે અહિ મન સ્થિર થવાથી હરે હર્ષ થતો નથી તેમજ આઠ ગુણો પૈકી છઠો ગુણ મીમામા નામનો પ્રગટ થાય છે, તેથી નિરતઃ હિતના ઉદયવાળી સત્ વિચારશ્રેણી બહુ સારી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે, ॥૧૬૦॥

વિવેચન છઠી કાન્તાદષ્ટિમા આ જીવ જ્યારે દાખલ થાય છે ત્યારે તેનામા પાચમી દષ્ટિમા જે જે ગુણો બતાવ્યા તે બધા આવી ગયેલા હોય છે આ ગુણ જ્યારે આવેલા હોય છે ત્યારે નિષ્પન્નયોગ-યોગમા નિપુણ થઈ ગયેલા હોય છે તેનાજ આ બધા ચિન્હો-લક્ષણો જણાવ્યા છે યોગમા નિપુણ થવાથી તેનામા યોગની સિદ્ધિઓ મારી રીતે પ્રાપ્ત થઈ જાય છે પણ તેમા ન ગચ્છતા આ જીવ સારી રીતે આગળ વધે છે આ દષ્ટિમા બોધ તાગની પ્રભા જેવો સ્થિત હોય છે જ્ઞાનની ઝાતિનો પ્રકાશ રત્ન જ્યા હોય તેટલામાજ આપે છે, વળી તેમા રજ પડવાથી રહેજ મવીન પણ વાય છે પણ તારાનો પ્રકાશ ઘણો લાભો હોય છે તેમજ રજથી ઝાખાગ પણ આવતી નથી જોડે થઈ ટે સૂર્યના પ્રકાશ જેટલો પ્રકાશ તેજસ્વી તો નથી તોપણ પહેલાની પાચ દષ્ટિની અપેક્ષાએ ઘણો મારો અને સ્થિત પ્રકાશ છે આ બોધ પણ સ્થિત તથા ઘણો મુદ્ધ તેમજ ગમે તેવા વિકટ પ્રમગો આવે છતાં પણ પોતાના વ્રત નિયમોમા જરા પણ અતિચાર દોષ લાગવા દેતો નથી એવો મુદ્ધ નિયબોધ થાય છે વળી બોધ બીજાની પ્રીતિ માટે થાય છે, પણ દેવના માટે થતો નથી, તથા આ

દષ્ટિમા અષ્ટાંગ યોગમાળી હૃદ્યુ યોગાગ ધ્યાનુ પરા પ્રધાન
પ્રાપ્ત થાય છે ચિત્ત-મંત્રી એકાગ્રતા દેશ થકી કેાઈ વસ્તુમા
થવી તે ધારણુ છે “ ધારણા ત્તુ ક્ષચિત્ ધ્યેયેધિત્તસ્ય સ્થિર
મધન કાઈ પણ ધ્યેય વસ્તુમા ચિત્તને સ્થિર બાધવું
અર્થાત્ ચિત્તને તે ધ્યેય વસ્તુમા અમુક અથે સ્થિર કરવું તે
ધારણુ છે આ ધારણાથી ચિત્તની અપજતા ઘણી ઓછી
થઈ જાય છે આને લઈ અન્યમુદ્ નામનો છટ્ટો ટોપ છે
તે પણ અહિ ચાલ્યો જાય છે આવું ધ્યાનના વિચને
છોડી બીજી બાબતમા હવે હવે કે પ્રવૃત્તિ થતી નથી આત્મ
સ્વરૂપમા ધારણુ કે વાથી હવે બીજી બાબતનો તેને પ્રતિ-
ભાસ થતો નથી બીજા કામોમા પ્રવૃત્તિ બધ થઈ જવાથી
તેમજ પ્રથમ દર્શાવેલા આઠ ગુણો તે પૈકી આ દષ્ટિમા
છટ્ટો ગુણુ મીમાસા નામનો પ્રાપ્ત થાય છે આ વિચારણુ
નિરત- આત્મસ્વરૂપવાળી જન્યા રહે છે તેમજ સત્વિચ્છા
રશ્રેણી બહુ સારી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે અને તેથી નકામા
અસ્વસ્થ વિચારો ઉપર અકુશ આવી જાય છે, આ મીમામા
ગુણુ બહુ લાલ ઝગ્નાર થાય છે કારણુકે તત્ત્વશ્રવણુને અગે
થયેલ સૂક્ષ્મબોધ ગુણુ નાથે જ્યાં શુભ વિચારશ્રેણી
ચાલવા માટે છે ત્યારે આ ભવ પ્રગતિમા ઘણો આગળ
વધે છે અને આ મીમાના સમ્યક જ્ઞાનનું ફલ હોવાથી
પણિખે મહોદય—પરમપદને આપનાર થાય છે ॥૧૬૦॥

આ બીનાને સ્પષ્ટ કરે છે

અસ્થા તુ ધર્મમાહાત્મ્યાત્મમાચારવિશુદ્ધિત્ત ॥

પ્રિયો મરતિ મૃનાના ર્મકાગ્રમનાસ્તથા ॥૧૬૧॥

અર્થ આ કાતાદૃષ્ટિમા ધર્મના મહાત્મ્યને લઈ તથા આચારની વિશુદ્ધિથી તમામ પ્રાણીઓને પ્રિય થાય છે, તવા ધર્મમા એકાગ્ર મનવાળો બને છે ॥૧૬૧॥

વિવેચન આ દૃષ્ટિમા વર્તતો પ્રાણી એટલો બધો આગળ વધેલો હોય છે કે તે જ્યાં જાય છે ત્યાં તમામ પ્રાણીના વૈર વિરોધ શાત થઈ જાય છે તેમજ ધર્મના અનુકાનોમા એટલો બધો પ્રવીણ હોય છે કે તે ધર્મ-મહાત્મ્યના કારણને લઈ તવા આચારની વિશુદ્ધિને લઈ જગતના તમામ જીવોને પ્રિય થાય છે તેમજ ધર્મમા ઘણો એકાગ્ર ચિત્તવાળો બને છે, જે કામ કંઈ છે તે સમજાવું-પૂર્વક અમૃતક્રિયા કરે છે, ઘણો આનંદ આવે છે અને ધર્મમા સ્થિત થાય છે ॥૧૫૧॥

આજ બીના કહે છે

શ્રુતર્થે મનો નિત્ય કાયસ્ત્વમ્યાન્યવૈષ્ટિતે ॥

અતસ્ત્વાક્ષેપજ્ઞાનાન્ન ભોગા ભવન્તેતર ॥૧૬૨॥

અર્થ આ દૃષ્ટિવાળા જીવનું મન નિરતરશ્રુત ધર્મ-આગમના રહસ્યોને વિચારવામાજ લાગેલું હોય છે પણ આ દૃષ્ટિવાળાની કાયા છે તે તો બીજા કાર્ય કરવામા લાગેલી હોય છે આ “ આક્ષેપજ્ઞાનાત્ ” વસ્તુતત્ત્વના વ્યવસ્થાને વિવેચક-પ્રયત્ન કરાના જાનને લઈ ભોગો છે તે આ દૃષ્ટિ-વાળા જીવને મનાના કારણશ્રુત થતા નથી ॥૧૬૨॥

વિવેચન આ દૃષ્ટિ દૃષ્ટિવાળો જીવ એટલો બધો આગળ વધેલો હોય છે કે તેને પુનઃપ્રવૃત્તિ વસ્તુ તરફ ધાતીજ

અરુચિ થઈ ગઈ હોય છે, ૧ નારમા રહીને નિવેષ રહેવાની
 આવના પળી હોય છે અને લઈ યુનધર્મ-આગમ મહ-
 સ્યોની નીમા ૧-વિચ્છાન્ન મારી નિરતર કપો કરે છે
 અને કાયાને બી ૧ નામા ય કામ કરવામા ભેટે છે, જડ
 પ્રેત ય તથા ભોગાદિ વસ્તુનું સ્વરૂપ નિશ્ચયપ્રમાણે સ્વરૂપને
 વિવેચક કરનાર-પૃથક કરનાર જ્ઞાનથી ભ્રેષ્ઠ તો ૧૨૩ ગીતે
 જાણેલ છે કે દ્રવ્ય ન બધી ભોજોમા આત્મિક ૧ હોવાથી
 તેને મ ૧૧૨નું કારણ બીજકુલ થતા નથી-કર્મબધનનું કારણ
 થતા નથી, આ વાતને દૃષ્ટાત આપી મમલ્લવે છે કે કોઈ
 એક ત્રિ પોતાના ધરના તમામ કામકાજ કરે છે, પણ
 જ્યાં કામગીરિ મુખ આય છે ત્યાં તેનું મન પોતા ૧ પ્રાણ-
 વલ્લભ પતિને મળવાનું રહ્યા કરે છે, તે પ્રમાણે આ દયામા
 રહેલો પ્રાણી કદાચ મ સારિક કાયો કર તો પણ તેનું મન
 શ્રુતનું વાચન, ધર્મ અને મનન તરફ મર્જદા દોરાયેલું રહે
 છે આ મુદ્દે સ્થિતિ પ્રાપ્ત થવાનું કારણ જ્ઞાન ઉપરનો તેનો
 આજ્ઞાબાધ અને તેને પ્રાપ્ત થયેલ ભિમામા શુભ છે આને
 લઈ વિષયભોગો તેને મ માગ્નું કારણ થતા નથી ૧૧૬૨૧

આ વાતને દૃષ્ટાત આપી મમલ્લવે છે

માયામ્મસ્તજ્ઞન' પદ્યનનુદ્ધિનસ્તનો દ્રુતપ ॥

સમધ્યેન પ્રયાત્યેવ યથા વ્યાગ્રાતવર્જિત ॥૧૬૩॥

અર્થ આ દૃષ્ટિવાળો પ્રાણી માયાજાળને વાસ્તવિક
 દેખી તેથી જરાપણ મુઝાઈ ન જતા તે પાળીની મધ્યમા
 યજ્ઞને જલદી તરી વ્યાપાત વગર પાર ઉતરી જાય છે ૧૧૬૩૧

વિવેચન આ દષ્ટિવાળો પ્રાણી વસ્તુતત્ત્વને સમ્યક્-
પ્રકારે જાણતો હોવાથી પાચે ઇન્દ્રિયોના વિષયો-કામલો-
ગોને “માયામ” ઇન્દ્રિજલના પાણીની માફક જોતો, અને
તે પાણીના આવતા મોટા ધોવને જોઈ તેમા જરાપણ ન
મુઝાતા તેની મધ્યમા થઈ શીઘ્ર તેના પાગને પામિ જાય છે
યથાશબ્દઉદાહરણ ઉપન્યાસ માટે છે ‘માયામ’ ઇન્દ્રિજલના
પાણીનું વાસ્તવિક જ્ઞાનથવાથી તે પાણીમાડુખવારૂપ વ્યાધાત
થવાનો મ ભવ વિવેકજ્ઞાનને લઈ હુવે થતો નથી ॥૧૬૩॥

મોગાન્સ્વરુપત, પદ્યંસ્તથા માયોદકોપમાન ॥

મુજાનોઽપિ દ્વસગ સન્ પ્રયાત્યેવ પર પદમ ॥૧૬૪॥

અર્થ લોગોને સ્વરૂપથી “માયોદક” ઇન્દ્રિજલના
પાણીની માફક અમાર જોતો પૂર્વકર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલા
લોગોને અમ જ રીતે-અલિપ્ત રીતે ભોગવતા છતાં પણ પર-
મપદ-મોક્ષમા આપ્યો જાય છે ॥ ૧૬૪ ॥

વિવેચન ઉપરની જાણતને દષ્ટાતથી સમજાવે કે
કે ઇન્દ્રિય અને અર્થના સળધરૂપ લોગોને વાસ્તવિક આરોપ
વગર “તથા” તે પ્રકાર વડે “માયોદક” ઇન્દ્રિજલ અગર
જાણવાના પાણીની ઉપમાવાળા અમાર જોવા લોગોને-પૂર્વ-
કર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત થયેલાને અમ જ રીતે-આસક્તિ વગર
ભોગવતા છતાં પરમપદને પામે છે “અનભિજ્ઞગતયા” સ્વા-
ધિન આવેલા લોગોને આમંત્રિત રહિતપણે ભોગવવાથી કર્મ-
જન્ય થતો ન હોવાથી ભરત ચક્રવર્તિની માફક કેવલજ્ઞાન
મ સાર અવસ્થામા પામી પરમપદને પામે છે ॥ ૧૬૫ ॥

મોગતત્ત્વસ્ય તુ પુનર્ન મયોદગ્નિત્રાય ॥

માયોદગ્નિદ્વાવેશસ્તેન યાતીદ ક પથા ॥૧૬૫॥

અર્થ' જે પ્રાણી ભોગોનેજ પરમતત્ત્વ માને છે તે પ્રાણી કદી પણ સસારમયુદ્ધને નરી શકતો નથી દૃષ્ટાત તરીકે જેમ ઠોડ માણુન 'માયોદગ્ન' ઇંદ્રજલ અથવા ઝાઝવાના પાણીને માથુ માની તેની બહાર દહ આવેશવાળો કયે ભાગે જહાર નીકળશે અહરજ ઠેકાણે પડી જવાનો ॥૧૬૫॥

વિવેચન આચાલુ દિવાળો જીવ આ 'માયોદગ્ન' ઇંદ્રજલને કદી સાચો માનતોજ નથી તેના હૃદયમા વાસ્તવિક તત્ત્વજ્ઞાનરૂપી વીજળી લાઈટ પ્રગટ થવાથી ભોગોને ઝાઝવાના પાણી સમાન માને છે પણ બવાલિનદિ જીવ ભોગોને-વિષય મુખોનેજ પરમતત્ત્વરૂપ માની તેમા પ્રવૃત્તિ કરે છે તે નાણુસ આ સસારમયુદ્ધને વદી પણ તરી શકતો નથી જેમ ઠોડ બુદ્ધિના વિષમામપણાથી-શ્રમ થવાથી ઝાઝવાના પાણીને સત્ય માની તેમા દહઆગ્રહવાળો માણસ તેમાજ ઠેકાણે પડે છે તે ઝાઝવાના પાણીમાથી જહાર નીકળી શકતો નથી, અને તેમાજ આખરે ઠેકાણે પડે છે તે પ્રમાણે ભોગોને, તત્ત્વ માનનાગે જીવ તેમાજ ખુચી જવાથી વદી આત્મકલ્યાણુ કરી શકતો નથી ॥ ૧૬૫ ॥

સ તનૈવ મયોદ્વિગ્નો યથા તિષ્ઠત્યસન્નયમ્ ॥

મૌક્ષમાર્ગેઽપિ દિ તથા મોગજમ્યાલમોદિત ॥૧૬૬॥

અર્થ', માયોદગ્નમા દહઆગ્રહવાળો પ્રાણી તેમાજ પરિણામે બયથી જે-પામતો જેમ ન શયરહિત પડી રહે છે

તેવી ગીતે મોક્ષમાર્ગમા પણ પ્રવૃત્તિ કરનારા જીવો ભોગ-
રૂપી કાદવમા મોહિત બની જવાથી આખરે તેમાજ ખુચી
જાય છે અને મોક્ષનામુખો હારી જાય છે ॥ ૧૬૬ ॥

વિવેચન મત્તમમાગમથી આ જીવ આગળ વધતા
વધતા અગીઆરમા ગુણદાણા સુધી પહોંચે છે પણ અહિ
મોહનીય કર્મ પ્રવૃત્તિને દખાવેલ છે પણ ક્ષય કરેલ નથી
આથી ઉપશમત્રેણી તથા ગુણદાણાનો નમય પૂર્ણ થતા
મોહનો પાછો ઉછાળો મારે છે અને પાછા હતા ત્યાંથી
પણ નીચે આવે છે આ પ્રમાણે મોક્ષમાર્ગ તરફ પ્રયાણ
કરતા હતા ભોગ જ બાલ-વિપયભોગરૂપી કાદવમા ખુચી
જવાથી પાછા હતા ત્યાં આવે છે જેમ માથોદકમા નદ
આવેશવાળો માણસ ઝાઝવાના પાણીમા ભયથી ઉદ્વેગ
પામતો તેમાજ ઝેરી રહે છે, જળખુદ્ધિના ઢાંગણથી જેમ
આ જળમા ખુચી જઈ તેમાજ પડી રહે છે, તેવી ગીતે
ભોગનુ કાગ્જબૃત શરીરાદિ પ્રપચમા મોહિત થઈ જવાથી
પગિણામે તેમાજ ખુચી જાય છે અને આત્મકલ્યાણ માટે
મોક્ષ તરફ કગતી તેની પ્રવૃત્તિ છુટી જાય છે અને આખરે
ચાર ગતિમા પરિવર્તન કર્યા કરે છે ॥ ૧૬૬ ॥

મારાગ જણાવે છે -

મીમાસાભાવતો નિત્ય ન મોહોઽસ્યા યત્તો ભવેત્ ॥

અતસ્તત્ત્વમમાવેશાત્સદૈવ ઢિ દ્વિતોદયઃ ॥૧૬૭॥

અર્થ આ દષ્ટિમા વર્તતા જીવને નિગતર નત્વિચાર
શુદ્ધ અત કરણના હોવાથી ક્યારે પણ મોહ થતો નથી

આ કારણથી શુદ્ધ આત્મતત્ત્વના ગભાવેગથી નિરંતર આ દષ્ટિમા આત્મહિતનોજ ઉદય છે ॥૧૭॥

વિવેચન આ દષ્ટિમા વર્તતા હવને મીમાન્સા--આત્મતત્ત્વની વિશ્વારુણા ઘણીજ હોય છે સત જિવન ક્રમથી મુક્ત થવાની જ ભાવના રહ્યા કંઈ છે કર્મજન્ય થવાના કારણો અને કર્મમુક્ત થવાના કારણોનો વિચાર કંઈ છે તેમજ માયા મમતા આ હવને મમારમા પાડનાર છે, કમાવનાર છે, આમ મમજવાથી આ દષ્ટિવાળાને ક્યારેય મોહ પડ્યો થતો નથી તેમજ ભવદ્વેષ જાદુ મારી રીતે થઈ જાય છે નનાર ઉપરનો રાગ નષ્ટપ્રાય થઈ જાય છે અને મુતધર્મમા મન જાદુ રહે છે આ વાતને મમજાવવા દુઃખવલ્લભ શિનું દષ્ટાત પહેલા આપેવ છે જેમ તે શિ પોતા ॥ ધરના તમામ કામકાજ કરે છે, પણ તે કામથી મુક્ત થતા પામુ પાતાનુ મનપોતાના પ્રાણપતિને મળવા ઉત્સુક બને છે તે પ્રમાણે આ દષ્ટિવાળાની બાહ્ય પ્રવૃત્તિ ગમજવી અવ-મ પામુ મનઆત્મજ્ઞાનની વિચારણુમાઅને તેજસાશાતકાર ક વામા પ્રવૃત્તિ કંઈ પરિણામે આત્મતત્ત્વ આક્ષાતકાર થતા પરમપદ્મપહિતોદયઆ દષ્ટિમાથતાવાર લાગતીનથી ॥૧૮॥

इति श्री पण्डी वाता दष्टि समाप्ता ॥

હવે આત્મી પ્રભાદષ્ટિ કહે છે

भ्यानमिषाप्रया येन नास्या रुगत एव हि ॥

तत्त्वप्रतिपत्तिपुता विदोपेण क्षमान्विता ॥૧૯॥

અર્થ સાતમી પ્રભાદષ્ટિમા સૂચની પ્રભા જેવો બોધ

ચિત્તર તથા એકસરખો પ્રકાર આપે છે આ દષ્ટિમા અદાગ
 યોગમાથી માત્રમુ યોગાગ ધ્યાન પ્રાપ્ત થાય છે, આ દષ્ટિ
 ધ્યાનપ્રિય છે ચિત્તની એકાગ્રતા ડોઈ પણ ધ્યેય વસ્તુમા
 કરવી, આ દષ્ટિમા રૂગ નામનો દોષ માધ્યર્ણિદુ શૂન્યવૃત્તિ
 -શુભ અનુધાનનો ઉચ્છેદ કરવો-તે લાભકારક નથી એવો
 નિર્ણય કરવો આ દોષ ચાલ્યો જાય છે અને આત્મોન્ન-
 તિકારક ધ્યાન ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે અત્યારમુધી આત્મજ્ઞાન
 સળધી વિચારણા હતી હવે આ ગુણ અમલમા મુઠવાની
 સન્મુખ થાય છે અને આત્મસ્વરૂપમા કાર્ધક રમણતા ઠરે
 છે તેમજ વિશેષે કઠી આ દષ્ટિમા શમમુખ-ચિત્તમા પગમ
 શાંતિ-આનંદ પ્રગટે છે ॥૧૬૮॥

વિવેચન “ધ્યાનપ્રિયા પ્રમા” આ વાખ્દ એ જણાવે
 છે કે માનની દષ્ટિ પ્રાપ્ત થાય નહિ ત્યામુધી ધ્યાન પ્રિય
 બને નહિ, ચથાર્થ ધ્યાનની પ્રાપ્તિ તો અહિજ થાય છે
 આ પહેલાની દષ્ટિઓમા ધ્યાન ગુણ સામાન્ય પ્રકારે વિચા
 રપ્રારૂપ જેવો હતો, તે અહિ હવે ખરેખર અમલમા મુઠાય
 છે આ દષ્ટિ અપ્રમત્તયતિ કે સાધુઓને હોય છે મિત્રા,
 તારા, બહા અને દીપ્રા-આ ચાક દષ્ટિ મુધી તો સૂક્ષ્મ-
 બોધ વેદસ વેદપદ-જડચૈતન્યનુ જ્ઞાન ન હોવાથી શાસ્ત્ર-
 કાર મહારાજ તેને પ્રથમ ગુણકાણુ જણાવે છે હજીમુધી
 તેનામા રહેલ મિથ્યાત્વપણુ ગયુ નથી જ્યારે પાચમી
 ચિત્તરાદષ્ટિમા આ જીવ દાખલ થાય છે ત્યારે તેનામા સમ્ય-
 ક્ત્વ ગુણ પ્રાપ્ત થવા માથે ચોથા ગુણકાણુની પ્રાપ્તિ થાય
 છે અત્યાગ આ જીવના હૃદયમા બોધરૂપી વીજળીની લાઈટ

પ્રગટ થાય છે જડચૈતન્યનો વિરેક મારી રીતે ઠરી શકે
 છે, બોગોના ખરા સ્વરૂપને મમલે છે, આ કર્મજનનના
 કાન્સુભૂત છે એમ જરોખર જાણે છે છતાં હજી મુખી તે
 બાજુથી નિવૃત્તિ કરી શક્યો નથી હજી કાન્તાદૃષ્ટિમા અ
 જીવ આગળ વધે છે, એટલે તેનામા દેશ વિરતિપણું પાચક
 શુભકાણું, સર્વવિરતીપણું છૂટું શુભકાણું પ્રાપ્ત થાય છે
 અહીં માવક નિર્લેપ માદક ગ્રહી ભોગો ભોગવે છે પણ
 પાછો સર્વ વિરતિમા આગળ આવે છે, સાતમી પ્રભાદૃષ્ટિમા
 તે સર્વ વિરતી વાળાને હોય છે તે પણ અપ્રમત્ત સાધુ
 માતમા શુભકાણાથી આગળ વધી આઠમે ક્ષપકશ્રેણી મા
 છે ત્યારે આઠમાથી માહી તેરમા શુભકાણા મુખી હોય છે
 અહીં ક્ષાયિત્ત ભાવના જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્ર પ્રાપ્ત થતા
 કેવલજ્ઞાન, કેવલદર્શન પ્રગટ થાય છે આ બધા પ્રતા
 થાનનો છે આદમા શુભકાણો શૈલેષી કરણુ અવસ્થામા પ
 ધ્યાન પ્રાપ્ત થતા પરમપદ મેળવે છે આ બીના આઠ
 દૃષ્ટિમા આવશે આ સાતમી પ્રભાદૃષ્ટિમા બોધ મૂર્ચની પ્ર
 જેમ લાખા વખત મુખી સ્થિરપણે એકસરખો પ્રકાશ અ
 છે, તેવો આ દૃષ્ટિમા બોધ થાય છે તે મહાલાભનુ કા
 થાય છે એ બોધ ધ્યાનનુ નિમિત્ત બને છે કારણુ ધ્યાન
 ચિત્તની એકાગ્રતા થવી નેઈએ તે આવા એક સરખા અ
 બોધથી થઈ શકે છે વળી આવા તિમ સ્થિર બોધથી અ
 ધર્મના શાસ્ત્રો વાચે તોપણ તેની વાચનારતા મન ઉ
 જગ વિપરીત અસર થતી નથી પાચ્ય યમોમા એ
 બધા આગળ વધેલા હોય છે કે તેઓની પાસે ગમે

ઝોના વેર વિરોધો પણ શાત થઈ બાથ છે આ દષ્ટિમા
 અધ્યાગયોગ પેટી માત્રુ ધ્યાન નામનુ યોગાગ પ્રાપ્ત થાય
 છે, અતમુંદુર્ત મુખી એક વસ્તુ ઉપર એકાકારવૃત્તિ થવી
 તેને ધ્યાન કહે છે = ધારણા તુ ક્ષયચિત્તધ્યેયે ચિત્તસ્ય
 સ્થિરય ધન ધ્યાનતુષિપયે તસ્મિન્નેક પ્રત્યય સતતિ " કાંઈ
 એક ધ્યેય-પ્રભુની ભૂતિ, ઈકાર, હ્રીકાર વિગેરે જે પો-
 તાને ઈષ્ટ હોય તે ધ્યેય વસ્તુ માત્રી ગણી તેના ઉપર
 ધ્યાન કરવું પ્રથમ તે વસ્તુમા ચિત્તને સ્થિર કરવું તેનું નામ
 ધારણા, તે પછી તે વસ્તુમા ચિત્તની એકાકારવૃત્તિ થવી
 આનું નામ ધ્યાન અને તે પછી તે વસ્તુનું ધ્યાન કરતા
 તત્કાલ-તદરૂપે જની જલુ આનું નામ સમાધિ, જેમ એક
 પાત્રીનાં ગુફના મુખથી માલજ્યુ કે ધ્યાનથી સમાધિ અને
 છે અને તેની પરમપદ મોક્ષ મળે છે આ માલજીને તેને
 ધ્યાન કરવાની ભાવના થઈ અને ગુરુમહારાજને ધ્યાનની
 રીતિ જાતાવવા આમલું થયો, ગુરુશ્રીએ કહ્યું કે " તારું ધ્યાન
 કરવું હોય તો આ જોરડીમા બેસી જા અને તને જે પ્રિય
 હોય તેનું સ્વરૂપ તારી આખ સન્મુખ જાડું કર " પટેલ
 કહે છે કે પ્રભુ મને મારી બેસ જાડું પ્રિય છે તો બલે
 તેને તારી આખ સન્મુખ જાડી કર અને ધારી ધારીને
 ભેડા કર અને તે રૂપ જની વા પગિણામે કેટલાક દાર્દમ
 ગયા પછી તત્કાલ જની ગયો ગુરુશ્રીએ તેની પરીક્ષા
 કરવા કહ્યું કે બાઈ આ જોરડીમાથી જડાર આન ત્યારે તે
 જોરડીનું બાજુ નાનું એટલે કેવી રીતે જડાર આવે ? પણ
 પાનુમા વાની નીચો હલો થઈ સીંગડાવાળું માથું પડ્યું
 કાનું જડાર આવ્યો એટલે ગુરુશ્રીએ તેને કહ્યું કે હવે તું

ખરાખર ધ્યાન કરવા લાયક થયો છે પછી પ્રભુનું આલ્લખન લેતા પ્રભુસ્વરૂપ જની ગયો અહિં ભેગ છે તે ક્યેય વસ્તુ છે, આજ ભેગ ઉપર ચિત્તની એકાકાર વૃત્તિ કળી બેસના દરેક અવયવોને ધારી ધારી બેવા તેનું નામ ધ્યાન છે, અને તેજ ભેગ સ્વરૂપ પોતાને જની જડું તેનું નામ મમાધિ છે આ માત્રમી પ્રજ્ઞા દૃષ્ટિમા ધ્યાનની પ્રાપ્તિ ઘણી સારી થાય છે અહિં રૂપ નામનો દોષ ચાલ્યો જાય છે માધ્યગિ દુશૂન્યવૃત્તિ—માધ્યગિદુ—મોહ તેમા શૂન્યવૃત્તિ હતી—બેઠરગાર વૃત્તિ હતી તે અહિં ચાલી જાય છે, તેમજ આઠ શુભો પૈકી સાતમો શુભ તત્વપ્રતિપત્તિ નામનો અહિં પ્રાપ્ત થાય છે પ્રથમ તત્વની જે વિચારણા વધે હતી તે હવે અહિં મત્યતારૂપે સ્વિગરાય છે સામાન્યથી અમલમા મુકાય છે ખરેખર રીતે તો અમલમા આઠમી દૃષ્ટિમા મુકાયે વળીઅહિં વિરોધ પ્રકારે શમમુખ—શાંતિપ્રધાન મુખ પ્રાપ્ત થાય છે તેનું મુખ્ય કારણ ધ્યાન—ચિત્તની એકાગ્રતા છે આ પ્રમાણે આ દૃષ્ટિ મત્તમવૃત્તિ પદાવહા—ઉત્તમ પ્રવૃત્તિ પરમપદ સંજલ્પી, તેને આપનારી છે, મોક્ષ મેળવી આપે છે ॥૧૬૮॥

ધ્યાનજ સુખમસ્યા તુ જિતમમયમાધનમ ॥

વિવરવલ્લનિર્જાત ક્ષમસાર સદૈવ હિ ॥ ૧૬૯ ॥

અથ જાનના સામર્થ્યથી ઉત્પન્ન થયેલ નિરતર શમ શાંતિ છે માર પ્રધાન જેમા, તેમજ છતી લીધેલ છે ઇન્દ્રિયોના માધનો—શબ્દાદિ વિષયોને જેલો એવું આ દૃષ્ટિમા ધ્યાનથી ઉત્પન્ન થયેલ મુખ છે ॥૧૬૯॥

વિવેચન આ દૃષ્ટિમા વતતો પ્રાણી ધ્યાનમા એટલો

અમે આગળ વધે છે કે ધ્યાન બળથી વસ્તુઅંગ ડર્મો તેના
ક્ષય થઈ જાય છે અને અપૂર્વજ્ઞાન પ્રગટ થાય છે અને
આ અપૂર્વ જ્ઞાનના સામર્થ્યથી નિઃતર રામ શાંતિપ્રધાન
એવું સુખ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં આત્મામા પરમશાંતિ
ઉત્પન્ન થાય છે અને તેમાજ મગ્ન બની જાય છે ત્યારે
આ પુદ્ગલિક સુખ તેની આગળ એક અરા માત્ર પણ
દેખાતા નથી નકામા હું ખડપળ લાને છે તેમા સુખતો
છે નહિ પણ શ્રાંતિથી જે સુખ મનાયુ છે તે પણ સત્ય
સુખ પ્રગટ વતા આપોઆપ વિલય પામી જાય છે અને
ખાત્રી થાય છે કે આ હું ખ છે પણ સુખ નથી ॥૧૬૬॥

સત્ય સુખનું લક્ષણ બતાવે છે

સર્વ પરવશ દુઃખ સર્વમાત્મવશ સુખમ્ ॥

एतदुक्तं समासेन लक्षणं सुखदुःखयो ॥૧૭૦॥

અર્થ પૂર્વના મહાપ્રત્યેક મલોપથી સુખ અને હું ખનું
લક્ષણ-અવડખ બતાવે છે કે પરવશપણ છે તે તમામ હું ખ
છે અને આત્મવશપણ છે તે તમામ સુખ છે ॥૧૭૦॥

વિવેચન જગતના તમામ જીવો સુખની શોધમા
ફેડે છે પણ વાસ્તવિક ખર સુખ ક્યા છે તે વાત ચાંચકાર
મહારાજ જણાવે છે કે, જે જે પુદ્ગલિક વસ્તુ પરાધિન
છે તેની સ્પૃહા કરવી તેજ મહાહું ખ છે તેને મેળવવા
અનેક પ્રકારના માયા ખોટા પ્રયત્નો કરવા પડે દેશ છોડી
પગદેશ જલુ પડે આ બધું હું ખજ છે પરંતુ પરપુદ્ગલિક
વસ્તુમાવી સ્પૃહાને જેથી લઈ નિઃસ્પૃહી બનવું એજ ખર

સુખ છે પૂર્વે થયેલા મહાત્માઓ આનેજ દુઃખ સુખદુઃખ
લક્ષણ-સ્વરૂપ જણાવે છે સારાશ એ છે કે જે જે અગે
ઉપાધિ ઓછી તે તે અગે સુખ સમજવું જ્યારે સર્વ
ઉપાધિમાની મુક્ત થયો એટલે સંપૂર્ણ સુખ મળતા વાર
નહિ લાગે એક દુઃખાનથી આલવિકા સારી ચાલતી હોય
તો બીજી ત્રીજી દુઃખાનો ઠરી ફાગટની ઉપાધિને વધાર્યો
નહિ તેથી શાંતિના બદલે અશાંતિજ મળશે સુખ મળ
વાની આશાએ એક છતાં બીજી સી કરવાની ઉપાધિ વધાર્યો
તો કદી સુખ તો નહિ મળે, પણ દુઃખના દગીયા તમારા
ઉપર આવીને પડશે તે ચોક્કસ માનજો અને આખરે બહુ
પશ્ચાતાપ થશે ॥ ૧૭૦ ॥

આજ બીનાને સ્પષ્ટ કરે છે

પુण्याપક્ષમપિ હ્યેવ સુખ પરવશ સ્થિતમ્ ॥

તત્તથ દુઃખમેવૈતત્તલ્લક્ષણનિયોગત. ॥ ૧૭૧ ॥

અર્થ પુન્યની અપેક્ષાવાળું પણ સુખ ઉઠાનીતિથી
પરવશ રહેતું છે તેથી તે દુઃખજ છે, દુઃખના લક્ષણના
સળધને લઈ તે દુઃખ ગણાય ॥૧૭૧॥

વિવેચન પ્રથમ સુખ તથા દુઃખના જે લક્ષણો
ખતાવ્યા છે તેમા પરવશથી દુઃખ થાય છે આમ જે વાત
જણાવી તેના અગે વાદિ ચક્રા કરે છે કે પદ્મધિન જે
લોગની સામગ્રી છે તેના દ્વારા સુખ થાય છે એમ માનવું
તે તો ખાતિ છે તેનાથી તો દુઃખજ થાય છે અને તે
દુઃખજ છે, પણ પૂર્વે દાન, શીયલ, તપ, જપ વિગેરે કરેલ

તેના પુન્યથી જેને સુખો મળે છે તેને હું જો કેમ કહો
છો ? શાસ્ત્રકાર ઉત્તર આપે છે કે પુણ્યની અપેક્ષાથી પ્રાપ્ત
થતું જે સુખ તે પણ પ્રથમ કહી ગયા તે ન્યાયથી હું ખજ
છે કારણ કે પુન્ય પણ ઈર્મ હોવાથી પરજ છે આત્માથી
જે લિપ્ત છે તે ગણુ પર છે અને જ્યાં પર છે ત્યાં હું ખજ
છે હું ખજ જે લક્ષણ બાધ્યુ “પરવશ દુઃખ” તે અહિં
છે માટે પુણ્યની અપેક્ષાવાળું સુખ છે તે પણ પરવશ-
પગધિનતાવાળું હોવાથી તે હું ખજ છે તેમ મમજલુ પરતુ
આત્મધ્યાનથી ઉત્પન્ન થયેલ સુખ તેજ તાત્વિક સુખ છે
બીજાને આધિન ન હોવાથી, તેમજ ઈર્મના વિયોગથી-ઈર્મના
અભાવથી ઉત્પન્ન થયેલ હોવાથી આજ તાત્વિક સુખ છે
તેમ મમજલુ ॥ ૧૭૨ ॥

ધ્યાન ચ નિર્મલે ચોયે સદૈવ હિ મહાત્મનામ્ ॥

સોળમાયમલ હેમ સદા કલ્યાણમેવ હિ ॥૧૭૨॥

અર્થ આ દૃષ્ટિમા બોધ નિર્મળ હોવાથી મહાત્મા
પુરુષો-મુનીઓને નિરતર ધ્યાન હોય છે જેનો મળ નીકળી
ગયો છે એવું ન્વર્ણ છે તે નિરતર કટ્યાણુજ કહેવાય છે

વિવેચન આ પ્રભાદૃષ્ટિમા સૂચની પ્રભા જેવો સ્થિર
તથા નિર્મળ ક્ષયોપશમથી ઉત્પન્ન થયેલ બોધ હોવાથી આ
દૃષ્ટિવાળા મહાન્ પુરુષોને નિરતર ધ્યાન-ન્વન્વડપમા રમ
ણતા ઈવા રૂપ કાયમ બની રહેછે સત્યવસ્તુ મમતયા પછી
પરવસ્તુમા માથુ મારવાપણુ કદી હોઈ શકેજ નહિ, આ
વાતને દૃષ્ટાત આપી મમતવેછેકે જેમાથી મલક્ષીણુ પ્રાપ્તથઈ
ગયો છે એવું સુવર્ણ મદા નિરતર કટ્યાણુ કહેવાય છે-પવિત્ર

ગણાયછે તે પ્રમાણે આ મહાત્માઓ પણ ક્ષીણપ્રાય મલ
યર્ધ જવાથી નિરતર કલ્યાણ સ્વરૂપછે, સુકેતપ્રાયછે ॥૧૭૨॥

સત્યવૃત્તિપદ ચેદાઽસગાનુષ્ઠાનસંજિતમ્ ॥

મહાપથપ્રયાણ ચદનાગામિપદાવહમ્ ॥ ૧૭૩ ॥

અર્થ આ દૃષ્ટિમા અસગાનુષ્ઠાન કોઈ પણ જાતના પુદ્
ગલિક ફલની ઈચ્છા ન ગળવી એવું અનુષ્ઠાન પ્રાપ્ત થાય
છે આ અનુષ્ઠાન મત્ પ્રવૃત્તિપદ—સારી પ્રવૃત્તિ કરાવે છે
તેમજ મહાપથ—મોક્ષમાર્ગ તરફ પ્રયાણનો આરભ થાય
છે અને આનાગામીપદ—સિદ્ધિપદ ગેળવી આપે છે આ
બધો પ્રતાપ અસગાનુષ્ઠાનનો છે ॥ ૧૭૩ ॥

વિવેચન આ દૃષ્ટિ ધ્યાનપ્રિય હોવાથી આ દૃષ્ટિવાળો
પ્રાણિ મોટે ભાગે આત્મધ્યાનમાજ્ઞ મગ્ન રહે છે આ જે
ક્રિયા છે તેજ અમગાનુષ્ઠાન છે કોઈ પણ જાતના પુદ્
ગલિક ફલની ઈચ્છા વગર શાસ્ત્રમા જતાવેલી વિધિપૂર્વક
જે અનુષ્ઠાન થાય છે તે ક્રિયાને અમગ અનુષ્ઠાન કહે છે
આ અનુષ્ઠાન મોક્ષમાર્ગ તરફ પ્રયાણ કરવાને મત્ પ્રવૃત્તિ
રૂપ છે, તેમજ આગામિપદ પરમપદને આપનાર છે આ
બધો પ્રતાપ અસગાનુષ્ઠાનનો છે શાસ્ત્રમા વિષ, ગરલ,
અત-ચહેતુ, તદ્દહેતુ અને અમૃતાનુષ્ઠાન આ પ્રમાણે પાંચ
પ્રકારના અનુષ્ઠાનો પણ જતાવેલ છે વળી હરિભક્તસૂરિ
પોઠશ ત્રયમા બીજી રીતે આ પ્રકારના અનુષ્ઠાનો જતાવે
છે પ્રીતિ, ભક્તિ, વચન અને અસગ અનુષ્ઠાન, ત્રિનુ
ભરણ પોષણ જેમ રાગથી કળ્યામા આવે છે તેવી ગીતે
પ્રીતિથી રાગપૂર્વક અનુષ્ઠાનો કરવા તે પ્રીતિ અનુષ્ઠાન

મમજી ૧ માતા પિતાનું ભરણુ પોષણ ભક્તિવા ધાય છે તેવી ગીતે ભક્તિપૂર્વકના અનુષ્ઠાનો કરવા તે ભક્તિ અનુષ્ઠાન ૨ શાસ્ત્ર અથવા શિષ્ટ પુરુષોની આના પ્રમાણે અનુષ્ઠાનો કરવા તે વચન અનુષ્ઠાન સ્વભાવિક રીતે શિષ્ટ વચનાનુસાર વર્તન વધી જાય તે અમગઅનુષ્ઠાન છે આ ચોથા પ્રકારના અમગ અનુષ્ઠાન પર અહિં ણિયતિ ધાય છે આવી ગીતે આઠમી દષ્ટિમા અસગ અનુષ્ઠાનની પ્રાપ્તિ ધાય છે જેમ દડના પૂર્વપ્રયોગથી ચક્રનું જ્ઞમણ થયા કરે છે, તેમ અસગ અનુષ્ઠાનમા સ્વભાવિક ગીતે શિષ્ટવચનાનુસાર અનુષ્ઠાન ધાયછે, આઅનુષ્ઠાનથી અનાગામિપદ સિદ્ધિપદની પ્રાપ્તિ ઘણી જલદી ધાય છે ॥ ૧૭૧ ॥

આ અમગ અનુષ્ઠાનના નામો કહે છે

મશાતગાહિતાસંજ્ઞ વિમભાગપરિક્ષય ॥

શિવવર્ત્તમ્ ધ્રુવાભ્વેતિ યોગિભિર્ગીયતે શ્લઃ ॥૧૭૪॥

અર્થ આ અમગઅનુષ્ઠાનને માખ્યો પ્રચાનવાહિતા કહે છે બૌદ્ધો વિમભાગપરિક્ષય કહે છે શિવવર્ત્તમ્ રીવો કહે છે અને પતજલ્લી યોગમતવાલા તેને ધ્રુવાધ્વા કહે છે આ પ્રમાણે યોગીઓ આ અમગ અનુષ્ઠાનને જુદા જુદા નામથી પોતાના દર્શનના અનુસાર કહે છે ॥ ૧૭૪ ॥

વિવેચન વસ્તુ એક છે હતા જુદા જુદા દર્શનોને લઈ શબ્દોમા ભેદ પડે છે મૂલવસ્તુતત્ત્વમા ળદિ ભેદ પડતો નથી પણ ક્રિયાકારો-શબ્દોમા ભેદપડે છે મોક્ષ મેળવી આપવામા આમાધાગણુ ડારણુ આ અમગઅનુષ્ઠાન છે આનાથી

કેવલનાન પ્રાપ્ત થઈ શકે છે આ અસ ગચ્છનુષ્ઠાનને ખીલતો
 જુદા જુદા નામથી બોલાવે છે તે કહે છે, સાખ્યો આ
 અસ ગચ્છનુષ્ઠાનને પ્રચીતવાહિતા કહે છે જોડો વિસલાગ
 પરિક્ષય કહે છે શૈવો શિવવત્ત્મ કહે છે અને પત જડી
 વિગેરે ચોગીઓ મુવાધ્વા-મુવમાર્ગ કહે છે, આ અસ ગ અનુ
 ધાર ક્રિયામા મહા ઉત્કૃષ્ટ આત્મદશા વર્તતી હોય છે
 આ દષ્ટિ આત્મોન્નતિમા જહુ વિજાસ બતાવેછે અહિ માધ્ય
 -મોક્ષ તદ્દન રૂપેટ રીતે નમોપમા દેખાય છે અને ત્યા
 પહોચી જવા માટે એટલી દૃઢભાવના થાય છે કે તેના
 સુખની વત્તપના પાને દેવલોહના અથવા અનુત્તરવિમાનના
 સુખપણુ કિમત વગરના લાગે છે આ દષ્ટિ પરિણામે પર
 મપદ મેળવી આપે છે ॥ ૧૭૪ ॥

एतममात्मत्याशु यन्त्रोग्यऽस्या व्यवस्थितः ॥

एतत्पदार्थैर्पैव तत्तत्रैतद्विज्ञा मता ॥ १७५ ॥

અર્થ આ દષ્ટિમા રહેલો ચોગી ગ્રીષ્મ અસ ગચ્છનુષ્ઠા-
 નને ચિદ્ધ કરે છે આ અસ ગ અનુષ્ઠાનને પ્રાપ્ત કરાવનાર આ
 દષ્ટિજ છે આ દષ્ટિમાજ આ અસ ગ અનુષ્ઠાન તેના જલણ
 કાષ્ટને ઈષ્ટ છે ॥ ૧૭૫ ॥

વિવેચન આદષ્ટિજહુઉન્નતદશાપ્રાપ્ત કરેલ અપ્રમત્ત
 યતિનેજ હોઈ શકેછે, અને આ અપ્રમત્ત યતિ ઘણોજટલી માધ્ય
 -મોક્ષ પ્રાપ્ત કરી શકેછે, આન્વિતિપ્રાપ્ત કરાવનાર આ અસ ગ
 અનુષ્ઠાન છે આજળ ડહા સુવળ અનાજામિપદ-પરમપદને
 આજ અનુષ્ઠાન મેલવી આપે છે અને આ અસ ગ અનુષ્ઠાન
 આ દષ્ટિમા રહેલો ચોગીજ મેળવી શકેછે એમ આ અસ ગ

અનુષ્ઠાનને જાણનારા જાણાવેછે સારાંય એ છે કે આટલી હદે જ્યારે આ જીવ આગળ આવે છે ત્યારે પુદ્ગલિકભાવ તરફ તેની વૃત્તિ તદ્દન નીકળી જાય છે અને પરમપદ મેળવવાનીજ તાલાવેલી લાગેલ હોય છે અને આને લઈ અમ ગઅનુષ્ઠાન કરે છે અને આ અસ ગઅનુષ્ઠાનના પ્રતાપે પરમપદને મેળવી સત્ચિદાનંદ સ્વરૂપ આત્મામા પરમશાંતિનો અનુભવ કરતા સુકૃત જની જાય છે ॥ ૧૭૫ ॥

इति श्री सप्तमी प्रभादष्टि समाप्ता

હવે આઠમી પરાદષ્ટિ કહે છે

समाधिनिष्ठा तु परा तदासगविवर्जिता ॥

सात्मीकृतप्रवृत्तिश्च तदुत्तीर्णाशयेति च ॥ ૧૭૬ ॥

અર્થ આ આઠમી પરા નામની દષ્ટિ સમાધિનિષ્ઠા આત્મસ્વરૂપમા રમણતા રાત દિવસ તેમા તત્પર રહે છે અહિં સમાર ઉપર મમત્વ રાખવારૂપ આમગ નામનો આઠમો દોષ આદ્યો જાય છે અને આઠમો ગુણ પ્રવૃત્તિ નામનો પ્રગટ થાય છે આ દષ્ટિમા ચદ્રની ચદ્રિકા જેવો સૂક્ષ્મબોધ થાય છે આ સૂક્ષ્મબોધને લઈ ચિત્તની એકાગ્રતા સારી ગીતે થાય છે આને લઈ આત્મભાવમા સંપૂર્ણપણે પ્રવર્તન થાય છે અને અહિં નિગરીભાવ પ્રાપ્ત થાય છે સંકલ્પવિઠ્ઠલનો પણ અભાવ થાય છે ॥ ૧૭૬ ॥

विवेचन समाधिनिष्ठा परा नामनी आठमी दष्टि છે યોગનુ આ આઠમું અંગ છે, મમાધિ કહેતા ધ્યાન વિશેષનુ ફલ તેને સમાધિ કહે છે, પત જલી રૂપી યોગશાસ્ત્રમા

જલાવે છે કે, ધ્યેય વસ્તુમા એક દેશથી ચિત્તનું બંધન
 ઠરવું, તે ધારણ છે અને તેજ ધ્યેય વસ્તુમા ચિત્તની
 એકતારવૃત્તિ તેને ધ્યાન કહે છે અને તેજ ધ્યેય વસ્તુમા
 તેજ અર્થમાનનાનિર્ભોગધર્મો-તત્કારરૂપ થવું તેને સમાધિ
 કહે છે જેન દર્શનકાર પણ સમાધિ તેનેજ કહે છે શુદ્ધઆ-
 ત્મસ્વરૂપને પ્રાપ્ત થવું-પરમાત્મસ્વરૂપ બની જવું તે અભિ-
 ધ્યાન ચિતામણિ ડોપમા શ્રીમદ્ હેમચદ્રાચાર્ય મહારાજ
 શ્રી જલાવે છે કે

સમાધિસ્તુતદેવાય માત્રાભાસરૂપરૂપ ॥

एव योगोयमात्रंगरुभि समतोऽवृथा ॥ ૧ ॥

અર્થ ધ્યેય તરીકે જે પદાર્થ માત્રા સંજોગ છે તેજ
 પદાર્થ માનના આભાસ થવો-અર્થાત્ તે પદાર્થ સ્વરૂપ
 ધ્યાતા બની જાય તેનું નામ સમાધિ, જાણ આલબન
 છોડી પરમાત્મસ્વરૂપનું અગર તેઓશ્રીના ગુણોનું આલબન
 લેતા પરમાત્મરૂપ જે બની જવું તેનું નામ સમાધિ કહે
 છે ખરી સમાધિ તો ચોખ્ખે ગુણુઠાણે રીલેખી કરણ
 અવસ્થામા મન વચન અને કાયાના ચોગોનું રૂધન કરી
 પરમાત્મસ્વરૂપ પાતિ અને અધ્યાનિ કર્મક્ષય કરી જ્યારે
 બને છે તે ખેખરી સમાધિ મનજીવી તેરમા ગુણુ ઠાણે
 પાતિકર્મનો ક્ષય કરી ઉપવજ્ઞાન જ્યાં પ્રાપ્ત થાય તે
 પણ એક સમાધિ છે આત્મસ્વરૂપમા ગિયર થવું, કોઈપણ
 પ્રકારના નકરૂપ વિકરૂપ વિચારો આવવા દેવા નહિ સ્વરૂપ
 મન થવું તે સમાધિ જાણુવી આ દિશિમા ચક્રની ચક્રિકા
 જેવો મૂર્ખમોખ થાય છે અને આ મોખ નતલ ચાલુ રહે

છે સૂર્યની ક્રાંતિ પેઠે આખને આજી દેનાર થતો નથી. પરંતુ શાંતિ આપનાર થાય છે અહીં આઠમો ગુણ પ્રવૃત્તિ નામનો પ્રાપ્ત થાય છે અને આત્મગુણમા સંપૂર્ણપણે પ્રવર્તન થાય છે આના પહેલાની દૃષ્ટિમા જે પ્રતિપત્તિ તત્વબોધના અંગે થઈ હતી તે પરિપૂર્ણ રીતે અમલમા મુકાણી નહતી તે અહીં પ્રવૃત્તિમા પરિપૂર્ણ રીતે મુકાય છે અહિં આઠ દોષો પૈકી આઠમો આનંદ દોષ-નસાડ ઉપર મમત્વ-ભાવ-આસક્તિરૂપ તે અહિં ચાલ્યો જાય છે આ દોષ જવાથી મમાધિ-આત્મ સ્વરૂપમા પ્રવૃત્તિ ઠરવારૂપ પ્રાપ્ત થાય છે ચંદન ગવના ન્યાયથી, જેમ ચંદનનો વાસ આવે ઠાર મુગધને ફેલાવે છે, તેવી રીતે આ દૃષ્ટિમા વર્તતા પ્રાણીના વચનનો વિલામ તેના ગરીબનો જાંઘ અને તેનું મર્વ વતન ચંદનની વામની જેમ સવત્ર મુગધ વિન્તારનાર વાય છે એટલે તેની આજીબાજીના વાતાવરણ પણ તેના ગુણને વિન્તારનાર થઈ પડે છે " તદુક્તીનાશયા ' સંકટપવાળા ચિત્તના અભાવને લઈ નમાર તરફની પ્રવૃત્તિથી ઉત્તીર્ણ થઈ મુક્ત થઈને નિરાશીભાવ પ્રાપ્ત થતા પરિણામે પરમપદને પ્રાપ્ત કરે છે ॥૧૭૬॥

નિરાચારપદોદયસ્યામતિચારવિવર્જિત ॥

આસ્થારોહણા ભાવ ગતિ વસ્ત્વસ્ય ચૈષ્ટિનમ્ ॥૧૭૭॥

અર્થ આ પરાદૃષ્ટિમા ગ્રહેલ માહાત્માને ડોઈ પણ પ્રગરના આચારો પ્રતિક્રમણ દેવવદન વિગેરે હોતા નથી કારણકે અતિઆગદિ દોષો તેઓને લાગતા નથી, તેમજ ઉપશમ કે ક્ષપક્રેણી ઉપર આદેહણુ ઝગવામા આવે છે

તે પ્રમાણે આ દૃષ્ટિમા રહેલ પ્રાણીની એટલા એક પ્રકારની
શુદ્ધિથી ઉપર આગેહણુ જેવી ટોચ છે ॥૧૭૭॥

વિવેચન આ પરાદૃષ્ટિવાળો યોગી જાઠમા શુદ્ધ
હાણાથી મારી અઉદમા શુપ્તહાણુ સુધી પહોંચે છે અને
લાયિક જાવના જ્ઞાનદર્શન ચરિત્રાદિ શુભો પ્રગટ થાય છે
અને આત્મીય શુભમા પ્રવૃત્તિ કરવારૂપ ક્રિયા અહિ હોય
છે પણ જાણ ક્રિયાઓનો અહિ ઉપયોગ હોતો નથી
ઠાગણુકે જ્યાં અતરંગ પ્રવૃત્તિ થતી હોય ત્યાં જાણાચારની
જરૂર રહેતી નથી તેમજ આ દશામા માનસિક દુષણુ પણ
લાગતા નથી પ્રાપ્ત કરવા લાયક દેવજ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાથી
હરે જાણ હોઈપણ જાતનો આચાર રથો નથી તેમજ અભિચાર
લાગવાનું કારણ મિથ્યાત્વાદિ પણ ન હોવાથી સૂક્ષ્મદોષો
અહિ લાગતા નથી, વળી જેમ મુનીરાજ ઉપશમ કે દક્ષ-
કથેત્વીરૂપ પર્વત ઉપર આગેહણુ કરે છે તે પ્રમાણે અહિ
પરિણામની ધારાએ આત્માના પડિત રીચના ઉન્નતમથી
શુદ્ધિથી ઉપર આગેહણુ કરેછે, તેમજ નિરાચારપદ પ્રાપ્ત
થવાથી આ મહાત્માની પ્રવૃત્તિ તથા ક્રિયા વિગેરે ભવ
ગતિથી ન્યારી હોય છે ॥ ૧૭૭ ॥

આચાર નથી તો બિહાટનઆચાર કેની રીતે તે કહેછે

રત્નાદિશિક્ષાદમ્ભ્યોઽન્યા યથાદક્તનિયોજને ॥

તથાચારક્રિયાવ્યસ્ય સૈરાન્યા ફળમેદત ॥૧૭૮॥

અર્થ રત્નાદિની પરીક્ષા કરવામા એક નિપુણ માણસ
છે અને ખીજો અનિપુણ છે, રત્નને ક્ષાર પુટાદિવડે મુદર

બનાવેલ છે બધા એક મરખા દેખાય છે છતાં જોનારની દૃષ્ટિમા લિન્નતા પડે છે જે રત્નની પરીક્ષામા નિપુણ છે તેની દૃષ્ટિ જુદું કામ કરશે અને જે રત્નની પરીક્ષામા નિપુણ નથી તેની દૃષ્ટિ રત્નને જુદી રીતે જોશે તે પ્રમાણે લિક્ષાદિ આચારક્રિયામિત્રાદિદૃષ્ટિમા હતી તેજ અહિં છે છતાં અહિં ફક્તના લેદને લઈ જુદા રૂપે છે ॥ ૧૭૮ ॥

વિવેચન મિત્રાદિ દૃષ્ટિમા જે જે આહારાદિ અર્થે ક્રિયા કરવામા આવતી હતી તેમા અમુક અર્થે આશીભાવ રહેતો હતો હવે આ પરા દૃષ્ટિમા જ્યાં દાખલ થાય છે, ત્યાં તેની ક્રિયાનો દેખાવ ઉપગ્રથી તો એક સામાન્ય માધુના જેવો દેખાય પણ ફક્તમા ઘણો ભેદ પડે છે ડાગ્ણુ કે હવે આ મહાત્માનુ વર્તન તદ્દન નિરાશી ભાવવાળું બની જાય છે આત્મીય વસ્તુમિથિતિ નમજી ક્રિયા ઠરનારને અને ગતાનુગતિક રીતે ક્રિયા ઠરનારને દળ મળવામા મોટું અતર હોય છે આ વાત દૃષ્ટાત આપી મમજાવે છે રત્ન તથા અશ્વની પરીક્ષામા નિપુણ એવો માણસ ઢેલવણીથી રત્ન તથા અશ્વને એક જુદાજ ઉપમા મુખે દે છે રત્ન તથા અશ્વને જોનારા એક મરખી રીતે જુએ છે તોપણ તેના શુણ્ય દોષના અનુભવીઓ તેને જુદા ઉપમા નીહાળે છે અને કિમત પણ જુદી રીતે આડે છે તેવી રીતે પ્રતિજમણ પડિલેકુણાદિ આચાર આદૃષ્ટિવાળાને હોતા નથી, તોપણ આહારાદિ લિક્ષાનો આચાર તો રહેલ છે છતાં આ આચાર ચોટલો બધો સુદર હોય છે જે જોનારની દૃષ્ટિએ મિત્રાદિ દૃષ્ટિમા રહેલા મુનીઓ આહારાદિ માટે પ્રવૃત્તિ કરે છે અને આ પરાદૃષ્ટિમા રહેલા મુનિઓ તે પણ આહારાદિમાટે પ્રવૃત્ત

કરે છે આ બનેનો દેખાવ બાહ્યદૃષ્ટિથી એકમરખો લાગશે પણ કલના ભેદને લઈ તેમા ઘણો તકાવત પડે છે બાહ્ય દૃષ્ટિવાળા તેની કિંમત એકસરખી આકશે પણ ગુણદોષના બાબુકારો તેની કિંમત બુદ્ધાન્વ પ્રકારે આકશે અત્યાર મુખી સાપરાયિક કર્મનો હાથ થતો હતો કપાય જન્ય કર્મનો હાથ વાય તે સાપરાયિક કર્મ હાથ ઠહેવાય છે કેવલજ્ઞાન વધા પડી આકર્ષો રહેતા નથી એટલે હવે તેનો હાથ ઠરવા જરૂર પડેલી નથી પણ હજી ભવોપગ્રાહિ કર્મ ચાર રક્ષા છે આ ચાર ઠમ હોય ત્યામુખી મોક્ષ-પરમપદ મળી શકે નહિ ઠમને આવવાના ચાર મોટા માર્ગો પૈકી ત્રિધ્યાત્વ અમત, અને કપાય આનો હાથ થઈ જાય છે હવે માત્ર મન, વચન અને કાયાના યોગ રહેવ છે આનાથી પણ કર્મ ચાલુ આવે છે પણ આ કર્મને ઇર્થોપધિક કર્મ કહે છે આ ઠમ પ્રથમ મમયે બધાય, બીજે મમયે લોગ-વાય અને ત્રીજે સમયે ખરી લાય છે આ ભવોપગ્રાહિ ઠમ શિક્ષા માટે પ્રવૃત્તિ કરતા હાથ થાય છે પહેલાની દૃષ્ટિઓમા સાપરાયિક કર્મ હાથ થતુ હતુ હવે ઇર્થોપધિક-ચાલવાના અગે લાગેલ કર્મ તેનો પણ હાથ અહિ થાય છે પરિણામે કરી વખત આ ભવને મસારમા આવવુ ન પડે એવી રીતે કર્મને દૂર ફેડી દે છે જે અનુક્રમથી કર્મને ફેડી દઈ આ ભવ આગળ વધે છે તે બીના નીચેના લોકમા જણાવે છે ॥ ૧૭૮ ॥

તન્નિયોગાત્મહાત્મેહ કૃતકૃ યો યથાભવેત્ ॥

તથાય ધર્મસન્યાસ ત્રિનિયોગાત્મહામુનિ ॥૧૭૯॥

અર્થ ચિતામણીગ્તનની શોધમા ફરતો પુણ્યવાન
રત્નવણિક, રત્નની પ્રાપ્તિથી જેમ કૃતકૃત્ય થાય છે તે પ્રમાણે
આ અધિકૃત મહાસુની ધર્મસંન્યામ નામના યોગની પ્રાપ્તિથી
કૃતકૃત્ય થાય છે ॥૧૭૬॥

વિવેચન ગ્તનની પરીક્ષા ડગ્ગામા બાહોશ થએલા
વાણીયાએ પ્રતિજ્ઞા કરી કે રત્નચિતામણી-મનમા જે ચિત્તવે
તે વસ્તુ મળે આવુ ગ્તન મળે તોજ લેવુ, આ પ્રમાણે
નિર્ણય કરી પૃથ્વીના ઘણા ખગ ભાગો કરી વળ્યો આખરે
એક પર્વતના ભાગમા બકંગ ચાગતા ભરવાડ પાસે આ
રત્ન જોયુ અને પગિણાએ તે ગ્તન ઘણી મહેનતે તેણે તેની
પાસેથી મેળવી કૃતાર્થ જાન્યો જેવી રીતે આ પુન્યશાળી
રત્નવણિક રત્ન મેળવી પરમસુખી થયો તેવી રીતે આ પરા
દષ્ટિમા વર્તતો યોગી ધર્મસંન્યામ નામના પગ્મ રત્નરૂપ
યોગને પાની પરમ કૃતાર્થી થાય છે પરમપદ હવે હાથમા
આન્યુ તેમ નમજે છે ॥૧૭૬॥

ધર્મસંન્યામ યોગની પ્રાપ્તિ જણાવે છે

દ્વિતિયાઽપૂર્વકરણે મુલ્યોઽયમ્પ્રજાયતે ॥

કૈવલશ્રીસ્તતશ્ચાસ્ય નિ સપન્ના સદોદયા ॥૧૮૦॥

અર્થ આ ધર્મસંન્યામ નામનો યોગ ખીજા અપૂર્વ
કરણમા મુખ્યપણે પ્રાપ્ત થાય છે અને આ ધર્મસંન્યામ
યોગની પ્રાપ્તિ થતા આ મહાત્મા વિગેધ વગર નિરતર
ઉદયવાળી એવી કેવલજ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મીને મેળવે છે ॥૧૮૦॥

વિવેચન પ્રથમ અપૂર્વ કરણ, સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ

પ્રથમ ધર્મ ત્યારે કરવામા આવેવ હંતું આ બીના પહેલા
જાણવી ગયા છીએ, હવે અહીં આ જીવ નમ્યકત્વની પ્રાપ્તિ
કરી દેશવિરતી મેળવી નવ વિરતીમા જ્યાં દાખલ
થાય છે, ત્યાં ધર્મન-ન્યાન નામનો યોગ । છૂટે શુભ હાલે
પ્રાપ્ત થાય છે અહિં ગૃહસ્થાધર્મમા જે જે દેવપૂજા, પૌષ્ઠ
વિગ્રેહ ક્રિયા કરતો હતો મન માફ કરવા ઉપ, તે અહિં
સર્વ વિરતી પ્રાપ્ત થવાથી તેના ત્યાગઉપ આ ધર્મ સ-ન્યામ
યોગ ગોળ સમજવો મુખ્ય ધર્મ-ન-ન્યામ યોગ તો આઠમા
શુભ હાલે બીજી અપૂર્વકરણ પ્રાપ્ત થતા રૂપકમેણી માફી
ધાતી કર્મ જ્ઞાનવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને
અતરાય આ ચાર કર્મનો હથ કરી વિરોધ વગરની નિરતર
ઉદયવાળી કેવલજ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મી પ્રતિપાત વગરની જ્યારે
આ મહાત્મા મેળવે છે ત્યાં આ મુખ્ય યોગ હોય છે
અહિં હજી મન વચન અને કાયાના યોગ તથા બીજા સામાન્ય
ચાર અધ્યાત્મિક કર્મો બાકી રહે છે આ પ્રમાણે આ દષ્ટિમા
જીવ આગળ વધે છે ॥૧૮૦॥

મિ હાવલોઠન ન્યાયથી કેવલશ્રીનો નિધય કહે છે

સ્થિત સ્ત્રીતાંશુવજીવ પ્રકૃત્યા ભારશુદ્ધયા ॥

ચદ્રિકાવચ્ચ વિજ્ઞાન તદાચરણમધ્રવત્ ॥૧૮૧॥

અર્થ, સ્ત્રીભાવિકે ભાવશુદ્ધ પ્રકૃતિ વડે આ જીવ અદ્ર
માની માફક નિર્મળ રહેતો છે અદ્રની ચદ્રિકા-જ્યોત્સ્ના
પ્રકાશ માફક વિજ્ઞાન રહેલ છે અને કેવલજ્ઞાનનું જે આવ-
રણ તે વાદળાની માફક સમજવા ॥૧૮૧॥

વિવેચન જેમ ચદ્રમા અનાદિ કાળથી નિર્મળ અને શુદ્ધ છે, તેવી રીતે આ છુપાયેલ અનાદિકાલથી પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવને લઈ ચદ્રની માફક પ્રકૃતિ-સ્વભાવિક નિર્મળ અને ભાવશુદ્ધિથી શુદ્ધ રહેલ છે તેમજ ચદ્રમાની જેમ ચદ્રિકા-જ્યોત્સ્ના-પ્રકાશ આ જેમ સ્વભાવ મિદ્ધ અનાદિ કાલનો રહેલ છે તે પ્રમાણે છુપતી નાવે વિજ્ઞાન વિવેક જ્ઞાન, અનાદિકાલથી શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ રહેલ છે તેમજ જેમ ચદ્રમાના ઉપર મેઘની વાદળી-વાદળા આવવાથી ચદ્રમાનું શુદ્ધસ્વરૂપ પ્રકાશરૂપ ધર્મને જેમ આગ્રહાદિત કરી નાખે છે તેવી રીતે આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ ડેવલજ્ઞાનરૂપ ધર્મને આ વાદળારૂપી જ્ઞાનાવરણીયાદિ આવરણો દાખી દે છે આત્માનું શુદ્ધસ્વરૂપ મતચિદાનંદ રૂપ અનાદિકાલથી આત્મામા મિદ્ધ છે, તેજ ખડાર આવે છે ઉપરનું આવરણ ખસી જતા બાકી આત્મામા જે ન હોય તે કદાપિ ખડાર આવેજ નહિ આથી એ જણાવ્યું કે ડેવલશ્રી આત્મામાજ છે તેજ આવરણ ખસી જતા ખડાર આવે છે ॥૧૮૧॥

આ વાત ચાહુ બીનામા ઘટાવે છે

મતિકર્માશ્રુત્ય તદુક્તયોગાનિલાહતે ॥

યદાવૈતિ તદા શ્રીમાન્ જાયતે જ્ઞાનકેવલી ॥૧૮૨॥

અર્થ ધાતિ કર્મો વાદળા જેવા છે, ઉપર જણાવેલા યોગમન્યાસરૂપ વાયુના ઉપધાતથી ધાતિકર્મરૂપ વાદળા બન્યાં ખસી જાય છે ત્યાં શ્રીમાન્ એવો આ આત્મા જ્ઞાન દેવની-સર્વજ્ઞ બને છે ॥૧૮૨॥

વિવેચન પ્રથમ જે બીના જાણી તેનો ઉપનય
 ઘટાવતા જણાવે છે તે ધાતિકર્મ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવ-
 રણીય, મોહનીય અને અત ગચ આ ચાર ધાતિકર્મ વાદળા
 જેવા લાગવા બીજા અપૂર્વકરણમા પ્રથમ જાણવી ગયા
 એવા ધર્મમન્યામ નામના યોગરૂપ પવનના અપાગથી
 જેમ વાદળા માન્યા જાય છે, તેવી રીતે ક્ષપદ્રેણીમા આરૂઢ
 થયેલો આ મહાત્મા શ્રેણી મમાસ વતા ધાતિકર્મરૂપ વાદ
 ળાનો નાશ કરી શ્રીમાન્ આ આત્મા આત્મિક પુરુષાર્થના
 યોગથી નાનડવલી સર્વજ્ઞ બને છે ॥૧૮૨॥

આજ વાતને સ્પષ્ટ કરે છે

હીનદોષોઽય સર્વેઽ સર્વલબ્ધિફળાન્વિત ॥

પર પરાયં સપાત્ર તતો યોગાત્મમશ્નુતે ॥૧૮૩॥

અર્થ ગગદ્દેપાદિ મકલ હોયો જેઓના ક્ષય થયા
 છે એવા, તથા મર્વલબ્ધિઓ રૂપી ફલથી સુક્ત એવા સર્વજ્ઞ
 પ્રભુ ભગ્ય જીને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ કગવવા રૂપ પર ઉપ-
 કાર કરીને પછી નિર્વાણ પામવાના મમયે યોગસન્યાસ
 નામના બીજા ચો ને પ્રાપ્ત કરે છે ॥૧૮૩॥

વિવેચન ઉપરના શ્લોકમા મર્વજ્ઞ બને છે તેમ જાણા-
 વ્યુ તો તે વાતને સ્પષ્ટ કરતા જણાવે છે કે જ્યાં સુધી
 દાનાદિ અતરાયો તથા હાસ્યાદિ વિગેરે મમગ્ર હોયો
 ક્ષય ન થાય ત્યાંસુધી કાઈ પણ વ્યતની લબ્ધિઓ
 થતી નથી આ મકલદોષ ક્ષય થવાથી જીન, ઓહિજીન
 પરમોહિજીન વગેરે અનેક લબ્ધિઓ પ્રાપ્ત થતા સર્વજ્ઞ-સર્વ

દ્રવ્ય, ગુણ, પર્યાયને જાણનાગ બને છે સર્વ જાતની ઉત્સુ-
કતા મટી જાય છે, અને પરના ભલા ખાતર આ પૃથ્વી-
તલમા વિચરતા અનેક ભવ્ય જીવોને અમ્યદ્ભવની પ્રાપ્તિ
કરાવી મહાન્ ઉપકાર કરે છે, તે પછી ચગ્ગપદ પામવાની
તૈયારીના સમયે યોગસ ન્યાસ નામના યોગની પ્રાપ્તિ અહિં
શરૂ થાય છે આ યોગ પ્રાપ્ત થતા હવે શુ લાભ મળે
છે તે જણાવે છે ॥૧૮૩॥

તત્ર દ્રાગેવ ભગવાનયોગાયોગસત્તમાત્ ॥

મવઘ્યાવિક્ષય કૃત્વા નિર્વાણ લભતે પરમ્ ॥૧૮૪॥

અર્થ તત્ર યોગમ ન્યામ યોગના અતે શૈલેગીકરણ
અવસ્થામા જદ્દી પાત્ર અક્ષર ઉચ્ચારણ કાળ માત્રમા ભગ-
વાન શૈલેગીકરણથી ભવંયાધિનો ક્ષય કરી નિર્વાણપદને
પામે છે ॥ ૧૮૪ ॥

વિવેચન તેરમા ગુપ્તઠાણામા રહી અનેક ભવ્યજી-
વોના અનાનરૂપ અધિકારનો નાગ કરાવીતેઓને જડચૈત્યન્યનુ
સ્વરૂપ સમન્તવી મોક્ષમાર્ગના અધિકારી બનાવી તે માર્ગ
તરફ લઈ જાય છે પોતે આત્માનંદમા મસ્ત રહી સ્વાભા-
વિક આનંદની પગકાદા અનુભવે છે એવી ઉત્કૃષ્ટ દરામા
કેટલોડ વખત પૃથ્વીતલને પાવન કરી છેવટે શૈલેશીકરણ
અવસ્થામા યોગમ ન્યાસ નામનો સામર્થ્યયોગ પ્રાપ્ત થતા
મન, વચન અને કાયાના યોગ ઉપર પૂર્ણ જય મેળવી
જાત્રીના ચાર અઘાતી કર્મો વેદનીય, નામ, જોત્ર અને
આયુષ્યનો ક્ષય કરી અયોગિ અવસ્થા પ્રાપ્ત થતા ભગ્વ્યા
ધિક્ષય કરી પરમશાંતિ જ્યા છે એવું નિવૃત્તિસ્થાન પ્રાપ્ત

કરે છે અને ત્યાં સદાજાગ રહે છે, એ ત્રિયતિમાથી કર્મકલેશમય સંસારમાં આવવાનું નથી અને સંપૂર્ણ તાર્તિવ્ય સુખના રસનો નિરતર આસ્વાદ લેવાનો છે આ ત્રિયતિમા પ્રાપ્ત કરવી એ આપણા મર્વનું માધ્ય છે અને એના માટે આ મર્વ પ્રયત્ન છે એ ત્રિયતિમા જે આનંદ છે તે વચનથી કદી શકાય તેમ નથી ॥૧૮૫॥

મુક્તિમા નિવૃત્તાત્મા કેવા હોય છે તે કહે છે

વ્યાધિમુક્ત પુમાન્ લોચે વાદસસ્તાદશોદ્યમ ॥

નામાવો નચ ના મુક્તો વ્યાધિનાઽવ્યાવિતો નચ ॥૧૮૬॥

અર્થ જેવી રીતે વ્યાધિથી મુક્ત થયેલો પુરુષ લોકમાં શાંતિનો અનુભવ કરે છે તેમ મુક્તિમા આ નિવૃત્તાત્મા પરમ શાંતિનો અનુભવ કરે છે, પણ અભાવરૂપ નથી તેમજ વ્યાધિથી મુક્ત નથી થયો તેમ પણ નથી તેમજ પૂર્વે વ્યાધિ વગરનો હતો તેમ પણ નથી વ્યાધિ જવાથી તે અભાવરૂપ બનતો નથી પણ શાંતિનો અનુભવ કરે છે તેવી રીતે મુક્તિમા પરમશાંતિનો અનુભવ કરે છે ॥૧૮૬॥

વિવેચન ઘાઈ ઘર્ગનકાર મુક્તિમા ગયેલા જીવ આત્માને જુઝાઈ ગયેલા હીવા સમાન અભાવરૂપ માને છે અને મતનું ખડન કરતા શાસ્ત્રજાર જણાવે છે કે જેમ લોકમાં કોઈ માણસ વ્યાધિનો શય થવાથી જેવી રીતે પરમ શાંતિ પામે છે તેવી રીતે મુક્તિમા આ જીવાત્મા પરમશાંતિ પામે છે પણ જુઝાઈ ગયેલા હીવાના અભાવરૂપ બની જતો નથી, તેમ વ્યાધિથી મુક્ત નથી થયો તેમ પણ નથી વ્યાધિથી

મુક્ત થયેલોજ છે તેવી રીતે આ જીવ પણ પૂર્વે કર્મ
વ્યાધિવાળો હતો તે હમણા કર્મવ્યાધિથી મુક્ત થઈ મુક્તિમા
પરમશાંતિનો અનુભવ કરે છે પણ જડરૂપ બનતો નથી, આવી
મુક્તિ માટે કોઈપણ શુદ્ધિમાન પ્રવૃત્તિ કરેજ નહિ ॥૧૮૫॥

આજ અર્થને સ્પષ્ટ કરતા કહે છે

भव एव महाव्याधि जन्ममृत्युविकारवान् ॥

विचित्रमोहजननस्त्रीररागादिवेदनः ॥१८६॥

અર્થ સ સાર છે તેજ મહાવ્યાધિ છે, અને જન્મ, જરા,
મરણ આ બધા વ્યાધિના વિકારો, અને નાના પ્રકારના મોહથી
ઉત્પન્ન થતો ગાઢગગનો અનુભવ તે વેદના સમજવી ॥૧૮૬॥

વિવેચન ઉપરના શ્લોકમા વ્યાધિમુક્ત પુરૂષ પરમ-
શાંતિને પામે છે એમ જે જણાવ્યું તો અહિં પૂછવામા
આવે છે કે તે વ્યાધિ કઈ બાતની છે ? આના ઉત્તરમા જણાવે
છે કે ભવ સમાર તેજ મહા વ્યાધિ છે કે જેના બળથી
આ જીવ આગતિની મહાવેદનાનો અનુભવ કરે છે જેમ
વ્યાધિથી શરીરમા અનેક પ્રકારના વિકારો ઉત્પન્ન થાય છે
તે પ્રમાણે આ મ સારરૂપી મહા વ્યાધિથી આ જીવમા જન્મ,
જરા, મરણ, વિગેરે વિકારો ઉત્પન્ન થાય છે જેમ વ્યાધિથી
માણસ અનેક પ્રકારની વેદનાનો અનુભવ કરે છે તેવી રીતે
અહિં મિથ્યાત્વના ઉદયને લઈ ત્રિસ બધી ઉત્પન્ન થતા
નાના પ્રકારના વિકારોનો ગાઢ જે અનુભવ કરવો તે જેમા
વેદના રહેલી છે ॥૧૮૬॥

मुख्योऽयमात्मनो ज्ञादिचित्रकर्मनिदानजः ॥

तथानुभवसिद्धत्वात् सर्वमाणभृतामिति ॥१८७॥

અર્થ ઉપચાર વગરનો આ મ મારરૂપી વ્યાધિ જીવને
અનાદિ કાળના લિપ્તલિપ્ત કર્મના જગથી ઉત્પન્ન થયેલ છે
અને આ જીના તમામ પ્રાણીઓને અનુભવ સિદ્ધ છે ॥૧૮૭॥

વિવેચન આ ન મારને વ્યાધિની ઉપમા જે આપી
છે તે કનિષ્ઠ નથી, પણ સત્ય છે વળી આ મ મારરૂપી
વ્યાધિ આ જીવને આજકાલની લાગેલી નથી પણ અનાદિ
અનંતકાળની લાગેલી છે અને આ વ્યાધિ દ્રવ્યકર્મ-અનુદય
અવસ્થાવાળા, ભાવક્રમ ઉદય અવસ્થાવાળા ભેદથી લિપ્તલિપ્ત
કર્મના જગથી ઉત્પન્ન થયેલ છે અને આ જીના જન્મ, જરા,
મરણાદિના અનુભવવડે તમામ પ્રાણી ગણ મનુષ્ય, તિર્યચ, દેવ,
નારકાદિ તમામ જીવોને અનુભવ સિદ્ધ વાત છે ॥૧૮૭॥

एतन्मुक्तश्च मुक्तोपि मुख्य एवोपपद्यते ॥

જન્માદિદોષવિગમાત્તદોષત્વસંગતે ॥૧૮૮॥

અર્થ આ જીવ વ્યાધિ વડે જે મુકાણો તેજ વાસ્તવિક
મુક્ત થયો-પરમપદને પામ્યો જાણવો જન્મમરણાદિ દોષ
આપ્યા જવાથી અદોષપણાને પામે છે ॥૧૮૮॥

વિવેચન કેટલાક મતવાળા મ મારમાજ જનક વિદેહી
વિગેરેને શરીર છતાં મુક્ત માને છે, વળી કેટલાક દીવાના
જુઝાર જવા જેવી મુક્તિ અહીં સ મારમા માને છે તેઓને
સમજાવતા ગુરૂથી જણાવે છે કે આનુ નામ મુક્તિ કહેવાય
નહિ, પણ આ મ મારરૂપી મહાવ્યાધિ જન્મ, જરા, મરણાદિ
દુઝોને આપનાર તેનાથી જે મુક્ત થવું, ફરી આ સ મારમા
આવવાપણું ન રહે તેજ ખરેખરી વાસ્તવિક મુક્તિ કે મુક્ત
થયો જાણવો કારણ કે હવે આ જીવના જન્મ, જરા, મરણ,

આર ગતિમા પશ્ચિમભણુ ડરણુ આ વિગેરે દોષો આલ્યા જાય
 છે અને દોષરહિત બનેછે સદોષપણુ જ્યાંસુધી છે ત્યાંસુધી
 મ માગ્છે દોષગહિતપણુ જ્યાં છે ત્યાં પરમપદ-મોક્ષ છે ૧૮૮

આ અર્થને સ્પષ્ટ કરતા કહે છે

તત્ત્વમાત્રોપમર્દેऽપિ તત્તત્ત્વાભાવ્યયોગતઃ ॥

તસ્યૈવ હિ તથાભાવા ત્તદ્દોષત્વસગતિ ॥૧૮૯॥

અર્થ આત્માના મૂળ સ્વભાવને કર્મના વેદ નથી ઉપ
 મર્દન-ફારફેર થયા છતાં પણ તે આત્માનો જીવત્વ સ્વભાવ
 છે તેમા ફારફેર પડતો નથી “તસ્ય” દોષસહિત આત્માનો
 એવો સ્વભાવ છે કે પરિણામે દોષરહિત થાય છે, જન્મભાદિના
 ત્યાગથી દોષવાન્ આત્મા અદોષવાન્ બને છે ॥૧૮૯॥

વિવેચન ચક્રમાની માફક આત્માનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ
 જ્ઞા પણ વાદળાથી જેમ ચક્રનું તેજ દબાય છે તે પ્રમાણે
 અનાદિકાળના લાગેલા કર્મરૂપ વાદળથી આત્માનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ
 દબાઈ જાય છે અથવા ઉપમર્દન ફારફેર થાય છે છતાં
 પણ જન્મ મરણાદિ ભાવ આલ્યા જવાથી જીવના તે તે
 સ્વભાવના સંબંધને લઈ જીવનું તે તે સ્વભાવપણુ-જીવત્વપણુ
 તે કાયમ રહે છે તેમા ફેરફાર થતો નથી તેજ વાત
 કહે છે કે, “તસ્ય” દોષમહિત એવા આત્માનો એવોજ
 સ્વભાવ છે કે “સઘવ” તેજ આત્મા “તથા મચ્ચતિ” દોષરહિત
 થાય છે “તત્તત્ત્વતસ્યૈવ તથા માયાત્” આત્માના તથા સ્વભાવને
 લઈ જન્મ જરા મરણાદિ ભાવનો ત્યાગ થવાથી આત્માદોષ
 રહિત બનેછે દોષવાળો હોય છે તેજ અદોષવાળો બનેછે ૧૮૯

અર્થે ઉપચાર વચરનો આ મમારૂંપી વ્યાધિ જીવને
મનાદિ કાળના લિનલિન કર્મના જળથી ઉત્પન્ન થયેલ છે
અને આ જીના તમામ પ્રાણીઓને અનુભવ સિદ્ધ છે ॥૧૮૭॥

વિવેચન આ મમારને વ્યાધિની ઉપમા જે આપી
છે તે કનિષ્ઠ નથી, પણ સત્ય છે વળી આ મમારૂંપી
વ્યાધિ આ જીવને આજકાલની લાગેલી નથી પણ અનાદિ
અનતકાળની લાગેલી છે અને આ વ્યાધિ દ્રવ્યકર્મ-અનુદય
અવસ્થાવાળા, સાવકર્મ ઉદય અવસ્થાવાળા બેદથી લિનલિન
કર્મના જળથી ઉત્પન્ન થયેલ છે અને આ જીના જન્મ, જરા,
મરણાદિના અનુભવવડે તમામ પ્રાણી ગણ મનુષ્ય, તિર્થંક, દેવ,
નારકાદિ તમામ જીવોને અનુભવ સિદ્ધ વાત છે ॥૧૮૭॥

एतमुक्तञ्च मुक्तोपि मुख्य एवोपपद्यते ॥

जन्मादिदोषविगमात्तदोषत्वसंगतेः ॥१८८॥

અર્થે આ જીવ વ્યાધિ વડે જે મુકાણું તેજ વાસ્તવિક
મુક્ત થયો-પરમપદને પામ્યો જાણ્યો જન્મમરણાદિ દોષ
આ-થા જવાથી અદોષપણને પામે છે ॥ ૧૮૮ ॥

વિવેચન કેટલાક મતવાળા સમારમાજ જનક વિદેહી
વિગેરેને શરીર હતા મુક્ત માને છે, વળી કેટલાક દીવાના
પુત્રાર્ધ જવા જેવી મુક્તિ અહીં સમારમા માને છે તેઓને
સમજાવતા ગુરૂંથી જણાવે છે કે આત્મનામ મુક્તિ કહેવાય
નહિ, પણ આ નસારૂંપી મહાવ્યાધિ જન્મ, જરા, મરણાદિ
દુ જોને આપનાર તેનાથી જે મુક્ત થવું, ફરી આ સમારમા
આવવાપણું ન રહે તેજ ખરેખરી વાસ્તવિક મુક્તિ કે મુક્ત
થયો જાણ્યો કારણ કે હવે આ જીવના જન્મ, જરા, મરણ,

આર ગતિમા પરિશ્રમણુ કરવુ આ વિગેરે દોષો આદ્યા જાય છે અને દોષરહિત બનેછે સદોષપણુ જ્યાસુધી છે ત્યાસુધી સમારછે દોષરહિતપણુ જ્યા છે ત્યા પરમપદ-મોક્ષછે ૧૮૮

આ અર્થને સ્પષ્ટ કરતા કહે છે

તત્સ્વભાવોપમર્દેऽપિ તત્તત્સ્વામાન્યયોગતઃ ॥

તસ્યૈવ હિ તથાભાવા સ્તદ્દોષત્વસંગતિ ॥૧૮૯॥

અર્થ આત્માના મૂળ સ્વભાવને કર્મના વેદ નથી ઉપ-મર્દન-કારકેર થયા હતા પણ તે આત્માનો જીવત્વ સ્વભાવ છે તેમા કારકેર પડતો નથી “તસ્ય” દોષરહિત આત્માનો એવો સ્વભાવ છે કે પગિપ્રામે દોષરહિત થાય છે, જન્માદિના ત્યાગથી દોષવાન્ આત્મા અદોષવાન્ બને છે ॥૧૮૯॥

વિવેચન અદ્રમાની માફક આત્માનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ હતા પણ વાદળાથી જેમ અદ્રનુ તેજ દબાય છે તે પ્રમાણે અનાદિકાળના લાગેલા કર્મરૂપ વાદળથી આત્માનુ શુદ્ધ સ્વરૂપ દબાઈ જાય છે અથવા ઉપમર્દન કારકેર થાય છે છતા પણ જન્મ મરણાદિ ભાવ આદ્યા જવાથી જીવના તે તે સ્વભાવના મળખને લઈ જીવનુ તે તે સ્વભાવપણુ-જીવત્વપણુ તે કાયમ રહે છે તેમા ફેરફાર થતો નથી તેજ વાત કહે છે કે, “તસ્ય” દોષરહિત એવા આત્માનો એવોજ સ્વભાવ છે કે “સયમ” તેજ આત્મા “તથા મયતિ” દોષરહિત થાય છે “તત્તત્તસ્યૈવ તથા માયાત્” આત્માના તથા સ્વભાવને લઈ જન્મ જરા મરણાદિ ભાવનો ત્યાગ થવાથી આત્માદોષ રહિત બનેછે દોષવાળો હોય છે તેજ અદોષવાળો બનેછે ૧૮૯

આ ઉપરથી આ વાત અગીકાગ કરવી તે કહે છે

સ્વભાવોઽસ્ય સ્વભાવો યન્નિજા સર્વૈવત્તત ॥

ભાવાવધિરય યુક્તો નાન્યથાઽતિપસગત ॥૧૯૦॥

અર્થ આત્માનું જે સ્વરૂપ તે સ્વભાવ સમજવો પરમાર્થથી તો પોતાની સત્તા-વિદ્યમાનતા તેજ સ્વભાવ છે આ સ્વભાવ છે તે “ભાવાવધિ” આત્મસ્વરૂપ સુધી છે બીજી રીતે યુક્ત નથી નહિ તો અતિ પ્રસંગ દોષ આવે ॥૧૯૦॥

વિવેચન આ તમામ બીના ઉપરથી એ નિશ્ચય કરવામા આવ્યો કે શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપે રહેવું આત્માનો જે મૂળ સ્વભાવ છે સત્ત્વિદ્યાનંદ સ્વરૂપ તે રૂપે જનવુ તેનું નામ મુક્ત થયો જાણવો, તેજ વાત જણાવે છે કે આત્માનું જે મૂળસ્વરૂપ તેનું નામજ સ્વભાવ છે પરમાર્થથી પોતાની સત્તા-વિદ્યમાનતા તેજ સ્વભાવ છે આ સ્વભાવના અંગે ફરી પ્રશ્ન કરવામા આવે કે સ્વભાવ શુ વસ્તુ છે ? ઉત્તરમા આત્માની સત્તા, આત્માની સત્તા એટલે શુ ? ઉત્તરમા આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ આ પ્રમાણે આ સ્વભાવ-ભાવાવધિ આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપ સુધી વિકટપો વરી શકાય છે, પછી આગળ વિકટપો ઠગી શકાતા નથી આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ એટલે આત્માનો સ્વભાવજ કહેવો પડશે પણ બીજી રીતે કહેવું વ્યાજબી નહિ જણાય શા માટે ? ઉત્તરમા કહે છે કે અતિ પ્રસંગ દોષ પ્રાપ્ત થાય જાણ પણ વસ્તુનું પ્રતિનિધત્વ સ્વરૂપ પછી રહેવાપામે નહિ જેની ઇચ્છામા આવેતે પ્રમાણેવસ્તુનું સ્વરૂપ કંઈપણ શકશે આનુનામ અતિ પ્રસંગદોષજાણવો ૧૯૦

આ અતિપ્રસંગ દોષ જણાવે છે

અનન્તરક્ષણાઽમૃતિરાન્મભૂતેહ યસ્ય તુ ॥

તયાઽવિરોધાન્નિત્યોઽસૌ સ્યાદમન્વા સર્દૈવ હિ ॥૧૯૧॥

અર્થ દરેક પદાર્થોમા ક્ષણે ઈણે ઉત્પત્તિ માનવામા આવે છે પણ જે વાહિ આત્મરૂપ વર્તમાનક્ષણનેજ ઉત્પત્તિ તુ કારણ માની આગળપાછળના ક્ષણોમા ઉત્પત્તિ માનતો નથી તેના મતમા અનન્તરક્ષણની અભતિ-અનુત્પત્તિ સાથે વર્તમાન ક્ષણભાવને વિરોધ ન હોવાથી આ વર્તમાન ક્ષણ નિત્ય બનશે અથવાકાયમમાટેઅમન્-અવિદ્યમાનથશે ॥૧૯૧॥

વિવેચન પ્રથમ કહ્યા મુજબ આત્મસ્વભાવ આત્માની સત્તા જગર આત્મસ્વરૂપ છે, આમ માનવામા ન આવે તો અતિપ્રસંગદોષ આવશે આ વાત અહિ બતાવે છે કે આત્માનુ સ્વરૂપ કે આત્માની સત્તા દ્રવ્ય તથા પર્યાયરૂપ છે, નિત્યાનિત્ય સ્વરૂપ છે આત્માનુ સ્વરૂપ જ્ઞાન દર્શન અને આરિત્ર રૂપ છે આ ઉપયોગો વારવાર પલટાતા હોવાથી અનિત્ય સ્વરૂપ આત્મા છે અને મૂળ આત્મ દ્રવ્ય તેમા ફેરફાર થતો ન હોવાથી આત્મા નિત્ય સ્વરૂપ છે. આ પ્રમાણે આત્મ દ્રવ્યનુ મલ્યસ્વરૂપ છતાં આત્માને ક્ષણિક અનિત્ય કે નિત્ય જ્ઞેઽતથી માનવો તે યોગ્ય ગણાય નહિ ઘૌઘદર્શનવાળા આત્માને ક્ષણિક માને છે, અને જે ક્ષણમા પદાર્થ ઉત્પન્ન થયો તેજ ક્ષણમા તેની મત્તા છે પણ આગળ પાછળના ક્ષણમા તે પદાર્થની ઉત્પત્તિ માનવામા આવતી નથી વર્તમાન ક્ષણરૂપ આત્મભૂતિ-મત્તા માનવામા આવે

છે આ વર્તમાન ક્ષણરૂપ પદાર્થને અનંતર ક્ષણની અનુ-
ત્પત્તિની સાથે વિરોધ ન હોવાથી તે નિત્ય બની જશે
કાન્હકે વર્તમાન ક્ષણની માફક સદા અનંતર ક્ષણની અભૂતિ
—અનુત્પત્તિપણ બેઠેલ છે અથવા જો વર્તમાન ક્ષણરૂપ પદાર્થ
ઠાયમ માટે નથી તો પછી અનંતર ક્ષણની ઉત્પત્તિની
વાત જ કયા રહે છે ? અનંતર ક્ષણને વર્તમાન ક્ષણ ગ્રસી
લે છે—ખાધુ જાય છે વર્તમાન હોય તોજ અનંતર ક્ષણ
હોય છે—પણ જ્યાં વર્તમાન ક્ષણ નથીત્યા અનંતર ક્ષણ પણ
હોતો નથી આ બૌદ્ધમતની માન્યતાવાળા પાચ પ્રકોક
ખામ વિચારવા જેવા છે ધીમે ધીમે હૃદયમાં ઉતરશે ॥૧૬૧॥

બૌદ્ધની કહેલ વાતને દૂર કઠ્ઠા કહે છે

સ एव न भवत्येतदन्यथा भवतीतिवत् ॥

विरुद्ध तन्नयादेव तदुत्पत्त्यादितस्तथा ॥૧૬૨॥

અર્થ બૌદ્ધદર્શનકાર કહે છે કે બીજા સમયે તે
પદાર્થ નથી, અહિં શાસ્ત્રકાર તેને પુછે છે કે તે પદાર્થ નથી
એટલે કયા ગયો ? તો કહે છે કે અન્યથા થાય છે—બીજા
રૂપે બને છે અહિં ઉત્તર આપે છે કે બૌદ્ધમતનું આ કહેલું
વિરુદ્ધ છે જો તે પદાર્થ છે તો અન્યથા કેમ થાય ? અને
જો તે અન્યથા છે તોપછી તે પદાર્થ છે એમ કેમ કહેવાય ?
આ વિરુદ્ધતા સમજવી વળી તે અભાવની ઉત્પત્તિ પણ
કેમ થાય ? આ પણ વિરુદ્ધજ છે ॥૧૬૨॥

વિવેચન બૌદ્ધદર્શનકાર પદાર્થને ક્ષણિક માને છે
અને બીજે સમયે તેનો નાશ માને છે છતાં જોવામાં તો

તેનો તેજ આવે છે આનો ઉત્તર તેઓ એમ આપે છે કે તેના જેવો દેખાય છે બાકી તેતો બીજો ક્ષત્રેજ નાશ પામી જયો માટે તેઓ કહે છે કે બીજો ક્ષત્રે “ સ યથ ન મયતિ ” તે પદાર્થ નથી ગહેતો-અભાવરૂપ બન્યો શાસ્ત્રકાર તેને પુછે છે કે તેનુ શુ થયુ તો કહે છે કે અન્યથા ભવતિ બીજારૂપે બન્યો અહીં શાસ્ત્રકાર ઉત્તર આપે છે કે આ બાંધ દર્શનકારનુ કહેવુ પરસ્પર વિરુદ્ધ છે મારી માવાઝણી છે એના જેવુ છે “યદિ સયથકયમન્યયા મન્યયા ચેદ્ મથ તિ વથ સ જો તે પદાર્થ છે તો અન્યથા કેમ બને ? અને અન્યથા બીજી રીતે છે-અભાવરૂપે કે તો તે પદાર્થ કે એમ કેમ બને ? આ બીના “સ યથ ન મયતિ” તેની મમાન છે તે જ કહે કે જો તેજ છે તો પછી કેમ ન હોય ? જો નથી તો પછી તે કેવી રીતે હોઈ શકે ? આ બધી બીના પરસ્પર વિરુદ્ધ છે આ બધાનો નિશોલ-રહસ્ય કહે છે “તદુત્પત્ત્યાદિત ”અભાવની ઉત્પત્તિ થતીજ નથી અને થાય તો તે વિરુદ્ધ છે ॥૧૯૦॥

આજ વસ્તુને સ્પષ્ટ કરે છે

સતોઽસત્ત્વે તદુત્પાદ સ્તતો નાશોઽપિ તસ્ય યત્ ॥

તન્નષ્ટસ્ય પુનર્ભાવ સદા નાશો ન તત્સ્થિતિઃ ॥૧૯૩॥

અર્થ વિદ્યમાન પદાર્થને અસત્ અગિકાર કરે છતે અસતનો ઉત્પાદ થયો તત ઉત્પાદથી અસત્વનો કરી પાડો ભાવ થશે અને કાયમ નાશ અગીકાર કરે છતે સતત સ્થિતિ-પદાર્થની સ્થિતિ નહિ ગહે ઇન્ધિત ક્ષણે પણ તે પામ્ય નાશ પામી જશે ॥૧૯૩॥

વિવેચન દરેક વસ્તુ અપેક્ષાવાળી છે સ્યાદાદ
અથવા સ્યાદાદને છોડી એકાતવાદ માનવામા આવે તો લોકો
હાની પાત્ર તે માણુમ બને છે દ્ર વધી વસ્તુ નિત્ય
અને પર્યાયથી વસ્તુ અનિત્ય છે એમ માનવામા આવે
આગળ બતાવવામા આવતા દોષો લાગવા સભવ રહે નહિ
રૂપ, રસ, ગંધ, અને રૂપશ આ વિગેરે પર્યાયો ક્ષણે
પલટાય છે આ વાત અમુક અંગે ખરી છે પણ પર્યાયો
અમુક અંગે જારહેઁ યનાથી સર્વથા પદાર્થો નાશ પા
જતા નથી આજ વાતને અંગે કહે છે કે “સ વચ ન મથતિ
અથા વચનને અનુમારે વિદ્યમાન પદાર્થોનો અભાવ અગી
કરે હોતે “તદુત્પાદ” અમત્વનો ઉત્પા ઉત્પત્તિ મનાણી ‘તત્તે
અસત્વના ઉત્પાદથી દરી અસત્વનો નાશ પણ મનાવે
તેમજ જે ઉત્પત્તિવાળુ હોય છે તે અનિત્ય હોય છે
પ્રમાણે નાશ પામતા એવા “સત્ત્વસ્વ” પદાર્થનો પુનઃ
વાપ છે તેજ રૂપથી, હિંદી તો અમત્વનો વિનાશ બ
સત્ત્વ નહિ વાદી કહે છે કે નાન છે તે નાશરૂપથી રહેલ
તેમજ આગળ અને પાછળ અવસ્થિત છે આ પ્રમ
આ શબ્દ જે હોતે તેને ઉત્તર આવે છે કે “સદા-” નિર
નાશ અગીકાર કરે છતે ન તત્ સ્થિતિ-વિવક્ષિત ક્ષ
ધનિષ્ઠત મવચર નાશની “ સ્થિતિ ” વિદ્યમાનતા ત
રાકવાની નથી ત્રિધિનિના ટાઇમે પણ પદાર્થ નાશરૂપે
રહેલ છે કારણ કે પદાર્થ સ્વરૂપે ત્રિધિતો નથી ના
રૂપે રહેલ હોવાથી ॥૧૬૩॥

સ સ્થાયિનિર્મલ ચેદ્વ દ્વિતોયાદિલ્લખે સ્થિતૌ ॥

યુગ્યતે દેવદમ્પસ્ય તથા ચોક્તાનતિક્રમ ॥૧૯૮॥

અર્થ સ નાશ ક્ષણ સ્થિતિધર્મવાળો જો માનશે તો તે ભાવરૂપ જ બન્યો વિદ્યમાનતા વસ્તુની હોય છે, નાશ-અવસ્તુની વિદ્યમાનતા હોતી નથી બીજા ત્રીજા ક્ષણમા પણ તે નાશની સ્થિતિ રહે છે તેજ ક્ષણ સ્થિતિ વસ્તુતા આણુ પદાર્થને ઘટી શકે છે અને આ પ્રમાણે થયે તે ઉત્પત્તિ બીજાનું ઉદ્ભવન થતું નથી ॥૧૯૪॥

વિવેચન વાદિ બૌદ્ધ દર્શનકાર કહે છે કે દરેક પદાર્થ એક ક્ષણ સુધી રહે છે તે પ્રમાણે નાશ પણ એક ક્ષણ ધર્મવાળો છે, અહિં ઉત્તર આપતા શાસ્ત્રજ્ઞ કહે છે કે એક ક્ષણ સ્થિતિ ધર્મવાળો નાશ માનશે તો તે ભાવજ થયો, ધર્મ હોવાથી તે ધર્મી બન્યો અને જે ધર્મી હોય તેજ અમુક ક્ષણ ટકી શકે છે બાકી નાશ અભાવરૂપ હોય છે તે અમુક ટાઈમ ટકતો નથી પણ કાયમ માટે તેનો અભાવજ હોય છે જેમ સમલાના ચીંજકા, આઝાશનું પુષ્પ, વધ્યાનો પુન, આ બધા અભાવો ત્રિકાલાવચ્છિન્ન હોય છે પણ ક્ષણ સ્થિતિ ધર્માવચ્છિન્ન હોતા નથી, હતા પણ બીજા ત્રીજા વાદિ ક્ષણમા નાશની વિદ્યમાનતા માનશે તોજ આ આણુ પદાર્થને ક્ષણ સ્થિતિ ધર્મતા ઘટી શકશે અને આ પ્રમાણે માનશે તોજ ક્ષણ સ્થિતિ ધર્મતા તમો કહી ગયા તેનું ઉદ્ભવન થશે નહિ આગળ એ છે કે પદાર્થ સ્થિતિક માનવો છે અને બીજા ક્ષણે પદાર્થનો અભાવ માની પાછો તેનો ઉત્પાદ માનવો છે અભાવની ઉત્પત્તિ કદી થઈ શકતી નથી, હતા પણ બીજે ક્ષણે પદાર્થ એવોજ જોવામા પ્રત્યક્ષ પ્રમાણથી આવતો હોવાથી તે બૌદ્ધ દર્શનકારને બીજો

ક્ષતો નાશ પામેજ પદાર્થને દૂરી ઉત્પન્ન થવાની પ્રત્યક્ષ
વિરૂદ્ધ કંપના કરવી પડી ॥૧૯૪॥

આ કેવી રીતે તે બતાવે છે

ક્ષણસ્થિતો તદ્દયમ્ય નાસ્થિતિર્યુક્ત્યસંગતે ॥

નપશ્યાદપિ સેયેઽ સત્તોડમસ્ત્ર વ્યવસ્થિતમ ॥૧૯૫॥

અથ પદાર્થને ક્ષણ સ્થિતિવાળો માને છતે વિવક્ષિત
દષ્ટુમા આ પદાર્થની અસ્થિતિ નથી, પણ વિદ્યમાનતાજ
છે સુક્ષિતની અસંગતિ નથી, સુક્ષિત બતાવે છે, પહેલા ક્ષણે
સત્વ, બીજા ક્ષણે અસત્વ, ત્રીજા ક્ષણે અસત્વનો અભાવરૂપ
સત્વપણુ પ્રાપ્ત થાય છે 'પશ્યાદપિ' બીજા ક્ષણમા પણ
અસ્થિતિ નથી, બીજા ક્ષણમા પણ પદાર્થ વિદ્યમાન છે
સત્તોડસત્ત્વ વિદ્યમાન પદાર્થને અમત્ માને છતે બીજા
દષ્ટુમા અમત્નો ઉત્પાદ થવાથી સત્વપણુજ પ્રાપ્ત થાય છે
માજ વાતનુ અનુવર્તન થયા કડે છે ॥૧૯૫॥

વિવેચન બૌદ્ધ દર્શનકાર દરક પદાર્થને દષ્ટુસ્થિ
તિવાળો માને છે, બીજે ક્ષણે દરેક પદાર્થનો નાશ થાય
છે અને ત્રીજે ક્ષણે દરેક પદાર્થની ઉત્પત્તિ માને છે આ
કંપના તેની અજ્ઞાનતાજ જણાવે છે, બીજે ક્ષણે તેનો
તેજ પદાર્થ જોવામા આવે છે, પણ નાશ પામતો ઘોઈ
જોઈ શકનુજ નથી આજ વાત જણાવે છે કે પદાર્થને
દષ્ટુસ્થિતિવાળો માને છતે વિવાદિત ક્ષણે આ પદાર્થની
અસ્થિતિ નથી, પણ વિદ્યમાનતાજ છે, સુક્ષિતની અસંગતિ
નથી પણ સુક્ષિતની આ વાત જણાવે છે કે ત્રીજા ક્ષણે

અસત્વના અભાવરૂપ સત્વરૂપ પદાર્થની સ્થિતિનો વિરોધ આવતો નથી આ યુક્તિ છે, તેમજ પશ્ચાત્પણ, બીજા ક્ષણમા પણ અસ્થિતિ નથી આ વાત અસંગત નથી પણ સંગત છે ત્રીજા ક્ષણમા અસત્વના અભાવરૂપ મત્વરૂપ પદાર્થની સ્થિતિમા અસ્થિતિનો વિરોધ છે—આ યુક્તિ છે સારાશ જણાવતા કહે છે કે ઔદ્ધ મતમા વિદ્યમાન પદાર્થનો બીજે ક્ષણે અભાવ માનવાથી અમત્વપણુ પદાર્થમા તેના કહેવા પ્રમાણે રહે છે ‘તત્ત્વ’ આ ઉપરથી “સત્તોડસત્ત્વે તત્ત્વપાદ” વિદ્યમાન પદાર્થનું બીજે ક્ષણે અસત્વપણુ પ્રાપ્ત થતા ત્રીજે ક્ષણે પાછો અસત્વનો ઉત્પાદ થયો એટલે સત્વપણુ પ્રાપ્ત થયું વળી ચોથા ક્ષણે સત્વનું અસત્વપણુ થયું પાચમે ક્ષણે પાછું મત્વપણુ થયું આ પ્રમાણે આવર્તન ચાલ્યા કરશે પણ ક્ષણ ક્ષયીપણુ પદાર્થમા ઠહાપિ પ્રાપ્ત થવાનું નથી વળી આત્માદિ પદાર્થોને ક્ષણિક માનવાથી અગીકાર ઝડેલ, મૃત, તપ, જપ, ધ્યાન વિગેરેનું ફળ ઢોને મળશે ! આ બધા નકામા થઈ જવાના, જે આત્માએ મૃત, તપ, જપ કરેલ છે તે આત્મા તો ક્યારનો નાશ પામી ગયો, આ તો તમારા કહેવા પ્રમાણે નવીન ઉત્પન્ન થયો, હવે આ આત્માએ મૃતાદિ નહિ ઈર્ષા છતા ફળ આને લોગવવાનું રહ્યું, અને જે આત્માએ મૃતાદિ કરેલ છે તેને ફળ મળવાનું નથી તેતો તરત મરી ગયો છે આથી આ ઔદ્ધ દર્શનકાર ઉપર કૃત નાશ - અજ્ઞતામ્યાગમ વિગેરે અનેક દોષો આત્માને નિત્યાનિત્ય નહિ માનવાથી લાગુ પડે છે, આત્મા કથચિત પર્યાયની અપેક્ષાએ અનિત્ય છે પણ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ આત્મા નિત્ય છે, પણ એકલા પર્યાયનયને માનવાથી આત્મ સુક્તતાના

અભાવરૂપ અનેક દોષો લાગુ પડે છે હવે સાખ્યાદિ જે દર્શનકારો આત્માને એકાતથી નિત્ય માને છે તેને પણ હિતશિક્ષા આપતા શાસ્ત્રકાર મહારાજ જણાવે છે ॥૧૯૫॥

નિત્ય પક્ષને આશ્રિ કહે છે

भवभावाऽनिवृत्तात्पणुक्ता मुक्तरूपना ॥

एकान्तैकस्वभावस्य न स्वस्याद्वय वञ्चित् ॥૧૯૬॥

અર્થઃ સ સારિષ્ઠ અવસ્થાની નિવૃત્તિ થયા વગર આ આત્માની મુક્ત ઠટપના કરત્રી તે તદ્દન અયુક્ત છે, કારણ આત્માને એકાતથી એક સ્વભાવ માનેલ હોવાથી આત્માની જે અવસ્થા ક્યારે પણ થઈ શકે નહિ ॥૧૯૬॥

વિવેચન જેવી રીતે બૌદ્ધ દર્શનકાર એકાતથી આત્માને અનિત્ય માને છે, તેવી રીતે સાખ્યદર્શનકાર એકાતથી આત્માને નિત્ય માને છે, જેવી રીતે આત્માને અનિત્ય માનવાથી આત્મા પરમપદ-મુક્તિ મેળવી શકતો નથી, તેવી રીતે આત્માને નિત્ય સર્વવ્યાપક માનવાથી આત્મા પરમ પદ-મુક્તિને કદી મેળવી શકતો નથી આજ વાત જણાવે છે, સાખ્યમતમા આત્માને એકાતમા નિત્ય, અકર્તા, લોકતા અને સર્વવ્યાપક માને છે, તેમજ “અપ્રચ્યુતાતુરુપમ્ન સ્થિરૈ કસ્વભાવ નિત્ય ”નિત્યતાનુલક્ષણ બાધતા કહે છે કે જેમાથી કાઈપણ જોણુ થતુ ન હોય, વળી ઉત્પન્ન થયેલ ન હોય તેમજ સ્થિર એક સ્વભાવવાળુ હોય તેને નિત્ય કહે છે હવે અહિ નિત્ય, સ્થિર જેને કારકેર વગરના એક સ્વભાવવાળા આ સ સારી આત્માને સાખ્ય મતવાળા માને છે

અહીં શાસ્ત્રકાર તેને પુછે છે કે આત્માને એકાત નિત્ય માને
છતે આ જીવની સંસારિક અવસ્થાની નિવૃત્તિ કેવી રીતે
થશે ? અને ઈર્ષાન્ય સુખ હું ખાદિહતુ લોકતૃત્વ લોગવ-
વાપણું પણ કેવી રીતે જનશે ? સ્વરૂપમા ફેરફાર થયા
સિવાય કંઈનું લોગવવાપણું જનેજ નહિ અને જો ફેરફાર
થાય તો અનિત્ય આત્મા જની જાય અભાવમા ફેરફાર
થવો એનું નામજ અનિત્યતા છે તેમજ પૂર્વના અવસ્થાને
છોડ્યા વગર આત્માને મુક્તપદની કટપના કરવી તે પણ
અયુક્ત છે એકાત અભાવવાળા આત્માની જે અવસ્થા
ન નારી અવસ્થા, તથા મુક્ત અવસ્થા કયારે પણ જની
શક્ય નહિ અને જે અવસ્થા અગીકાર કરવામા આવે
તો એકાત એકઅભાવ આત્માનો કટપવામા આવે છે, તેના
ઉપર પાણી કઠી વળે છે ॥૧૬૬॥

तदभावे च संसारी मुक्तश्चेति निरर्थकम् ॥

तत्स्वभावोपमर्दोऽस्य नीत्या तात्त्विक इष्यताम् ॥૧૬૭॥

અર્થઃ અવસ્થા જેનો અભાવ માને છતે આ સંસારી
તિર્યચાદિ ભવવાળો, આ ભવપ્રપચથી મુક્ત થયેલો, આ
વિભાગ જે પડે છે તે નડામો થશે “તત્સ્વભાવોપમર્દ”
સંસારિક અભાવના ઉપમર્દનથી-અભાવથી આ આત્માની
ન્યાયથી-પારમાર્થિક રીતીથી મુક્તિ અગીકાર કરે ॥૧૬૭

વિવેચન ચાર ગતિમા પર્યાટન કરતા જીવોની,
મનુષ્ય, દેવ, નારક, તિર્યચ સજીવો સંસારિક એક અવસ્થા
જને સંસારિક ભવપ્રપચ ઉપાધીથી સર્વથા મુક્ત થવું તે
ખીજ મુક્ત અવસ્થા આ જે અવસ્થા માન્યા સિવાય આ

જીવ અદ્વૈતમાં ક્ષય કરી પરમાનંદને પામ્યો, અને આ જીવ સાર ગતિમા રજાજ્યો. આ કથન શબ્દ માત્ર નિરર્થક થશે જારણ કે આ શબ્દોનો અર્થ છે જ નહિ "તત્ત્વયાસ્વભાવોપમર્દ" મુકત સ્વભાવ વડે સારિક સ્વભાવનું ઉપમર્દન થાય છે અર્થાત્ મ સારિક સ્વભાવના આત્મા જવાથીજ મુકત સ્વભાવ પ્રાપ્ત થાય છે, એમ માનવું પડશે. આ પ્રમાણે આત્માની ન્યાયથી સ સારિક અવસ્થાના ત્યાગથી મુકત સ્વભાવતા પારમાર્થિક અગીકાર કરો, અવગ્યાલેહ માનવામા ન આવે તો પછી કાયમ માટે સ સારિક જીવને મુકત થયો છે તેમ માની લેવો. અને તેમ માનવામા આવે તો મત-તપ-જપ ધ્યાન આ વિગેરે કરાતા ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો મુકિતપદ માટે નકામા થવાના, કારણ કે તમારી માન્યતા પ્રમાણે આત્મા કાયમનો મુકત થઈ ગયેલ હોવાથી, ઉકત દોષટાળવા ખાતર અવગ્યા એ અવગ્યા માનવી ॥ ૧૬૭ ॥

દિદક્ષાઘાત્મભૂત તત્સુખ્યમસ્ય નિવર્તેતે ॥

પ્રધાનાદિનતે હૈતુ સ્તદ્ભાવાન્ન તન્નતિ ॥૧૬૮॥

અથ દિદક્ષા-દૃષ્ટધર્મિણ-જ્ઞેવાન્ની ધર્મિણ, અવિદ્યા-અજ્ઞન મય-કર્મ, લવાધિકાર-સ મારમા મળેલ કોઈ પણ જાતનો અધિકારાદિ આત્મભૂત સ્વાભાવિક વસ્તુ છે, તે સુખ્યત્વે કરી આત્મમાવી આત્મા જાય છે આદિદક્ષાદિ છે તે, પ્રધાનાદિ નાપરિણામભૂત આ સ સાર છે તેનું કારણ છે અને આ દિદક્ષાદિ મળેનો અભાવ થવાથી પછી પ્રધાનાદિપરિણતી મુકતાત્માને હોતી નથી પરિણતિની ભિન્નતા તેજ અવસ્થાનો સેહ સમજવો ॥૧૬૮॥

વિવેચન માખ્ય દર્શનકાર પચીશ તત્ત્વને માને છે
 એમાં ચોવીશને પ્રધાનરૂપ માને છે અને પચીસમો આત્મ-
 ત્ત્વ છે સત્ત્વ, રજઃ અને તમો આ ત્રણગુણની મગ્ગી
 અવગ્યા થવી તેને પ્રકૃતિ કહે છે આને અવ્યક્ત તથા પ્રધાન
 પણ કહે છે આ પ્રધાનથી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે આને
 મહાન્ પણ કહે છે આ મહાન્થી અહંકાર ઉત્પન્ન
 થાય છે અને અહંકારથી મોલ પ્રકૃતિ ઉત્પન્ન થાય છે
 તેજ બતાવે છે, અપર્ક, રમ, દ્રાણ, ચતુ અને શ્રોત્ર, આ
 પાંચ જ્ઞાનઇન્દ્રિયો, શુદ્ધા, લીંગ, વાણી, હાથ અને પગ
 એ પાંચ કર્મઇન્દ્રિયો છે અગીયારમું મન પાંચતન્માત્રા રૂપ
 રન, ગંધ, સ્પર્શ અને ગ્રાહ આ પ્રમાણે મોલનો ગણ છે
 પાંચ ભૂત, પૃથ્વી, પાણી, તેજ, વાયુ અને આકાશ આ પાંચ
 ભૂત મળી એકવીશ તત્ત્વ થયા બીજી ત્રણ પ્રકૃતિ બુદ્ધિ
 અને અહંકાર મળી ચોવીશ તત્ત્વ પ્રધાનરૂપ બાણુવા પચી-
 શમો તત્ત્વ આત્મા છે આ ચોવીશ તત્ત્વરૂપ પ્રકૃતિનો
 વિયોગ થયો તેનું નામ મોક્ષ માને છે " વચ્ચત્તે મુચ્યતે
 સૈવમકૃતિ પુરુષોત્તમ." આ પચીશ તત્ત્વમા ચોવીશ તો જડ-
 સ્વરૂપ છે આત્મા ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે, છતા જડસ્વરૂપ એવી
 પ્રકૃતિ કર્મથી બધાય છે અને કર્મથી છુટે પણ છે પણ
 આત્મા કર્મથી બધાતો પણ નથી તેમ છુટતો પણ નથી
 જે બધાયેલ હોય છે તેજ છુટી શકે છે તો પછી બધા
 ચેલ કોણ છે? ઉત્તરમા જડસ્વરૂપ એવી પ્રકૃતિ આત્માના
 સંસ્પર્શથી પ્રકૃતિમા આત્માનું પ્રતિબિંબ પડવાથી ચૈતન્ય-
 રૂપ બની તમામ કામકાજ કરે છે અને કર્મથી પણ
 બધાય છે અહિં કહેવામા આવે છે કે આત્મા તો નિર્લેપ

રહેશે નહિ પણ તેમ તો નથી દરેક જીવો ધર્મના અનુ
ધાનો કરે છે આથી જો નિશ્ચય થાય છે કે ઠાક એક અપૂર્વ
વસ્તુ છે કે જેને મેળવવા આ જીવ પ્રયત્ન કરે છે અને
તેને મેળવી આ જીવ મુક્ત થાય છે આથી અવસ્થા વામ
વીક લિન્ન છે, જો તેમ માનવામાં ન આવે તો અવસ્થાવામ
વસ્તુ ન હોવાથી બિન્નતાની પ્રતીતિ કેમ થાય છે ? ઉત્તર
અવસ્થા બેની પ્રતીતિ થાય છે તે બમ્બીત છે-ખોટી છે, ખોટી
પ્રત્યય વડે શું ? ગાત્રકાર બધાવે છે કે આ પ્રત્યય છે
ખમિત છે, તેમાં પ્રમાણ છે નહિ, પ્રમાણ હોય તો બધા
આ પ્રત્યય અવસ્થા બેને અંગે થાય છે, તે પ્રત્યય છે, તે
શકા છે નહિ તેમજ પ્રમાણ વગર વાત મનાય પણ નહિ

યોગિજ્ઞાન તુ માન ચેત્તદવસ્થાન્તર તુ તત્ ॥

તત્ત્વં કિં જ્ઞાન્તમેતત્સ્યાદન્યથા સિદ્ધસાધ્યતા ॥૨૦૧

અથ યોગી પુરુષોનું જ્ઞાન છે તે પ્રમાણ છે, તેથી
પ્રત્યય જ્ઞાત છે એમ ખાત્રી થાય છે શાસ્ત્રકાર કહે છે
તે યોગીનાન લિન્ન અવસ્થાવાળું છે વાદી તેથી શું ક
મારો છે ? ગાત્રકાર તે જ્ઞાન જ્ઞાત છે, અન્યથા અ
માને છે નિદ્રાનાધ્યતા છે, અવસ્થા બેક નિદ્રા થાય છે

વિવેચન યોગી મહાત્માઓ સ સારી જીવો
એક જીવ અવસ્થા અનુભવે છે ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન
ફર આમ ન વિવેચને બાજુ હોવાથી, તેઓ સ સારી
કરના એક મુખ્યપ્રાય અવસ્થા અનુભવે છે, આ યોગી
ને પ્રમાણુપૂર્ણ માનવા હો તો, તે યોગીના નો અવ
વસ્તુ છે કારણ કે યોગીનું પ્રથમ જ્ઞાન

ગયું છે, આ જ્ઞાન તો અવસ્થાતરૂપ બીજું છે “તત્ત્વ કિ”
તેથી શુ ? આથી એ કે આ જ્ઞાન પણ તમારા હિમાને
જ્ઞાત થશે અને આ જ્ઞાનને બાત નહિ માનો તો સિદ્ધ-
સાધ્યતા, અમારે જે સાધવાનું હતું તે સિદ્ધ થાય છે—અવ-
સ્થાભેદ પ્રાપ્ત થાય છે, ગૃહસ્થાશ્રમ ત્યાગ કરી સન્યાસા-
શ્રમ મેવે છે, આ મન્યામ આશ્રમમા પ્રથમ કરતા ત્રિકાલા
વસ્થાધિ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે આ બધી અવસ્થાઓ નહિ
તો પછી શુ કહેવાય ? આ અવસ્થા સિદ્ધ થાય તો મુક્તતા
સિદ્ધ થાય છે, અને વ્રત, તપ, જપ, ધ્યાન બધા માર્થક
બને છે આ પ્રમાણે આત્મા સસારિક વ્યાધિથી મુક્ત થઈ
પરમશાંતિરૂપ નિર્વાણ પદને પામે છે, પણ એકાંત અનિ-
ત્યવાદિ તેમજ એકાંત નિત્યવાદિનામતમા આ પરમશાંતિરૂપ
નિર્વાણ ઘટે જ નહિ, આ બીના પ્રસંગને લઈ જણાવી,
પણ હવે પ્રસ્તુત કહીએ છીએ જગતમા મુક્તિને વ્યાધિમુક્ત
માણુમ મેળવે છે, આ બીના જણાવેલ છે, આના અંગે
હવે જણાવે છે ॥ ૨૦૧ ॥

વ્યાધિતસ્તદભાવો વા તદન્યો વા યથૈરહિ ॥

વ્યાધિમુક્તો ન સન્નોત્યા કદાચિદુપપન્નતે ॥૨૦૨॥

અર્થ એક વ્યાધિવાળો માણુસ, બીજો વ્યાધિના
અભાવવાળો તથા ત્રીજો તેનાથી જુદો વ્યાધિવાળાના પુત્રાદિ,
આ જેમ ન્યાયધી વ્યાધિમુક્ત કદાપી પણ ઘટી શકતા નથી
આ દૃષ્ટાંત બાણુવો હવે તેનો ઉપનય ઘટાવે છે ॥૨૦૨॥

નિવેચન વાસ્તવિક વ્યાધિમુક્ત કોણ કહી શકાય ?
તે વાત દૃષ્ટાંત આપી સમજાવે છે કે, બ્યાસુધી એક માણુસ

અવારનવાર વ્યાધિથી પડકાય છે ત્યામુધી તે વ્યાધિમુક્ત ગણી શકાતો નથી તેમ બીજે માણસ વ્યાધિના અભાવ વાળો છે અને તે મનને બીજી ગતિમા ગયો છે તે પણ વ્યાધિમુક્ત ગણી શકાતો નથી, ત્રીજે માણસ વ્યાધિવાળાથી અન્ય છે એટલે તેના પુત્ર, પુત્રી વિગેરે છે આ પણ વ્યાધિમુક્ત ગણી શકાય નહિ ચારતવિક રીતે આ ત્રણે માધી એક પણ મન્યાયથી ક્યારે પણ વ્યાધિમુક્ત કહી શકાય નહિ ॥૨૦૦॥

ઉપનયની યોજના કરે છે

સસારી તદ્ભાવો વા તદન્યો વા તર્વંવ હિ ॥

મુક્તોઽપિ હન્ત નો મુક્તો મુર્યવૃષ્ટ્યેતિ તદ્વિદ ॥૨૦૧॥

અર્થ સસારી પુરૂષ તદ્ભાવો વા પુરૂષનો અભાવ માત્ર, તદન્યોવા એકાત લક્ષણ નિત્ય અનિત્યવા આત્મા, તથૈવહિ રુષ્દ યથાઅથમા, યથા'દાતમા, આ આત્માને કોઈ સાખ્યજ્ઞાન જેવા મુક્ત થયેલ માને છે, તો તેને જણાવે છે કે તે મુખ્યત્વે કરી મુક્ત થયોજ નથી એમ તેના જણાવે કહે છે ॥૨૦૩॥

વિવેચન પ્રથમ શ્લોકમા જણાવેલ બીજાને ચાલુ વાતમા ધટાવે છે જેમ વ્યાધિગ્રસ્ત હવ તેમ અહિ સસારી પુરૂષ મમજ્ઞો જેમ ત્યા વ્યાધિવાળાનો અભાવ મરણ પામેલ હવ લીધો તેમ અહિ સસારી પુરૂષોનો અભાવ માત્ર એટલે ઘટપટાદિ જડ વસ્તુ લેવી, જેમ ત્યા વ્યાધિ વાળાથી અન્ય પુત્ર પુત્રી વિગેરે લીધો તેમ અહિ એકાત લક્ષણ નિત્ય આત્મા અગર અનિત્ય આત્મા લેવો, તથૈવ

શબ્દ યથા દદ્યાતમા છે, જેવી રીતે આ સમારી ત્રણે પ્રકારના પુરૂષો સામ્યમતના અનુમારે મુક્ત પદને પામેલાજણાને છે, સ્વરૂપમા ફેરફાર ન થવાથી, તેના અંગે શાસ્ત્રકાર જણાવે છે કે મુખ્યવૃત્ત્યા તેઓ મુક્ત પદને પામેલાજ નથી કારણ કે તે ત્રણે જણમા મુક્ત શબ્દની પ્રવૃત્તિનુ કારણજ નથી આ પ્રમાણે મુક્ત શબ્દના સ્વરૂપને જાણનાગ જણાવે છે જ્યામુધી સ સારમા વ્યાધિઅન્તનુ સ્વરૂપ-ગુહ્યસ્ય જાણવામા આવશે નહિ ત્યામુધી મુક્તપદ કહી મળગે નહિ ॥૨૦૩॥
તો પછી મુક્ત વ્યવસ્થા કેવી રીતે, તે કહે છે

સીળવ્યાનિર્યથા લોકે વ્યાધિમુક્ત ઇતિ સ્થિતઃ ॥

મવરોગ્યેવ તુ તથા મુક્તસ્ત્રેષુ તત્ક્ષયાત્ ॥૨૦૪॥

અર્થ જેનો વ્યાધિ ક્ષય થઈ ગયો છે તે માણસ હોઠમા વ્યાધિ મુક્ત છે “ઈતિસ્થિત” એ પ્રમાણે કહેવાય છે, તેવી રીતે શાસ્ત્રમા ભવરોગનો ક્ષય થવાથી ભવરોગી છે, તેજ વ્યાધિમુક્ત થયો તેમ કહી શકાય છે જ્યામુધી ભવવ્યાધિ છે ત્યામુધી મુક્ત કહેવાતો નથી ॥૨૦૪॥

વિવેચન જગતની અદર જે માણસને હવે ફરી કયાં પણ વ્યાધિ આવવાનો નથી અને જે હતો તે પણ સર્વથા ક્ષય થઈ ગયો છે તેજ માણસ વ્યાધિમુક્ત વાન્ત-વિક કહી શકાય છે પણ ફરી વ્યાધિ ને આવવાની હોય તો તે વ્યાધિમુક્ત કહી શકાતો નથી, વ્યાધિના અભાવ પટે તે નિયત છે, પણ સ્થાપવા લાયક નથી તેવી રીતે ભવરોગી છે તેજ “તથા મુક્ત મુખ્યત્વે ફરી મર્વ વ્યાધિથી મુક્ત વાય છે તેમ મમજલુ, પણ દિદક્ષાદિ મળવાળો અથવા

પ્રધાનાદિ પગ્નિભુતિવાળો જીવ ક્યારે પણ વ્યાધિમુક્ત થઈ
રાકતો નથી, આ બીના શાસ્ત્રોને વિષે અનેક સ્થળે જણા
વેલ છે કે ભવરોગનો હાય થતા આ જીવ પરમશાંતિરૂપ સત્
ચિદાનંદ સ્વરૂપનો પરમતત્ત્વમા-મુક્તિમા અનુભવ કર્તો.
અનાદિઅનંત કાલ શાશ્વતપણે કાયમ રહે છે, પછી ફરી આ
સંસારમા આવવાપણું રહેતું નથી બીજા બીજી ગયા પછી
ફરી અકુરે ઉત્પન્ન થતો નથી, તેવી ગીતે કર્મબીજરૂપ અકુરે
બીજી જવાથી ફરી સંસારમા આવવાપણું રહેતું નથી ॥૨૦૪॥

પ્રસ્તુત બીના કહી, હવે સર્વ ઉપમ હાર કરે છે

અનેક યોગશાસ્ત્રેભ્ય સક્ષેપેન સમુષ્ટાઃ ॥

દૃષ્ટિમેદન યોગોડયમાત્માનુસ્મૃતયે પરં ॥૨૦૫॥

અર્થ પતજલી વિગેરે રૂપીઓના બનાવેલ અનેક
યોગશાસ્ત્રો થકી સક્ષેપવડે ઉધ્ધાર કરી દૃષ્ટિના લેદો વડે
આ પ્રધાનયોગ પોતાની સ્મૃતિ ખાતર અહીં કહેલ છે, ॥૨૦૫॥

વિવેચન શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ
યોગદૃષ્ટિ પ્રથમો ઉપમ હાર કરતા જણાવે છે કે આ યોગ
દૃષ્ટિ પ્રથમ પૂવના પતજલી વિગેરે રૂપીઓએ બનાવેલા
અનેક યોગશાસ્ત્રો થકી દુકામા “સમુષ્ટા” તેના થકી
બુદ્ધો કયો છે દુધ થકી જેમ માખણને બુદ્ધ કરવામા
આવે છે, તેવી રીતે, દુધ સમાન અનેક યોગશાસ્ત્રો તેના
થકી આ યોગદૃષ્ટિ પ્રથમ માખણ સમાન દૃષ્ટિના લેદવડે
બુદ્ધો તારવ્યો છે જેનું સ્વરૂપ પ્રથમ કહેવાઈ ગયું છે એવો
આ યોગ અહીં “અધિકૃત માત્માનુસ્મૃત્યર્થ” આત્માના
પોતાના સ્મરણ ખાતર બુદ્ધી ન જવાય તે ખાતર આ

યોગદષ્ટિ “પર” પ્રધાન યોગ ગ્રંથનો ઉદ્ધાર કરેલ છે ॥૨૦૫॥

બીજી પ્રયોજન જણાવે છે

કુલાદિયોગિભેદેન ચતુર્ધાયોગિનો યત ॥

અત પરોપકારોઽપિ લેશતો ન વિરુદ્ધયતે ॥૨૦૬॥

અર્થ કુલાદિ યોગિઓના લેદો વડે ચાર પ્રકારના યોગીઓ સામાન્ય પ્રકારે ઠહેલ છે “અતઃ” આ યોગીઓને પરોપકાર આ ગ્રંથથી લેશમાન થવો વિરુદ્ધ નથી ॥૨૦૬॥

વિવેચન આ ગ્રંથ ઝનાવવાનું કારણ પ્રથમ આત્માની સ્મૃતિ ખાતર જણાવેલ છે ફરી અહિં બીજી કારણ જણાવે છે કે જોત્રયોગિ, કુલયોગિ, પ્રવૃત્ત ચક્રયોગિ અને નિધ્યન-યોગિ લક્ષણવડે ચાર પ્રકારના યોગિઓ સામાન્ય પ્રકારે ઠહેલ છે “અતઃ” ઠહેતા આ કારણથી તથા પ્રકારના કુલાદિ યોગિઓની અપેક્ષાએ તેઓને લેશથી પરોપકાર કરવો તે વિરુદ્ધ નથી યોગિઓ પોતાના સાધર્મિક લાઈઓ છે તેઓને યોગની પ્રાપ્તિ થાય અને આત્મ કલ્યાણનો માર્ગ બગીકા કરી આગળ વધી પરમપદ મોક્ષ પર પરાએ પ્રાપ્ત કરે આ એક મહાન્ પરોપકાર છે આ કારણે આ ગ્રંથ ની રચના પણ સાક્ષ્યતાવાળી છે ॥૨૦૬॥

કુટપ્રવૃત્તચક્રા યે ત ઇવાસ્યાધિકારિણઃ ॥

યોગિનો ન તુ સર્વેઽપિ તયાઽમિદ્ધ્યાદિમાવતઃ ॥૨૦૭॥

અર્થ જે કુલયોગીઓ તથા પ્રવૃત્તચક્ર યોગીઓ છે તેજ આ યોગગ્રંથના અધિકારી લાયક યોગીઓ જાણવા, સામાન્યથી બધા નહિ, “અસિદ્ધ્યાદિ માવતઃ” જોત્ર યોગીઓ મોક્ષને લાયક નથી અને નિધ્યન યોગીઓ મોક્ષને

લાયક છે પણ તેઓ કૃત કૃત્ય થઈ જવાના કારણથી બે
યોગીઓ આ પ્રથમે લાયક નથી ॥૨૦૭॥

વિવેચન પ્રથમ ચાર પ્રકારના યોગીઓ બતાવ્યા
છે તે પૈકીના કુલયોગીઓ અને પ્રવૃત્ત ચક્રયોગીઓ આ
બે યોગીઓની જાત છે તેજ આ યોગ સંબંધી શાસના
અધિકારીઓ ગણ્યા છે, પણ ગોત્રયોગીઓ જે હજી ધર્માદિ
નિયમ પાળવાને અમમર્થ હોવાથી સિદ્ધિપદ-મુક્તિપદને
યોગ તેઓ ન હોવાથી આ પ્રથમ પણ અધિકારી-લાયક
તેઓને ગણ્યા નથી તેમજ નિષ્પન્ન યોગીઓ-યોગમા પૂર્ણ
થવાથી સિદ્ધિપદ-પરમપદની તિકટ પહોંચવાથી તેઓને આ
પ્રથમની જરૂરીયાત નથી આ પ્રથમના અધિકારીઓ ચારજાતના
યોગીઓ પૈકીબેને લાયક ગણ્યા છે અને બે જાતના અનધિકારી
ગણ્યા છે આ યોગીઓનું સ્વરૂપ હવે બતાવે છે ॥૨૦૭॥

યોગીઓના વિશેષ લક્ષણ બતાવે છે

વે યોગિના કુલે જાતાસ્તદર્માનુગતાથ વૈ ॥

કુલયોગિન ઉચ્ચન્તે ગોત્રવન્તોઽપિ નાપરં ॥૨૦૮॥

અર્થ તેઓનો જન્મ યોગીઓના કુળમા થયો છે,
તેમજ તેઓના ધર્મને જેણે અગીકાં કંઠે છે તેઓ-
કુલયોગીઓ કહેવાય છે તથા બીજાઓ જેના ધર્મા ધર્મની
બાવના હોય તે, તેમજ યોગીઓના ગોત્રમા જન્મ્યા હોય
તે ગોત્રયોગીઓ, સામાન્યપણે પુન્યપ્રકૃતિવાળા, પણ બીજા
નહિ, ધર્માનુસાર ન હોય તે લેવા નહિ ॥ ૨૦૮ ॥

વિવેચન જે યોગીના રૂપમા ઉત્પન્ન થયા હોય
અને તેના વૃદ્ધધર્મને અનુસરતા હોય તેને કુલયોગી કહે

વામા આવે છે, આ લક્ષણ
ભૂમિમા ઉત્પન્ન થયેલા

વેશ થઈ શકે

જમજલુ ભાવથી કર્મ-

દો આ વ્વાખ્યામા

વર્મ કરવાની ભાવના

સત્કાર, મન્માન

ભાવી જાય છે યોગી-

વાળા હજી અહિ-

લયોગીઓ કરતા

મે ધર્મના અનુ-

હિ ॥૨૦૮॥

કહે છે

૧૨૦૯

૧૨૦૯

૧૨૦૯

૧૨૦૯

૧૨૦૯

૧૨૦૯

૧૨૦૯

૧૨૦૯

૧૨૦૯

૧૨૦૯

૧૨૦૯

૧૨૦૯

૧૨૦૯

૧૨૦૯

વિવેચન એ તમામ જીવો ઉપર દેવભાવ ન કરે

પણ મૈત્રીભાવના ચિત્તવે, દેવ ગુરૂ અને પ્રાણચર્યમતને ધારણ

કરનાર એવા પ્રાણીઓ ઉપર હૃદયથી શુદ્ધ લાગણી રાખ

નારા તેમજ દિલ્લ પાપના અભાવથી સ્વભાવીક તમામ

પ્રાણી ઉપર દયાની લાગણી ધાગણ કરનારા દેવ ગુરૂનો

વિનય કરનારા, સુદર અનુબધને લઈ પુન્યની વૃદ્ધિ કર-

નારા શુદ્ધ અત કરણની લાગણીને લઈ તથા પ્રધિના ભેદને

લઈ જડચૈતન્યના વિવેકજ્ઞાનવાળા, તેમજ ચારિત્રની ભાવ-

નાને લઈ ઇદ્રિયોને દમન કરનારા, આવા શુભવાળા પ્રાણીઓ-કુલયોગીઓ કહેવાય છે, અને તેઓજ યોગમા આગળ વધનારા સમજવા ॥ ૨૦૬ ॥

પ્રવૃત્ત ચક્ર યોગિઓનું સ્વરૂપ જાણાવે છે

પ્રવૃત્તચક્રાસ્તુ પુનર્યમદ્વયસમાયયા ॥

શેષદ્વયાર્થિનોઽત્યંત સુશ્રુપાદિગુણાન્વિતાઃ ॥૨૧૦॥

અર્થ ચાર યમો પેઢી પ્રથમના બે યમો જેણે અગી કાર કરેલ છે અને બાકીના બે યમો પ્રાપ્ત કરવાના અર્થિ હોય છે, તેમજ અત્યંત સુશ્રુપાદિ ગુણો વડે સુકત જેઓ હોય તેને પ્રવૃત્તચક્ર નામના યોગીઓ કહે છે ॥૨૧૦॥

વિવેચન ચમ ચાર પ્રકારના છે ઇન્દ્રિયાયમ, પ્રવૃત્તિયમ, સ્થિરયમ અને નિદ્રિયમ આ ચાર યમો પેઢી પ્રથમના બે યમો જેને પ્રાપ્ત થયા હોય અને બાકીના બે યમો પ્રાપ્ત કરવાની જેમને ઇન્દ્રિયા હોય અને જેનામા સુશ્રુપા વિગેરે ગુણો હોય તેને પ્રવૃત્તચક્રયોગિ કહેવામા આવે છે જે પ્રાણીઓએ અહિંસાદિરૂપ યમ કરેલો હોય તેની કથા સાબળવામા આનંદ આવે, અને તેવા યમ કરવાની ઇચ્છા થાય તેને ઇચ્છાયમ કહેવામા આવે છે, ઉપશમ ભાવપૂર્વક યમનું પાલન કરવું તે બીજે પ્રવૃત્તિયમ કહેવાય છે ઇન્દ્રિયાથી આગળ વધીને અહિં પ્રવૃત્તિ થાય છે ક્ષયોપશમ ભાવથી અતિચારનીચિ તારહિતપણે જે યમનું પાલન કરવામા આવે તેને બીજે સ્થિરયમ કહેવામા આવે છે અહિં ઉપશમ ભાવને બદલે ક્ષયોપશમભાવ પ્રાપ્ત થાય છે આ સ્થિરયમ વાળો પ્રાણી જે યોગની ક્રિયા કરે છે તે સ્વભાવિક રીતે

તિવારરહિત થાયછે શુદ્ધ અતરઆત્મામા ઉત્કૃષ્ટસિદ્ધિ-
પ્રાપ્તિ થાયછી અતિલ વીર્યોત્થાનપૂર્વક પ્રક્રિયા કરવામા
આવે છે તેને ચોથો મિદ્ધિયમ કહેવામા આવે છે આ
મિદ્ધિયમમા એટલી બધી ઉત્કૃષ્ટ યમની પ્રાપ્તિ થાય છે
તેની માથે ૪ વૈભવ ત્યાગ થઈ જાય છે આ પ્રમાણે ચાર
યમની વ્યાખ્યા જાણવી હવે મુશ્વપાદિ ગુણો જતાવે છે
મુશ્વ, ધ્રુવણ, ગ્રહણ, ધારણ, વિરાન, ઇલા, અપોહ,
અને તત્ત્વજ્ઞાનમા આગ્રહ આ મુજબ આ ૮ ગુણો યુક્ત
હોય છે આ પ્રમાણે પ્રવૃત્તચક્રયોગીનું સ્વરૂપ જતાવીને હવે
યોગાવચક નણનું સ્વરૂપ જતાવે છે ॥૨૧૦॥

આગાવચકયોગાપ્ત્યા તદન્યદ્વયલાભિનઃ ॥

એતદધિકારિણો યોગપ્રયોગસ્યેતિ તદ્વિદઃ ॥૨૧૧॥

અર્થ ત્રણ પ્રકારના અવચકમાથી પ્રથમ યોગાવચ-
કને પ્રાપ્ત થયેલા હોય છે અને બીજા બે ક્રિયાવચક તથા
દશાવચકને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા પ્રવૃત્તચક્ર યોગીઓ
છે તે આ અધિકૃત યોગના અધિકારીઓ છે એમ યોગના
અધ્યક્ષ જણાવે છે ॥૨૧૧॥

વિવેચન ત્રણ પ્રકારના અવચકો કહેલા છે અહિ
તેનું સ્વરૂપ જતાવે છે જેઓના દર્શન માત્રની પવિત્રતા
દેવ એવા મુન્યવાન મહાન્માઓની સાથે યોગ-સંબંધ થવો
તેને યોગાવચક કહે છે ઘણાખરા પ્રાણીઓને તો આવા
અવચકોનો સંબંધ જ થવો અશક્ય છે અને ગુણવાન
માથે મેળાપ થાય તોપણ તેઓને તેવા ગુણવાન તરીકે

યોગખવા તે પણ બહુ મુશ્કેલ છે તેથી આદ્યત્ત્વચક્ર
 ભાવ તરીકે શુભવાન મહાત્માઓની શુભવાન તરીકે યોગ
 ખાણપૂર્વક તેઓ નાથે જે સખધ થવો તેને યોગાવચક્ર
 કહે છે સત્સંગની ઢેલલી જરૂરીયાત છે તે આ ઉપરથી
 જણાશે જ્યાંસુધી આવા મહાત્માઓ સાથે યોગ થતો નથી
 ત્યાંસુધી વસ્તુ સ્વરૂપનો યથાસ્થિત બોધ થતો નથી ૧
 આવા મહાત્મા પુરૂષોને યથાયોગ્ય પ્રણામ, નમસ્કારાદિ
 કરવા અને તે માટે જત કરણમા પૂજ્યબુદ્ધિ રાખવી એ
 બીજો ક્રિયાવચક્રભાવ કહેવાય છે વસ્તુસ્વરૂપનો બોધ
 યથા પછી જે ક્રિયા થાય છે તે અતિ આત્હાદજનક અને
 સ્વરૂપદર્શક હોવાથી તેથી બહુ લાભ થાય છે મહાઅનિષ્ટ
 ઈર્ષ્યાનાશ કરનાર બને છે અને મિદ્ધિ તરફ પ્રયાણ કરા
 વનાર થાય છે યોગાવચક્ર પ્રાપ્ત થયા પછી જે ક્રિયાવ
 ચક્રવ પ્રાપ્ત થાય તેના તે લાભ થવા સંભવ છે ૨ આ
 યોગાવચક્ર અને ક્રિયાવચક્રપણાથી ગુણ અનુબંધરૂપ ફળની
 પ્રાપ્તિ થાય તેને ફલાવચક્રભાવ કહે છે મહાત્માઓની માથે
 મ યોગ થવાથી તેઓએ આપેલ ઉપદેશને અનુસાર જે ક્રિયા
 કળ્યામા આવે તેના પરિણામ તરીકે મહા ઉત્તમ ફળની
 પ્રાપ્તિ થાય તે આ ત્રીજો ફલાવચક્ર ભાવ છે ૩ આ પ્રમાણે
 અવચક્ર ત્રણમાથી પ્રથમ યોગાવચક્ર પ્રાપ્ત થાય છે અને
 બીજા બે અવચક્રની ઇચ્છાવાળા પ્રવૃત્તચક્રયોગીઓ અર્વાચ્ય
 કાન્ધુનન છે આ કારણથી ? તો કહે છે કે આ યોગીઓ
 છે તેજ વ્યક્ત થો ૧ પ્રયોગ-અધિદેવ યોગદૃષ્ટિપ યોગના
 અધિધારી ૨ એમ યોગના સ્વરૂપને બજાકાર કહે છે ૨૧૧

ઉપર જણાવેલા યમનું સ્વરૂપ કહે છે

હાહિમાદય. પંચ સુપ્રસિદ્ધા યમાઃ સતામ્ ॥

અપરિગ્રહપર્યન્તાસ્તયેચ્છાદિચતુર્વિધાઃ ॥૨૧૨॥

અર્થ આ લોકમાં અહિંસાદિ પાત્ર ધર્મો સર્વ દર્શનને વિષે અપરિગ્રહ પર્યંતના સુપ્રસિદ્ધ છે “સતા” મુનીઓને સર્વથા હોય છે ગૃહસ્થોને દેશચક્રી હોય છે તથા ઇન્દ્રાદિ ચાર પ્રકારના પણ યમો કહેલ છે ॥૨૧૧॥

વિવેચન દરેક દર્શનવાળા પાત્ર યમને માને છે અહિંસા તત્ત્વ અચૈત્ય બ્રહ્મચર્ય અપરિગ્રહણ આ પાત્ર ધર્મો સર્વથી મહાત્મતને ધારણ કરનાગ સાધુઓને હોય છે પણ ગૃહસ્થોને સ્થુલથી હોય છે સર્વ દર્શનોમાં સાધારણ વર્ગે માનેલા આ યમો છે યમા-ઉપરમા-હિંમાદિથી ૧૩ હંધુ તેનું નામ યમો છે અપરિગ્રહ પર્યંત પાત્ર છે ૧૧૪વી ઋષી યોગશાસ્ત્રમાં પણ કહે છે કે “અહિંસા હતાસ્તેય બ્રહ્મચર્યાપરિગ્રહાયમા ” (૨-૩૦) આ પાત્ર યમો છે તમજ આ પાત્રના અંગે ઇચ્છાચમ, પ્રવૃત્તિચમ, સ્થિતચમ, અને સિદ્ધિચમ આ પ્રમાણે બીજા ચાર યમો પણ મહેલા છે આ જણાવેલા પાત્ર યમોને સર્વથા કે દેશચક્રી ધર્મવા ઇન્દ્રા થવી તથા તેમાં પ્રવૃત્તિ કરવી આ બે યમો-વાના પ્રવૃત્તચક્રયોગીઓ હોય છે ॥૨૧૨॥

ચાર યમોનું વિશેષ લક્ષણ બતાવે છે

તદ્વ્રત્યામીતિપુના તથાઽવિપરિણામિનો ।

એવિચ્છાવસેયેહ પ્રયમો યમ એવ તુ ॥૨૧૩॥

અર્થે જે પ્રાણીઓએ અહિંસાદિયમો કરેલ છે તેની કથા સાલજવામા આનંદ આવે તથા યમને વિશે પરિણામની ધારામા ફારફેર નિવાય, તે ભાવમા સ્થિરપણે જોઈ ચમોને કરવાની જે ઇચ્છા થવી તેને ઇચ્છાયમ નામનો પ્રથમ ભેદ કહે છે ॥ ૨૧૩ ॥

વિવેચન જે મહાનુભાવે પાત્ર મતોરૂપીયમો પાળે છે, તેવા ઉત્તમ જીવોની કથા સાલજતા આનંદ થાય અને પરિણામની અડતી ધારા સાથે ચમોના સ્વરૂપને જાણી અને તેમા સ્થિર રહેવા અગર તે વસ્તુ અગીકાર કરવા જે ઇચ્છા થવી તેને ચાર ચમો પૈકી પ્રથમ ઇચ્છાયમ કહે છે આગળ જેનું સ્વરૂપ જણાવી ગયા છીએ એવા પાત્ર મહા મતોને મર્વયા કે સ્થુલથી કરવાની જે ભાવના થાય તે નામ ઇચ્છાયમ છે ॥ ૨૧૩ ॥

હવે બીજા ચમનું લક્ષણ બતાવે છે

सर्वत्र क्षमसारं तु यमपालनमेव यत् ॥

प्रवृत्तिरिह विज्ञेया द्वितीयो यम एव तत् ॥ ૨૧૪ ॥

અર્થે સર્વ જગ્યાએ સામાન્ય પ્રદર્શ ઉપશમભાવ પૂર્વક જે ચમનું પાલન કરવું તેને પ્રવૃત્તિયમ તરીકે બીજો ભેદ કહે છે ॥ ૨૧૪ ॥

વિવેચન પ્રથમ ચમમા અહિંસાદિ મતો પાળવાની કથા સાલજતા આનંદ આવતો હોતો પછી તે કરવા ઇચ્છા થઈ હવે અહીં સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર સામાન્ય પ્રકાર ઉપશમભાવ ધારણ કરતો અને ઉપશમભાવ પૂર્વક અહિંસાદિ મતોને પાળવા પ્રવૃત્તિ કરવી તેનું નામ ચમોમા

ખીએ પ્રવૃત્તિયમ જાણવો ઇચ્છાથી આગળ વધીને અહિ પ્રવૃત્તિ થાય છે ॥૨૧૪॥

વિવેક ચિન્તારહિતં યમ પાલનમેવ યત્ ॥

તત્સર્વયમિદ વિજ્ઞેય વૃત્તિયો યમ एव हि ॥૨૧૫॥

અર્થ અતિઆરની ચિંતા વગર જે યમનું પાળવું તેને રીતે નિયમયમ કહે છે ॥૨૧૫॥

વિવેચન જે મહાનુભાવે પાત્ર ત્રતો અર્વાધા લીધા હોય અગર અનુલથી લીધા છે, પહેલામા સર્વ વિરતિપણુ અને ખી તમા દેરાવિગ્તીપણું છે આ જને વિરતિવાળા મહા-ત્માઓ ત્રતને પાળતા છતાં તેમા કોઈ પણ જાતના અતિક્રમ, અનિક્રમ અને અતિઆર-આ ત્રતે પ્રઠારના અતિઆરે જેમા કાગવા દેતા નથી એવી ગીતે જે યમનું ક્ષયોપશમલાવવી ધિરતાપૂર્વક જેઓ પાલન કરે છે તેને આગ્ર યમો પૈકી રીતે આ નિયમ યમ કહે છે ॥૨૧૫॥

પરાર્થસાધકુ ત્યેતત્તિમિદિ શુદ્ધાન્તરાત્મનઃ ॥

અચિત્ત્યગ્તિયોગેન ચતુર્થો યમ एव तु ॥૨૧૬॥

અર્થ અહિ આદિ ત્રતનું પાલન જ્યારે “પરાર્થ” પગ-નપ ને ચોખ્ખમાધક અને છે ત્યારે તેને મિદિ કહે છે આ મિદિ ૭નો અંતરાત્મા પરમશુદ્ધ જન્યો હોય છે તેને જ પ્રાપ્ત થાય છે, ખી તને નહિ અચિત્ત્યશક્તિના યોગવડે આ ચોથો મિદિયમ પ્રાપ્ત થાય છે ॥૨૧૬॥

વિવેચન જ્યારે અહિ આદિ પાત્ર મહાનતો ઉત્કૃષ્ટ કરે પગાય છે ત્યારે તેની મમીયમા આજન્મથી માડી જનિ વે નિવાવવાળા જીવોના વૈગ પણ સાત થઈ જાય

છે, અને એક બીજાઓ પરસ્પર આન દથી રમે છે આ બધા પ્રતાપ અહિં માદિ મતો પરાકાષ્ટાએ પાળેલા હોય છે તેની આ બધી નિશાનીઓ છે આનુ નામજ પરાર્થસાધક છે ઉત્કૃષ્ટ અર્થને મિદ્ધ કરે છે અથવા પરાર્થ-પરમપદને સિદ્ધ કરનાર આ મહાવ્રતોનું પાલન છે તેને મિદ્ધિયમ કહે છે આ સિદ્ધિ આત્માની અચિત્તશક્તિના યોગને લાઇ જોનાર અતરઆત્મા પરમપવિત્ર બન્યો છે તેને જ મળે છે આ પ્રમાણે ચાર પ્રકારના યમોની આદર આ યોગે મિદ્ધિયમ છે એમ જાણવું ॥૨૧૬॥

અવ ચક્રે જલુનુ સ્વરૂપ બતાવે છે,
સદ્બિધિ વશ્યાણસર્વર્થ દર્શનાટપિ પાવનૈ ॥
તથાદર્શનતો યોગ આગ્રાવચક વચ્ચતે ॥૨૧૭॥

અર્થ ઉત્તમ પુણ્યવડે કરી ચુક્ત, જેઓના દર્શનથી પશુ પવિત્ર થવાય, તથા મથાર્થ પછે દર્શન થવું, તેઓના માથે જે સળધ થવો આનુ નામ આદ્યઅવચક-યોગ વચક કહે છે ॥૨૧૭॥

વિવેચન, અવચકે જલુનુ સ્વરૂપ બતાવતા પ્રથમ યોગાવચક જણાવે છે શુદ્ધ હૃદયથી સદ્ગુણો સમાગ થરો આનુ નામ યોગાવચક છે સદ્ગુણનું સ્વરૂપ બતાવે છે ઉત્તમ પુણ્યશાસ્ત્રી-જેઓના દર્શન માત્રથી-અવતોક માત્રથી પવિ થવાય “તથા” તે પ્રકારવડે શુભવાનપણા અવિપરિતપણે જે દર્શન થવું તેનું નામ તથાદર્શન કહીને “તત તેન વો યોગ સગ્ધ ” તે પવિત્ર પુરની માથે મળધ થવો તેનું નામ આદ્યઅવચક-યોગાવચક છે ॥૨૧૭॥

તેષામેવપ્રણામાદિક્રિયાનિયમ इत्यलम् ॥

ક્રિયાવંચકયોગઃ સ્યા ન્મહાપાપસ્યોદયઃ ॥૨૧૮॥

અર્થ ઉપર જણાવ્યા મુજબના મદ્ગુરુને પ્રણામાદિ ક્રિયા કરવાનો જે અત્યંત નિયમ કરવો તે મહાપાપનો મથ કરનાર ક્રિયાવચકયોગ કહેવાય છે ॥૨૧૮॥

વિવેચન મદ્ગુરુઓને તમારા નમસ્કારાદિથી જરા પણ લાલ તવી લાલ તો નમસ્કાર કરનારને છે, જેમ કે શ્રીકૃષ્ણવાસુદેવ અઢાર હજાર સાધુઓને વાદ્યા, આમા દ્વયની શુદ્ધ ભાવનાથી વદના કરવાથી શ્રી કૃષ્ણવાસુદેવને ત્રાતનારકીના બાધેલા ઠમ્હળીયાને ત્રણમા લાવીને મુકયા નાર નારકીના ઠમ્હલીયા તુટી ગયા આમ મમજી હૃદયની હામત્પીપૂર્વક મહાત્માઓને વદન, નમસ્કાર, કરવાનો નિયમ ખામ કરવો આનુ નામ ક્રિયાઅવચકયોગ કહેવાય છે આ યોગ છે તે પૂર્વે નીચકર્મ બાધ્યા હોય છે તેને ક્ષય કરે છે અને ભવિષ્યમા કંઈ નીચકુળમા જન્મ દેવો પડતો નથી વળી અત્યંત વસ્તુનો બોલ તથા જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિનય કરવાથીજ થાય છે આ ૧ સમજી મદ્ગુરુને વળાંક નિરંતર કરવાનો નિયમ કરવો ॥ ૨૧૮ ॥

કલાઅવચકેનુ સ્વરૂપ બતાવે છે

फलावचकयोगस्तु सदृभ्यः एव नियोगतः ॥

સાનુવંધફલાપ્રાપ્તિ ધર્મસિદ્ધૌ સતા મતા ॥૨૧૯॥

અર્થ મદ્ગુરુના મમાગમથી તથા તેઓને વદનાદિ ક્રિયા કરવાથી અવશ્યે કંઈ પરપરાએ ગુણની વૃદ્ધિરૂપ

ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે, તથા ઉપદેશથી ધર્મની સિદ્ધિ થાય છે તે સર્વજનોએ આને ફલાવચક યોગ કહેલ છે ॥ ૨૧૬ ॥

વિવેચન જે મહાત્માઓના હર્ગનથી આત્મા પવિત્ર થાય છે અને જડ ચેતન્યનું જ્ઞાન કરી આત્માનું નત્યે સ્વરૂપ મમજી તેઓશ્રીના આલ્મજનથી અવશ્યે કરી જાગળ વધે છે અને “માનુષ્યફળવાસિ” પરપરાએ મહાત્મ શુણ્ણની વૃદ્ધિ થવારૂપ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે અને તેઓ શ્રીની આત્મભક્તિરૂપ ધર્મ દેગના માલજવાથી આત્મ તત્ત્વમા સ્થિરતા થતા પરમપનએ પરમપદરૂપ મોક્ષરૂપ મેળવે છે, તેને ફલાવચક નામનો ચરમ છેલો યોગી તમ કહે છે ॥ ૨૧૬ ॥

અવચક નણ્ણનું સ્વરૂપ કહી આલ્મ વાત કહે છે

કુલાન્વિયોગિનામસ્મા ન્મત્તોડપિ જડધીમતામ્ ॥

નૃણાત્પક્ષપાતાદેકપરારોડસ્તિ લેક્ષન ॥૨૨૦॥

અર્થ મારા કરતા પણ જે કુલયોગીઓ જડ ભુદ્ધિ વાળા છે તેઓના ઉપકાર ખાતર આ “યોગદદિ મસુચ્ચય” નામનો એવ જનાવવામા આવ્યો છે, આ અથના સાબ જવાથી તેઓના હૃદયમા શુદ્ધ લાગણીરૂપ પક્ષપાત-શુભ ઈચ્છા થવાથી તેઓને લેશ અકી પણ ઉપકાર આ અથથી થવાનો છે ॥ ૨૨૦ ॥

વિવેચન શ્રીમાન હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ આ નયની અમાસિ કે તા જલાવે છે કે આ “યોગદદિ મસુચ્ચય અથ” જનાવવાનો માગે પ્રયત્ન મારા કરતા પણ જેઓ જડભુદ્ધિવાળા છે, તેમજ યોગની લાગણીવાળા કુલયોગીઓ

તથા પ્રવૃત્તચક્રયોગીઓ છે તેઓના ઉપકાર ખાતર મારો
આ પ્રયત્ન છે તે યોગીઓ આ અથને મનનપૂર્વક સાલ-
જશે, અર્થથી વિચારશે અને તે પ્રમાણે વર્તન કરશે તો
અવશ્ય " પક્ષપાતદ્ " અથના પ્રત્યે પક્ષપાતદ્વારા શુભ
ઈચ્છાદિ-પુણ્યખંધદ્વારા મહાન્ લાભને પ્રાપ્ત કરવાડપ ઉપ-
કાર હેશત-અશથી પણ અવશ્ય ઉપકાર થશે, તથા અત
રૂપત યોગના બીજની પુષ્ટી પણ અવશ્ય થશે ॥ ૨૨૦ ॥
શુભ લાગણીડપ પક્ષપાતથી ઉપકાર શુ ? આ શ કા
હૂં કમ્તા કહે છે

તાત્ત્વિકઃ પક્ષપાતશ્ચ ભાવશૂન્યા ચ યા ક્રિયા ॥

અનયોરતરં ક્ષેય માનુ જ્વયોતયોરિત્ત ॥૨૨૧॥

અર્થ વાસ્તવિક પક્ષપાત શુ છે તે બતાવે છે કે જે
જે ક્રિયા કરવી તે લાનપૂર્વકની થાય તો અપૂર્વ લાભ મળે
પણ જે ક્રિયા ભાવશૂન્ય થાય તેનું ફળ ઘણું જુજ મળે છે
આ બંને ક્રિયામા કેટલું આતર છે ? તો કહે છે કે લાનુ
અને ખજવાના પ્રકારમા જેટલું આતર છે તેટલું અતર
ભાવમહિત અને ભાવગહિત ક્રિયામા સમજવું ॥ ૨૨૧ ॥

વિવેચન અહિં વાદિગકા કરે છે કે પક્ષપાત માત્રથી
ઉપકાર કઈ જાતનો ? તેનો ઉત્તર આપે છે કે જેનું સ્વરૂપ
પ્રથમ કહી આવ્યા હીએ એવા કુલાદિયોગીઓ કે જેનામા
યોગના બીજો દાખલ થઈ ગયાં છે અને મોક્ષના માર્ગ
તરફ જેઓનું પ્રયાણ થઈ ચુકયું છે તેઓના પ્રત્યે મને
વાસ્તવિક પક્ષપાત-ધર્મની લાગણી છે, અને તે લાગણીને
લઈ આ નય બનાવેલ છે આ અથના શ્રવણ, વાચન,

મનન અને નિદિધ્યાસનથી વસ્તુનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજી
તે પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવાથી જે જે ક્રિયા કરશે તે મમજલ
પૂર્વકની અને આદર-બહુમાનથી કરશે એક માણુમ ભાવ
શૂન્યક્રિયા તત્ત્વના રહસ્યને જાણ્યા વગર ક્રિયા કરે છે,
જ્યારે બીજો માણુમ તત્ત્વના રહસ્યને મમજી હૃદયના શુદ્ધ
અત કરણથી ક્રિયા કરવામા પ્રવૃત્તિ કરે છે આ બંનેની
ક્રિયામા કેટલો અતર-ફલનો ભેદ છે ? તો કહે છે કે બાનુ
અને બધોતના જેટલુ મહાન્ અતર છે ભાવશૂન્યક્રિયાનુ
ફલ ચારગતિ છે, અને ભાવપૂર્વક તત્ત્વના રહસ્યવાળી ભાવ
ક્રિયાનુ ફલ મોક્ષ છે આ મોક્ષરૂપી ફલ આ પ્રથમના શ્રવણ
મનન અને નિદિધ્યાસનથી દુલાદિયોગીઓ મેળવે ॥ આ
પક્ષપાતથી-લાગણીથીજ પરઉપકાર થાયછે, કુલાદિ યોગીઓ
પરમપદ-પરપદએ મેળવે આ કાઈ જેવો તેવો ઉપકાર
ન સમજવો, આ પરમપદનો લાભ યોગીઓ આ પ્રથમના
મેળવે છે ॥ ૧૨૧ ॥

આજ વાતને જણાવે છે

સ્વયોત્તરસ્ય ય સ્વેજ સ્તદસ્વ ચ વિનાશિ ચ ॥

વિપરીતમિદ માનોરિતિ માન્યમિદ સુર્વ. ॥૨૨૨॥

અર્થ ખજવાનુ જે તેજ છે તે અતપ છે અને વિનાશી
છે પણ સૂર્યનુ જે તેજ છે તે તેના કરતા મહાન્ છે, અને
અવિનાશીછે, આ વાતપડિતોએ બરાબર સ્વસ્થમા રાખવી ૨૨૨

વિવેચન ભાવશૂન્યક્રિયાઅને તત્ત્વના રહસ્યને સમજી
કરાતી ક્રિયા આ બે પડાગની ક્રિયામા જે તફાવત છે તે
ખાત આપી મમજવે છે કે બધોત-એક જાતનો જીવડે

કે કે જે રાત્રિના સમયે આકાશમા ઉડતા દીવાના જેવો
 ઘસક પ્રકાશ તગતગે છે આને ખજવો કહે છે, આનુ જે
 તે / છે તે અદ્ય છે અને વિનશ્વર છે, પણ ભાનુ-સૂર્ય
 તેનું તે / ખજવા કરતા ઘણુ છે અને અવિનાશી છે, આ
 વાન તત્ત્વના જાણકાર એવા પડિતોએ લાગણીવાળી ક્રિયા-
 દિનના પ્રત્યે મમજી લેવી આગશ એ છે કે ભાવશૂન્ય-
 લાગણી વગગની જે ક્રિયા છે તે ખજવા જેવી છે, અદ્ય
 નવવાળી તેમજ વિનશ્વરવાળી છે, જેનું કળ અદ્ય છે તે
 પણ આગ ગતિને દેનાર છે, પણ ભાવવાળી-તત્ત્વના ગુ-
 નને મમજી ખહુ લાગણીવાળી જે ક્રિયા છે તે મહાન્
 મત્તવાળી, તેમજ અવિનશ્વર પર પગએ મોક્ષરૂપ કળ દેનાર
 ઈ તેમ મમજી ॥ ૨૨૨ ॥

આ અથ શ્રવણના માટે જણાવે છે

યવને માર્થનીયાઃ સ્પુર્ન હિ યોગ્યાઃ કદાચન ॥

યનઃ કલ્યાણસત્ત્વાનાં મહારત્ને સ્થિતો યત ॥૨૨૩॥

અર્થ આમથ સાભળવા માટે યોગ્ય જીવોની પ્રાર્થના
 આને પણ કળવા જરૂર નથી, કારણ કે પુણ્યવાન જીવોનો
 પ્રયત્ન મહાગ્ત મેળવવાને માટે અભાવિક હોય જ છે ॥૨૨૩॥

વિવેચન શ્રીમાન્ હરીભદ્રમૂર્તિશ્વરજી મહારાજ યોગ્ય
 પુરોને આમ વનુ શ્રવણ મનન નિદિધ્યામન કરવા સારૂ પ્રાર્થના
 નાનથી, કારણ કે તે મહાનુભાવોનો શુશ્રુષાદિ શુભલાવને
 હા પોતાની મેળેજ પ્રવૃત્તિ કરી ગયા છે, તેજ વાત કહે
 છે કે “યન્ન કલ્યાણ સત્ત્વાના” પુણ્યશાળી જીવાત્મા-
 નો પ્રયત્ન “મહારત્ને” ચિંતામણ્યાદિ વિષયે “સ્થિતોયત”

તથા પ્રકારની ઔચિત્યતાને લઈ ચિતામણીરત્નને વિષે હાન
ણીથી પ્રવૃત્તિ કરે છે, અને જન્માતરમા બોધિબીજ-સમ્ય
કૃત્વની પ્રાપ્તિ કરે છે આ ઉપગ્રથી એ જણાવ્યું કે યોગ
હવે છે તેજ આ ગ્રથના અધિકારી છે અને તેઓ આ
ગ્રથરૂપ મહારત્નને મેળવી ઈચ્છીત ધ્યાનને પ્રાપ્ત કરે છે ॥૨૨૩॥

અયોગ્ય હવને ગ્રથનુ દાન ન કરવા કહે છે

नैतद्विदस्त्रयोगेभ्यो ददत्येन तद्यापि तु ।।

हरिभद्र इदं प्राह नैतेभ्यो देय आत्रात् ॥૨૨૪॥

અર્થ આ વસ્તુને જાણનારા આચાર્યો અયોગ્ય હવને
આ ગ્રથનુ દાન આપના નથી આ વાત ચોક્કસ છે, તોપણ
આ ગ્રથના કર્તા શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી આચાર્યોને આ
“યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય” નામનો ગ્રથ અયોગ્યોને આપવો
આ પ્રમાણે આદરપૂર્વક તેઓથી જણાવે છે ॥૨૨૪॥

વિવેચન યોગ્યાયોગ્ય સ્વરૂપને યાગી પેઠે જાણનારા
આચાર્યો અયોગ્ય-કુગિધ્ય ને આ યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય ગ્રથ
આપતા નથી “તથાપિતુ” આ વાત જો કે ચોક્કસ છે,
તો પણ શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી આ ગ્રથના કર્તા આ
પ્રમાણે જણાવે છે કે આ યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય નામનો
મહાન્ ગ્રથ અયોગ્ય હવને કદી પણ આપવો નહિ આ
ગ્રથ અયોગ્ય હવને આપવાથી ગ્રથનો તથા તે પાત્રનો
બનેનો વિનાશ થવાનો છે અનાજ તથા રસાયણ શરી
રને પુષ્ટી કર્તા છે તોપણ બાળકને તમા ઝાગી શરીરવા
જાને વિનાશ કરનાર થાય છે જરણ છે તે વસ્તુને હાયક
તેઓ હજી બન્યા નથી આ ક્ષણે અયોગ્ય હવ આ ગ્રથને

કાંપક નથી આ પ્રમાણે આદરપૂર્વક આચાર્યોને શ્રી હરિ-
શ્ચમૂરીશ્વર મહાગજ જણાવે છે ॥૨૨૪॥

આ પ્રમાણે કહેવાનું કારણ શું તે કહે છે

અવજ્ઞે કૃતાલ્પાપિ યદનર્થાય જાયતે ॥

અનર્થપરિહારાર્થ ન પુનર્માવિદોષત. ॥૨૨૫॥

અર્થ આ યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય અથને વિષે યોડીપણુ
અવજ્ઞના આશાતના કંઈ દતે અનર્થને માટે થાય છે આ
૫ ધથી તે જીવોને થનારો મહા અનર્થ, તેને દૂર કરવા
ખાતર આ પ્રમાણે કહેવામા આવે છે “ નપુનર્માય દોષત ”
તેઓના પ્રતે દેવભાવ છે તેમ ન મમજલુ દરેક જીવોના પ્રત્યે
પ્રેમિમ છે પણ તે અજાણવો આશાતના કરી દુર્ગતિના
મ હુમ્મત ન વાય, આ ખાતર જણાવેલ છે ॥૨૨૫॥

વિવેચન ઉપરના શ્લોકમા શ્રીમાન્ હગ્ગિલ્લસૂરીશ્વરશ્ચ
હા ૧૪ અથો ય જીવોને આ “યોગદષ્ટિ સમુચ્ચય” નામનો
કેય આપવા ના પાડે છે તેનું કારણ એમ ન મમજલુ કે
દેવોશ્રીને તેના પ્રત્યે દેવભાવ છે, તેઓશ્રી તો મહાદયાળુ
૫ અને તમામ જીવો પંચમપદને પામે એજ ઇચ્છાવાળા
૫, પણ તમામ પાત્ર અયોગ્ય હોવાથી તેને આ અથથી
જાતપણુ લાભ થવાનો ન હોવાથી, તે વસ્તુ તેઓને નાશ
૫ છે આવી તેઓને ન આપવી એજ ગુણ છે તે પ્રમાણે
૫ વચ જીવોના કલ્યાણને દરનાર છે પણ તેના પ્રત્યે
૫ બહુમાન, સત્કાર અને સન્માન ગણવામા આવે
૫, પણ તે આ અથની અવજ્ઞા-આશાતના થોડી પણ
૫ રૂમા આવે તો આ અવજ્ઞાથી-આશાતનાથી મહા અનર્થ.

ચાર ગતિમા પરિણમણુ કરવા રૂપ થાય છે કારણ કે આ
અથ પ્રશસ્ત વિષયવાળો છે-છણેલું ઉત્તમ વિષયવાળો છે-
માટે તે અનર્થને દૂર કરવા સારૂ આ અથ અયોગ્યને આપવા
ના પાઠી છે બાકી તેઓના પ્રત્યે દ્વેષભાવ નથી તેમજ
ક્ષુદ્રતા-તુચ્છતા પણ નથી આ પ્રમાણે શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી
મહારાજ જણાવે છે ॥ ૨૨૫ ॥

આથીએ નિશ્ચય થયો કે યોગ્યજીવને અથદેવો તે કહે છે

યોગ્યેષ્યસ્તુ પ્રયત્નેન દેવોડયવિધિનાન્વિત્ ॥

માત્સર્યવિરહેણોષૈ શ્રેયોવિઘ્નપ્રજ્ઞાતયે ॥૨૨૬॥

અર્થ યોગ્ય જીવોને આ અથ આદરપૂર્વક વિધિ
સાથે આપવો માત્સર્ય-ઇર્ષ્યા રહિતપણે અગીકાર કરતા
હવે પ્રકારે ક'યાણુ-મોક્ષ મળે છે, અને તે વિધોની શાંતિ
માટે થાય છે ॥૨૨૬॥

વિવેચન શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ અથને
પૂર્ણ કરતા જણાવે છે કે આ અથ યોગ્ય જીવો શ્રોતાઓને
પ્રયત્નેન આદરપૂર્વક વિધિ માથે આપવો વિધિ એ છે કે
જ્યાં આ અથ સંભળવાનો હોય ત્યારે પ્રથમ ત્રણ ખમા
સમજા આપી ઇચ્છકાં સુખશાંતા પૂછી અબ્ધૃકિયાનો પાઠ
બોલી ખમાસમણ આપી “ઇચ્છા ગ્રન્થે સદિસહ ભગવન્ !
વાયણા મરિનાહુ ?” ફરી ખમાસમણ આપી ઇચ્છાકારેણ
સદિમહ ભગવન્ વાયણા લેશુ ? ફરી ખમાસમણ આપી
ઇચ્છગારી ભગવન્ પનાય કરી વાયણા પનાય કરશેજી
આ પ્રમાણે વિધિ કરી આ અથ બહુ આદરપૂર્વક શ્રોતાઓને
સંભળાવવો જો તે પ્રમાણે કંવામા ન આવે તો, પ્રત્યક્ષ

મનવાત" વિધો આવવાનો મલવ છે અગર કદો હુ ખો
 મનવાનો મલવ છે, માટે વિધિપૂર્વક શ્રોતાએ આ અથ સાભ-
 થયો અને વક્તાએ સંભળાવવો એમ આચાર્યશ્રી જણાવે
 છે વગી આ અથ ઇર્થાનો પરિહાર કરી-ત્યાગ કરીને
 ઉચ્ચ પ્રકારે સાંભળે તો શ્રેય-આત્મકલ્યાણ થતા વાર લાગતી
 નથી તેમજ વિધની શાંતિના માટે થાય છે જે જે પવિત્ર
 મથેનો આરભ કરવામા આવે તે તમામ ડાયો વિધનવગર
 પૂર્ણ થાય છે અહીં માત્મર્થ વિરહેણુ આ પદ અથની
 પૂર્ણહુતીમા આવેલ છે, અહીં વિરહ શબ્દ છે તે શ્રીમાન્
 હરિભક્ત સૂનીશ્વરજી મહારાજશ્રીના અથોની નિશાની છે
 તેઓશ્રીના તમામ અથોને અતે વિરહ શબ્દ બેડેલો છે
 દ્વારા તરીકે " મધવિરહવર " આ શબ્દ 'સમાર દાવાનલ
 મા છે આ અવમા માત્મર્થ વિરહેણુ શબ્દ છે, આ શબ્દ
 હુકવાનો તેઓશ્રીનો આશય એવો જણાય છે કે જગતના
 તમામ જીવો ઇર્થા-અભિમાનને બે છોડી દે તો સમારના
 હુકમી રહિત થતા વાર લાગે નહિ આ અથમા જણાવેલ
 વાગના બીજને જાણી જેઓ અમલમા મુકે છે તેમજ કદા
 મમાણે પ્રવા જેઓ પ્રવૃત્તિ કરે છે તે જીવો આ યોગને
 પ્રાપ્ત કરી થોડા ટાઈમમા પગમપદના લોકતા બને છે

इति श्री परादष्टि समाप्ता

कृतांतोऽयं मनोहारि र्योगदष्टिः समुच्चयः ॥

भाषान्तर विनिर्माता जयताद् देवराचक्रः ॥ १ ॥

સંભવાત” વિધ્નો આવવાનો સંભવ છે અગર કદો હુ ખો આવવાનો સંભવ છે, માટે વિધિપૂર્વક શ્રોતાએ આ અથ સાલ જવો અને વક્તાએ સંભળાવવો એમ આચાર્યશ્રી જણાવે છે વળી આ અથ ઇર્ષ્યાનો પરિહાર કરી-ત્યાગ કરીને ઉચ્ચ પ્રકારે માલજો તો શ્રેય-આત્મકલ્યાણ થતા વાર લાગતી નથી તેમજ વિધ્નની શાંતિના માટે થાય છે જે જે પવિત્ર કાર્યોનો આરભ કરવામા આવે તે તમામ કાર્યો વિધ્નવગર પૂર્ણ થાય છે અહીં માત્સર્ય વિરહેણુ આ પદ અથની પૂર્ણાહુતીમા આવેલ છે, અહીં વિરહ શબ્દ છે તે શ્રીમાન્ હરિભદ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીના અધોની નિશાની છે તેઓશ્રીના તમામ અધોને અતે વિરહ શબ્દ જોડેલો છે દ્વાત તરીકે “ મઘચિરહસર ” આ શબ્દ ‘સ સાર દાવાનલ મા છે આ અથમા માત્સર્ય વિરહેણુ શબ્દ છે, આ શબ્દ મુકવાનો તેઓશ્રીનો આશય એવો જણાય છે કે જગતના તમામ જીવો ઇર્ષ્યા-અભિમાનને જો છોડી દે તો મ સારના હુ ખથી રહિત થતા વાર લાગે નહિ આ નવમા જણાવેલ યોગના બીજને જાણી જેઓ અમલમા મુકે છે તેમજ કદ્યા પ્રમાણે કરવા જેઓ પ્રવૃત્તિ કરે છે તે જીવો આ યોગને પ્રાપ્ત કરી થોડા દા મિમા પરમપદના ભોક્તા બને છે

इति श्री परादृष्टि समाप्ता

જ્ઞાંતોડય મનોહારિ યોગન્તિ
માપાન્તર વિનિર્માતા જયતાદ્

॥
॥ ૨ ॥

ચાર ગતિમા પરિશ્રમણ કરવા રૂપ થાય છે કારણ કે આ
અથ પ્રશસ્ત વિષયવાળો છે-ધણો-૪ ઉત્તમ વિષયવાળો છે-
માટે તે અનર્થને દૂર કરવા સાડ આ અથ અથો અને આપવા
ના પાડી છે બાકી તેઓના પ્રત્યે દ્વેષભાવ નથી તેમજ
હુદ્રતા-તુરુતા પણ નથી આ પ્રમાણે શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી
મહારાજ જણાવે છે ॥ ૨૨૫ ॥

આથીએ નિશ્ચય થયો કે યોગ્ય જીવને અથદેવો તેકહે છે

योग્યેભ્યસ્તુ પ્રયત્નેન દેવોડયવિધિનાન્વિર્ત. ॥

માત્સર્યવિરહણોષ્ઠે શ્રેયોવિઘ્નપ્રજ્ઞાતયે ॥૨૨૬॥

અર્થ યોગ્ય જીવોને આ અથ આદરપૂર્વક વિધિ
સાથે આપવો માત્મચ-ધર્મ્યા સહિત પણે અંગીકાર કરતા
ઉચ્ચ પ્રકારે કરનાર-મોક્ષ મળે છે, અને તે વિનોની શાંતિ
માટે થાય છે ॥૨૨૬॥

વિવેચન શ્રીમાન હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ અથને
પૂર્ણ કરતા જણાવે છે કે આ અથ યોગ્ય જીવો શ્રોતાઓને
પ્રયત્નેન આદરપૂર્વક વિધિ નાથે આપવો વિધિ એ છે કે
જ્યારે આ અથ સાંભળવાનો હોય ત્યારે પ્રથમ ત્રણ ખમા
મમણા આપી ઇચ્છકા સુખશાંતા પૂછી અબ્ધિધિયાનો પાઠ
બોલી ખમામમણ આપી “ઇન્દ્રા ગરેણ સદિમહ ભગવન્”
વાચણા સદિસાદુ ?” ફરી ખમામમણ આપી ઇન્દ્રાગરેણ
મદિમહ ભગવન્ વાચણા લેશુ ? ફરી ખમામમણ આપી
ઇન્દ્રાગરી ભગવન્ પનાય કરી વાચણા પમાય કરશોજી
આ પ્રમાણે વિધિ કરી આ અથ જાહેર આદરપૂર્વક શ્રોતાઓને
સંભળાવવો એ તે પ્રમાણે કરવામા ન આવે તો, પ્રત્યક્ષ

મવાત” વિઘ્નો આવવાનો સંભવ છે અગર કહ્યો હું એ
 આવવાનો સંભવ છે, માટે વિધિપૂર્વક શ્રોતાએ આ અથ સંભ-
 વો અને વક્તાએ સંભળાવવો એમ આચાર્યશ્રી જણાવે
 વળી આ અથ ઇર્ષ્યાનો પરિહાર કરી-ત્યાગ કરીને
 ક્યે પ્રકારે સંભળે તો શ્રેય-આત્મકલ્યાણ થતા વાર લાગતી
 થી તેમજ વિઘ્નની સાતિના માટે થાય છે જે જે પવિત્ર
 ઇર્ષ્યાનો આરંભ કરવામાં આવે તે તમામ કાર્યો વિઘ્નવગર
 પૂર્ણ થાય છે અહીં માત્સર્ય વિરહેણુ આ પદ અવની
 પૂર્ણહુતીમાં આવેલ છે, અહીં વિરહ શબ્દ છે તે શ્રીમાન્
 હરિભદ્ર સૂરીશ્વરજી મહારાજશ્રીના શ્રોત્રી નિશાની છે
 તેઓશ્રીના તમામ કાર્યોને અતે વિરહ શબ્દ ભેડેલો છે
 ક્ષાત તરીકે “ મઘવિરહવર ” આ શબ્દ ‘સમાપ્ત દાવાનલ
 મા છે આ અથમાં માત્સર્ય વિરહેણુ શબ્દ છે, આ શબ્દ
 મુકવાનો તેઓશ્રીનો આશય એવો જણાય છે કે જગતના
 તમામ જીવો ઇર્ષ્યા-અભિમાનને બે છોડી દે તો મ મારના
 હ અથી રહિત થતા વાર લાગે નહિ આ અથમાં જણાવેલ
 યોગના બીજને જાણી જેઓ અમલમાં મુક છે તેમજ કદા
 પ્રમાણે કરવા જેઓ પ્રવૃત્તિ કરે છે તે જીવો આ યોગને
 પ્રાપ્ત કરી થોડા ટાંખિમાં પગમપદના લોકમાં અને છે

इति श्री परादष्टि समाप्ता

कृतातोऽयं मनोहारि र्योगदष्टिः समुच्चयः ॥

भाषान्तर विनिर्माता जयताम्

॥ ॥

ચાર ગતિમા પરિભ્રમણ કરવા રૂપ થાય છે કારણ કે આ
અથ પ્રશસ્ત વિષયવાળો છે-સતો ૪ ઉત્તમ વિષયવાળો છે-
માટે તે અનર્થને દૂર કરવા માટે આ અથ અર્થો-નને આપવા
ના પાત્રી છે બાકી તેઓના પ્રત્યે દેવભાવ નથી તેમ
તુદ્રતા-તુચ્છતા પણ નથી આ પ્રમાણે શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી
મહારાજ જણાવે છે ॥ ૨૨૫ ॥

આથીએ નિશ્ચય થયો કે યોગ્ય જીવને અથદેવો તે કહે છે

યોગ્યેભ્યસ્તુ પ્રયત્નેન દેવોડયવિધિનાર્વિત્ ॥

માત્સર્યવિરહણોર્ચે શ્રેયોર્વિન્નમજ્ઞાતયે ॥ ૨૨૬ ॥

અર્થ યોગ્ય જીવોને આ અથ આદરપૂર્વક વિધિ
સાથે આપવો માત્મર્થ-ઇર્ષ્યા ગદિતપણે અગીકાર કરતા
ઉચ્ચ પ્રકારે કલનાણુ-મોક્ષ મળે છે, અને તે વિધોની શાંતિ
માટે થાય છે ॥ ૨૨૬ ॥

વિવેચન શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ અર્થને
પૂર્ણ કરતા જણાવે છે કે આ અથ યોગ્ય જીવો શ્રોતાઓને
પ્રયત્નેન આદરપૂર્વક વિધિ સાથે આપવો વિધિ એ છે કે
જ્યાં આ અથ સંભળવાનો હોય ત્યારે પ્રથમ ત્રણ ખમા
સમણા આપી ઇચ્છતાં સુખશાંતિ પૂછી અબ્ધિદિયાનો પાઠ
બોલી ખમાનમણુ આપી “ઇચ્છા કરેણુ મહિસહ લગવન્”
વાચણા મહિસાહુ ?” ફરી ખમાસમણુ આપી ઇચ્છાકારેણુ
મહિસહ લગવન્ વાચણા લેણુ ! ફરી ખમાસમણુ આપી
ઇચ્છકારી લગવન્ પનાવ કળી વાચણા મસાય કરશેજી
આ પ્રમાણે વિધિ કરી આ અથ બહુ આદરપૂર્વક શ્રોતાઓને
સંભળાવવો જે તે પ્રમાણે કરવામા ન આવે તે, પ્રત્યક્ષ

इति श्री सुरिपुरदरयाकिरीमहत्तरास्तु श्रीमद् हरिभद्र सूरी
 विरचितयागदृष्टिसमुच्चयनामाऽयं ग्रन्थ समाप्त तत्समाप्ती
 भीतपगच्छोय गच्छाधिपति श्रीमन्मुक्ति विजयगणिना शिष्य
 श्री श्रीमदाचार्यमहाराज बालभद्रचारि परमशक्तमूर्तिभ्य
 विजयकमल सूरिभ्वराणा पुण्यपाराना मतेवासिशिष्यरत
 योगिनश्च शक्तमूर्तिश्रीमदाचार्य महाराज जी विजयकेशर
 सूरिभ्वराणा कनियसा आश्रम महापाध्याय श्रीदेवविजय
 गणिना श्रीयागदृष्ट्याटवस्थ, शुद्धात्म स्वरूप प्रबोध
 कस्य आत्मावृत्ति सिद्धयर्थं मूढमृतम्य, अपूर्व प्रयस्य
 दीक्षा सफलताम् प्रयस्य सक्षेपेण गुर्जर भाषया
 कृतोऽनुवादा विष्णुमीय शताब्दी १९९१ वर्षे
 भाद्रशुक्लपक्षे पंचमी तिथौ श्रीमयासरे स्तम्भन
 तिथि श्रेष्ठिरत्न श्रीमत्पानाघम्भारमज्जाभ्या
 लालनिर्मापित धर्मशालाया कृत चातु
 र्मास्याया समाप्तिमगमत् ॥ समाप्तोऽयं
 ग्रन्थ श्रीमद् गुरुवय श्री विजयकमल
 सूरिभ्वर प्रसादान्

ॐ शान्ति, ॐ शान्ति, ॐ शान्ति, ॐ शान्ति, ॐ शान्ति

श्री तिरापथ कुमार गच्छत
श्री कानेर

जेन दर्शन में
तत्त्व-मीमांसा

—मुनि :